

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

ΚΑΤΑ ΔΑΜΠΡΩΝΑ

Καθηγητὴν τῆς Δογματικῆς Φιλοσοφίας ἐν
Σοφίᾳ.

Μεταφρασθεῖσα καὶ διὰσκευασθεῖσα ἐπὶ τὸ εὐσυνωπτότερον,
καὶ πολλαῖς ὑποσημειώσεσι πλουτισθεῖσα

ὑπὸ

Κ. ΕΥΘΥΒΟΥΛΟΥ,

Καθηγ. τοῦ τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῇ αὐτῇ ἑαυτῇ τοῦ Βασίλειου Μεγάλου
τοῦ Γένους καὶ Σχολίου.

Τῆς περιοδικῆς ἐκδόσεως Μέρος τὸ Α'.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,

ΤΥΠΟΙΣ Ἰ. ΛΑΖΑΡΙΔΟΥ.

1848.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τῆς ψυχῆς θεωρουμένης καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐν ταῖς
διαφόροις αὐτῆς ιδιότησι.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τῆς ψυχῆς θεωρουμένης ἐν ταῖς πρώταις καὶ οὐσιώδεσιν
αὐτῆς ιδιότησι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Προσδιορισμός τῆς ὑποθέσεως τοῦ πονήματος.

§. 1. Ὅρισμός τῆς Φιλοσοφίας.—Φιλοσοφία μὲν ἔστι Α' ἀπλή-
τις διάθεσις τῆς ψυχῆς φέρουσα πρὸς τὴν ἐπιστήμην. Ἔστι γάρ, ὡς
καὶ τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος λέγει, οὐκ αὐτὴ ἡ ἐπιστήμη, ἀλλ' ἡ
ἐμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ φιλία τῆς σοφίας, ὁ ἔρως τῆς ἀληθείας, ἡ
ὀρεξις τοῦ εἰδέναι, ἡ ἡ φιλομάθεια τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς πρὸς τὸδε
μάλιστα τὸ ἀρχαιότατον ζήτημα ἀνατεινομένη, εἰ ἴσταιν ἐπιστήμη,
καὶ περὶ τί στρέφεται, καὶ τίνα τὰ πρὸς αὐτὴν ἄγοντα. Ἡ δὲ
τοιχώτης ἀναφύεται δηλονότι καὶ εἰς τὴν ὑπερβάθμιον καὶ ὑψηλοτέ-
ραν λογικὴν, ἢ ἀναζητεῖ προηγουμένης τὴν εἰς τὴν ἐπιστήμην
μέθοδον, καὶ τί τὸ κύρος καὶ τίνες οἱ νόμοι τοῦ ἐν ἡμῖν γνωστικοῦ,

δικάζουσα περὶ τοῦ αξιώματος τοῦ λόγου ἅμα καὶ τῆς ἀληθείας, ἢ περὶ τῆς ἀρχῆς πάσης ἐννοίας καὶ παντὸς πράγματος. (α)

§. 2. Β^{ον} δὲ, ὃ παρακολουθεῖ καὶ τῇ πρώτῃ ἐκείνῃ ἐκδοχῇ, οὐχ ἀπλῶς ῥοπή τίς ἐστι πρὸς τὴν ἐπιστήμην μετὰ τῆς ἐρεῦνης τῶν προαπαιτουμένων θεμελιωδῶν ζητημάτων, ὡς ἀνωτέρω, ἀλλ' αὐτὴ ἤδη ἡ ἐπιστήμη, ἀναζητοῦσα τὸ ὄντως ἀληθές ἐν τοῖς πράγμασι, τουτέστι τὸ καθόλου καὶ τὸ οὐσιώδες, οἷον τοὺς ἀριθμοὺς, τὰς ἐννοίας, τὰς ἀρχάς, ἢ τὰ ὧν οὐκ ἔνεν πρὸς τὴν αὐτῶν ὑπαρξιν καὶ τὰ ἀχώριστα ἀπὸ τῆς αὐτῶν οὐσίας καὶ φύσεως. (β) Ἡ γοῦν τοιαύτη, ἡ θεωρία ἐστὶ τῶν ὄντων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ποιότητων τε καὶ σχέσεων, ὑπὸ μίαν ἄγουσα κοινὴν τὴν ἐνότητα τὰς τρεῖς μεγάλας καὶ πολυσχιδεῖς ἐπιστήμας, τὴν Ψυχολογίαν, τὴν Φυσιολογίαν καὶ τὴν Θεολογίαν, καὶ ἐπὶ πάσης μερικωτέρας ἐπιστήμης ἀνάσσουσα, ὡς ἐπιστήμη ἐπιστημῶν, ὡς ἡ ἀπόλυτος ἐπιστήμη καὶ ἡ κλειδοῦχος πάσης ἀπλῶς ἀληθείας καὶ γνώσεως.

§. 3. Ἀλλ' εἰ καὶ πρὸς τοῦτο τὸ τέλος διηνεκῶς ἡ φιλοσοφία κατατείνει, καὶ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ἐγγυτέρω αἰεὶ πρὸς τοῦτο τὸ ἀκρότατον ὄψος γίνεται, καὶ ἐκεῖνο δὴπου τὸ ζήτημα τῶν ζητημάτων λύσει ὅλως ἐπαίγεται ταῖς δυνάμεσι, πῶς ἕκαστος ἔχει τῶν ὄντων, ὅμως ἡ πείρα ἐδίδασκεν ὅτι τολμηρὸν εἶναι καὶ ἐπισφαλές τὸ ἀξιῶν ἀθρόως περιλαβεῖν σύμπασαν τὴν ἐπιστήμην· διὸ καὶ κατε-

(α) Συνήθως μὲν κατὰ διπλὴν μόνον σημασίαν ἐκδέχονται τὴν Φιλοσοφίαν, τὴν καθόλου, καὶ τὴν εἰδικωτέραν θεωροῦντες ὡς ἢ μὴ ἢ τῶν ὄντων ἐστὶ θεωρία, καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν χαρακτηρίζεται κατὰ τὴν δὲ, τὴν περὶ τὸν ἄνθρωπον μελέτην, καὶ δὴ καὶ τὴν περὶ τὸ θεῖον ἀναλαμβάνει, καὶ ἐπιστήμη θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων γνωρίζεται. Προτίπεται δὲ καὶ ἑτέρα ὁρισμὸς συμφωνοῦν μάλας τῇ Πυθαγορείῳ γνώμῃ, ὅς φιλόσοφος εἶναι καὶ τὸ σοφὸς εἰλέγεται, αὐτὸ μόνον μεταφρασθὲν, ἀλλὰ καὶ διακρινὸς τὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀείρεσθαι εἶναι τοῦ πάντος ἀναζητεῖν εἰς βάθος πρὸς ἐπίγνωσιν τῆς συμπάντος ἀρμονίας καὶ τάξεως· ὃ δυνατόν ποιεῖ καὶ τὴν σύστασιν τῆς τε εἰδικῆς καὶ τῆς καθόλου φιλοσοφίας.

(β) Ἡ τὴν τεχνικὴν καὶ παντὸς πράγματος, τουτέστι τοῦ ἐν ᾧ αὐτὸς ἐνδύσθαι ἐστὶ παντὶ πράγματι, ἔχει καὶ ἡ καὶ ἐστὶ καὶ ἔχει, καὶ εὐδέσθαι ἐκτελεῖν δυνατόν· ἢ τὸ τί ἐν ἕκαστῳ ἐκτελεῖται κατὰ τὸ εἶναι αὐτοῦ· ἢ τὸ τί ἐν τῷ εἶναι ἐκτελεῖται· τίς ἡ πρώτη καὶ διηνεκὴς αὐτοῦ οὐσία καὶ φύσις, ἢ μηδέποτε ἀπογνωμένη, ἀλλὰ διατηρουμένη ἐσκαί, οὐκ περ ἐν εἰς ἀρχῇ.

τημένη εἰς πολλὰς ἐπιστήμας καχωρισμένας ἀλλήλων πρὸς τὸ παρὸν, μέχρις οὐ κατ' ὀλίγον παρασκευασθῶσι πάνθ' ὅσα συντελέσει εἰς τὴν τῆς ὁλομελοῦς φιλοσοφίας συγκρότησιν.

§. 4. Τούτων δὲ τῶν ἐπιστημονικῶν τμημάτων τὸ μάλιστα οἰκειότατον πρὸς τὴν φύσιν τῆς καθόλου ἐπιστήμης, καὶ τῶν πρὸς αὐτὴν προϋργαιμάτων ἀπτόμενον, λέγεται Γ^{ον} Φιλοσοφία εἰδικωτέρας, τὸ περὶ μόνον δηλαδὴ τὰ νοητὰ ἀσχολούμενον, καὶ διὰ τοῦτο *Noologia* ἰδίως ὀνομαζόμενον, καὶ κυρίως μὲν τὸν καθαυτὸ ἄνθρωπον ἐξετάζον, ἔπειτα δὲ διὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ περὶ αὐτὴν τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ σπερδόμενον. Κατὰ ταύτην δὲ τὴν τρίτην ἐκδοχὴν μέλλομεν καὶ ἡμεῖς φιλοσοφῆσαι, ἀπὸ τῆς *Υεχολογίας* ἔδη ἀρχόμενοι, ἧς καὶ παρὰ πόδας ἔχει τὸν ὁρισμὸν, κατὰμαθὼν πρότερον τί διαφέρει ἡ ψυχὴ ἀπὸ τῆς *Αὐτότητας*.

§. 5. Ὅρισμός τῆς *Αὐτότητας*. (α) — Ψυχὴ μὲν γάρ ἐστι κυρίως αὐτὴ ἡ οὐσία γενικώτερον, οὐ κατ' ἀνάγκην ἔχουσα καὶ συναίσθησιν ἐκτῆς. *Αὐτότης* δὲ ἡ ἀνεπτυγμένη καὶ τετελειωμένη οὐσία εἰς τὸ νοεῖν, καὶ τοῦτ' αὐτὸ *ἐντελέχεια* (β) ἀποδᾶσα, ἢ δύναμις αὐτοσυναίσθητος. Ἡ δὲ δικστολὴ αὕτη κάλλιστον ἔχει ἐκεῖνο, ὅτι ἐν παντὶ ἀπλῶς δόγματι ὁμολογεῖται, τῷ τε τῶν Ἰλιστῶν, καὶ τῷ τῶν Πανθειστῶν καὶ τῷ τῶν Θεολατρῶν. (γ) Ἐὰν γὰρ αὐτὴν τὴν ὕλην, ὅπως δὴποτε σινηρμολογημένην, ὑπολάβῃς εἶναι τὴν οὐσίαν τῆς *Αὐτότητας*, κἂν ἀποδέξῃ ἐν μόνον ὄν τρεπόμενον εἰς μυρίας

(α) Ἀὐτότης ἐστὶ τὸ ἐν ἑαυτῷ εἶναι, ὃ κακῶς διατίθεται, καὶ κυρία γινώσκαι ἑαυτὸν ἐν ἑαυτῷ. ἕκαστος δ' ἐκλογεῖ τὸ τοιοῦτο, ὡς ἄριστον διδόμενον τῆς συναισθήσεως, εἰ καὶ πᾶσι ἀμεριδιότως περὶ τοῦ τοῦ ἐδράζεται, καὶ πᾶσι πρέσβει, εἰ θεοῦ ἐκ τοῦ κοινῶς συστήματος προκύπτει, ἢ ἐκ τινος οὐσίας ἀπλῆς, ἢ τρεπόμενης εἰς τὸ εἶναι μόνον ὄντος.

(β) Ἡ αὐτὴ ἡ ἐντελέχεια καὶ αὐτάρκεια ἔχουσα. ἕτερα δὲ τὸ ἐντελέχεια προτιπόμενον, ὡς θεοῦ τὸ ἐντελέχεια καὶ ἀναίτητον τῆς ἐν αὐτῷ ἐνεργείας. Εἰσὶ δὲ καὶ οὗτοι ἐκ τοῦ ἐντελέχεια ἐκτελεσθέντες.

(γ) Θεολατρίας ἢ Θεοῦ τῆς λεγόμενης γενικώτερον ὃ ἐν ἑαυτῷ ἐκλογεῖται αὐτὸν διακρινόμενον ἀπὸ τοῦ συμπάντος, κἂν χριστιανικώτερον, κἂν ἄλλως αὐτὸν νομίζουσιν. Ἡ δὲ διχάσκει μὲν ἐν ἑαυτῷ, εἰ πάντα δὲ ἐκλογεῖται περὶ αὐτοῦ τὰ παρὰ τὴν Χριστιανικὴν, οἷον τὰ τρισυπόστατον, τὴν καὶ ἕκαστον πρέσβει κατὰ τὴν διακρινὸν θεωροῦνται καὶ ἐν τοῖς Γαλλικοῖς ὀνόματι theiste καὶ deiste. Οὗτοι καὶ τὸ θεοσεβῆς κίρρουνται τοῖς.

ὑποστάσεις καὶ αὐτότητας, καὶ ἄλλόν τι ὑποθῆς καθ' ἑαυτὸ ὁραστῶς τῇ αὐτότητι, ἀναγκαίως ὁμολογήσεις τὴν αὐτότητα περιστασίν τινα εἶναι καὶ τρόπον καὶ ἀνάπτυξιν μερικωτέραν ἢ εἰδοποίησιν τῆς ὅλης ὑπάρξεως. (α)

§. 6. *Ὁρισμός τῆς Ψυχολογίας.* — Ἡ Ψυχολογία ἐστὶν ἐπιστήμη περὶ τὴν ψυχὴν· καὶ ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ οὐκ ἄλλως προφαίνεται ἢ διὰ τῶν γινομένων καὶ ἐνεργημάτων τῆς αὐτότητος, διὰ τοῦτο κυρίως ἐν τοῦτοις μόνοις περιορίζεται, ὧν δὲ καὶ μάρτυς ἀξιόχρεως καὶ καθημερινός ἐστιν ἡ συναίσθησις. Ἐπειτα δ' ὁρμωμένους ἐκ τῆς ἐνδομύχου ταύτης παρατηρήσεως, ἔστιν εἰσδύσαι καὶ εἰς τὰ μυστηριώδεστερα, εἰς τοιολογούντας συλλογιστικώτερον καὶ τὰ τῇ παρατηρήσει μὴ ὑποπίπτοντα, καὶ τίς ἡ ἀρχὴ καὶ τί τὸ τέλος τῆς ψυχῆς ἐξετάζοντας. (β) Ἀλλὰ ταῦτα οὐκ εἰσὶ κυρίως ψυχολογικὰ μελετήματα, ἀλλ' ὄντολογικὰ μᾶλλον καὶ μεταφυσικά.

§. 7. Ὅρα δέ μοι ὅτι λέγοντες τὴν Ψυχολογίαν ἐρέσθαι περὶ τῆς συναίσθησις καθ' ἑκάστην ἐν ἡμῖν μαρτυρεῖ, βάσιν αὐτῇ ὑποβαλεῖν ἀδιάσειστον ἀξιόμην. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν αὐτότητα, ἥς ἐπιστήμη ἐστὶν ἡ Ψυχολογία, οὐκ ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας, ὥσπερ ἄλλοι ποιοῦσιν, ὠρισάμεθα, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκ τῆς συναίσθησεως. Τὴν μὲν γὰρ ἐλευθερίαν εἰσὶ δῆπου καὶ οἱ ἀρνούμενοι· ὅτι δ' ἐνεστὶν ἡμῖν τι, ὅ, τι δῆποτ' ἂν ἢ τοῦτο, συνειδὸς ἑαυτῷ, τίς ποτε τολμήσει ἀρνήσασθαι;

(α) Ἐχὼ τις ἴσως ἀντιπεῖν ἰνταῦθα ὡς ἐκ τῶν Κερταϊσικῶν, μηδαμῶς χωρίζοντων τὴν νόησιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς σύμφυτον αὐτῇ καὶ οὐκ ἀσπαστὴν κατηγόρημα τοῦ ὑπολαμβάνοντος· ὥσπερ δὲ παρ' αὐτοῖς ἀδύνατόν ἐστι καὶ τὴν ὅλην ἀνέκτατον νοῆσθαι. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔτι παῖρα διδάσκει, ὅτι ἔστιν ὅτι εἰς ἀνεκθεσίαν περιεστέμεθα, καὶ ἐκπίπτομεν πῶς μικρὴν ἴσον τῆς αὐτότητος, ἄλλως τε καὶ ἐν αὐτῇ τὸ μνημονικὸν ἀδύνατος ἐνεργεῖ καὶ διακρίνει, (ὅρ. τὸ περὶ Μνήμ. §. 174.) ἔτι λόγος αἰρεῖ, ὡς ἐστὶ καὶ μάλα θεωρεῖν ἰσχυρᾶς ἐπινοίας χωρὶς τῆς ἀπλῆς οὐσίας ἀπὸ τῆς νοήσεως, (ὅρ. τὸ τίλ. τοῦ Β. Καρ. §. 18.) καὶ δὲ καὶ πρὸς τὴν πορρωτάτην ἀρχὴν τῶν ψυχῶν ἀνατρέχον· μέχρι γε καὶ τοῦ Θεοῦ νός, ὅπου πάντως δύναμι μόνον ἐνυπιδόχων, καὶ τελειότητα ἢ μᾶλλον ἑκφρασίαν καὶ αὐτοπαρξίαν προσέπουσιν οὐκ εἶχον. (ὅρ. καὶ §. 102. καὶ τὴν ἑστ. σημ.)

(β) Ἐτι δὲ καὶ τὸ περὶ οὐσίας τῆς ψυχῆς, ὅτι αὐλός, οὐ τῆς ἀμέσως παρατηρούμενης ἐστὶν ἔργον, ἀλλὰ συμπέρισμα ἀναγκαϊότατον τῶν διδόμενων ἐκ τῆς ψυχολογίας, καὶ μάλιστα τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ταυτότητος. (ὅρ. Καρ. Δ. καὶ Ε.)

Ἀλλ' ἔπειτα δείξομεν ἐν οἰκείῳ τόπῳ καὶ τὴν τελειωτέραν ταύτην κατάστασιν τῆς αὐτότητος, ὅτι δηλαδὴ τὸ ἐν ἡμῖν συνειδὸς ἑαυτῷ, σύννοιδεν ἅμα ἑαυτῷ καὶ ἐλευθέρως ἐνεργεῖν δυνάμενον· ὅς ἐστιν ὁ ἄκρος ὅρος τῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β^{ον}.

Διαστολὴ τῶν πρώτων καὶ δευτέρων ιδιοτήτων τῆς ψυχῆς.

§. 8. Ἐξ δὲ ιδιότητος ἡ αὐτότης ἔχει κυριωτέρας τε καὶ ἀρχικωτέρας, ὧδε ἡμῖν κατὰ τάξιν ἐκτιθεμένας, τὸ ἐνεργητικόν, τὸ ἀπλόον, τὸ ταυτοπρόσωπον, τὸ νοητικόν, τὸ παθητικόν καὶ τὸ βουλευτικόν. Ταύτην δὲ προειλόμεθα τὴν τάξιν τῆς ἐκθέσεως, ὅτι προηγείται μὲν πρώτιστον τὸ ἐνεργητικόν ἀληθῶς, ἔπονται δὲ τὰ λοιπὰ ἐφεξῆς, καὶ ὕστατον ἐπέρχεται τὸ βουλευτικόν.

§. 9. Τὸ μὲν γὰρ βουλευτικόν προϋποτίθησι τὴν πάθησιν· (πᾶν γὰρ τὸ κινούμενον, καὶ ἠθικῶς εἰπεῖν, ἐνεκά του κινεῖται) ἢ δ' αὖ πάθησις, τὴν νόησιν· (τοῦ γὰρ ἀγνοουμένου ἐρεσίς τις ἢ ἀποστροφή οὐκ ἂν ποτε εἴη.) Ἀλλ' ἡ νόησις προαπαιτεῖ τὸ ἐνεργητικόν, τὸ ἐνιαῖον καὶ τὸ ταυτόν. Πρώτον μὲν γὰρ τὸ νοεῖν οὐδὲν ἑτερόν ἐστὶν ἢ κίνησις τοῦ ἐν ἡμῖν νοούντος, ἀναπτυσσομένου τε αὐτενεργῶς καὶ πρὸς τὰς ἀπανταχόθεν ἀραινουμένας εἰς αὐτὸ προσβολὰς ἀντιδρώντος. Ἐπειτα δὲ, ὡς δείξομεν ἐφεξῆς, οὐ δύναται νοῆσαι οὐσία πολυμερὴς καὶ σύνθετος· ἄτμητον γὰρ ὅλως ἐνεργημα καὶ ἀπλούστατόν ἐστι πᾶσα ἔννοια ἢ πᾶσα κρίσις, καὶ ὡς προκύπτουσιν αὐτὴν ἐξ ἄλλων τινῶν ἀπλουτέρων οὐχ οἷόν τε ἐπινοεῖν. (α) Τρίτον δὲ,

(α) Αἱ μονάκται κρίσεις λαμβάνουσι, τοῦ, ὅ κατὰ. παριστάσι καλλίστη τὸ ἐνιαῖον καὶ ἀδιάμεστον τῆς νοήσεως. Αἱ δὲ πολυάκται κρίσεις καὶ αὗται ἀπλούσταται εἰσι, καὶ διὰ τὴν ἀτίλειαν τοῦ ἀνθρώπου μαρμαριμέναι προέχουσιν· ὅθεν καὶ μέρος τις τῆς ἀνθρώπου ἐ Πικρίας λέγει· ἀλλ' ἑκάστη λέξις καθ' ἑαυτὴν οὐδὲν ὅλως περικλείει, ἀλλὰ κατ' ἀφοσίωσιν. (ὅρ. καὶ τὸ περὶ Νοῆς. §. 87.)

εἰ μὴ ἡ Αὐτότης διαμένει ἡ αὐτή, πῶς μνημονεύει τοῦ παρελθόντος; Ἀνάγκη ἄρα παρῆναι ἐνέργειαν μίαν καὶ τὴν αὐτήν.

§. 10. Ἀλλ', ἐρεῖ τις ἴσως, οὐ σφόν ἄρχεσθαι τοῦ ψυχολογεῖν ἀπὸ τούτων τῶν τριῶν ιδιοτήτων, τῆς ἐνεργητικότητος, τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ταυτότητος, ὥς μᾶλλον δὴθεν οὐσῶν ὄντολογικῶν ἢ ψυχολογικῶν. Ἀλλ' ἔργον ὅμως ἐστὶ τῆς ἐνδομύχου πίστεως καὶ τῆς ἀμέσου παρατηρήσεως τὸ ἀπορήναι, εἰ σύνειδα ἐμκαυτῷ ποικίλως μὲν ἐνεργοῦντι, ἐνὶ δὲ καὶ τῷ αὐτῷ ὄντι, ὥσπερ δὴ καὶ νοοῦντι καὶ παθινομένῳ καὶ αὐτοκινητοῦντι. Οὗτος γὰρ μοι ἐστὶν ὁ καθ' ἡμέραν βίος, καὶ μυρία τε καὶ ποικίλα δρών, εἰς ἓνα ἐμμαντὸν ἀναφέρω, καὶ τὸ ΑΥΤΟΣ ἀπανταχοῦ ὑποβάλλω, οὐδαμῶς ἐν οὐσίᾳ διακρινόμενος, οὐδ' ἀλλοίαν ὑπόστασιν ἀμειβόμενος. Οὐκ ἄρα ὄντολογικόν ἐστὶν ἡ περὶ τούτων θεωρία.

§. 11. Ἐτέρα δὲ τις ἐνστάσις ἔσται ἡ ἐξῆς· ὅτι ἀκροσφαλῆς καὶ δυσθῆρατος λίαν ἐστὶν ἡ τούτων ἔρευνα, καὶ ἀνάγκη τὴν ἐκ τῶν τριῶν ἑτέρων, τῆς νοήσεως, τῆς παθήσεως, καὶ τῆς ἐλευθερίας προπαρασκευῇ προηγεῖσθαι. Ἀλλ' οὐ μοι δοκεῖ τῶν ἀπαρκιότητων εἶναι τὸ ὅλον ἔχειν ἤδη θεωρίαν περὶ τῆς νοήσεως καὶ τῶν λοιπῶν δύο, ἐν ἐνταῦθεν γένηται δὴλον, ὅτι τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα διανοήματα καὶ παθήματα ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀναβύου πηγῆς. Ἐπειτα δὲ οὐδὲ δυσχερέστερόν ἐστι τὸ ἐρευνᾶν ταύτας τὰς τρεῖς πρωτοθέτους δυνάμεις ἢ τὰς τρεῖς ἑτέρας τὰς δευτεροθέτους, ἐν αἷς ζητήματα καὶ πλείω καὶ δυσσεπιλυτώτερα ἀναρῶνται, οἷόν ἐστι τὸ, τίς ἡ ἀρχὴ τῶν ἐννοιῶν, τίς ἡ φύσις αὐτῶν κτλ.

§. 12. Ἀλλὰ καὶ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη οὕτω πως χωρεῖ. Οὐ γὰρ εὐθὺς ἀρχομένη πραγματεύεται περὶ τοῦ φωτός, περὶ τοῦ ἤχου, περὶ τοῦ θερμοῦ κτλ., ἀλλὰ περὶ τῆς ἐκτάσεως, περὶ τοῦ σχήματος, περὶ τοῦ ἀδιαχωρήτου κτλ. ἡ δὲ τῆς ὕλης πρωτόθετος καὶ θεμελιώδεις εἰσὶν ιδιότητες, καὶ εἰς τὴν τῶν λοιπῶν ἐξήγησιν συμβαλλόμεναι. Ὡσπύτως ἄρα γενήσεται καὶ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ. Ἡ γὰρ νόησις, ἡ πάθησις, καὶ ἡ ἐλευθερία τῶν αὐτῶν λόγων ἔχουσι πρὸς τὴν ἐνεργητικότητα, τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ταυτότητα, ἐν αἷς δευτερεῖσι λεγόμεναι ιδιότητες τῶν σωματίων πρὸς τὴν ἐκτασιν καὶ τὸ

σχῆμα καὶ τὸ ἀδιαχώρητον. Καίτοι οὐδὲν τὸ καλῶς πρῶτον μὲν ἀφασθαι τὸν βουλούμενον τῆς διδασκαλίας τῆς περὶ τὰς δευτέρας ιδιοτήτας, ἔπειτα δ' ἐπανελθεῖν πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν προτεταγμένων ἡμῖν ιδιοτήτων.

§. 13. Τῶν δ' αὖ τριῶν τούτων τίς ἡ τὴν πρώτην καθέξουσα τάξις; Ἐπειδὴ γὰρ τὸ μὲν σύνθετον ὑπόκειται μεταβολῇ καὶ ἀλλοιῶσιν, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δύναται τὸ αὐτὸ αἰεὶ διαμένειν κυρίως, τὸ δ' ἀπλοῦν πέρουε κάλλιστα πρὸς τὴν ἐντὺς διαμονὴν καὶ διάρκειαν, διὰ τοῦτο ἡ ἐνότης προδοπιθεται πάντως τῆς ταυτότητος. Ἀλλὰ τίς ἡ τάξις τοῦ ἐνεργητικοῦ πρὸς τὸ ἀπλοῦν; ὄντολογικῶς μὲν καὶ καθ' αὐτὸ ἐξουρεῖν τὴν ἐκ φύσεως ἀλληλουχίαν τούτων, δυσχερέστερόν πῶς ἐστὶ· (α) ψυχολογικῶς ὅμως, ὥς ἐκ τῆς μαρτυρίας τῆς συναισθήσεως, ἡ ἐνότης ἡμῖν προφαίνεται ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν ἐνεργημάτων, εἰς ἐν πάντων κέντρον συνιόντων, ἢ ἐκ μιᾶς πηγῆς καὶ αἰτίας προϊόντων. Ἰσμεν ἄρα τὴν ἀπλότητα ἐκ τῆς πολυσχιδοῦς καὶ πολυτρόπου ἐνεργείας. Καὶ διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τῆς ἐπιφανοῦς τὴν ἐνότητα ἀρκτέον ἐστίν.

§. 14. Ἔστι δὲ παραβαλεῖν προσφῶς τὰ μὲν τρία πρῶτα τούτων τῶν τῆς ψυχῆς κατηγορημάτων τοῖς ἐν τῇ ὕλῃ οὐσιώδεσι θεωρουμένοις, οἷον τῇ ἐκτάσει, τῷ σχήματι, τῷ ἀδιαχωρήτῳ κτλ. τὰ δὲ λοιπὰ τοῖς ἐν τῇ ὕλῃ ἐπουσιώδεσιν, οἷον τῷ χυμῷ, (β) τῷ χρώματι, τῇ ὁσμῇ κτλ. Ἐν γὰρ τοῖς σώμασι πρῶται μὲν καὶ ἀναγκαῖαι ιδιότητές εἰσιν, ὧν ἄνευ ἀμήχανόν ἐστιν εἶλθαι εἰς τὴν αὐτῶν ἐν-

(α) ἰδοὺ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ζητήματος. Ἄρα διότι οὐσία τίς ἐστὶν ἀπλῆ, διὰ τοῦτο ἐστὶ καὶ ἐνεργὴ, ἢ διότι ἐστὶν ἐνεργὴ, διὰ τοῦτο ἐστὶ καὶ ἀπλῆ; Ἄρα εἰ μὴ ἐν ἀπλῇ, οὐκ ἐν ἐνεργείᾳ; Ἄρα πᾶν τὸ ἀπλοῦν ἐστὶ καὶ ἐνεργὸν κατ' ἀνάγκην; κτλ.

(β) Χρηδὲς ἐστὶ τὸ παρὰ Γάλλ. (savour), ὡς καὶ Ἀριστοτέλης καλεῖ τοῦτο, κατέλαον ὡν. τὸ δ. ἐν τῇ περὶ αἰσθήσεως, συντάσσον περὶ Χυμῶν ἔπος πρὸς τὴν ἀλλοίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν δ' ἔστιν ἐν τῷ Χυμῷ γένος, ἢ τὸ τῆς ὁσμῆς. Ἐγὼ δ' ἐπέλεξα ἐν αἷσι ταύταις τῆς σωματικῆς τῆς αἰσθήσεως τὸ αἰσθητὸν τῆς γένεως χρέεσθαι λέγειν Ἑλληνικῇ τῇ γειομαῖς, εἰ μὴ συνχωροῦν οἱ λογιστὴς τοῦ ὄντος ἐπὶ κάλλιστα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἰδοὺ δ' ὁσμῇ τὸ ἐμφανὲς τὸ αἰσθητὸν τῆς ἐνεργείας, καὶ ἐστὶ τὸ χυμῶς πολυσχιδοῦς ἐστὶ. Ἀλλ' εἰ μὴ δοῖται καὶ τοῖς ἄλλοις, ἔφ' ἑαυτῇ ἡ γένεσις, τὸ καλὸν τοῦτο καὶ ἀρχαῖον ὄνομα, ἐπὶ ταύτης τῆς σωματικῆς, καὶ ζήτησιν εἴη ἵνα δὲ αὐτὸν ἀποκρίνεται δι' αὐτοῦ τὸ Γάλλ. goût.

νοιν, καὶ ὧν ἡ προϋπόθεσις ἐστὶν ἀναπόφευκτος· ὅπου γὰρ οὐχ ὑπεστὶν ἔκτασις, οὐδὲ σχῆμα, οὐδὲ ἀδιαχώρητον, ἐκεῖ δηλονότι οὐκ ἔνεστιν οὐδὲ χρῶμα, οὐδὲ χυμὸς κτλ. Δεύτεραι δ' ἂν εἶεν, ὧν ἡ παρουσία οὐ τῶν ἀναγκαιοτάτων ἐστὶ πρὸς τὴν τῶν πρώτων κατανόησιν.

§. 15. Ἀλλὰ τοιοῦτό τι ἐνορεῖται καὶ ταῖς τῆς ψυχῆς ιδιότησιν. Ἐάν μὲν γὰρ τινὰς τούτων ἀρέλης, πάντως γε ἡ ψυχὴ οὐχ ἔξει πᾶσαν τὴν ἐνδεχομένην ἐντέλειαν καὶ ἀνάπτυξιν. (α) Ἔσται ὅμως αἰεὶ οἶοναί ὑπόθημά τι καὶ ὑπόστασις, εἰ μάλιστα γε κατανοομένη, καὶ πεφυκυῖα ὑποδέξασθαι τὰς ἀπούσας αὐτῇ δυνάμεις. Ἐάν δὲ τὰ ἀναγκαιοτάτα τῶν κατηγορημάτων ἀρέλης, τότε ὅλως ἐλέγχεται ἀνυπόστατος. Διὰ τοῦτο δὴ καὶ εἶποτε παύοιτο νοῦσα, οὐκέτι πρόσωπόν ἐστιν, οὐδὲ δυνάμεις αὐτοκίνητος καὶ ἠθικῆς. Ἀλλὰ καὶ οὕτως οὐσία διαμένει ἐνεργητικὴ, μία καὶ ἡ αὐτὴ διὸ καὶ πέφυκεν ἀνακαλεῖσθαι καὶ ἀναλαμβάνειν τὴν προτέραν συναίσθησιν. Εἰ δὲ τούναντίον ἀδρανὴς ἀπαξ καθίστατο καὶ σύνθετος καὶ ἄλλη τις, τότε οὐδεμία ἦν μηχανὴ συνελθεῖν εἰς ἑαυτὴν ἐκ δευτέρου.

§. 16. Παρ' ἡμῖν δὲ ἡ διακοπὴ τῆς νοήσεως καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἐπομένων οὐκ ἀδύνατος ἐστίν, ὥς ἐν τῷ ὕπνῳ, ἐν τῇ λειποθυμίᾳ κτλ. Εἰσὶ δ' ὅμως καὶ οἱ τούναντίον δοξάζοντες. Ἀλλὰ καὶ τούτων τεθέντος, οὐδαμῶς ἂν εἶεν τῆς αὐτῆς τάξεως ἡ νόησις καὶ ἡ ἐνεργητικότης. Ἐν γὰρ τῷ σύμπαντι παρὰ τῇ ἀνθρωπίνῳ ψυχῇ πάρεσιν ἐξελισσόμεναι πολλαὶ καὶ ἄλλαι δυνάμεις, ἀπλᾶς οὐσαι καθ' ἑαυτὰς θεωρούμεναι καὶ μὴ ἐν οἷς ἀποτελοῦσιν ἀθροίσμασιν. Αὗται δὲ καὶ περ ἀπλᾶς καὶ ἐνεργοὶ οὐσαι, ἀνόητοι ὅλως εἰσὶ καὶ ἀπαθείς καὶ ἀναγκασταί. Εἰσὶν ἄρα διὰ τὸ ἐν αὐταῖς δραστήριον ψυχαί τινες, δὸς εἰπεῖν, ἐνεργείας μὲν καὶ ἐνότητος, καὶ δὴ καὶ ταυτότητος εὐμοιροῦσαι, ἀλλὰ νοήσεως καὶ παθήσεως καὶ ἐλευθερίας οὐ μετέχουσαι. (β) Εἰ δέ τις καὶ οὕτω διατείνοιτο τῶν οὐσιωδῶν εἶναι τὴν

(α) Οὐκ ἔχει δεικνῆναι αὐτὸ τοῦτο ἔν τε λ' ἔχει καὶ νοῦς (intelligence).

(β) Ἐν πολλοῖς χωρίοις ἐκδιέμαθα τὴν ψυχὴν γενικώτερον, οὐ μόνον ἐπὶ τῶν λογικῶν καὶ ἀλόγων οὐσιῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐν τοῖς φυτοῖς αὐθουποστάτων δυνάμεσιν, καὶ δὴ καὶ τῶν ἐν τῇ γῇ· μᾶλλον δ' ἐν Συγγρηγῇ· ῥίσι, ὡς ὁρίμεθα

νόησιν καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς, ἐκεῖνο γοῦν ἐννοησάτω, ὅτι λογικῶς ἑτέρα αὐτῶν προηγούνται ὡς παραγωγοὶ ιδιότητος.

§. 17. Καλέσμεντες δὲ πρώτας μὲν ιδιότητας τὴν ἐνεργητικότητα, τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ταυτότητα, δευτέρας δὲ τὴν νόησιν, τὴν πάθοςιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ὄντολογικώτερον τὴν τάξιν καὶ τὴν διαίρεσιν ταύτων προειλόμεθα, ἀλλ' οὐ τὴν σχετικὴν ἀξίαν καὶ ὑπεροχὴν τούτων ἡθουλήθημεν καταδειξάμεν. Ἄλλως γὰρ οὐχ ἡ ψυχὴ ἡ ἀνθρώπινη πρωταίει ἐν τῷ σύμπαντι, ὅτι ἐνεργός ἐστι καὶ ἀπλὴ καὶ ἡ αὐτὴ ἐπὶ ἑνεκά γε τούτου πᾶσα δυνάμεις ἂν τῶν πρωταίων ἀμυρισθητέσιν. Ἀλλὰ πᾶν τούναντίον ἐν τούτῳ προτερεῖ τῶν λοιπῶν, ὅτι νοήσει καὶ ἔρωτι καὶ ἐλευθερίᾳ κεκόσμηται. Τῷ ἄρα οὕτω σκοποῦντι τὰς ιδιότητας ταύτας, ἥττονας μὲν ἔσονται αἱ πρώται ὀνομασθεῖσαι· κρείττονας δὲ, αἱ δευτέραι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τοῦ ἐνεργητικοῦ τῆς ψυχῆς. — Εἰ ἔστιν ἀδιάκοπον. — Πῶς συμβιβάζεται πρὸς τὸ παθητικόν.

§. 18. Ὅτι μὲν οὖν ἡ αὐτότης ἔχει τὸ ἐνεργητικόν, ἢ τὸ αὐτενεργόν, (α) ἔξω τούτου πάσης ἐστὶν ἀμφιβολίας· ἔχει δὲ τοῦτο οὐ μόνον

πρώτης, ἐπὶ τὴν μοναδικότητα τοῦ Λαϊβαντίου, ἵς πᾶν ἄνθρωπον μονάδα ἀπλῶς εἶναι ἔξω καὶ οἶοναί ψυχῆς τινος, ἐμφανῶς οὕτω τὸ ῥόμπαν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ καρτερίου ἀδρανῆσαν ἐκδομένην. Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ δυνάμεις (forces) καλεῖ τὰς δραστηρίους καὶ ἐνεργούς ταύτας οὐσίας, ὡς λέγουσιν καὶ ἡμεῖς τὴν θέαν καὶ τοὺς ἡγῆλους συνακόλ. Δυνάμεις. Οὐ γὰρ ἐνταῦθα τὸ δυνάμεις ιδιότητα οὐσίας σημαίνει, ἀλλ' οὐσίας δυνάμεις ἐνεργεῖν καὶ ἐνεργεῖσθαι ἀδιαλείπτως ὁ μόνος ταῖς ἀπλᾶς καὶ ἀμυριστοῦ οὐσίας ἰδιότης. Ταῦτα δ' ὁπισθενήσαντες ἐν παρίῳ, ὥς μὴ δεῖται ἐπὶ τὴν σαφὴν καὶ ἀμυρίστην ἀναγκασιολογίαν, ἀπότης παρὰ τὴν προειρημένην, ἐκλιθεῖσιν.

(α) Ἐπειτα παραρτῶμεν τὸ ἐνεργητικὸν ἐν μόνῃ τῇ ἐλευθερίᾳ· διὸ καὶ διακρίνομεν τὰς δυνάμεις εἰς νόησιν, πάθοςιν καὶ ἐνέργειαν· φαῖλον δὲ εἶναι τὴν διαίρεσιν ταύτων ἡμεῖς γε ὑπολαμβάνομεν, ἀντιπροβάλλοντες ἐκεῖνα. Ἐνέργεια, ἔξ ἧς νόησις, πά-

ἐν οἷς ἐλευθέρως βαίνει· πολλάκις γὰρ ἐν τοῖς κατ' ἀνάγκην γινομένοις, ὑπὸ σφοδρῶν μὲν παθῶν φερομένη, εἰς ὑψηλὰς δ' ἐννοίας μεταρσιουμένη, οὕτω πλείονος ζωῆς καὶ κινήσεως πληροῦται, ὥστε οὐδὲν πρὸς ταῦτα τῶν ἐκουσίων ἐνεργημάτων ἀντιπαραβάλλεσθαι. Ἐνδελεχῶς δ' ἐνεργοῦσα, οὐχ ὥσπερ ἡμῶς αἰεὶ καὶ ἰσοσθενῶς ἐνεργεῖ· ἀλλὰ νῦν μὲν ἐντονώτερον, νῦν δὲ χαυνότερον δοῖα, κατὰ τὰ προσπίπτοντα· καὶ νῦν μὲν νοεῖ καὶ καταλαμβάνει τὰ ἐπισητὰ, ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἐνεργείᾳ αὐτῇ περικείμενα· νῦν δ' ἀπωθίζεται ἢ προσάγεται ταῦτα, ἀλγεινότερον ἢ ἡδίων ἐξ αὐτῶν διατιθεμένη.

§. 19. Τί δέ ἐστι καθ' ἑαυτὴν ἡ ἐνέργεια, οὐχ οἷόν τε ὁλῶς ὁρίσασθαι· διότι τῶν ἀπλουστάτων ἐστὶ, δι' ὧν τὰ ἄλλα ὁρίζονται· δυνατόν μὲν τοι περιγράψαι μόνον αὐτὴν καὶ συνωνύμοις ἑτέροις δηλώσει. Ἀλλ' ἵνα τις ἐννοίῃ αὐτοῦ τοῦ πράγματος λάβῃ, ἀπόχρη εἰς ἑαυτὸν τὸ ὄμμα συνεπιστρέψαι τῆς διανοίας· ἐντεῦθεν γὰρ μόνον ἔχει μαθεῖν, τὰ ποικίλα ἐν αὐτῷ γινόμενα καθορῶν, τί ποτέ ἐστιν ἡ ἐνέργεια.

§. 20. Ἀλλ' ἄρα γ' ἐστὶν ὅτε τὸ ἐνεργητικὸν τῆς ψυχῆς παντάπασιν ἀποσθεννόμενον, πάλιν αὐτομάτως ἀναζωοῦται; Πρὸς τοῦτο οὖν διττὴν τινα κατάστασιν τῆς ψυχῆς διατέλλομεν· τὴν μὲν, καθ' ἣν σύννοιδεν ἑαυτῇ ὅπως δὴ ποτε διατιθεμένη· τὴν δὲ, καθ' ἣν ἀναισθηταί, τὰ ἐν αὐτῇ περαινόμενα οὐδόλως ἐπιγινώσκουσα.

§. 21. Καὶ τὸ μὲν πρῶτόν ἐστιν εὐεπίλυτον· ἕως γὰρ ἡ ψυχὴ σύννοιδεν ἑαυτῇ ὅπως δὴ ποτε ἀλλοιουμένη, τάως αὐτῇ πάρεστιν ἡ αὐτότης μαρτυροῦσα περὶ τοῦ ἀδιαλείπτου τῆς ἐνεργείας· τὸ γὰρ συναισθάνεσθαι συνεπάγει ἀναγκαστικῶς τὴν ἐννοίαν τῶν ἐνδόν διαθέσεων, ὧν ἐστὶν ἡ συναισθήσις. Ἀλλ' ἐν τῇ ἀδιακρίτῳ ταύτῃ ἐνεργείᾳ, τῇ ἀχωρίστῳ τῆς συναισθήσεως, ἔστινο μάλιστα ἐννοητέον, ὅτι ὁ βαθμὸς ἢ ἡ ἐντασις μεταβάλλει καὶ αὐξομειοῦται. Ὅταν γὰρ ποτε ἡ

θεσις καὶ ἐκτενεία. Καὶ ἐν ταῖς τριῖσι γὰρ, ὡς διέταμεν, ἐνέργεια πάρεστι. Ἐνέργεια δὲ λήγοντις, ἐννοῦμεν τὴν τῆς ψυχῆς ιδιότητα, δι' ἣς οἷον ὅποτε φαινόμενον δείκνυσσι, καὶ εἴαν δὴ ποτε ἀλλοιωσῶσι ὁρίσεται, ἐκ διακρίσεως εἰς διαθέσιν ἀδιακρίτως μεταπίπτοντα, καὶ τοῦτ' αὐτὴ ζωὴ καὶ ἐμφύχως καθορίζεται, ὡς καθορίζουσα οὐδ' ἀνεκτιθεῖσα, οὐδὲ κερὰ τινα καὶ ἀδρανὴ φύσιν ἔχουσα.

αὐτότης δοκῇ ἀναπαύεσθαι, οὐ πάνπαν ἀπόλλυσι τὸ ἐνεργητικόν· ἐπέχει δὲ μόνον αὐτὸ καὶ ἀνατρέπει· διατελεῖ γὰρ αἰεὶ δύναμις οὐσα, καὶ ἡ δύναμις οὐκ ἀδυνατῇ εἰς τὸ παντελές.

§. 22. Ἀλλὰ τὸ δεύτερον δυσχερέτερόν ἐστιν, ὡς οὐχ ὁμοίως ὑποπίπτον τῇ συναισθήσει, εἰκοτολογούμενον δὲ μόνον συλλογιστικῶς. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸ τοῦ ἀποβαλεῖν τὴν συναισθήσιν, καὶ πάλιν αὐτὰ μετὰ τὸ ἀναλαβεῖν αὐτήν, ἐνεργὸς ἡ ψυχὴ εὐρίσκεται, εἰκότως ἀντις συμπεράναιεν, ὅτι διατελεῖ τοιαύτη οὐσα καὶ ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ, ἐν ᾧ αἶψως προσπισόντα τινὰ κατεθαρύθησεν αὐτήν, καὶ ἐπέσχε πρὸς βραχὺ τὴν πρόοδον τῆς νοήσεως. Αἰεὶ γὰρ ὑπολείπεσθαι ἐν αὐτῇ τὴν ζωὴν, συνεχῆ τι καὶ σύντονον, καὶ ἐτοιμὴν αἰεὶ οὐσαν προύψαι καὶ αὔθις, καὶ ἀναρνηθῆναι μετὰ πάσης τῆς ἐνδεχομένης ἰσχύος, ἐπειδὴν τάχιστα ὁ παρὼν καιρὸς ἐρῇ τὰς οἰκαίας ἐργασίας ἀναλαβεῖν. Ἄλλως γὰρ ἂν δεήσειε, κατὰ πᾶσαν ἀνακοπὴν τῆς ἐνεργείας, ἑτέραν τινὰ δημιουργίαν ἐξ ὑπερχῆς γίνεσθαι. Τὴν γὰρ πρὸς ἐνέργειαν ἅπαζ ἀποβαλοῦσα, συναποβάλοι ἂν καὶ πᾶν τὸ ἐν αὐτῇ ὑφιστάμενον, καὶ οὐδ' ἂν ἔχοι τοῦ λοιποῦ ἀποσεῖσθαι τὴν ἐποῦσαν νάρκην, ὃ διὰ μόνης ἂν τῆς ἐνεργείας ἐπανορθώσαιτο. Οὕτω δ' οὐσίᾳ ἀπλῶς ἀποίῳ καὶ ἀορίστῳ ὑπολειφθεῖσθαι, οἷα ἦν καὶ πρὸ τοῦ ἀποβῆναι αὐτότης, χαίρῳ δαί κρείττονός τις πρὸς ζωοποίησιν, ὥσπερ καὶ τὸ κατ' ἀρχὰς ἐδέησε. Καὶ ἐμελλεν ἄρα θεὸς δευτέρως ὑπέχειν φροντίδας, ἵν' ἀποκαταστήσειεν αὐτὴν εἰς τὸ πρότερον, καὶ ταῦτα πλείστα ποιῇν, καὶ μὴ παύεσθαι τῆς αἰετῆς ἀναπλάσεως, τῆς μηδὲν τι πέρας ἔχούσης, ἐνδελεχῶς τῇ μηχανῇ προσιζάνων καὶ ἀτέχνως πάντα αὐτὴν μεταχειριζόμενος.

§. 23. Ἡ γοῦν τοιαύτη ὑπόθεσις οὐ μόνον τὴν θεῖαν Πρόνοιαν εἰς ἀσφίαν καὶ ἀτέλειαν κατασπῇ, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ταυτοπροσωπίαν λυμάνεται ὅλως καὶ διαφθείρει. Ἡ γὰρ ταυτότης ἐνταῦθα συνίσταται ἐν τῇ συνεχεῖ διαρκείᾳ οὐχ ἀπλῶς τινος καὶ ψιλλῆς μόνον υπάρξεως, ἀλλ' ἐμφύχως μάλιστα οὐσης, καὶ τοῦτο πρῶτιστον ἔχούσης καὶ θεμελιωδέστατον, τὴν προσωπικὴν ἐνέργειαν. Ταύτης δ' ἀποσεσθείσης, οἴχεται πάντως καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ἡ αὐτό-

της, πλὴν εἰ μὴ ἡ ἄποιος καὶ ἀνείδεος οὐσία, οὐδὲν φέρουσα τῶν χαρακτηριζόντων κυρίως τὸν ἄνθρωπον. Ὁ δ' ἐκ τῆς δευτέρας δημιουργίας ἄνθρωπος οὐδὲν σώζει τῶν τοῦ προτέρου, ἐτέρα δέ τις ἂν εἴη προσωπικὴ ὑπόστασις διαδεξαμένη τὴν πρόθεσιν.

§. 24. Ἀλλ' ἄγε βαθύτερον καὶ ἀκριβέστερον σκεψόμεθα περὶ τοῦ προκειμένου. Λέγεται γὰρ ἐνταῦθα οὐ περὶ ἀναιμένης τινὸς ἐνεργείας, ἀλλὰ περὶ τῆς παντελοῦς αὐτῆς ἐξοντώσεως. Καίμην ἡ οὐσία ἡ ἄπαξ προσβεβλημένη ὑπὸ τῆς ἀδρανείας, τέθηκε κατὰ τὴν ἀνθρώπινον φύσιν καὶ ἐξαπόλωλεν, οὔτε αἰσθῆσθαι, οὔτε βουληθῆναι, οὔτε ἄλλο τι περᾶν τοῦ λοιποῦ δυναμένη. Ἰνα γὰρ μὴ εἴη ψιλόν τι καὶ ἄποιον πρᾶγμα, ἀλλ' ἔχει τινὰ χαρακτῆρα ἰδίον, τὴν ζωὴν τὴν προτέραν αὐτῇ ἀναληπτέον ἐστίν, ἢ γοῦν ἐτέραν τινὰ ἀντ' ἐκείνης. Ἀλλὰ πῶς ἂν αὐτομάτῃ ἐξέλθοι ἐξ ἧς ἔπαθεν ἀδρανείας; τοῦτο ὅλως ἐστὶν ἀντιφατικὸν καὶ ἀδύνατον. Ἀνάγκη ἄρα σώζειν αἰ ἀμυδράν τινα συνείδησιν τῶν ἐαυτῆς πράξεων, ζῆν τε καὶ ἰσχύειν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μὴ ταύτῃ εἶναι ὅλως ἀμήχανον τὴν προτέραν ἐργασίαν ἀνακαλεῖσθαι. Διὸ καὶ ἀναλαβοῦσα αὐτῇς ποτε τὴν ἐπίγνωσιν ἐαυτῆς, καὶ ἀναπολουμένη μὲν τοῦθ' ὕπερ ἦν ὀλίγω πρότερον, συνορῶσα δὲ ὅτι ἡ αὐτὴ ἐστὶ καὶ τὴν αὐτὴν ὑπόστασιν ἔχει, ὀρθῶς τε κρίνει, καὶ ἡ ταυτότης παραμεινένηκεν ἔργῳ. Εἰ δὲ τοῦναντίον συνέβαιναν ἐξουδένωσις τῆς προτέρας ζωῆς, οὐτ' ἦν τοῦ λοιποῦ ἡ αὐτὴ, οὐτ' ἂν ἐδόκει ἐαυτῇ οὕτω. Ψευδὴς ἄρα ἡ ὑπόθεσις ἡ οὕτως ἀντιβαίνειν ἀναγκαζομένη ταῖς ἀληθείαις.

§. 25. Ἔστι δὲ καὶ ἐτέρωθεν συναγαγεῖν τὸ τῆς ἐνεργείας ἀδιάλειπτον. Μυρία γὰρ ὅσα ἐν ἡμῖν γίνεται, ἀπαρτῆρητα μὲν καὶ ἀφανῆ ἐνυπολανθάνοντα, φανερούμενα δ' ὅμως ποτὲ καὶ μαρτυροῦντα περὶ δυνάμειος, ἀφανῶς που καὶ ἀδήλως ἐμφωλευνούσης ἢ ὑπερπούσης ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ μάλιστα οὐσίας μονίμου τε καὶ πολυγόνου. Πόθεν γὰρ αἱ πολυάριθμοι ἀναμνήσεις, αἱ μακρὸν χρόνον συνεσκιασμέναι καὶ ἀγνωσόμεναι, αἰφνης ἀθρόαι ἐξυπανίστανται καὶ εἰς μέσον προκύπτουσι; Τίς ἄρα ἡ ἀπόκρυφος δύναμις, ἡ σύμπασαν τὴν ἐργασίαν διεξάγουσα ταύτην; Ἡ οὐκ ἐστὶν ἡ ψυχὴ ἐνεργούσα οὐ μόνον τὰ πρόδηλα τῶν ἔργων αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ δια-

φεύγοντα τὴν ἀτρεκέ αὐτῆς κάτοψιν, ἀδιαλείπτως ἀναπτυσσομένη τὰς ἐνδομύχους δυνάμεις, καὶ μάλιστα τὴν μνήμην ταύτην τὴν λάθρα παραγωγὸν καὶ παρεκτικὴν ἔργων οὕτω τεραστίων καὶ ἀξιοθαυμάστων; Τί δ' ἔτι εἰσὶν οἱ συνδυασμοὶ καὶ αἱ συζεύξεις τῶν λογικῶν ἢ τῶν ποιητικῶν ἐννοιῶν, αἱς ὁ λόγος ἢ ἡ φαντασία ἐξ ἀπροόπτου εὐρίσκονται βρῦντα, μηδὲν ἡμῶν ἐκ προνοίας παρεσκευασμένων πρὸς τοῦτο, εἰ μὴ ἔργα τῆς ἀδιαλείπτου ταύτης ἐνεργείας, τῆς αὐθορμήτου καὶ λαθραίας νοήσεως, ἢ καίπερ μὴ οὐσα νοήσεως νόησις, οἶδεν ὅμως προφαίνειν ἐννοίας, ὥσπερ τὸ φυτὸν ἀσυναίσθητως ἐκρύει φύλλα τε καὶ ἄνθη καὶ καρπούς; (α) Πολλ' ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν καὶ περὶ τοσοῦτων ἐπιθυμιῶν καὶ βοπῶν τοῦ παθητικοῦ, καὶ μάλιστα τῶν κατὰ συμπάθειαν καὶ ἀντιπάθειαν λεγομένων, ὧν αἰτίας μὲν φανεραὶ οὐκ ἂν τις δύναιτο καταδείξαι· πηγὴ δ' ἐστὶν ὅμως αὐτῇ ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς, ἀποβαλλούσης μὲν ἂν ποτε τὴν ἐναργῆ συνείδησιν, οὐδέποτε ὅμως καὶ τὴν ἐνέργειαν.

§. 26. Ἰσως δ' ἂν τις ἐκείνο ζητήσειεν, εἰπὼς ἐν τῷ φαίνεσθαι τὴν ψυχὴν ἐνίοτε παθητὴν, ἐν γε ταύτῃ οὐκ ἐγχωροῖται τὸ ἐνεργητικόν. Ἀλλὰ γὰρ τί δῆποτ' ἐστὶν ἡ αἰσθησις αὐτῇ καθ' ἐαυτήν; Δύο γάρ τινα διακεκριμένα τῷ πράγματι ἐνείσιν, ἐν διττῇ καὶ σημασίᾳ δηλούμενα τοῦ ὀνόματος· ἔστι γὰρ αὐτοῦ κατακοῦειν εἰς τε τὴν ἀντίληψιν, εἰς τε τὴν πάθεισιν. Ἀντιλαμβάνομεθα δὲ, ὅτι ὁ νοῦς ἡμῶν προσβάλλεται ἐκ τῆς ἀντιβολῆς καὶ παρουσίας τινῶν πραγμάτων παθινόμεθα δὲ δι' αὐτό τε τοῦτο, καὶ διότι τὰ προσβάλλοντα ἡμῖν ἡδεῖα εἶναι ἢ ἀχθῆναι δοκοῦσιν. Ἐκατέρωθεν οὖν προσβολὴ ἡμῖν ἐκ τῆς ἀληθείας ἐγγίνεται τῶν πραγμάτων. Κατὰ γε οὖν τοῦτο πάσχομεν, ὡς τὰς ἐτέρωθεν δράσεις ὀριστάμενοι. Ἀλλ' οὐ φθάνομεν τοῦτο παθόντες καὶ ὑπομείναντες, καὶ εὐθὺς ἐν

(α) Περὶ τούτων ἴσα ἰδιαιτέρας τὴν θεωρίαν τῆς Μνήμης· Νόσκειν δὲ νόσκειν (la pensée de la pensée) λέγει Ἀριστοτ. τὴν συναίσθησιν, δι' ἧς συναίτουμεν ἐαυτοῦ εἰδέναι, ἢ νοοῦμεν ὅτι νοοῦμεν « αὐτὴν ἄρα νοεῖ, εἰπερ ἐστὶ τὸ κρῖταρον » καὶ ἔστι ἡ νόσις, νόσκειν νόσις. » (Μετὰρ. Καρ. περὶ τοῦ Νοῦ.) Ἀνάγκη δὲ καὶ τὰ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ περὶ Φυτῶν « Ἡ ζωὴ ἐν τοῖς ζώοις καὶ τοῖς φυτοῖς ἐνέσθαι » ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς ζώοις φανερὰ καὶ προδήλα· ἐν τοῖς φυτοῖς δὲ κεκρυμμένη καὶ οὐκ ἐμφανὴς κτλ. » Ὁ ἡμεῖς λαθραίως ἐκκατέστημεν νόσκειν, ταύτ. ἀσυναίσθητον καὶ ἀδελαν (latente).

ριπὴ ὀφθαλμοῦ καὶ θάπτον ἢ λόγος ἐνεργοὶ καὶ αὐτοὶ καθιστάμεθα, ἀντιδρῶντες πρὸς τὰς ἐτέρωθεν δράσεις, καὶ ταῦτα πολλάκις παρὰ-θέρμιος παραφερόμενοι καὶ ζωῆς θεαλλώδους πληρούμενοι.

§. 27. Οὕτως οὖν οὐ μόνον ὅταν νοῶμεν τι, ἀντενεργοῦμεν καὶ ἀντιδρῶμεν πρὸς τὸ πληζαν καὶ διεγείραν τὴν νόησιν, καὶ ταῦτα διὰ τινος κινήσεως ἀστραπηδὸν οἶονε διαδραμοῦσης ἡμᾶς, καὶ εἰς ἐπίδραξιν ἐμβαλούσης τοῦ νοουμένου, ἀλλὰ καὶ ὅταν παθαίνωμεθα. Ἡ γὰρ ψυχὴ ἐκ τῆς πρότερον ἀπαθείας καὶ ἡρεμίας, ἐνθα ἐκάθευδε πρὶν ἢ ἀγαθὸν τι ἢ κακὸν αὐτὴν καταλάβει, παραχρῆμα ἀνακινεῖται, συσταλλομένη μὲν καὶ συσπειρωμένη πρὸς τὰ λυποῦντα· διαστελλομένη δὲ καὶ διαχωμένη πρὸς τὰ εὐφραίνοντα, καὶ οὕτως ἀγωνιζομένη σφόδρα ἀντιποιήσασθαι μὲν βεβαίως τοῦ φιλουμένου, ἀπαλλαγῆναι δὲ ὡς πορρωτάτω τοῦ μισουμένου. Τὸ δὲ μὴ ἐλευθέρως ἐν τούτοις δρᾶν μῆτε τὴν νόησιν μῆτε τὴν πάθησιν, ἀλλ' ἐξ ὁρμῆς τινος καὶ ἐκ ταυτομάτου καταναγκάζεσθαι, τοῦτο οὐδαμῶς καλῶς μὴ οὐχὶ δείκνυσθαι τὴν ψυχὴν ἐνεργοῦσαν, ὅταν μάλιστα ἐν ταῖς ἀναγκαίαις ταύταις διαθέσει πολλάκις ἐκτόπως παραφέρηται καὶ διενεργῇ. Τὸ γὰρ παθητικὸν ἢ ιδιότης ἐστὶ τῆς ψυχῆς, δι' ἧς πέφυκεν εἰσδέχεσθαι τὰς ἐξωθεν ἀφορμὰς καὶ ὑποκινήσεις· ἄνευ δὲ τούτου εἴημεν ἄν, ὥσπερ οἱ λίθοι, ἀπαθεῖς τε ὅλως καὶ ἀδρανεῖς, ἀναισθητοὶ τε καὶ ἀπρόσοιτοι παντελῶς καὶ πρὸς μηδεὸς ὑποκινούμενοι.

§. 28. Καὶ ταῦτα μὲν ψυχολογικώτερον· ἐτέρως δὲ σκοποῦντες τὸ πρᾶγμα, ὁρθῶς ἂν εἴποιμεν ὅτι τὸ παθητικὸν τῆς ψυχῆς ἐστὶ τὸ πειρατήριον, δι' οὗ ἡ θεία Πρόνοια διέπει καὶ διεξάγει τὰ ἀνθρώπινα κατὰ τὰς αἰωνίους αὐτῆς βουλὰς. Ἐντεῦθεν γὰρ ἔχει καθικνεῖσθαι ἡμῶν, ἐξανιστῶσα μὲν καὶ παροτρύνουσα πρὸς τὴν ζωὴν, κινῶσα δὲ πρὸς τὸ ἐφίεσθαι αἰετὶ μανθάνειν καὶ ἀντιμυχανᾶσθαι κατὰ τῶν πειρασμῶν, καὶ πρὸς τὸ κητορθεῖν τὰ ἔργα τῆς ἀρετῆς ἐν κηκουσίαις καὶ θλίψεσιν· ὃ δὴ μάλιστα τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν χαρακτηρίζει. Εἰ γὰρ παντάπασιν ἡμεν ἀνάληπτοι, οὐκ ἂν εἶχεν ὑπενεργεῖν εἰς ἡμᾶς ἡ φιλόστοργος τοῦ Ἰψίστου χεὶρ, νῦν μὲν διὰ τῶν χαρίτων αὐτῆς ἐπιδραβεύονσά τε καὶ παρορμῶσα ἐπὶ τὸ κρεῖτ-

τον, νῦν δὲ διὰ τῶν ἀλγεινῶν τά τε οὐ καλῶς βεβιωμένα πρὸς καθαρισμὸν κολάζουσα, καὶ πρὸς καρτερίαν ἐτι καὶ ἀνασώμωσιν ἡθους παιδαγωγοῦσα, ὅπερ ἐστὶν ἀπαραίτητον πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ διαφέρουσιν τάξιν, ἣν κατέχειν ὁ ἄνθρωπος ὄριται ἐν τῷ τοῦ σὺμπαντος δράματι. Κάλλιστα οὖν ἐν ἡμῖν συμβιβάζεται τὸ παθητικὸν πρὸς τὸ ἐνεργητικὸν, καὶ οὐδεμία ἐναντιορῆναι, οὐδεμία ἀντίρρσις ἐνυπάρχει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΨ.

Ἐρώτης καὶ Ἀπότης τῆς ψυχῆς.

1^{ον}. Δόγμα.

§. 29. Δίδασκται οὖν ἡμῖν ἡ Ἀπότης πολυειδῶς ἐνεργοῦσα καὶ πολυτρόπως. Ἀλλ' ἐκ τῆς τοιαύτης τοῦ ἐνεργεῖν ποικιλίας ἴσως ἂν τις ὑπονοήσῃ, ὅτι οὐχ ἁπλῆ τις εἴη καὶ μία ἡ δύναμις αὕτη, ἀλλ' ἐκ πολλῶν μερικῶν Ἀποτήτων σύνθετος· ὥστε ἰδίαν μὲν τινα εἶναι τὴν περαινουσαν τὰ τῆς νοήσεως· ἰδίαν δὲ τινα, τὰ τῆς παθήσεως· ἰδίαν δὲ τινα, τὰ τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὡς ἔπος, τοσαύτας εἶναι Ἀποτήτας, ὅσαι πᾶρ εἰσι ἐν ἡμῖν καὶ δυνάμεις. Ἀλλὰ καὶ μικρὸν τις τὸν νοῦν ἐπιτήσας τῷ πράγματι, εὐρήσκει ὅτι ἡ Ἀπότης ἢ περαινουσά τι ἐν ἡμῖν, ἢ αὐτὴ ἐστὶ καὶ ἡ ἑτερόν τι περαινουσα· ὃ γὰρ ἐστὶ τὸ νοῦν ἐν ἡμῖν, τὸ αὐτὸ ἐστὶ καὶ τὸ αἰσθανόμενον, καὶ τὸ βουλόμενον κτλ. Ἐρώτης ἄρα ἐπικρατεῖ ἐν τῷ τοιούτῳ τῆς ὑπάρξεως τρόπῳ.

§. 30. Ἀλλὰ γὰρ πολυειδὲς τι γρημὸν ἐστὶν ἡ ἐνότης, λέγω δὲ οἶον, ποικίλα εἰσὶ τὰ καλούμενα ἐν. Αὐτίκα γὰρ πού πολλαῖς τινα πράγματα καθ' ἑαυτὰ μὲν ἁπλᾶ ὄντα, συνόντα δ' εἰς ἓν καὶ ἀλλήλοις συνδεόμενα, εἴτε ἐν χρόνῳ, εἴτε ἐν τόπῳ, ἐν τι σύνολον

συνιστᾶν λέγονται, *μία*ν δηλαδή ἐποχὴν χρόνου, ἢ ἐν σῶμα φύσεως ἀπαρτίζουσιν. Ἦπου κατὰ τὴν αὐτὴν σημασίαν *μία* ἔσται καὶ ἡ *Αὐτότης*, ἐκ πολλῶν τινῶν συγκειμένη μερικωτέρων καὶ ἀριθμουμένων χωρὶς, τὸν τοῦ προτέρου καὶ τὸν τοῦ ὑστέρου λόγον ἐχόντων πρὸς ἄλληλα, τῶν μὲν δηλονότι προτεταγμένων, τῶν δ' ἐφεξῆς ἐπομένων; Οὐδαμῶς. Ἐποχὴ γάρ τις καὶ σειρὰ ἀλληλενδέτων γινομένων οὐκ ἔστιν ἡ *Αὐτότης*· ἀλλὰ ζῇ μὲν καὶ διαρκεῖ ἐν τῷ χρόνῳ, ποικίλως διατιθεμένη ἐν ἐκάστῳ αὐτοῦ μορίῳ, οὐχ ὁμῶς διαιρεῖται οὐδὲ κατὰμερίζεται ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ διὰ πάντων ἰοῦσα τῶν τοῦ χρόνου ἀκαριαίων καὶ ἀλληλοδιαδόχων σημείων, ὁλοσχερῆς καὶ οὐκ ἐν μέρει συμπρόεισιν· ὅτι μία ἐστὶν ἀληθῶς καὶ ἡ αὐτὴ διαμένει, οὐδ' ἡποῦγε ἐν ταῖς ἐργασίαις αὐτῆς ποικίλως μεταβαλλομέναις τε καὶ μεταλλασσομέναις, ἀλλ' ἐν τῇ ἐνδελεχῶς παραμενούσῃ οὐσίᾳ καὶ ὑποστάσει, οὐδεμίαν οὐδέποτε πασχούσῃ ἐξαλλοίωσιν καὶ μεταλλαγὴν· οὐ γὰρ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας δύο ἢ τρεῖς ἢ τέσσαρες, καὶ πλείους ἢ ἐλάσσους τὸν ἀριθμὸν *Αὐτότητες* γίνονται.

§. 34. Οὐδεμὴν ἐκ πολλῶν ὁμοῦ στοιχείων ἀλληλούχων σύγκειται, ὁμοχρόνως συμπάντων διενεργούντων· πρῶτον μὲν γὰρ οὐδὲν σῶμα ἐν τῇ φύσει οὕτως αἰεὶ συνυπάρχοντα ἔχει τὰ μέρη αὐτοῦ, ὥστε μηδεμίαν αὐτῷ, τοῦ χρόνου προϊόντος, αὐξομείωσιν γίνεσθαι καὶ μεταβολὴν. Τοῦναντίον δ' ὁσημέραι τῶν οἰκείων μερῶν ἀποβάλλειν ἢ παῖρα ἡμᾶς ἐξεδίδαξε· μάλις δὲ πάντων τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ὑπόκειται τῇ τοιαύτῃ μεταβολῇ. Ἐπειτα τοῦ μὲν σώματος, ἀθροίσματός τινος ὄντος ἢ κεφαλαίου, ἔστι πάντως ἐξαριθμεῖν τὰ στοιχεία καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα· ἡ δὲ *Αὐτότης* ἐκ τίνων καὶ πόσων ἄρα μονάδων συγκεφαλαιωθήσεται; Οὐ γὰρ ἂν εἴποις τὰς κατηγορουμένας αὐτῆς δυνάμεις, αἱ ἀριθμῶ ὑποτίπτουσι, τάς τε εἶναι τὰς συνιστώσας τὴν οὐσίαν αὐτῆς μονάδας· ἐν ἐκάστῃ γὰρ δυνάμει ὅλη αὐτὴ πάρεστιν ἀδιαίρετος, ὅπου γε ἐν ἐκάστῳ τοῦ σώματος στοιχείῳ οὐχ ὅλον αὐτὸ τὸ σῶμα ἔστιν, οὐδ' ἐκ τῶν ποιότητων ἀπλῶς συνισταμένων εἰς ἓν ἡ οὐσία τοῦ ὅλου γίνεται, οὐδεμὴν ἡ *Αὐτότης* ἐκ τῆς συνδρομῆς προκύπτει πλειόνων τινῶν, ὅς τις εἰπεῖν, *Αὐτοτιδίῳ*· ἄλλως γὰρ ἦν ἂν πλέον τι ἢ ἐλάσσον ἢ *Αὐτότης* ποσόν

τε καὶ ἀθροισμα· ἀλλὰ τίς οὐχ ὁρᾷ, ὅτι τῶν ἀπλουστάτων καὶ μάλιστα ἐνιαίων ἔστιν ἡ ἔννοια τῆς *Αὐτότητος*, καὶ τοιαύτην ἀριθμητικὴν αὐξομείωσιν οὐδαμῶς ἐπιδέχεται; Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς ἡ *Αὐτότης*, ἀλλ' ἡ ὄντως καὶ κυρίως μονάς, ἥς ἀφαυρὰ τινα σελαγίσματα αἱ θύραθεν λεγόμεναι μονάδες ἀπεικονίζονται.

§. 32. Οὕτως οὖν ἐν μὲν τῷ ἐξ ὅλης συντεθειμένῳ σώματι ἑκαστον τῶν στοιχείων ἀποδίδωσι τὰς αὐτὰς τῷ ὅλῳ οὐσιώδεις ποιότητας, τὸ ἐκτατόν, τὸ σχῆμα, τὸ ἀδιαχώρητον κτλ. ἐν δὲ τῇ οὐσίᾳ, ἡ σύνειδεν ἑαυτῇ ἐνεργούσῃ, οὐκ ἂν εἴποις πολλὰς εἶναι κατὰ μέρος τὰς οὐσίας, αἱ συναισθάνονται ἑαυταῖς ἐνεργούσαις, ὥστε πολλὰς ἐκ τούτου ἅμα παρῆναι καὶ τὰς συνειδήσεις ὅπως δῆποτε ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμένας. Οὕτω γὰρ ἐν ἡμῖν καὶ πολλὰι *Αὐτότητες* ἔσονται, ὧν ἡ μὲν δεξιόθεν, ἡ δὲ ἀριστερόθεν, ἡ δὲ ἄνωθεν κτλ., καθ' ἣν δηλονότι διάθεσιν ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὰ τοῦ σώματος μόρια. Ἀλλόκοτος γὰρ καὶ ξένη ἡ τοιαύτη διάταξις, ἅτε δὴ περιστώσα τὴν ψυχὴν ἡμῶν ὅλον ἀθροισμά τι, ἐν ᾧ ὑπὸ μυρίας μορφῆς καὶ ἀρρομιώσεως ἰσοδυνάμους ἡ ζῶσα ἡμῶν εἰκὼν ἀποδοθήσεται. Ἀλλὰ γὰρ οὐχ οὕτως ἔχει τὸ πᾶν· μία γὰρ μόνη συναίσθησις ἡμῖν ἐνεστὶν ἀσύγχυτος καὶ εὐκρινής, καὶ μία ἄρα *Αὐτότης*.

§. 33. Ἐπὶ δὲ ἡ δυνάμις αὕτη, ὑπερ' ἐφοημεν ἀποδείξαντες, μυρίων ἐστὶ προσβολῶν ἐπιδεκτικὴ· αὗται δὲ αἱ προσβολαὶ ὅλον τι ὀλικὸν διόυσαι εἰς αὐτὴν ἀφικνούνται· τὸ δὲ ὅλον τοῦτο, τὸ νεῦρον, λέγω, σύστημα, ἐν ἔτι, κάλλις καὶ θαυμασιότατα συνηρμολογημένον εἰς παραγωγὴν ἐνθὺ ἀπηχήματος, φέρε δὲ τὴν ὅλην ταύτην τὴν ἀμέσως ἐμποιοῦσαν τὰς προσβολὰς, ἀντιπραθῶμεν πρὸς τὴν ψυχὴν τὴν εἰσδεχομένην αὐτάς. Ἐκεῖ μὲν γὰρ μυρία ὅσα αὐθιπρόστατα μόρια, ἕτερα καὶ ἑτεροειδῆ, συνιστῶσι τὸ ὅλον, καὶ ἐν εἶναι τοῦτο δοκεῖν ποιοῦσιν· ἐνταῦθα δὲ μία καὶ ἡ αὐτὴ μονάς διαλάμπει ἀδιαίρετος καὶ ἀνάρητος ὅλως. Εἰ γὰρ ποῦ τι καὶ κέντρον ἐγκεφαλικὸν εἴη ἐν, πρὸς ᾧ ἂν πᾶντ' ἀπολήγοι τὰ νεῦρα, οὐχ ἔττον ἡμῖς πλείονα νεῦρα εἰς αὐτὸ συναντήσουσιν, ὅλον τὸ νεῦρον Α καὶ τὸ νεῦρον Β, τὸ μὲν ἔδρα ὃν τῆς αἰσθήσεως Α, τὸ δὲ, τῆς αἰσθησεως Β. Καίτοι οὐ δύο τινά, οὔτε τὸ Α δηλονότι οὔτε τὸ Β ἔσονται

τὰ ἀντιληφθησόμενα τῆς προσβολῆς, ἀλλ' ἐν μόνον ἡ μονὰς ἡ αὐτοσυνείδητος καὶ ζῶσα ἐν ἡμῖν καὶ ἐνεργοῦσα.

§. 34. Ὅτι δὲ πλεῖστά εἰσι τὰ ἐν ἡμῖν αἰσθητήρια, τοῦτο ὁμολογεῖται νῦν παρὰ πάντας. Χωρὶς γὰρ τῶν πέντε αἰσθήσεων, τῶν οἰκειουσῶν ἡμᾶς πρὸς τὰ θύραθεν, αἱ καὶ καθ' ἑαυτὰς ἐκάστη λαμβανόμεναι, καὶ πρὸς ἀλλήλας ἀντιπαρβαλλόμεναι, μυριοτρόπως ἐπαλλάσσουσι καὶ ποικίλλονται, ἐναισιν ἡμῖν καὶ ἐνδότερα ὄργανα οὐχ ἥττον πολυχιθῆ, μυρία καὶ ταῦτα ἐνεργαζόμενα τὰ αἰσθητά. Τὸ αὐτὸ δ' ἂν τις εἴποι καὶ περὶ τῶν κινητηρίων νεύρων, ὅσα πανταχοῦ τοῦ σώματος ἐξυπουργεῖν τὰ τῆς βουλήσεως τέτακται. Ἀλλὰ τί δή ποτ' ἐστὶ τὸ πανταχόθεν τὰ αἰσθητά εἰσδεχόμενον, καὶ τὸ πανταχόσε τὰ βουλήματα διαπέμπον; Ἐν μόνον καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα· μία μόνη καὶ ἀναλλοίωτος Ἀυτότης, καὶ οὐχ ἑτέρα τις ἐν ἐκάστῳ τῶν πολυχιθίνων τούτων ὀργάνων· ἐκ τῆς αὐτῆς γὰρ ἐστὶν ἀφορμῆς ἡ πανταχοῦ παροῦσα καὶ πρὸς πᾶν ἐπαρκοῦσα βούλησις τε καὶ αἰσθησις. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν αὐτὴν κατατεμεῖν εἰς ὅσα ἂν τις ἐξαριθμῆσαιεν ὄργανα, οὐδὲ παραβαλεῖν αὐτῆς τὴν ἐνότητά πρὸς τὴν ἑτέραν ἐκείνην δῆθεν ἐνότητα, τὴν ἐν τῇ ὅλῃ ἐπιφαινομένην. Ἢ μὲν γὰρ κατὰ τῆς ὀργανικῆς φύσεως μονὰς σύνθετόν τι ἐστὶ καὶ μερῶν συναρτή· ἡ δὲ πνευματικὴ καὶ νοερά μονὰς, οὐδεμίαν τοιαύτην σύνθεσιν καὶ συναρμογὴν μερῶν ἔχει, ἀλλ' ἀπλῶς οὕτως ἡ μονὰς ἐστίν.

§. 35. Ἀλλὰ πῶς ἡ μονὰς αὕτη ἐπικοινωνεῖ τε καὶ ἐπαρκεῖ τῇ τοσαύτῃ τῶν ὀργάνων πολυπληθείᾳ; Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο μάλιστα χαρακτηρίζει αὐτὴν, ὅτι φύσει πολυποίκιλος καὶ εὐκαμπτός ἐστι τὴν ἐνέργειαν, διὰ τοῦτο ἔχει μὲν τραπῆναι πολυειδῶς τῇδε καὶ κείσε κατὰ τὴν χρεῖαν ῥαδίως στρεφομένη, μηδαμῶς δ' ἐκ τούτου ἀποσυντίθεσθαι καὶ κατακερματίζεσθαι, οἷοναι τις οὕσα ἐξία ζωῆς τὸν σύμπαντα περιανυγάζουσα καὶ φωτοβολοῦσα ὀργανισμὸν διὰ μυρίων ἀκτίνων. Καὶ περ γὰρ οὕτω πανταχόσε φερομένη, ὁληδύμως καὶ ἀκέραιος εἰς ἕκαστον παραγίνεται τῶν ὀργάνων. Καὶ ἔργα μὲν πολλὰ πολλαχόσε διαθέουσα διαθέει καὶ ἀπεργάζεται· αὐτὴ δ' ὅμως οὐ πληθύνεται, ἀλλ' ἀμέριστος τὴν ὑπόστασιν διαμένει. Ἢ

γὰρ νοερά μονὰς, ὥσπερ ἐν τῷ ῥέοντι χρόνῳ διαιρεῖ καὶ κατατέμναι τὰ ταχύπτερα αὐτῆς καὶ ἀλληλοδιαδόχα ἐνεργήματα, μηδαμῶς ἐκδαπανωμένη κατὰ τὴν οὐσίαν, οὕτω καὶ ἐν τοῖς παντοδαποῖς ὀργάνοις οὐ κλάσμα τι οὐδὲ τμήμα ἑαυτῆς ἐρίσσειν, ἀλλ' ἀναπτύσσεται μόνον παραγινωμένη ἐν αὐτοῖς, καὶ τὰς οἰκείας ἐνεργείας ἐνοικίζει τούτοις καὶ, οὕτως εἰπεῖν, τοποθετεῖ. Τοιαύτη οὖν οὕσα ἡ Ἀυτότης, φύσει εὐμήχανος καὶ πολύστροφος καὶ εὐκίνητος, εὖ μάλα πέφυκε τρεῖν καὶ διασώζειν τὴν ἐνότητα ἐν οὕτω πολλοῖς τοῖς ὀργανικοῖς συστήμασι.

§. 36. Τίτι δὲ τρόπον δρᾷ πρὸς τὰ νεῦρα ἡ ψυχὴ; πάντως γε καθὼς δύναιμι ὑποκινεῖ αὐτὰ καὶ ἐρεθίζει· ὑπόθεσις δ' αὕτη πιθανὴ μὲν δοκοῦσα, ἀλλ' ἀβασάνιστος ὅμως τῇ πείρᾳ καὶ ἀνεξέλεγκτος· οὐ γὰρ ἐστὶ κατιδεῖν αὐτὸν τὸν ἐγκέφαλον, οἷον τι παθαίνεται πρὸς τὴν νόησιν καὶ τὴν πάθησιν καὶ τὴν βούλησιν ἐξυπουργῶν τῇ ψυχῇ· Δυσεξήγητον δὲ ὁμοίως καὶ ὅπως ἡ ὀργανικὴ ζωὴ διατίθῃ τὴν ψυχὴν· εἰ δ' ἂν καὶ τοῦτο ἐκ τινος προσβολῆς, δράσεώς τε καὶ ἀντιδράσεως· πανταχόθεν γὰρ ἡ ζωηλογικὴ δύναμις, ἡ φυτικὴ ψυχὴ περικυκλοῖ καὶ περιεῖργει τὴν διανοητικὴν δύναμιν ἢ λογικὴν ψυχὴν, καὶ κατεπαίγει αὐτὴν καὶ ἀναγκάζει πρὸς τὸ νοησαί τε καὶ παθεῖν καὶ βουλευθῆναι· τοῦτο δὲ πού προσβολὴ τίς ἐστι καὶ ὑποκίνησις.

§. 37. Τὸ δὲ κρεῖττον πάσης ἀμφιβολίας ἐστίν, ὅτι ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, δεσμοῖς ἰσχυροῖς συνδεδεμένα ἀλλήλοις, ἀδιαλείπτως προσβολὰς καὶ παρορμήσεις δέχονται τε ἀμοιβαδὸν καὶ ἀντιδιδόσιν. Ἐκ δὲ τῆς ἀμοιβαίας ταύτης ἀντιδόσεώς τε καὶ ἀντιδράσεως, ὁμαλῶς καὶ εὐτάκτως διεξαγομένης, ἡ ἀνωμάλως καὶ ἀτάκτως παρινομένης, ἀμρότερα ὁ νοῦς καὶ ἡ ζωὴ ποικίλως δρᾷσι καὶ ἐνεργοῦσιν ἐπ' ἀλλήλα.

§. 38. Ἐκ τῶν εἰρημένων δὴλον ὅτι ἡ ἐνότης τῆς Ἀυτότητος αὐτῆς ἐστὶν ἡ ἀπλότης· ταῦτ. τὸ οὕτω μίαν εἶναι τὴν Ἀυτότητα συνεπάγεται τὸ ἀμερές αὐτῆς καὶ ἀσύνθετον· καὶ ἐπειδὴ οὐ τοιαύτη ἡ ὅλη, ὥς ἐκ μερῶν συγκειμένη, ἀνάγκη πᾶσα συμπερίνευσιν, ὅτι ἡ Ἀυτότης ἐστὶν οὐχ ὅλη, ταῦτόν εἰπεῖν ἀέλος.

§. 39. Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν ἐστὶν ἀποδεικνύειν τὸ ὅλον

τῆς ψυχῆς· ἐάν γάρ τις ἀντιπαραθῇ τὰς ποιότητες ἐκατέρων, τῆς αὐτότητος καὶ τῆς ὕλης, ὁφείταί πάντως ὅτι τὸ πάθος, ἡ νόησις, ἡ ἐλευθερία οὐκ αἰσθητὰ εἰσι κατηγορήματα, ὡς ἀσχημάτιστα ὄντα καὶ ἀνέκτατα καὶ ἀχρώστα ὅπως καὶ ἀγευστα κτλ. Τοιαῦτα δὲ ὄντα τὰ τρία ταῦτα, νοητὰ δηλαδή μόνον καὶ οὐδαμῶς αἰσθητὰ, ποιοὶ πάντως καὶ οὐσίαν ἀντιδιαστελλομένην πρὸς τὴν ὕλην, ἢ φέρει τούναντίον κατηγορήματα ταῖς αἰσθήσεσιν ὑποπίπτοντα. Καθόλου δὲ τις τὸ αὐτὸ ἔχει συμπεραίνειν ἐκ πάντων τῶν ἐντιθέτων διαφορὰν τινα καὶ ἑτερότητα οὐσιώδη μεταξὺ τοῦ ὕλικου καὶ τοῦ νοητοῦ. Ἡ πρωτίστη ὅμως καὶ ἰσχυροτάτη τῶν περὶ τῆς αὐλίας ἀποδείξεων ἐστὶν ἡ ἐκ τῆς ἐνότητος· καὶ γὰρ ἀπάσαις ταῖς ἄλλαις αὕτη ὑπεννοεῖται καὶ ὑποτίθεται.

2^{ον}. Ἀντιθέσεις καὶ Ἀνασκευαί.

§. 40. Δύο δ' ἀντιθέσεις ἢ ἐνστάσεις πρὸς ταῦτα ἀνθυποφέρουσι· τὴν μὲν, ὅτι δυνατόν ἐστι καὶ τὴν ὕλην νοεῖν· τὴν δὲ, ὅτι τὰ ὄργανα, ὡς ἐπενεργοῦντα πρὸς τὰς διανοητικὰς δυνάμεις, αὐτὰ καὶ ἡ ἀληθὴς ἔδρα τούτων ἐστὶ, καὶ ἡ ἑμεσος αἰτία τῆς νόησεως. Ἀλλὰ πλατύτερον μὲν εὐρήσει τις ἀλλαχοῦ (α) τὴν τῶν ὕλικων δοξασμάτων καθαίρεσιν. Ἐνταῦθα δὲ μόνον πρὸς τὰ ὑπὸ Βρουσσαίου λεγόμενα συντομώτερον ἀπαντῶμεν, θς ἀρνεῖται μὲν διαβρῆδην τὸ πνεῦμα, τοῦτ. τὴν πνευματικὴν καὶ αὐτὸν οὐσίαν, καὶ οὕτως ἀμχανεῖ ὅπως ἐξηγήσεται διὰ τῆς ὕλης τὰ μυρία φαινόμενα, ὧν ἀποδίδωσι τὸν ἀποχρῶντα λόγον μόνον ἢ ἀπλὴ οὐσία καὶ ἡ ἐνοπόστατος μονάς· ἀποδέχεται δὲ πού τὴν πνευματικὴν φύσιν τινῶν γινόμενων ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐαυτῷ δηλονότι οὐ συνεπόμενος, ἀλλὰ τρανῶς ἀντιπεριπίπτων. Μνησθῶμεν οὖν αὐτολεξεῖ μεταφράζοντες τὰ χωρία, α μᾶλλον ὄφειλε σιγῇ παρελθεῖν, εἰ καλῶς ἐνεβάτευε τοῖς ἐντεῦθεν συναγομένοις.

(α) Ὁρ. Δοκίμ. τῆς κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα ἱστορίας τῆς ἐν Γαλλίᾳ φιλοσοφίας, ὑπὸ Δαρμπαῖνος.

§. 41. Ἐστὶ μὲν γὰρ ὅπου τάδε γράφει Βρουσσαῖος· « Ἡ αἰσθησις ἐστὶν αὐλὸν, ὥσπερ ἡ νόησις, ἐξ ἧς καὶ ἐκείνη ἀναβλαστάνει καὶ ἀναφύεται . . . Παρατηρῶ μὲν γάρ, φησιν, ὅτι ἡ νόησις προκύπτει καὶ πρόεισιν ἐκ τῆς περὶ τὴν ὕλην κινήσεως· ἀλλὰ τὸ πῶς, οὐκ ἔχω καταμαθεῖν . . . Ὅπως οὖν ἀνάγκη πᾶσά ἐστι διατεθῆναι τὸν ἐγκέφαλον πρὸς τὴν τούτων τῶν φαινομένων παραγωγὴν, τοῦτο μὲν οὐκ οἶδα. » Ἀλλαχοῦ δὲ πού τάδε· « Ἡ ἀντίληψις τοῦ λευκοῦ καὶ τοῦ μέλανος, ὥσπερ ἡ τοῦ στρογγύλου καὶ ἡ τοῦ τετραγώνου, οὐθ' ὁρατὰ, οὐθ' ἀπτά, οὔτε συγκεκριμένα ἐστί· τὰ γὰρ σώματα μόνον εἰσὶ τὰ περιεχόμενα τὰς ποιότητας ταύτας, ἐξ ὧν ἡμεῖς τὰς τούτων ἀντιλήψεις ἀνατυπούμεθα διὰ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων, τῶν διοργανούντων εἰς ἡμᾶς ταύτας. »

§. 42. Ταῦτα δὴ τὰ χωρία εἰσι σφρέστα, ὅπου ἄριστα ὁ ἀνὴρ, ὡς αὐτόχρημα ψυχολόγος, ἀναπτύσσεται τὴν δόξαν αὐτοῦ τὴν περὶ τῆς τῶν διανοητικῶν φαινομένων φύσεως, καὶ ταῦτα οὐ καθ' ὑπόκρισιν οὐδὲ κατ' ἀνάγκην· ἀλλ' ἐξ ὧν ἀληθῶς συνορᾷ εἰς ἑαυτὸν, ἐκ τούτων παρρησιάζεται καὶ θαρρύντως πάνυ εἰς μέσον ἄγει τὸ ἑαυτοῦ σύστημα. Δύο δὲ τινὰ εἰσι τὰ ἐνταῦθα ὁμολογούμενα· 1^{ον}· ἡ ἀσάφεια τοῦ πῶς τὰ ὄργανα παράγουσι τὰς διανοητικὰς δυνάμεις. 2^{ον}· ἡ φύσις καὶ ὁ ἰδιαιτέρος χαρακτήρ τούτων τῶν δυνάμεων.

§. 43. Ἀσάφεια, μᾶλλον δὲ μυστήριον ἀκατανόητον ὡς πρὸς τὴν σχέσιν τῆς γενέσεως, τὴν ὑποτιθεμένην μεταξὺ τοῦ σωματικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ. Εἴτα ἐκ τοσαύτης ὁμολογουμένης ἀκαταληψίας πῶς ἐστι διατείνεσθαι ἰσχυρογνωμόνως, ὅτι τὸ νοερόν γεννᾶται ἐκ τοῦ ὕλικου; Οὐκ ἀπόχρη γὰρ προτείνειν ἐκεῖνο, ὅτι μετὰ τὴν ἀλλοίωσιν τοῦ ὀργανισμοῦ προκύπτει τὸ διάνοημα· ἐστὶ μὲν γὰρ μετὰ τοῦτο, ἀλλ' ἐστὶν ἄρα καὶ διὰ τοῦτο, καὶ ταῦτα εἰ αὐτὸς ὁμολογεῖς ὅτι ἀδύνατόν σοι καταμαθεῖν, ὅπως θάτερον ὑπὸ θατέρου παράγεται, ἅτε δὴ ἐκατέρων ἑτεροφυῶν ὄντων καὶ ἀσυμβάτων ἀλλήλοις; Ἀπλὴ ἄρα ὑπόθεσις ἐστὶ αὕτη καὶ δόξα ἀθεμελίωτος, ὑπὸ μηδεμιᾶς μὲν ἀμέσου πείρας βεβαιουμένη, ἐν τούτῳ δὲ πᾶσαν ἔχουσα τὴν ἰσχὺν, ὅτι τὰ διανοητικὰ ἀναφαίνονται μετὰ τὰς προσδόλως καὶ κινήσεις τὰς γινόμενας ἐν τῷ σώματι, κἀντεῦθεν ἀξιοῦσα

συνάγειν ὅτι καὶ τὸ αἰτιατὸν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα* καὶ οἶονεῖ ἡ συνέ-
χρεια εἴη τούτων τῶν προσβολῶν.

§. 44. Ἀλλ' ὑπερβολὴ τὰ τοιαῦτα, χωροῦσα περαιτέρω τοῦ
δέοντος· ὥσπερ καὶ τὸ ναντίον ἂν τις πολλῶ δικαιοτέρον γνωμα-
τεύσειεν, ὅτι πάσα κίνησις σωματικὴ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ ἐνέργεια
ψυχικὴ· ὥστε τὴν ψυχὴν εἶναι τὴν ἐξομοιοῦσαν εἰς τὸ σῶμα τῆς
θρεπτικῆς οὐσίας, καὶ τρέφουσαν αὐτὸ, καὶ κυκλοφορεῖν ποιοῦσαν
τὸ αἷμα καὶ τὴν πέψιν γίνεσθαι τῶν βρωμάτων κτλ. Ὑπερβολὴ
μὲν γὰρ καὶ ταῦτα ὑνυχισμὸς λεγόμενα ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ· ἀλλ' ὅμως
ἔχει τις ἂν προτείνειν τὸ ἐπιχείρημα τόδε, τῆς αὐτῆς ἀξίας ἐχόμε-
νον, ἥς καὶ τὸ παρὰ τῶν Ἰλιζῶν, τῶν πάντα τὰ ἀνθρώπεια ἐνεργή-
ματα εἰς *Ζωισμόν* τινὰ ἀναγόντων. Ἐπειδὴ γάρ, φαίνεται ἂν, ὅρῳ
πολλὰς κινήσεις τοῦ σώματος γινομένης μετὰ τὰς κινήσεις τῆς ψυχῆς,
περιττὸν δέξασθαι ζωικὴν τινὰ ἢ ὀργανικὴν δύναμιν διεξάγουσαν
τὰ ἐν τῷ σώματι· αὐτὴ γὰρ ἡμῖν ἀποχρήσει ἡ ψυχὴ, καὶ πάντα ἐν
τῷ ὀργανισμῷ ἀμέσως περαινέ, τὴν κυκλοφορίαν, τὴν πέψιν, τὰς
ἐκκρίσεις κτλ., ἐκ τινος ἀπλῆς δηλονότι ὁρμῆς, καθ' ἣν οὐ φέρει τὴν
συναίσθησιν τῶν τοιοῦτων ἐνεργημάτων, ὅπου γε ἐν τῇ νοήσει, τῇ
παθῇ καὶ τῇ βουλήσει, πάρεστιν ἡμῖν καὶ τὸ συναισθάνεσθαι. Ἐξ
ἴσου γὰρ λόγου ἑκατέρω τῶν ὑπερβαλλουσῶν ὑπαθέσεων τούτων
ἀμφοτέρωθεν τῆς ὁρθότητος. (α)

(α) Προσεκίθησαν καὶ ἐκ τοῦ Φιλοπόπου ἐν τοῖς περὶ Ψυχ. ὑπομνήμ. τόδε, ὅπου
συνδιαλάττει Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης, τὸν μὲν φαίνοντα λέγοντα τὴν ψυχὴν, τὸν
δὲ δοκῶντά πως αἰκνέοντα αὐτῇ ὑπολαμβάνειν, καὶ γραμματεῖα ἀγρὰ φησὶ
ἐπιμαρτυροῦντα, τούτ. δύναμις γραμματεῖα, ἡ γίνεσθαι ποτὶ ἐργεῖα γεγραμμένων.

« Ἐθνήσκον διακρινεῖ τῶν λόγων τούτων οὐδεμία εὐρίσκειται μάχην ἐν αὐτοῖς »
[Πλάτ. δὶκλ. καὶ Ἀριστ.] πλὴν ἐν μόναις ταῖς φωναῖς· ὥσπερ γὰρ ἀλλὰ τοῦ εἰσθε-
ταῖν, τὸ φαινόμενον διέχον, οὕτω κριταῖς· ἔπειδὴ γὰρ αἱ ὄντως κινήσεις, [καὶ
τοπικαὶ δὶκλ.], αἱ καὶ συνεγνωμαίνονται ἡμῖν εἶσι, μόναι αἱ φωναῖς· τούτων δὲ οὐδε-
μίαν ἢ ψυχὴ κινεῖται· (οὕτω γὰρ αἰσθάνεται ἢ κινεῖται, ἢ κατὰ πάντα τὰ κατὰ τὸ
συν μεταβάλλει)· ὅρα μὴ τις τοῦ Πλάτωνος φαίνοντος λέγοντος τὴν ψυχὴν, νομί-
σιν αὐτὸ μὲν τῶν φωναῖν καὶ συνεγνωμαίνοντων ἡμῖν κινήσεων λέγειν αὐτὴν
κινεῖσθαι, διὰ τοῦτο δεικνύσιν αὐτὴν [ἢ Ἀριστ.] παντελῶς αἰκνέοντα εἶναι τούτου
τῆς κινήσεως· καὶ ὅτιν αὐτὸς ὁ λόγος, καὶ Πλάτων δοκῶν, εἶναι ἀόριστον αὐτὴν
καὶ ἢ Πλάτων εἶναι εἶναι. Κινεῖται δ' ἂν καὶ κατὰ Πλάτωνα· ἀλλὰ τίς; κινήσεως.

§. 45. Ἦδε μανὼν ἑτέρα ἀπορία πολλῶ μᾶλλον ἐστὶν ἀδιέξοδος.
Τὰς μὲν γὰρ ποιότητας, τὰς τοιαύτας δὲ ἔξεις καὶ διαθέσεις, τὰς νοε-
ρὰς λεγόμενας δυνάμεις, ὁμολογοῦσι μὲν μήθ' ὁρατὰς εἶναι, μήθ'
ἀπτάς, μήθ' ὁσμῆρας κτλ. καὶ μηδαμῶς παραβάλλεσθαι πρὸς τὰς
αἰσθητὰς τῆς ὕλης ποιότητας· ἀλλὰ καὶ οὕτως ὅμως τῆς ὕλης
ταύτης θαρσαλέως κατηγοροῦσιν, ἀθετοῦντες μὲν τὸ ἀξίωμα τὸ
ἀποραινόμενον, ὅτι τὰς διαφορὰς ποιότητας κατὰ διαφόρων δεῖ
κατηγορεῖν οὐσιῶν, καὶ τὰ ἐναντία ἀποτελέσματα εἰς ἐναντίας
ἀνάγειν αἰτίας· ἀσπαζόμενοι δὲ τὸ ἀντίθετον, ὅτι ἔστι κατὰ τοῦ
αὐτοῦ ἐποκειμένου συμφορεῖν τὰ ἀλλήλοις ἀντιφάσκοντα καὶ
διαμαχόμενα, μηδένα λόγον ποιουμένους τῶν διαφορῶν καὶ ἑτερο-
τήτων. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ἀξίωμα σφαλρόν ἐστι καὶ ψευδές, εἰς
φανερὰν ἀντίφασιν περιπίπτον.

§. 46. Ὅτι δὲ τὸ διπλοῦν τοῦτο εἶδος τῶν ποιότητων οὐδὲν τι
ἔχει κοινὸν καὶ οὐδεμίαν ἀναλογίαν, ἐκείθεν ἂν τις ἐκμάθοι βεβαίως.
Ταῖς μὲν γὰρ ποιότησι τῆς ὕλης ὡς βάσις καὶ κρηπίς ἡ ἔκτασις
ὑπεστίν· ἄνευ γὰρ ἐκτάσεως οὐδὲν αἰσθητὸν ἂν γένοιτο· ταῖς δὲ
διαθέσει τῆς *Δεξιότητος* ἢ νόησις τὸ ναντίον ὑπόκειται ὡς ὑπέ-
ρεσμα καὶ ὑπόθεμα· ἄνευ γὰρ νοήσεως οὐδὲν ἂν νοητὸν ὑποσταίη.
Τί οὖν κοινὸν ἐκτάσει τε καὶ νοήσει; Τίς σύμβασις αὐτῶν καὶ
συνόπρξις ἐν τῇ αὐτῇ οὐσίᾳ; Τὸ μὲν γὰρ ἐν ἐτέραις οὐσίαις μέ-
νοντα ταῦτα καθ' ἑαυτὰ καὶ ἀσυγγύτως, τηρεῖν ὅμως ἐν ἀλλήλοις
ἀρμονίαν τινὰ, καὶ ἀντιδιδόναι ἀμοιβαίαν δρᾶσιν καὶ ἀλληλενέ-
ργειαν, τοῦτο ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος οὐδαμῶς δυσχεραίνει· ἀλλ' εἴτις
λέγει ταυτότητα καὶ σύγγυσιν φύσεως, οὗτος ἀκατανόητα φθίγ-
γεται, καὶ ἀσύμβατά τε καὶ ἀντιφατικὰ προτείνεται ὅλως. Αὐτὴ

τῆς νοητικῆς, καὶ μάλιστα τῆς ζωτικῆς, καθ' ἣς καὶ μάλιστα φαίνονται αὐτὴν
οὐκ εἶναι ἢ Πλάτων (ζωοποιεῖ γὰρ αὐτή, καὶ ἐν κέρει ὄντος τοῦ ζῴου, καὶ ὑπνέοντος,
ἔτι κατὰ νοῦν κινεῖται) οὐκ ἐνεργεῖ. Τοῦ οὖν Πλάτωνος πᾶ-
σαν ἀπλῶς ἐνέχοντα κίνησιν εἶναι λέγοντος, τοῦ δ' Ἀριστοτέλους μόναις τῆς φωνῆς,
κινήσεως εἶναι λέγοντος, ὁμοῦ καὶ ὁ λόγος ὁ κινεῖσθαι λέγον τὴν ψυχὴν κατὰ
Πλάτωνα, καὶ ὁ μὴ κινεῖσθαι κατ' Ἀριστοτέλην, καὶ ἐν μόναις βέβαιον ἢ διαφανὲς
εὐρίσκειται· ὅρα τοῦτο τούτων Ζωισμὸς μὲν τινὰ ἐνὸς παρὰ Πλάτωνα, καὶ ὅτι ὅστις
ἐνέργεια παρὰ τῆς ψυχῆς ἀκατανόητος καὶ ἀγνωστος αὐτῇ κτλ. Ὁρ. καὶ §. 23—24.

γὰρ ἡ παρατήρησις δίδωσι τὴν φύσει ἐνυπάρχουσαν διαστολὴν μεταξὺ νοήσεως καὶ ἐκτάσεως· ἡ μὲν γὰρ οὐκ ἔχει τὸ τριχῇ διαστατόν, οὔτε γεωμετρεῖται, οὐτ' ἐσχημάτισται, οὔτε κέχρωσται, οὐτ' ἔχει τι τῶν τῇ ἐκτάσει ἰδιαζόντων· ἡ δ' αὖ ἐκτασις οὐκ αἰσθάνεται, οὐ σκέπτεται, οὐ συλλογίζεται, οὐ μνημονεύει, οὐ φαντάζεται κτλ.

§. 47. Ἀλλ' εἰσὶ τινες, οἳ μὴ ἀδύνατον εἶναι τὴν ὕλην εὐμοιρεῖν τῆς νοήσεως ἀπερήναντο. ἵνα δὲ τοῦτο εἴη δυνατόν, δυοῖν θάτερον, τὴν ὕλην ἢ τὴν νόησιν ἐδέξασε περιδεῖν καὶ ἀγνοῆσαι, τὴν μὲν ἐξαυλίζοντας, τὴν δὲ ὕλοποιούντας, καὶ τὴν μὲν δεχομένους ὡς ἀπλοῦν τι καὶ ἐν καὶ ταυτό, τὴν δὲ διατιθέντας οὕτω καὶ συναρμολοζοντας, ὥστε ἀντιληπτὴν καθίστασθαι καὶ ταῖς αἰσθήσεσιν ὑποπίπτειν· οὐ γὰρ ἦν ἄλλως γενέσθαι. Αὐτίκα γὰρ Λώκιον ὑπόνοιά τις ὑπεισέδω, ὅτι οὐκ ἂν ἀφ' οὗς ἡ ὕλη ἔχοι πρὸς τὸ νοεῖν· ἀλλ' ἅμ' ἐδέξασε τούτῳ ἀμφοτέρωθεν καὶ περὶ αὐτῆς τῆς οὐσίας τῆς ὕλης, φερόμενον ἀμυδρῶς πως καὶ οὐκ ἐκ συστήματος σαφοῦς καὶ καθεστεικότος πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ σὺμπαν ἐκ δυνάμεων εἴη μόνον σύνθετον, ἀρχῶν τινων οὐσῶν ἀπλῶν τε καὶ ἀμερῶν· (α) εἰδὲ τις ἐξ αὐτῶν ἀνοψομένη ἐκ τῆς ἀπλῆς, καὶ τυφλῆς μόνον ἐνεργείας, ἀπεκδόσθαι τὸ παχυλὸν ἐκείνο καὶ ἄλογον καὶ ἀσυνείδητον τῆς ἐνεργείας, ὃ ἐν τοῖς σώμασιν ἐγκαθιδρύεται, γένοιτ' ἂν οὕτω πνεῦμα, καὶ εἰς λεπτοτέραν ἐνεργείαν καὶ νόησιν μεταβαίη, καὶ συναισθάνοιτο οὕτως ἐαυτῇ ἐνεργούσῃ.

§. 48. Λεῖδονήτιος δὲ εἶπεν ἂν τοῦτο ῥητῶς καὶ ἀποτόμως, ὡς τοῦ φίλου αὐτῷ μεταδιαιρέτου δεῦρο ἄγοντος κατ' εὐθυρίαν· ἐν γὰρ μόνον εἶδος ἐστὶ οὕτω δημιουργημάτων, αἱ μονάδες, διαφέρουσαι ἀλλήλων ἐν βαθμῇ, ἀλλ' οὐκ ἐν φύσει, καὶ ἀναλογίαν ἔχουσαι ἐν

(α) Ἐκτασις διασπαρμένη ἀπεχρύντως τί λέγοντες δύναμις λέγεται· οὐ γὰρ δέποι τὰς ποιότητας καὶ ἰδιότητας οὐσίας τινος ἐννοούμεν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν τὴν αὐτενεργὴν καὶ μὴ ἀδρανῆ καὶ ἀκίνητον οὖσαν, τὴν οὐκ εἶναι δευτέραν ἐνεργεῖαν πικροῦσαν. Ἐπὶ δὲ ταύτης τῆς ἡμετέρας σημασίας φαίνεται καὶ Λεῖδονήτιος ἐκκαλεῖσθαι τὴν Ἀριστοτελικὴν ἐν τῇ ἐχέσει καὶ ἀλλοτρίᾳ καὶ ἐν τῇ πολυθρύλῳ καὶ μακροθυμίᾳ αὐτοῦ Μοναδολογίαν.

τοῖς αὐτῶν κατηγορήμασιν, ἀλλ' οὐχὶ ἐτερότητα οὐσιώδη. Ἡ δ' ἐκτασις οὕτως ἂν εἴη συλλογὴ τις καὶ σύνδεσις ἢ ἄθροισις πλειόνων δυνάμεων, ὁμοῦ συνισταμένων ἀδιχωρήτως, καὶ συνεχῇ τινι ἀντίστασιν καὶ ἀντιτυπίαν ἀποτελουσῶν· ἀλλὰ καὶ ἡ τοιαύτη ἐκτασις, πολυμερὴς τις οὐσία οὐσα, οὐδαμῶς νοεῖν σὺμπασα πέφυκεν· ἄνευ γὰρ ἐνότητος καὶ ἀπλότητος, ὡς αὐτίκα μάλα ὀφόμεθα, ἡ νόησις ἐστὶν ἀδύνατος καὶ ἀνυπόστατος· μία δὲ τις μόνον ἐκ τούτων τῶν δυνάμεων ἢ μονάδων καὶ ἐνεργῶν οὐσιῶν δύναται νοεῖν, ἡ νοῦς δηλονότι καὶ πνεῦμα καταστάσα, καὶ εἰς τὸ τελειότερον ἀνυψωθείσα τῆς δράσεως. (α)

§. 49. Ὅταν δὲ τις ἐπινοῇ τὴν ἐκτασιν κατὰ τοὺς ὕλιστας, τοῦτ' ὡς ἀλλήλουχίαν τινὰ καὶ ἀλληλεπίθεσιν καὶ συμφορὰν ἀτόμων φυσικῶν, τότε δὴ τὰ άτομα ταῦτα, ὅπως δή ποτ' ἂν ἢ διατεθειμένα καὶ συνεστηκότα, ὅλον τι σύνθετον συγκροτήσῃ, διακρινόμενον τῶν ἀπλῶν δυνάμεων, καὶ πρὸς τὸ νοεῖν παντάπασιν ἀποπερυκότος. Ὁ δὲ λέγομεν περὶ τῆς νοήσεως, τοῦτο ὁμοίως ἐστὶν ἀληθές· καὶ περὶ τε τῆς πάθης, ἢ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἀλλ' αὐτὴ ἡ νόησις εἰς συγκρίσεις ἐμβαλλομένη· περὶ τε τῆς ἐλευθερίας, ἢ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἀλλ' αὐτὴ αὖθις ἡ νόησις, ἐγκρατὴς ἐαυτῆς καὶ διοικήτρια γινομένη. Ἦτε γὰρ πάθης καὶ ἡ ἐλευθερία οὐδὲν παρέχουσιν ἀνάλογον καὶ παρεμφερές τοῖς ἐν τῷ σώματι καὶ τῇ ὕλῃ φαινόμενοις, οὔτε φῶς ἢ πῦρ ἢ ἤχος ὄντα, οὔτε τὴν ὄρασιν ἢ τὴν ἀρῆν ἢ τὴν ἀκοὴν πλήττοντα.

§. 50. Ἐνίοτε μὲν τοι γέ τινες ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις οἶονται καταλαμβάνειν τὰς τῆς ψυχῆς ποιότητας, αἰσθητότερον καὶ παχυλώτερον ὁρῶντές τε καὶ ἀκούοντες τὴν ἀρετὴν, τὴν εὐφροσύνην καὶ τὴν βούλησιν. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα, ἔργα μᾶλλον εἰσι καὶ ἀποτελέσματα καὶ σημεῖα τούτων τῶν νοερῶν ποιότητων, αἱ τοῖς ὀργάνοις ἐκπίπτουσιν τῆς ζωῆς, ἐμφυχοῦσιν αὐτὰ διὰ τὴν ἐκεί ἐμφρασίαν καὶ πα-

(α) Πῶς δ' εἴ ἀμρῶν καὶ ἀσυνείδητων καὶ ἀκατάστατων οὐσιῶν, συνθερισμένων εἰς ἓ καὶ συνεδεδωμένων ἡ ἐκτασις γίνεται καὶ τὸ σῶμα, περὶ τούτων λόγος ἐστὶ ἐν τοῖς ὀπισθοῖν, ὅπου ἐκτελείται ἡ σχέση τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ὕλην φύσιν, ὡς τὸ μηχανιστικὸν ἐκ πρῶτης ἢ Συγγρηγρῆς ἀμερῆς καὶ ἐξακριβώσαι.

ρουσίαν τῆς αὐτοῦ Αὐτότητας. Ἐνταῦθα οὖν ἡ αἰσθησις τὴν μορφήν μόνον, ἢ τὴν ἐνσάρκωσιν, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἐνσωμάτωσιν τῆς αὐτοῦ καὶ νοεράς ἐνεργείας δίδωσιν· αὐτὴν δὲ τὴν ἐνδόμυχον καὶ βυθίστην πηγὴν καὶ αἰτίαν τούτων οὐδεμία αἰσθησις δύναται καταλαβεῖν ἀμέσως· τὸ γὰρ μυστήριον καὶ ἀπόκρυφον τοῦ τοιούτου δράματος μόνη ἡ Αὐτότης γινώσκει, συναισθανομένη καὶ ἐρμηνεύουσα οἰκοθεν τὴν σημασίαν καὶ τὴν δύναμιν τῶν ὀργανικῶν τούτων κινήματων, τῶν παριστάντων αἰσθητῶς τὴν ἀόρατον ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς. (α)

§. 54. Δειξώμεν δὲ νῦν τὴν ἐνότητα οὐσιώδη οὖσαν καὶ ἀπαραίτητον πρὸς τὴν νόησιν, τὴν πάθησιν καὶ τὴν βούλησιν· ὃ δὴ καὶ τοῦτο διαστέλλει ταύτας τὰς νοεράς ποιότητας ἀπὸ τῶν ἐνύλων. Πρῶτον μὲν δὴ ἐννοητέον ἐκεῖνο καλῶς, ὡς οὔτε πάθησις οὔτε βούλησις ὑφέστηκε χωρὶς τῆς νοήσεως, ἐκουσίως ἐνεργούσας ἢ ἀκουσίως. Ἡ μὲν γὰρ πάθησις ἢ κατὰστασις ἐστὶ τῆς ψυχῆς, ἐν ᾗ συγκινηθῆται ἀγαθόν τι ἢ κακὸν αἰσθανομένη τε καὶ νοοῦσα· ἡ δὲ βούλησις ἢ δύναμις ἐστὶ τῆς ψυχῆς, δι' ἧς διεξάγει τὰς ἐντὸς ἐνεργείας, τὰς συναισθητὰς αὐτῇ γινομένας. Οὕτως οὖν ἐκάτερον τῆς νοήσεως ἔχεται. Ἡ δὲ νόησις ἐμπερικε τῇ Αὐτότητι, καὶ ἀχώριστός ἐστι ταύτης· ἀδύνατον γὰρ νοῆσαι ἄνευ Αὐτότητας, καὶ ὁ νοῶν αὐτός τίς ἐστίν ὃς νοεῖ. Τί γὰρ ποτε καὶ ἐστὶ τὸ νοεῖν ἐν ἡμῖν; αὕτη ἐστὶν ἡ Αὐτότης. Οὐ γὰρ ἔχει τις διττὰ ἀπαντῆσαι πρὸς τὸ τοιοῦτον ἐρώτημα, ὑλόφρων ὢν ἢ πνευματόφρων· Νοῶ· τοῦτο πάντες ὁμολογήσουσιν ἄνθρωποι. Τὸ δὲ νοεῖν ἢ ὑπαρξίς ἐστίν, οἷα δὴ ποτ' ἂν ᾖ, εἰς τὴν τῆς συναισθήσεως ἀραιομένη κατὰστασιν, καὶ εἰδυῖα ἐκαστὴν καὶ διαστέλλουσα ἀπὸ τῆς Ἑτερότητας, (β) καὶ

(α) Ἐν τῇ περὶ γλώσσης μάλιστα ἀνεπτυχθῆναι διεξοδικώτερον ἢ ἐν τῇ αὐτῇ. Οὕτω γὰρ βλέπομεν καὶ τὴν διαισθητικὴν, καὶ τὴν εἰληρικὴν, καὶ τὴν χαρὰν, καὶ τὴν ὀργὴν καὶ, ἐν τῇ προόδῳ μάλιστα τὸν ἄλλον, καὶ ταῖς αἰσθησίαις ἡμῶν αἰσθάνεσθαι ταῦτα νομίζοντες· ταῦτα γὰρ ἐν εἰλικρίνῃ καὶ σωφιστικῇ μόνον εἰσὶ κινήματα, εἰς ὧν τὰ νοερά τεκμηριώμεθα καὶ ἐρμηνεύομεν· ἡμεῖς οὖν τὰς ἐντοπιζομένας τοῖς ὀργανοῖς ἀράταις ἐνεργείας τῆς ψυχῆς καθαρῶς.

(β) Ὡς περὶ τὸ Αὐτότης εἶναι ἰδιότητα ἀραιομένην ὑπαρξίαι, ἀλλ' οὕτως ἀνεπόρουν τὸ παρ' ἄλλου ἢ γὰρ ἢ μὲλλον Αὐτότης (le moi), οὕτω καὶ τὸ ἑτε-

συνεῖδος ἢ Αὐτότης γινομένη, καὶ οὕτω μόνον πεφυκυῖα αἰσθάνεσθαι καὶ γινώσκειν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ καταστῇ εἰς τοῦτο, καὶ τὸ αὐτοσυναίσθητον λάβῃ, οὐκ εἶχε νοεῖν οὐδαμῶς· ὥσπερ καὶ εἴποτε ἐκπεσῇ ἐκεῖθεν, τῆς συναισθήσεως ἀμοιρήσασα, οὐκέτι ἔξει τὴν νόησιν. Τὸ γὰρ αὐτοσυναίσθητον μάλιστα νοητικὴν αὐτὴν ἀπεργάζεται, καὶ τούτου παρόντος ἢ ἀπόντος πάρεστιν ἢ ἀπαστι καὶ τὸ νοεῖν. (α)

§. 52. Ἐάν οὖν ἐνθυμηθῶμεν τί δὴ ποτὲ ἐστὶν ἡ Αὐτότης, καὶ διασκοπήσωμεν καλῶς τὴν οὕτως ἀνελλιπὴ καὶ πλήρη αὐτῆς ἐνότητα, ἣν προεξευρήκαμεν ἀνωτέρω, συμπερανοῦμεν ἀδιστακτικῶς, ὅτι ἡ νόησις, ἰδίῳ αὐτῆς κατηγορημα οὖσα, ὑποτίθεται ἀναγκαίως τὴν ἐνότητα, καὶ δι' αὐτῆς μόνης ἀναφαίνεται καὶ συνίσταται.

§. 53. Πρὸς γοῦν τοῦτο ἀπόχρη παρατηρῆσαι αὐτὴν ἐνεργοῦσαν. Ἀρά γε συμβαίνει σοι ἐνορᾶν αὐτῇ πολλὰ τινα στοιχεῖα ἢ ὑποκείμενα, καὶ ἀριθμῆσαι μέρη τινὰ συνιστῶντα αὐτὴν; Ἰδῶμεν γὰρ δὴ ποῦ μεθ' ὅσης ἀπλότητος περαίνεται ἡ παραβολή. Δύο γὰρ τινα πράγματα παραβάλλων καὶ συγκρίνων, συναισθάνη σαφῶς, ὅτι ὅλος αὐτὸς πάρεστι καὶ μόνος μονώτατος καὶ οὐδεὶς ἕτερος ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ, ἐνθα προσέχων τὸν νοῦν καὶ ἐγκύπτων, ἐπιδράξασθαι ἀγωνίζη τῶν ζητούμενων λόγων καὶ σχέσεων. Εἰδέ που τυχόν παρασταῖ σοι ὑπολαβεῖν πολλαπλοῦν τι εἶναι καὶ σύνθετον καὶ πολυμερές τὸ ἐν σοὶ παραβάλλον, μέτελθε τὸν ἀπλούστατον τὸν δε συλλογισμὸν κατὰ Λαρομυγαῖρον, τὸν καταστρέφοντα ἄρδην τὴν

ρότις οὐ τὴν ἰδιότητα τοῦ εἶναι ἐτερότητα παρὰ, ἀλλ' αὐτὰς τὰς ἐτέρας παρὰ τὴν Αὐτότητα οὖσας (le non-moi). Διαιρεῖται δὲ εἰς τὴν ὕλικήν καὶ αὐτὴν ἑτερότητα (le non-moi matériel, καὶ le non-moi immatériel).

(α) Ἐνταῦθα οὐκ ἀνεφαλῶς παραβάλλειν ἔχεις καὶ τὰ εἰρημικά ἐν τῷ Δρ. Κεφαλ. ἔνθα τὸν ὁρισμὸν ἐξήθεμεν τῆς Αὐτότητας §. 3. Ἐπὶ δὲ καὶ τὰ εἰρημικά ἐν τῇ περὶ τῆς ἐνδύλικου ἐνεργείας Καρ. Γ. §. 23-24. Σημειώσιον δὲ ὅτι τὸ μὲν νοεῖν ἀμύδρως οὕτω καὶ ἀπερίστατος καὶ λίαν εἰς ἐπιτολὴν, ὥστε μὴ ἀκριβῶς συνειδέναι ἐκαστὴ νοεῖν, τοῦτο μὲν οὐκ ἐστὶν ἀδύνατον. Τὸ δὲ συνειδέναι ὥπως δὴ ποτὲ τὰ ἐν ἐαυτῷ γινόμενα, εἴτα μὴ νοεῖν αὐτὰ, τοῦτο δὲ πάντως ἐστὶν ἀντιφαστικόν. Καὶ κατὰ τοῦτο λέγεται ἡ συναισθησις μάλιστα χαρακτηρίζει τὴν νόησιν· ὁμοίως γὰρ ἡ διατίθεται ὅτι μόνον ἐν τούτῳ νοοῦμεν, ἐν ᾧ καὶ σύνισμεν ἐκαστοῦ νοοῦν. Ἀλλ' ὅπως γενναίως ἀπεκρίνεται τὸν τοιοῦτον ὅλκον τοῦ ἀνδρὸς Λεωνῆτος.

τοιούτην υπόθεσιν, γεωμετρικώτερόν τε χωροῦντα, καὶ ἐπὶ πασῶν τῶν ἄλλων ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς ἀρμόζοντα, καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τῆς κρίσεως εἰλημμένον παρὰ Βαίλειον.

§. 54. « Οὐ δύναται τις οὐσία παραβαλεῖν, εἰμὴ δύο αἰσθήματα ἢ νοήματα ἔχῃ διακεκριμένα ἀλλήλων. Εἰ γοῦν ἡ οὐσία ἢ παραβάλλουσα ἐκτατὴ εἴη καὶ πολυμερὴς, εἰ δὴπου καὶ δύο μόνον ἔχῃ μέρη, ποῦ τὰς δύο θήσεις ἐννοίας; Ἄρα γε ἀμφοτέραι ἐν ἑκατέρῳ τῶν μερῶν ἔσονται, ἢ ἑκατέρα τούτων ἔσται χωρὶς, ἢ μὲν δηλονότι ἐν τῷ δε, ἢ δὲ ἐν θατέρῳ τῶν μερῶν; Ἦδε σοι ἀναγκαίως πρόκειται αἵρεσις, καὶ μέσον οὐδέν. Εἰ μὲν οὖν αἱ δύο ἐννοιαὶ χωρὶς ἀλλήλων διεστήκασιν, ἀδύνατον τὴν παραβολὴν γενέσθαι· εἰδ' ἐν ἑκατέρῳ τῶν μερῶν συναμφοτέραι πάρεισι, δύο παραβολαὶ ἅμα ἔσονται, δύο δὲ καὶ αἱ παραβάλλουσαι οὐσίαι, δύο ψυχαί, δύο *Αὐτότητες*· καὶ μυρία ἄρα ἔσονται, εἰ ἐκ μυρίων λέγεις μερῶν τὴν ψυχὴν συντεθείσθαι. »

§. 55. Ἄρα ἡ ἐνότης ἀναγκαιότατόν ἐστι τῇ νοήσει. Ἀλλαμὴν πᾶν τοῦναντίον ἐγκαθορθαὶ τῇ ἐκτάσει καὶ ταῖς ποιούσαις τὴν ὕλην ἰδιότησι· τὸ γὰρ πολὺ καὶ τὸ σύνθετον οὐσιώδη αὐταῖς εἰσι καὶ ἀναπόδραστα. Ἦτε γὰρ ἐκτασις ἀλληλουχίας δεῖται μερῶν, τό, τε σχῆμα καὶ τὸ χρῶμα σύνθεσιν μερῶν ἀπαιτεῖ ἐν τισι γραμμαῖς περιγραφομένων, καὶ ἀκτίνας τινὰς εἰσπεμπομένων. Κἂν γάρ τις τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἀπλὰ εἶναι δεῖξῃται, καὶ ὡς μονάδας αὐτὰ ἐπινοήσῃ, καὶ οὕτω πολλὰ εἶναι δεῖ τὰ εἰς σύστασιν σώματος συνιόντα, καὶ δυνατὴν τὴν προσβολὴν καὶ κίνησιν τῶν αἰσθήσεων καθιστῶντα. Ταῦτα οὖν σαφῶς διαστέλλει τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ὕλην ἀπ' ἀλλήλων.

§. 56. Οὕτως οὖν ὁμολογεῖν μὲν ἄγνοιαν παντελῆ περ' τοῦ τίνι τρόπῳ τὸ νοερόν ἐκ τοῦ φυσικοῦ καὶ αἰσθητοῦ προέρχεται, ἔπειτα δὲ διατείνεσθαι, ὅτι ἐκείθεν πάντως προέρχεται, καὶ ταῦτα διδόντας τὸ αὐτὸν καὶ ἀνέπαφον καὶ ἀόρατον τῆς νοήσεως (ὃ δὴ καὶ οὕτως ἔχον ἡμῖν ἀποδέδεικται) τοῦθ' ὅμοιον ἂν εἴη, ὥσπερ ἂν εἴ τις πρῶτον μὲν ἀνεγείροι τι σύστημα, εἴτα δ' αὐτὸς καθαιροίη καὶ

καταστρέφει, ἕτερον ἀντ' ἐκείνου καὶ ἄκων ἀντεποικοδομῶν· πάντως γὰρ ὁ ταῦτα πράττων ἐλέγχεται ἑαυτῷ ἀντιπεριπίπτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΨ.

Ταυτότης τῆς ὑποστάσεως. — Ποικιλότης τῶν τῆς ψυχῆς ἐργασιῶν.

§. 57. Ὅτι μὲν ἡ *Αὐτότης* ἐστὶν ἐνεργὴς, μία τε ἀπλὴ καὶ αὐλός, τοῦτο ἡμῖν ἱκανῶς ἀποδέδεικται· λείπεται δ' εἰπεῖν ἐτι καὶ περὶ τῆς ἐνοήσεως αὐτῇ *ταυτότητος*, ἵνα πάντα τὰ οὐσιώδη αὐτῆς κατηγορήματα διεξέλθωμεν.

§. 58. Ἐπεί δὲ ἡ *Αὐτότης* δυνάμεις ἐστὶν αὐτοσυναίσθητος, ὑπόστασις ἄρα ἐστὶ καὶ πρόσωπον· ὑπόστασις δ' ἅπαξ ὀφθαίσα, οὐδέ ποτ' ἀποβάλλει τοῦθ' ὅπερ χαρακτηρίζει αὐτὴν ἢ τοιαύτην, ἀλλὰ διαμένει ᾧ ὡσαύτως ἔχουσα, καὶ τὴν προσωπικὴν αὐτῆς ταυτότητα συντηροῦσα.

§. 59. Ταύτην δὲ τὴν ταυτότητα καταλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ, ὅταν συναισθανομένη ἐν τῷ παρόντι τῆς οἰκείας ὑπάρξεως, ἀναμνησκηται ἅμ' αὐτῆς καὶ πρὸς τὸ παρελθόν, συνδέουσα ἀμφοτέρας διὰ τῆς διπλῆς ταύτης κρίσεως, καὶ εἰς ἀλληλουχίαν τινὰ ἀδιάκοπον παρατείνουσα. Πάσας δὲ τὰς διαφορὰς ἐν τῷ χρόνῳ ἐμφάσεις τῆς οἰκείας ὑποστάσεως, ὡς τρόπους λογίζεται ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὄντος. Τοιαῦτα μὲν δὴ φρονεῖ περὶ ἑαυτῆς πεποιθότως· τοιαύτη δ' ἐστὶ καὶ ἡ ἀληθὴς αὐτῆς φύσις.

§. 60. Ἀλλὰ πόθεν ἡ ταυτότης προέρχεται; Πρῶτον μὲν ἐκ τῆς ἐνότητος· τὸ γὰρ σύνθετον τῇ τῶν μερῶν αὐξομειώσει ὑποκείμενον, μεταλλάσσει ᾧ καὶ ἄλλοιον ἀποβαίνει κατὰ βραχὺ ἢ καὶ καθάπαξ ἐνίοτε. Οὕτως ἄρα καὶ ἡ ψυχὴ, χήτει ἐνότητος καὶ ἀπλότητος, οὐκ ἂν κῆμοιρε ποτὲ τῆς τελείας ταυτότητος τῆς καταδεικνυμένης

ἐν αὐτῇ. Δεύτερον δὲ ἡ ταυτότης πρόβεισιν ἐκ τῆς ἐνδελεχοῦς αὐτῆς ἐνεργείας καὶ ἀκατακλύστου ζωῆς· ἂν γὰρ που τις ἐπινοήσῃ τὴν μονάδα ταύτην τεθνηκυῖαν, καὶ εἰς τὸ ἐξ ἀρχῆς ἀσυναίσθητον ἐκπεπτωκυῖαν, μία μὲν οὖσα καὶ οὕτω κατὰ τὴν ὑποκειμένην οὐσίαν οὐ κλύεται, οὐκέτι δὲ ὑπόστασις προσωπικὴ ἔσται ἡ αὐτὴ, ἀλλὰ μόνον ἀόριστον τι ὂν καὶ ἀνείδον, ὃ καὶ τοῦ οὐδενὸς ἥκιστα σχεδὸν διαφέρει. Ἡ ἄρα ζωὴ αἰτία τις καὶ ἀρχὴ ἐστὶ διαρκείας τε καὶ συνεχείας, καὶ ἐνδελέχεια (α) ἀληθῶς τὴν αὐτότητα ἀναδείκνυσιν.

§. 61. Οὖσα δὲ ἡ αὐτότης ἀναλλοίωτος καὶ ἡ αὐτὴ, πῶς ἅμα οὕτω ποικίλλεται καὶ τρέπεται καὶ μεταβάλλει; Ἀλλὰ τοῦτο οὐδαμῶς εἰς ἀντίφασιν ἔγει. Ἡ γὰρ ψυχὴ δύο ἀξιοθαύμαστα εἶδη τοῦ ἐνεργητικοῦ ἔχει, τὴν πάθησιν καὶ τὴν νόησιν, οἷς ἀναμίγνυται ποτὲ καὶ ἡ ἐλευθερία. Ἀναπτυσσόμενα δὲ ταῦτα μυρίας καὶ ποικιλοχρόους ἀμείβεται τὰς μορφάς· τὰ, τε γὰρ ἐκτὸς πράγματα πολλαχῶς ἀλλήλων διαφέροντα, διαφόρως αὐτὴν καὶ διατίθουσιν· αὐτὴ τε καθ' ἑαυτὴν, νῦν μὲν μᾶλλον, νῦν δὲ ἥττον πρὸς τὸ ἐνεργεῖν πεφυκυῖα ἢ δύναμις, οὐκ ἄρα κατὰ τὸν αὐτὸν ἀναπτύσσεται τρόπον, ἀλλ' ἐν βίπῃ ὀφθαλμοῦ μεταβαίνει καὶ ἐφ' ἕτερα καὶ κατὰστασιν μεταλλάσσει διηλεκτῶς.

§. 62. Καὶ τοι ἐν τῇ αὐτῇ πολυτρόπῳ ἐνεργείᾳ ἡ ψυχὴ διαμένει ἡ αὐτὴ, ὅτι οὐ νεκρά τις οὐσία καὶ ἀδρανὴς ἐστίν, αὐτὸ μόνον ἔχουσα φίλῶν τὸ εἶναι, ἀλλὰ τούγκντιον δύναμις, οὐσία δηλ. δραστηκὴ καὶ ζῶσα, μυρία μὲν προεῖμένη ἐνεργήματα, καθ' ὁρμὴν δὲ περαίνουσα καὶ πληροῦσα τὸν ἐγγεγραμμένον αὐτῇ νόμον, καὶ ἀναπτυσσομένη καθάπερ εἰκὸς ἐστὶ δύναμις μάλιστα πασῶν τῶν ἄλλων οὐσῶν γονίμω τε καὶ λεπτοφυεῖ καὶ εὐστρόφῳ. Οὐ γὰρ δὴ πού ἐκ τοῦ ποικίλλειν μυριαχῶς τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς εἰς πολυπλήθειαν αὖξιν ὑποστάσεων, ἀλλὰ μᾶλλον δεξιότητος πολυειδῆ καὶ πολυμόρφους προβάλλεται καὶ ἀναδείκνυται ἀδιαλείπτως, συμπάσα ἀναφερομένης εἰς δύναμιν καὶ αἰτίαν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἑαυτῇ

(α) Τούτ. οὐσίαν ἐνδελεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως αὐτονεργόν. ὅρα δέ μοι καὶ τὴν ὑπόθεσιν. τὴν ἐν §. 5.

οὖσαν. Κάνταῦθα γὰρ ἡ ἐνότης συνάδει καὶ συμφωνεῖ τῇ ποικιλίᾳ· ὡς θάτερον χωρὶς τοῦ ἑτέρου ἦτοι ἄμορφόν τι καὶ ἄποιον ὧς καὶ ὡς ἔγγιστα ὂν τοῦ μηδενὸς παρέξει, ἢ συγκεχυμένον τι χάος ἄντικρυς καὶ ἀδιάκριτον κυκλῶνα. Ἡ γὰρ καθ' ἑαυτὴν μονάς, γυμνὴ ἀπλῶς παντὸς τρόπου θεωρούμενη, ἄψυχος δηλαδὴ καὶ ἀμεταποίητος ὧς, τὰχ' ἂν οὐδ' ὑπάρξῃς εὐμοιροῖη.

§. 63. Ἡ ψυχὴ ὅμως μονάς ἐστὶ τὸ ἐντελές· ἔχουσα, καὶ τοῦτ' αὐτὸ ἐντελέχεια οὖσα, τούτ. ποίημα εὐμοιροῦν ὑπάρξεώς τε ἅμα καὶ ἐνεργείας, ποικίλως μετατρέπεσθαι πεφυκός. Τὴν αὐτὴν δὲ οὖσαν ἐνδοθὶ καὶ οὐσιωδῶς, μυρίας ἀνάγκη μετενδύεσθαι τὰς ἐξω μορφάς, τὸν Πλάστην αὐτῆς, οὐ καθ' ὁμοίωσιν γέγονε, μιμουμένη· ὁμοίως γὰρ πῶς ἐκείνη προάγει καὶ ποιεῖ ἀεννάως, μηδὲν ἐξαντλουμένη μηδ' ἐκκενουμένη ἐκ τῆς ἀναριθμήτου τούτης καὶ διηλεκτοῦς παραγωγῆς. Καὶ αὐτὴ γὰρ ποιήτρια τίς ἐστίν, ὅσον ἐνδέχεται, ἐξω προβάλλουσα κόσμον ἴδιον καὶ ἐνεργήματα πλείστα· (α) ὃ ἐκ δυνατῶν ὑπαρκτὰ ἀναδείκνυσιν, ἐν νοήμασί τε καὶ παθήμασιν αὐτὰ ἐκτεννομένη τε καὶ διαπλάττουσα. Οὕτω δ' αἰεὶ ἀναπτυσσομένη, οὐδὲν ἑαυτῆς ἀποβάλλει, ἀλλ' ἀπαραμείωτος διαμένει ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτῆς, καὶ ὁλοσχερῆς ἐν τούτῳ διασώζεται καὶ ἀκέραιος· μόνον δ' ἡ ἰσχὺς τοῦ ἐνεργεῖν αὐξομειοῦται κατὰ τὰς περιστάσεις, νῦν μὲν σφοδρότερον καὶ ἐκουσίως, νῦν δὲ χαυνότερον καὶ καθ' ὁρμὴν τῆς ἐν αὐτῇ ἐνεργείας προϊούσης· ὅπερ οὐδεμίαν οὐδαμῶς ἐξαλλοίωσιν ἀπεργάζεται εἰς τὸ μυχαίτατον τῆς οὐσίας αὐτῆς. (β)

(α) Ἄμορφόν τι ἀπεικόνισμα τῆς ὑπερφύσης ποιήσεως καὶ δημιουργίας τοῦ Θεοῦ λαμβάνεται ἡ ποίσις καὶ ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ ἐκτός. Ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν οὐδὲν αὐτοπύκνιστον ἐνέργημα, ἀλλὰ μόνον μεταβολὴ καὶ μεταποίησις ἐπὶ τῆς προϋποκειμένης ὕλης, ἢ καὶ φαντάσματα μόνον κατ' ἐπίνοιαν. Ἐκτὸς δὲ ὑπάρχοντα καὶ ἐκτὸς τῆς παντοδυνάμου χωρὶς ἐνεργήματα, αὐτονεργὰ καὶ αὐτὰ ὁμοίως γινόμενα κατὰ τὴν ἐκτελέθειαν ἢ ἐκτέλεσιν τῆς αὐτῆς. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἔστι λόγος πλεονέκτερον ἐν τοῖς ἑπόμενοις, ὅπου τὸ τῆς δημιουργίας θεῶν πρὸς ἐξετάζεται.

(β) Προκαίθετα ἐνταῦθα καὶ τὸ χωρίον ἐκ Πλάτωνος παρὰ Φαίδωνα, στίχον ἔχον μεγαλύνει πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν. «Μὴ ὡς ἀληθὲς ὁ ἀνεμὸς αὐτὴν [τὴν ψυχὴν] ἐκβαίνει ἐκ τοῦ σώματος διαρρηξὴ καὶ διασκοιδάνουσι... Ἀρ' οὐ τὸ μὲν συνεκθίβει τε καὶ συνήκει ἐν τῷ σώματι προσέειπε τούτῳ πάσχον, διακτεθῆναι ταύτῃ ἢ περ συνεκθῆναι εἰδὲ τι τυγχάνει ἐν ἀζήκωτον, τούτῳ μόνῳ προσέειπε μὴ πάσχον τὰ

§. 64. Ἐφείσθω δέ μοι χρῆσασθαι τινι παραδείγματι ἀπλῶ καὶ συνήθει, βοηθοῦντι ὅπως οὖν εἰς τὴν τοῦ γινομένου τούτου κατάληψιν. Ὡς περ γὰρ ὑποκριτὴς εὐφυὲς καὶ εὐστοχος πρόσωπόν τι ἐν περιεφύμενος, καὶ ἐν πολλαῖς καὶ διαφόροις περιπετείαις ὑπὸ τὴν σκηνὴν ἀναφαινόμενος, τὴν μὲν φωνὴν καὶ τὴν ἀπαγγελίαν μεταβάλλει αἰεὶ, καὶ σχῆμα ἕτερον περιτίθεται κατὰ τὰ συμπίπτοντα, ὁ αὐτὸς ὅμως ὢν ὑποδιδάσκει αἰεὶ, καὶ ἐπαπιδόλως μιμῆσται τὴν ταυτότητα· (α) οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἐκάστου ἡμῶν, ἐν ᾧ δράματι τοῦ βίου καθέστηκε, ποικίλους μὲν ἐντυγχάνει τοῖς παρεμπίπτουσι, προσόψεις τε καὶ ἐμφάνσεις διαφόρους ἐπαλλάσσει, διασώζει ὅμως αἰεὶ τι τοῦ οἰκείου ἡθους καὶ χαρακτῆρος, μᾶλλον δὲ ὅλην αὐτῆς τὴν ὑπόστασιν, ὅ,τι περ ἂν γένηται μεταξὺ.

αὐτὰ, εἴπερ τῷ ἄλλῳ Ὅμοιον ἄπειρ αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὁμοῦτως ἔχει ταῦτα μέγιστα εἰκὸς εἶναι τὰ ἀξιώματα· τὰ δ' ἄλλοι' ἄλλως καὶ μηδέποτε κατὰ ταῦτά, ταῦτα δὲ εἶναι τὰ σώματα Αὐτὰ ἡ οὐσία, ἥς λόγον δίδωμεν τοῦ εἶναι καὶ ἐρωτῶντες καὶ ἀποκρινόμενοι, πότερον ὁμοῦτως αἰεὶ ἔχει κατὰ ταῦτά, ἢ ἄλλοι' ἄλλως; αὐτὸ τὸ ἴσον, αὐτὸ τὸ καλόν, αὐτὸ ἕκαστον, ὃ εἶσι τὸ εἶν, μή ποτε μεταβολὴν καὶ ἐν τινὶ ἐνδέχεται; ἢ αἰεὶ αὐτῶν ἕκαστον, ὃ ἔστι μονεὶς ἐν, αὐτὸ καθ' αὐτὸ ὁμοῦτως κατὰ ταῦτά ἔχει, καὶ οὐδ' ἕποτα οὐδ' ἀμῶς οὐδ' ἀμῶς ἀλλοίωσιν οὐδ' ἐμῶν ἐνδέχεται; κτλ. » Ἐνταῦθα Πλάτων δεικνύει τὸ ἀσώβητον καὶ τὸ ταῦτον ἢ ἀναλλοίωτον τοῦ τιγεῖναι τῆς ψυχῆς, τοῦτ' ἐστὶν αὐτὴ ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς, οἷα παρ' εἰσὶ καὶ αὐτὰ τὰ καθόλου καὶ ἀπολύτως νόματα, τὰ ἀόρατα καὶ αἰδιῶ, καὶ μόνῃ τῇ τῆς διανοίας λογισμῷ ὑποπίπτοντα, καὶ οὐδαμῶς ταῖς αἰσθήσεσιν. Ἐνταῦθεν δὲ συνάγεται ὅτι αὐτὸς ἔχουσα ἡ ψυχὴ, εἰ μὴ ἀληθῶς διὰ τῆς φιλοσοφίας ἐρέγεται τῶν τοιαύτων νοητῶν καὶ μονεῶν πραγμάτων, ἐκείνη οἶχεται εἰς τὸ καθαρόν τι καὶ αἰεὶ ἐν καὶ ἀθάνατον καὶ ὁμοῦτως ἔχον. Εἰ δὲ προσκλῶται τῷ σώματι, τότε καταβυρύνεται πρὸς τὴν γῆν, καὶ εἰς ἑτέραν ζώον σῶματα χεῖρα ἐνδίδται. Αὕτη μὲν οὖν ἀπλῆ τις δοξὰ καὶ εἰκασία Πλατωνικὴ. Ἐκείνη δὲ, ὅτι ἡ ψυχὴ ἐστὶν αἰεὶ ὁμοῦτως ἔχουσα καὶ αἰδιῶς κτλ., αὐτὴ ἡ ἐνδὸν ἡμῶν συνείδησις μαρτυρεῖ. Ἦστί δὲ τὸ προκειμένον χωρὶς ἡ συνέχεια τῆς μακρῆς σημειώσεως, τῆς ἐκτελεστέρας ἡμῶν ἐν §. 101.

(α) Τὸ αὐτὸ τοῦ δράματος πρόσωπον μεταβάλλει μὲν τύχην καὶ πρόσωπον μεταξὺ, ἀλλ' ὁ ὑποκριτὴς ὁρᾷ καὶ ὑπερβαίνει τὴν ταυτότητα τοῦ προσώπου ἐν τῇ σκηνῇ· ὥς περ δὲ καὶ ὁ ποιητὴς διατηρεῖ τὴν τοῦ χαρακτῆρος ἐνότητα. Ἐπιπολιώτερον δὲ νοεῖται τις, ὅτι ὁ αὐτὸς ὑποκριτὴς διάφορα δράματα καὶ πρόσωπα παρίστανει. Ἀλλ' ἐπεὶ ταῦτας τῆς ἐκδοχῆς εἰς ἄρτον ἐστὶ τοῦ ὑποκριτοῦ σπουδαζέμενος ἵσως ἰσχυρὴ καὶ δεκτικὴ ἔστις ὑπερῆς ἀληθείας, μᾶλλον δὲ τούτων τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀλήθην παντάπασι οὕτω γὰρ ἐν εἴῃ ὡς εὐστοχος ἢ ὑποκριτὴς. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σωκράτης τὸ πρῶτόν μοι δοκεῖ λέγειν ἰθαλιν.

§. 65. Ἀλλ' ἄρα γε ἡ μακία ἢ τοσοῦτον ἐξιστώσα τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἄλλοιοι τὴν Αὐτότητα; Ἀλλοιοὶ μὲν γὰρ ὡς πρὸς τὸν τρόπον, καθ' ὃν τὰς οἰκείας δυνάμεις ἡ Αὐτότης καθίστησιν εἰς ἐνέργειαν, ὡς οὐκέτι διεξάγουσα οὔτε τὰ πάθη οὔτε τὰ διανοήματα ἑαυτῆς, ἀλλὰ τῶν ἐξωθεν προσβαλλουσῶν δυνάμεων γινομένη. Ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ παραφροσύνῃ οὐκέτι ἐστὶν αὐτός, ὡς μὴ ἔχων τὸν ὀρθὸν αὐτοῦ λόγον, μηδ' ἄρχων καὶ δεσπότης ἑαυτοῦ, μηδὲ πρόσωπον ὢν κατέναντι τοῦ νόμου, ἀνυπεύθυνος δικαίως νομιζόμενος καὶ ἀκατάκριτος ἐν αἷς ἐργάζεται πράξεις, καὶ οὕτως ὅμως ἐστὶν αὐτὸς καθὼς δυνάμεις αὐτοσυναίσθητος, ἡ διατελεῖ ἐκτυλισσομένη κατὰ τρόπον τινὰ ἀτελέστερον καὶ οἰκτρότερον. Ὁ γὰρ ἦν πρότερον, τοῦτό ἐστιν ἐτι, καὶ περ μὴ ὢν πᾶν ὅ,τι ἦν· ἐπεὶ οὐ δευτέρως τις ἄνθρωπος ἕτερος παντάπασι ἐν αὐτῷ τὴν τοῦ προτέρου κατέσχε χώραν, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ἐνδομυχῶν κατελέγχεται, θόρυβόν τινα μόνον καὶ παραχρὴν ὑποστάς αἰφνιδίως ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. Διὸ καὶ μετὰ τὸ ἰαθῆναι, ἑαυτοῦ γενόμενος ὁ παραφρονήσας, καὶ ἐκ τῆς χείρονος καταστάσεως εἰς τὴν ἀμείνονα μεταβάς, οὐ νομίζει τὴν προτέραν οὐσίαν αὐτῷ ἐξαπολωλέναι, ἀλλὰ τούναντίον διανοεῖται καὶ λέγει· « Ὅτε ἐπασχον· ὅτε ἦν ἐξεστηκὼς ἑμαυτοῦ· πρὶν ἢ ἐπαθον τὴν παραφροσύνην κτλ. » Οὐκ ἀπώλεσεν ἄρα αὐτοῦ τὴν Αὐτότητα, ἀλλὰ μόνον εἰς ζωὴν ἐλευθερίας ἄμοιρον ἐξέπεσε, καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἐξέστη ἡ τῆς τελείας ἀναπτύξεως ἑαυτοῦ.

§. 66. Ἀλλὰ καὶ πάντες ἄνθρωποι καθόλου, καὶ οἱ δικάζοντες ἰδίᾳ, τὴν ὑποστατικὴν τῶν ἄλλων ταυτότητα διατελοῦσιν ἀποδεχόμενοι· ἄντι γὰρ ταύτης οὔτε ψέγειν ἢ ἐπαινεῖν, οὔτε κολάζειν ἢ βραβεύειν δίκαιόν ποτ' ἂν εἴη· ἀπούσης γὰρ τῆς ταυτότητος, διαδοχὴ καὶ πληθὺς ὑποτίθεται ὑποστάσεων· οὐδαμῶς δ' εὐλογόν ἐστι τὴν πράξιν τινος ὑποστάσεως εἰς ἑτέραν ὑπόστασιν ἀναφέρειν. Ἀλλὰ καὶ πᾶσα θρησκεία ψυχῆς ἀθανασίαν πρεσβεύουσα, ὑπολαμβάνει αὐτὴν διασώζειν τὴν οἰκείαν ταυτότητα εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον, καὶ μὴ εἰς ἑτέραν τινὰ ἐξαλλοιοῦσθαι καὶ μεταπίπτειν. Οὐ γὰρ που ἡ τελειότητα δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ τοσαύτης ποτὲ ἀτοπίας ἔχεται, ὥς ἐτέρας ψυχῆς ἀνταποδιδόναι, ἀνθ' ὧν ἕτεραί τινες ἐνταῦθα δια-

βιοῦσαι ἐπραξαν. Τοῦτο γὰρ πάντως συμβῆσεται, τῆς γε τοῦ προσώπου ταυτότητος μὴ διατηρουμένης.

§. 67. Ἄρα καὶ ἐν τούτῳ τῷ κατηγορήματι τῆς ταυτότητος ἡ ψυχὴ διαφέρει τῆς ὕλης· πρῶτον μὲν γὰρ ἡ ὕλη, καὶ λάβῃς αὐτὴν ἐν τῇ παχυμέρῳ μορφῇ, καὶ ἐν τῇ λεπτοτάτῃ, ἐμψύχου ὑποστάσεως, εἴτουν προσώπου, φύσιν οὐκ ἔχει· οὗτος γὰρ ἐστὶ χαρακτὴρ ἴδιος μορᾶδος ἐαυτῆς αἰσθανομένης· ἔπειτα δ' οὐκ ἔχει τὴν ὑποστατικὴν καὶ οὐσιαστικὴν ταυτότητα· μία γὰρ οὐκ οὖσα, συντίθεσθαι καὶ ἀποσυντίθεσθαι πέφυκε μυριάκις, καὶ ἐξαλλοιοῦσθαι αἰετὶ διὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἑλξίν καὶ ὥσιν. Αὐτίκα γὰρ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα μεθ' ὅλην ἐπταετίαν, ῥασί, κατὰ πάντα ἐν πᾶσι τοῖς συστατικοῖς καὶ στοιχειώδεσι μερίοις ἀνακαινίζεται. Τὸ αὐτὸ δὴ συμβαίνει καὶ περὶ τοῦ σχήματος, καὶ τοῦ ὄγκου, καὶ τοῦ βάρους καὶ πολλῶν ἄλλων ιδιοτήτων αὐτοῦ, ἃ δείκνυνσι τὴν ψυχὴν οὐσιωδῶς διαφέρουσαν τῆς ὕλης, τουτέστιν αὐλὸν οὖσαν.

§. 68. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶν πρώτων καὶ οὐσιωδῶν ιδιοτήτων τῆς αὐτότητος, τοῦ ἐνεργητικοῦ δηλαδὴ, τοῦ ἐνικίου καὶ τοῦ ταυτοῦ· μεταβῶμεν δὲ νῦν καὶ ἐπὶ τὰς δευτέρας ἢ παραγώγους αὐτῆς ιδιότητος, τὴν νόησιν, τὴν πάθησιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, αἱ καὶ δυνάμεις (α) μερικώτερον καλεῖν εἰώθασι.

(α) Ἐνταῦθα τὸ δυνάμις (faculté) λαμβάνεται ποιητικῶς, καὶ οὐχὶ οὐσιαστικῶς, ὥς ἐν τοῖς πρόσθεν διελονότι, ὅπου ἀνταγοῖται πρὸς τὸ Γαλλ. force. Ἐπεὶ δὲ ἡ ἀντικειμένη ἢ δεξιότης καὶ τῆς καλοῦσι (capacités).

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Περὶ τῆς ψυχῆς θεωρουμένης ἐν ταῖς δευτέραις αὐτῆς ιδιοτήσιν, ἢ δυνάμει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α^{ον}.

Περὶ τῆς νοήσεως, ἢ τῆς δυνάμειος τοῦ κτᾶσθαι, τοῦ διατηρεῖν καὶ τοῦ συνάπτειν τὰς ἐννοίας.

1^{ον}. Περὶ τῆς νοήσεως καθὼς δυνάμειος τοῦ κτᾶσθαι τὰς ἐννοίας. — Κάτωψις. — Ἐπαγωγή. — Ἐξαγωγή.

§. 69. Α^{ον}. Τὰ τῆς νοήσεως ἔργα φύσει προηγείται τῶν τῆς παθήσεως καὶ τῶν τῆς ἐλευθερίας, τὰ μέγιστα συντείνοντα εἰς τὴν αὐτῶν διασάφην. Ἡ γὰρ αὐτότης δυνάμις οὖσα ἐαυτῆς συναίσθησιν ἔχουσα, αἰσθάνεται τὰ ἐκτὸς ὅπως τε καθ' ἑαυτὰ ἔχει, καὶ ὅπως δρᾷ πρὸς ἄλληλά τε καὶ πρὸς ἐαυτὴν, καὶ οὕτως ἅμα περαίνει ἔργον νοήσεως τέλειον πρὸς τε αὐτὰ καὶ πρὸς ἐαυτήν· ὥστε ἡ συναίσθησις ἐστὶν ἡ πρώτη ἀφορμὴ, ἐξ ἧς ὁρμάται πρὸς τὸ οἰκεῖον ἔργον ἡ νόησις. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶ νοητικόν, ὅπερ ἅμα οὐκ ἐστὶ καὶ αὐτοσυναίσθητον. Οὐδεμὴν ἐρᾷ ἐκτὸς ἢ ἀναίσθητος καὶ ἀσυνείδητος οὐσία, οὐδὲν ὅτιον παθαινομένη ἐν ἐαυτῇ. Ἀλλ' ὅρα ὅτι ἐκ τῆς συναίσθησεως ἀναφύονται τὰ τε παθήματα καὶ αἱ ἐννοιαί.

§. 70. Γενεαλογικῶς οὖν προσηνίστανται αἱ ἐννοιαί πρὸ τῶν παθημάτων· τὸ γὰρ παθαίνεσθαι ἐρᾷ ἐστὶν ἐαυτοῦ· τὸ δ' ἐρᾷ ἐαυτοῦ προσηνίσταται τὸ γινώσκειν ἐαυτὸν, τουτέστι τὸ ἐννοῖαν ἔχειν τῶν ὧν ἐντὸς διατίθεται ἡ αὐτότης ὑπὸ τῆς ἑτερότητας, εἴτε ἀμεδρῶν εἴτε σαφῶς οὖσαν, εἴτε ἐκ σκέψεως εἴτε ἐξ ὁρμῆς ἐγγινώσκον, εἴτε διὰ τῶν αἰσθήσεων εἴτε ἄλλοθεν ποθεν ἀφικνουμένην, ὃ τὸ πρῶτον ἐστὶ ζώον καὶ κίνητρον τῆς ἡδὴ ἀφικνουμένης.

παθήσεως. Χήτει γὰρ πάσης ἐργασίας διανοητικῆς ἡ ἐσχάτη ἐν ἐκνικῇ ἀπάθεια. Ὁ δὲ συμβαίνει ταῖς τυφλαῖς καὶ ἀνοήτοις δυνάμεσιν, αἱ ἀγνοοῦσι πάντῃ τὴν ἐαυτῶν φύσιν καὶ τῶν ὧν ἔχουσι σχέσεων πρὸς τὰ περιεσάμενα, οὐδεμίαν ἐντεῦθεν ἀληθῆνα ἢ ἡδονὴν ὑπομένουσιν· αἱ γὰρ ὁλοπρεπεῖς αὐτῶν κινήσεις ἔρως οὐ κυριωνοῦνται, οὐτ' ἔρως οὐτ' ἀποστροφή.

§. 71. Ἀλλ' αἱ νοητικαὶ οὐσίαι, εἰ μὴ ἔχοιεν ὅπως δῆποτε τὸ συναίσθημα τῆς ἐαυτῶν καταστάσεως, οὐ παθαίνονται εἰς ἡδονὴν ἢ εἰς λύπην εὐκρινῶς ἢ δυσδιακρίτως. Ἀδύνατον γὰρ ἔχειν μὲν πως, εἴτ' ἀγνοεῖν ὅπως ἔχουσιν. Ἀλλ' ὅταν μὲν συνεστραμμένοι ὅλως ὧσιν εἰς ἐαυτὰς, εἴτε σκέψεως συντονίᾳ, εἴτ' ἐκπλήξεως συναρπαγῇ, τότε οἷον ἀλλότριαι ζῶσι πρὸς τὰς θύραθεν προσβολάς, καὶ οὐδὲν ἐκείθεν ἀλγαινὸν ἢ ἡδὺ εἰσδέχονται πάθημα. Ὅταν δὲ τούναντίον ὅλως ἐκδοτοὶ γένωνται τῇ ὕλῃ καὶ τῇ τῶν αἰσθήσεων ἐξουσίᾳ, τότε διαφεύγουσιν αὐτὰς αἱ εὐφροσύναι ἢ αἱ λύπαι, ὧν μόνῃ ἢ εἰς τὰ ἐνδον συνεπιγραφὴ ἐπιδράσεται. Καὶ καθόλου δὲ οὕτως τὴν γνῶσιν ἀφήρηται ἐπὶ τῇ φυσικῇ καὶ τῇ νοητῇ καλλονῇ, πρὸς τοῦτο ἀπειροκάλως διακείμενος, ἀπαθὴς διαμένει καὶ ἀσυγκίνητος. Οὕτω δὲ καὶ αἱ τὸ σύμπαν βαθύτερον ἐρευνήσαντες, ἐξίστανται πρὸς αὐτὸ καὶ τι πάθος δαιμόνιον καὶ ἐξαισίον πάσχουσιν, ἀγνοούμενον ὅλως τοῖς ἐπιπολῆς τὰ πάντα ἐπιτρέχουσιν, καὶ ἐν χρόνῳ μόνον τερπομένοις ἢ ἀχθομένοις. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι μὲν βιοῦντες λανθάνουσιν ἐν γυνίᾳ που καὶ ἐν παραδύστῳ, πλεῖστα ὅσα πράγματα ἀγνοοῦντες, οὗτοι μὲν ὑπὸ παθημάτων σφοδρῶν τὴν ψυχὴν ἀκλυδώνιστον ἔχουσιν, ὡς ἡρέμα τοῦ βίου αὐτοῖς καὶ ἐν γαλήνῃ καὶ ἀπαθείᾳ διαρρέοντες· ὅσοι δὲ βίον ἐβίωσαν ἀρίδην καὶ περιμάχον, καὶ περιστάσεις ποικίλας καὶ πολυπτώτους ὠμίλησαν, οὗτοι δὲ πολλάκις ἀμοιβαδὸν ὠρθησαν σφόδρα ἡσθέντες καὶ λυπηθέντες. Ἔστι δὲ καὶ τάξις παθῶν τινῶν, οἷον ὁ πόθος, ὁ φόβος, ἡ ἐλπίς, ἡ ὁμολογουμένως τὴν νόησιν προὑποτίθησιν. Ἀνάγκη ἄρα πρὸ τοῦ τὴν πάθησιν ὑπαναστῆναι καὶ προκύψαι, τὴν νόησιν πρότερον οἷον δῆποτε ἐνέργημα δεῖξαι.

§. 72. Ἐροῦμεν δ' ἐν τοῖς ἔπειτα, ὅτι ἐκ τῆς φύσεως τῶν ἐννοιῶν προέρχεται καὶ ἡ φύσις τῶν παθημάτων· ἐν γὰρ αὐταῖς ψευδεῖς

ὧσιν ἢ ἀληθεῖς, εὐκρινεῖς ἢ ἀμυδραὶ, βέβαιοι ἢ ἀμφίδοξοι, ὁμοίως καὶ τὰ πάθη συμμεταβάλλει μεταποιούμενα· περὶ ὧν μάλιστα ἡ ἱθικὴ πραγματεύεται φωταγωγομένη ἐκ τῆς Ψυχολογίας. Περιττὸν δὲ προσθεῖναι ὅτι καὶ τὰ ἔργα τῆς ἐλευθερίας δευτέρᾳ εἰσι τῶν τῆς νοήσεως· οὐδεὶς γὰρ ἐστιν, ὅς μὴ τοῦτο σαφῶς καθορᾷ.

§. 73. Β^{ον}. Περὶ τοῦ ἐπιστητοῦ ἢ τοῦ υποκειμένου τῆς νοήσεως. — Ἐνέργεια. — Βεβαιότης. — Πρὶν ἢ τὸ γνωστικὸν τῆς ψυχῆς ἐξετάσωμεν, εἰκὸς προερευνῆσαι τί τὸ ἐπιστητὸν, τί τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως, ἢ τί τὸ περὶ ὃ ἡ νόησις στρέφεται. Καὶ δὲ λέγομεν, ὅτι ἐστὶ πᾶν τὸ ὑφιστάμενον, αἱ ποιότητες καὶ αἱ σχέσεις πάσης οὐσίας, αὐτὸ τὸ σύμπαν. ἵνα δὲ γένηται τι καταληπτὸν, οὐκ ἀπόχρη μόνον εἶναι καὶ ὑπάρχειν, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ δηλοῦσθαι καὶ μὴ λανθάνειν, προσβολὴν ἀντικρυς ἐμποιοῦν τῇ νοήσει, καὶ ἐρικτὸν καὶ καταφανὲς αὐτῇ καθιστάμενον. Ἄρα τὰ ὄντα τε ἅμα καὶ ἀληθεύοντα, (α) τουτέστι τὰ μὴ μόνον ὑπάρχοντα καθ' ἑαυτὰ,

(α) ὅσα δὲλ. οὐ μόνον εἶναι ὄντα, ἀλλὰ καὶ ἀληθῆ, δηλαδὴ οὐ λανθάνουσιν οὐδὲ διαφεύγουσι τὸ νοητικόν, ἀλλὰ καθορῶνται καὶ καταλαμβάνονται ὑπ' αὐτοῦ. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα ὅτι ὁ λόγος ἐστὶ περὶ τῆς μεταφυσικῆς λεγομένης ἀληθείας, καθ' ἣν τὰ πάντα ἔχει ἀναλλοτῶς τὰ πρὸς οὐσίαν αὐτῶν καὶ τελειότητα ἀναγκαῖα· διὸ καὶ εἰσι τὰ ὄντα καὶ ὑπάρχοντα πρὸς τοὺς ἄλλους πλουτοῦντα καὶ τὴν ἐνέργειαν, εἰς τὴν υποκείμενα νοήσεως γίνονται, καὶ κυρίως ἀληθεύειαι ὀνομαζόμενα. (Ἔστι δὲ καὶ ἕτερα δύο εἶδη τῆς ἀληθείας, ἡ λογικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ, περὶ ὧν οὐ λέγεται νῦν). Ὁμοίον τι σημασιώδες καὶ ἐν τῇ περὶ ἐναργείας καὶ βεβαιότητος. Ἐν ἑκάτερά γὰρ τούτων δύο εἶδη ἀντιδιαστίλλεται. Ἡ μὲν γὰρ τῆς ἐναργείας ἐστὶν ἐντολογικὴ καὶ ἐκ τῆς ἑτερότητας (ἢ ὡς ἐν εἰποῦν ἕτεροι, ἐξ ἀντικειμένου) καὶ περὶ ταύτης μάλιστα ὁ λόγος ἐν τῇ παρόντι. Ἡ δὲ ἐστὶ ψυχολογικὴ καὶ ἐκ τῆς αὐτότητας (ἢ ἐξ ὑποκειμένου). Ἡ μὲν οὖν πρώτη ἐστὶν, ἢ ἐν τοῖς οὖν ἀρετῇ, δι' ἣς δοκῶνται ἐνεργεῖν πρὸς τὰς νοητὰς οὐσίας, καὶ διατείνει εἰς αὐτὰς τὰς ἀντιστάσεις ἐννοίας· ὅστις τὰ πράγματα οὕτως εἶναι ἐναργῆ καὶ ὅληα καὶ φωτεινὰ, ὥστε τὰ σώματα, ἔκτεν προσλάβει τὸ παρὰ τοῦ ἡλίου ἀναδεδιδόμενον φῶς. Ἡ δὲ δευτέρα ἐστὶν ἢ ἐν ἡμῖν ἐναργῆς κατὰληψις, πρὶν ἐρχομένη πάντως ἐκ τῆς ἐναργείας τῶν νοητῶν. Οὗτοι δὲ καὶ ἐπὶ τῆς βεβαιότητος, ἢ μὲν ἐντολογικῇ αὐτὰ τὰ εἶδη πράγματα βέβαια καὶ ἀλλοτῶς ὑπαρκτὰ τίθεται, καὶ οὐ φίλα φάσματα, εἰς ἐναργῆς μὲν ὡς καθορῶνται ὑπὸ τῆς διανοίας, βέβαιον ἕμως καὶ σταθερὸν καὶ πραγματικῶς εἶναι ἔχον, ἀλλὰ πᾶν τούναντίον ἐνδοκίμως δίδωσι ταῦτα καὶ ἐμπίδω· ἢ δὲ ψυχολογικῇ ἐστὶν ἢ ἐν ἡμῖν ἐντεῦθεν πεποιθήσις περὶ τῆς ἐκείνης βεβαιότητος· οὕτως ἔκτεν δοκῶν φάσματι καὶ πιστεύει αὐτῇ, τοῦτο ἐντολογικῶς μὲν καὶ

ἀλλὰ καὶ λαβὴν τινα παρέχοντα τῇ τοῦ νοῦς ἐπιδράζει, ὡς τῷ τῆς ἐναργείας φωτὶ καταυγαζόμενα, ταῦτά εἰσι περὶ ἃ τὸ γνωστικὸν ἡμῶν στρέφεται.

§. 74. Δῆλον ἐκ τούτων ὅτι ἡ ἐναργεία ἐστὶ τὸ αἷτιον τοῦ εἶναι ἀλήθειαν παρὰ τῇ νοήσει. Ἀλλὰ τί ἐστὶν ἡ ἐναργεία; ἀπλούστατον ὂν καὶ αὐτοδηλότατον, δυσχερὲς πάνυ εἰς ὅρισμόν ὑπάγεται. Ἔστι δὲ ἡ ἐναργεία ἐν τοῖς πράγμασι, ποιότης, δηλαδή ἐμπειρικυία αὐτοῖς, καταλαμβάνουσα ταῦτα καὶ καταφωτίζουσα, καὶ οὕτω συνοικειοῦσα αὐτά καὶ συνάπτουσα μετὰ τοῦ νοῦς· αὐτὸ δὲ τὸ φῶς ἐστὶ τὸ περιβάλλον καὶ περιουγάζον τὰ πράγματα, ὅσα μέλλουσιν ἐρῶθῃ· σῃσθαι εἰς τὴν ψυχὴν· ἡ ἡ ἐξωθεν ἐστὶν ἀρχὴ καὶ αἰτία ἡ ἀπαραιτήτως νύττουσα καὶ κινουσα πρὸς πᾶσαν γνῶσιν καὶ ἐπιστήμην.

§. 75. Εἰσὶ δέ τινες οἱ ἄλλως πως δοξάζουσι περὶ τῆς ἐναργείας, οὐκ ἐν τοῖς ἐξω πράγμασιν, ἀλλ' ἐν τῷ νῷ ἡμῶν τιθέντες αὐτήν, ἐκ δὲ τοῦ νοῦς προγεομένην νοοῦντες καὶ ἐπὶ τὴν ἐκτὸς Ἑτερότητα καὶ φωτίζουσιν αὐτήν. Ἀλλ' ἄγε διασκεψόμεθα ἀκριβέστερον περὶ τοῦ δοξάσματος τούτου. Εἰ γὰρ ποὺ ἦν ἀληθές, ὅτι ἡ Αὐτότης ἐτίθετο ὡς τὸ κέντρον πάντων τῶν πραγμάτων, καὶ ὅλον ἡ ἐστία ἦν πάσης ὑπάρξεως, καὶ μόνη αὐτὴ ἡ ἀληθὴς καὶ ὄντως οὐσία, τὰ δ' ἄλλα πάντα τρόποι ἦσαν ἀπλῶς καὶ μεταποιήσεις αὐτῆς, ἡ εἰδοποιήσεις τῆς ἀκενώτου καὶ ἀνεξαντλήτου αὐτῆς ἐναργείας, ὅ, τε Θεός, ὅ, τε ἄνθρωπος καὶ ὁ κόσμος, καὶ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, εἰπερ ἡ Αὐτότης ἦν τὸ πᾶν, καὶ τὸ πᾶν ἡ Αὐτότης, τότε ἔχοι τις ἂν κατανοῆσαι, ὅπως οἰκοθεν ἀναδιδόη καὶ ἀνατυποῖτο πᾶσαν ἀλήθειαν, ὡς αὐτὴ εἰς πάντα ἑτεροθετουμένη καὶ ἑτεροποιουμένη, (α) τουτέστιν ὑπὸ τοιάνδε ἡ τοιάνδε ἀναφορὰν μεταβάλλουσα καὶ εἰδοποιουμένη πρὸς ἀνάπλασιν τῶν ἐκτὸς πραγμάτων. Ἐκ γὰρ τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως οὐδὲν ἕτερον καθ' ἑαυτὸ ἐξω αἰσθῆς ὑφίσταται,

καθ' ἑαυτὸ ἐστὶν ἀβεβαίον καὶ ἀνεπαρκές· ψυχολογικὸς δὲ παρ' ἑμαυτοῦ νομίζεται βέβαιον. Ἀλλ' ἔρα καὶ τὴν προσηλὴ Σημ. τοῦ §. 79. καὶ τὴν τοῦ §. 82.

(α) Ἑτεροθετον καὶ ἑτεροποιετον συνωνύμοι· ὁ αὐτοῦ τοῦ ὡς ἕτερον τιθέμενον, τὸ ἑτεροποιετον οὕτως εἰπεῖν (objectif). Αὐτόθετον δὲ τὸ ἐν τῇ αὐτῇ τῇ τι τιθέμενον (subjectif).

ἀλλὰ πάντα ἰνδαλμα καὶ ἀνάπλασμα ἰδίων αὐτῆς ἔσονται, καὶ πῖ· ναι τις ιδιόγραφος καὶ ιδιοχάρακτος, ὅπου αὐτὴ εἰς ἑαυτὴν ἐγκατοπτρίζεται, αὐτόθετος ἅμα οὖσα καὶ ἑτερόθετος, ἡ νοῦν ἅμα καὶ νοοῦμενον.

§. 76. Τοιοῦτο ἐστὶ πάντως τὸ ψυχολογικὸν ἐξαγόμενον, ὅταν ἅπαξ ὁμολογηθῇ ἡ ἀρχὴ ἐκείνη, ὅτι ἡ Αὐτότης τίθησιν αὐτὴ ἑαυτήν, καὶ μεθ' ἑαυτῆς πάντα πράγματα. Ἀλλ' αὐτόχρομα πανθεισμός ὁ τοιοῦτος ἀνάστροφος, ἡ μᾶλλον παναντιστομὸς ὑπέμετρος, (α) ἀντὶ τοῦ ἀπείρου καὶ ἀναριθμήτου παντός, εἰς β οἷχεται καὶ καταβυθίζεται πᾶσα ἀτομικὴ ὑπόστασις, μίαν καὶ μόνην ὑπόστασιν ἀντικαθιστὰς, ἡ πάντα ἐκ τῶν βυθῶν αὐτῆς ἀνέλκει καὶ ἀνασπᾷ, καὶ εἰς ὄντοποίησιν τινα δοκοῦσαν ὑφίσταται. Πρὸς τοῦτο δὲ ἤγεν ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντου, ὃ θαρρύντως ἔπειτα Φίχτης ἀπετόλμασεν, ἀναπτύξας τὰ ἐκεῖ ἐνυπολανθάνοντα, ὃς καὶ τὴν Αὐτότητα τελευταίων ἔθηκε τὴν μοναδικὴν ἀρχὴν παντός πράγματος. Ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀκροσφαλοῦς ἀποτόμου τούτου κρηνοῦ ἔσωσε τὴν Γερμανικὴν φιλοσοφίαν Σχελίγγιος, καὶ οὐκ εἶασεν αὐτὴν παρὰ νάλωμα γενέσθαι τῶν ἰδανικῶν ἅμα καὶ σκεπτικῶν ὑποθέσεων, τὸν ἐξω κόσμον διεκδικήσας ὡς αὐθυπόστατον, καὶ εἰς τὴν προσήκουσαν ἀλήθειαν αὐτὸν ἀποκαταστήσας.

§. 77. Εὐχερὲς δὲ ἰδεῖν ὅπως ἐν τῷ συστήματι τούτῳ ἡ ἐναργεία καὶ ἡ ἀλήθεια ἔργον ἐστὶν αὐτῆς τῆς νοήσεως, ἅμα μὲν ἀπέναντι ἑαυτῆς ὑποστάσις· τινὰς δημιουργούσης καὶ ἀνατυπομένης, ἅμα δὲ καὶ ἀκτίνας τινὰς τοῦ ἐξ αὐτῆς φωτός ἐπὶ ταῦτα ἐπαφαιέσας. Ὅταν γὰρ τις δεξῆται τούτων θάτερον, ἀνάγκη καὶ τὸ ἕτερον συνολογῆσαι· τὸ δ' ἀποφαίνεσθαι μὲν ὅτι ἡ Αὐτότης ποιεῖ τὸ πᾶν, ἀρνεῖσθαι δ' ἅμα τὴν ἐναργείαν μὴ δημιουργήμα εἶναι ταύτης, ἀντίφασίς ἐστὶ προφανής. Ἐάν δέ τις θῇ, ὅτι ἡ ἐναργεία οὐκ

(α) Ἡ αὐτοθεΐσμος, ἔρα ἡ Αὐτότης θεοποιεῖται. Λέγεται δὲ καὶ πανθεΐσμος ἐγωϊστικὸς (Panttheisme egoiste). Ἀντιδικαστέλλεται δὲ πρὸς τὸν κοινὸν πανθεισμόν· ὅτι ἐν τούτῳ μὲν ἡ προσωπικὴ ὑπόστασις, ὡς καὶ πᾶν ἄνθρωπον, τριπλῶς ἀπλῶς θεωρεῖται τῆς μιᾶς ἐκτὸς ὑπερτάτης οὐσίας. Ἐν δὲ τῷ Αὐτοθεΐσμῳ, ἡ μὲν Αὐτότης ἀληθὴς καὶ μόνη ὑφίσταται, τὰ δὲ ἕτερα πάντα ἰνδαλματα καὶ ἀναπλάσματα αὐτῆς ὑπνιδνται, καὶ ὅλον οὐκ αἰσθῆς.

ἔστιν αὐτῆς, ἀλλ' ὑφίσταται ἐξωθεν, τότε δὴ ὁμολογήσει ὑπάρχειν τινὰ ἑτέρα πράγματα ἐκτὸς τῆς Αὐτότητος, ἢ πρὸς ταῖς ἄλλαις ποιότησι· πλουτοῦσι καὶ τὴν ἐναργεῖαν.

§. 78. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὕγιής αἴσθησις καὶ ἡ φιλοσοφία ἀπωθεῖνται ὡς πορρωτάτω τὴν ἀρχὴν, ἢ ἀγνοεῖ καὶ διαστρέφει τὴν Αὐτότητα ἅμα καὶ τὴν Ἑτερότητα· τὴν μὲν, ὡς ὑπὲρ μέτρον ὑπεραίρουσα· τὴν δὲ, εἰς ψιλὴν τινὰ δόκησιν καὶ ἀπλὴν μορφήν καὶ τροπὴν τῆς Αὐτότητος κατασπῶσα· καὶ τὴν μὲν, ὡς παντοδύναμον καὶ παντοῦργον καὶ παντοφυῆ παριστῶσα· τὴν δὲ, ὡς ἀνὸς παρὸν τι ὄλως καὶ ἀνυπόστατον ἐξουθενίζουσα· καὶ οὕτω τὴν μὲν δυάδα εἰς ἐνότητα συνωθεύουσα, τὴν δ' ἐνότητα ταύτην ἐκείνη μάλιστα ἐξ ἀμφοῖν αὐθαирέτως περιάπτουσα, ἢ ἀφ' ἑαυτοῦ χεῖρόν ἐστι καὶ ἀσθενέστερον, οὐδ' ἑαυτῇ οὔτε τοῖς σύμπασιν ἐπαρκέσαι δυνάμενον· ἐπεὶ ἐν μὲν τῇ Ἑτερότητι, τοῦτέστιν ἐν τῷ ἐξω τῆς Αὐτότητος ὄντι, ἔστι γοῦν τὸ ἀναγκαῖον, τὸ ἀπόλυτον καὶ τὸ ἀπειρον· τῇ δ' Αὐτότητι ἡλικὸς σκοτασμός ἐστι καὶ τύφος τὸ ἀξιοῦν περιτιθέναι προσόντα, μόνῃ τῷ Θεῷ ἰδιόζοντα.

§. 79. Ἰδίως δὲ περὶ τῆς ἐναργείας καὶ ἀληθείας, εἴπερ τῆς εὐμεταβλήτου ἡμῶν φύσεως ἀποκύημα εἶεν, καὶ τῷ αὐτοβούλιῳ μέτρῳ τῆς ἐνδεχομένης Αὐτότητος διορίζονται, τίνα ποτὲ ἀξιώματα καὶ τίνα κυριότητ' ἂν ἔχοιεν; Ἀλλὰ τὰ ἀληθινὰ τοῦ νοῦς ἀντικείμενα, οὐχ ἕνεκά γε τῆς Αὐτότητος ὑφίστανται, τῆς καθορώσεως μὲν αὐτὰ, οὐδαμῶς δὲ ποιούσης· ἐστὶ γὰρ καθ' ἑαυτὰ καὶ ἐξ ἑαυτῶν· καὶ ὅταν ὀρθῶς περὶ αὐτῶν κρίνωμεν, οὐδὲν οἴκοθεν αὐτοῖς περιάπτωμεν, ἀλλὰ μόνον ἀποφαινόμεθα περὶ αὐτῶν ὅτι εἰσίν. Ἐξ ἀπάντων τοίνυν συνάγομεν ὅτι ἡ ἐναργεῖα ἐξω ἡμῶν ὑφίσταται, (α) τὴν Ἑτερότητα

(α) Ἔτις καὶ ἀποδέχονται τὸ εἰρηαῖον ἄνθρωπον σύστημα, ἐπιχειροῦν ὅμως ἐν τῇ ψυχῇ τὴν ἐναργεῖαν τίθεναι, οὕτω κατὰστασίν τινα καὶ διαθέσιν λόγῳ τῆς ψυχῆς, τινος τὴν ἐνδεχομένην ταύτην ἀλλοίωσιν καὶ μεταστροφὴν, τὴν αἰτεῖ αὐτομάτως προκύπτουσαν, εἴτ' ἐξ ἐπιστημῆς συνεχόμενον περὶ τὰ ἐπιστημὰ. Ἀλλὰ τότε τὸ ὀντολογικὸν ζήτημα τὸ περὶ τῆς ἐναργείας μένει ἀθικτὸν ὄλως καὶ αὐτον, καὶ μένον περὶ τῆς ψυχολογικῆς ἐναργείας ὁ λόγος ἔσται. Καὶ τοῦ ἔτι ψυχολογικῆ, ἔτι ὀντολογικῆ ἐναργείας συνδιδομένην ἀλλήλας καὶ συμβαίνουσαν, ἔχουσι διαφόρους βαθμούς ἀντιστοιχείας. Ἡ γὰρ ἐν τῇ ψυχῇ ἐναργεῖα καὶ λαμπρότης ἀποκρίνηται τί ἐστὶ καὶ ἀν-

ἡμῖν ὁρατὴν καὶ καταληπτὴν καθιστῶσα, καὶ τὸ μὲν αὐτῆς μᾶλλον καὶ λαμπρότερον, τὸ δ' ἥττον καὶ ἀμυδρότερον ἀποδίδουσα.

§. 80. Πρῶτον μὲν γὰρ αἱ ἀναγκαῖαι ἀλήθειαι, οἷον αἱ τῶν μαθηματικῶν, τὸν ἀκρότατον τῆς ἐναργείας κατέχουσι βαθμόν. Ἄμα γὰρ ὀφθεῖσαι παμφαῶς τὸν νοῦν καταυγάζουσι, καὶ εἰς πίστιν πλήρη καὶ ἀστεμφῆ καταναγκάζουσιν. Ἀλλ' οὐ πάντα ὡσαύτως εἰσὶν ἐναργεῖ καὶ εὐκρινῆ· ἕνια γὰρ, ἵνα τὰς μεταξὺ ἐπαλλαγὰς τῆς ἐναργείας παρασιωπήσωμεν, μόγις ὑποφώσκει καὶ ὑπονύσσει τὴν διάνοιαν, ἀμυδρῶς ποθεν διοπτευόμενα, καὶ καταπίθειν ἀδιστακτικῶς αὐτόθεν μὴ ἔχοντα, οἷά ἐστι τὸ περὶ Δημιουργίας, τὸ περὶ Ἐλευθερίας ἅμα καὶ Προγνώσεως, τὸ περὶ Ἐνώσεως τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος, καὶ τινὰ συμβεβηκότα ἱστορικὰ κτλ. Ταῦτα γὰρ που εἰσὶ μὲν, ἀλλ' ὑπέζορα ἡμῖν ὑποχαράσσονται καὶ λυγαῖα καὶ ἀμυδρά, συγγέοντα καὶ πλανῶντα πολλάκις εἰς ἀνυποστάτους ἀνατυπώσεις. Ἐὰν γὰρ τὰ τοιαῦτα φέρῃ καὶ τι ἅμα ἐπαγωγὸν καὶ θελξίνουον, ὅλως πέφυκε καὶ ἀφορμὰς ὑποβάλλειν τῇ φαντασίᾳ πρὸς ποίησιν καὶ ἀνάπλασιν· οὐ γὰρ ἔχει καθικνεῖσθαι τῆς ψυχῆς ἐν οὕτως ἰσχυρῇ καὶ ἀδιστακτικῇ ἐναργείᾳ καὶ κυριότητι, ὥστε ἀμήχανον εἶναι ἀναμιγνύνειν τι καὶ ἀλλότριον καὶ παραπεπλασμένον. Οὕτως εὐρήσει· πλείστα δόγματα, τὴν μὲν ἐν τῷ βάθει ἐνυπολανθάνουσαν ἀληθεῖαν σῶαν διατετηρηκότα, συγκεκρισμένα δὲ ὑπὸ φορυτὸν νόθων καὶ ξένων ἐπιθεμάτων τι καὶ συμβόλων, ἢ οὐκ ἂν τις εἴποι ἔσον ψυχάγωγε τὴν διάνοιαν, καὶ ἄνετον ἔξ ἐπ' ἀδείας περιάπτασθαι καὶ κενεμάδαταιν.

§. 81. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν βαθμῶν τῆς ἐναργείας. Ἀλλ' ἔτι καὶ διάφορα εἶδη ἐναργείας. Ἡ μὲν γὰρ ἐστὶ τῆς ἐπόψεως (α)

ταύτης τῆς ἐκ τῶν ἐπιστημῶν ἐναργείας, συμπνεύουσα καὶ σταίχουσα ταύτῃ κατὰ πάντα, ὥστε τὸ ἐν ἡμῖν αἰσθητὸν τοῦ ἐν ὅλῳ φωτὶς ἀκαλυψθεῖ καὶ συμμάτῃ· ὅλλαι τῇ περιεχομένῃ ταῖς σῶματι ἐντάσει αὐτοῦ καὶ ζυγρότατι.

(α) Ἐποφὴν ἢ ἐπαπτασίαν· ἢ Κατοφὴν λαμβάνουσαν συνονόμως, μεταφράζοντες τὸ Γαλλ. intuition. Σημαίνει δὲ τὴν ἁρμονίαν καὶ ἀντιλόγοντα κατανοήσιν τῆς ἀληθείας, ὅσα οὕτως εἰσιπὼν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον αὐτὴν καθορίζουν καὶ καταπτύουσιν. Ἀλλὰ κατ' ἐπαίτις παρενοθεύεται πλατύτερον τὸ τοιοῦτον. Ὁρ. §. 101

καὶ τῆς ἀμέσου τῶν πραγμάτων ἀντιβολῆς, ἐν ἀκρεῖ καὶ ἐξ ἐλαχίστου τοῦ χρόνου ἀπαστρέπτουσα· ἡ δὲ πρὸς τὸ παρελθὸν ἀναφερομένη, ἀνάκλητος γίνεται εἰς τὴν μνήμην· ἡ δὲ ἀπλῶς συμπεριλαμβάνεται καὶ συνάγεται ἐμμέσως· ἑτέρα δὲ τις ἐκ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ λέγοντος ἀναγράφεται. Ἀλλ' ἐν ἅπασιν τοῖσις ἡ ἐναργεία ἐστὶν ἡ ἰδιότης, ἐξ ἧς τὰ πράγματα δηλοῦσθαι πέφυκε καὶ ἐννοίαν παρέχειν τινά· ὅσα γὰρ οὐ προφαίνονται, παρ' ἡμῖν γε οὐκ ἔστιν ἃ δὲ ἀπλῶς πιστεύομεν, οὐθ' ἐωρακότες οὔτε κατανοοῦντες, ταῦτα δεχόμεθα μὲν, ἀλλ' ἑτέροις ὑπολαμβάνομεν, τοῖς μαρτυροῦσι καὶ καταγγέλλουσιν, ἐνεργῆ εἶναι καὶ διὰ δῆλα. Εἰ γὰρ τις καὶ ψιλὴ ὑπόνοια ἡμᾶς ὑπεισέλθοι, ὅτι τὰ πιστευόμενα οὐδεὶς ποτ' εἶδε, καὶ οὐδεὶς ποτε νοῦς ἔχει κατανοεῖν, τότε ὡς ὕβλον μωρὸν ταῦτα καὶ λῆρον ἀντικρὺς ἀποδοκιμάσομεν.

§. 82. Τῆς δ' ἐναργείας ἔχεται περίστασις τις μερικωτέρα, ἡ βεβαιότης. Εὐθὺς γάρ τι τῶν ὄντων προφανὲν, ἐστὶ παρὰ τοῖς ὁρῶσιν αὐτὸ, καὶ τὸν λόγον καὶ τὴν ἀρχὴν ἢ τὴν βάσιν ἔχει ἐν τῇ καθόλου ἀρμονίᾳ τοῦ σύμπαντος, ἐν τῷ κατ' ἐξαίρεσιν καὶ καθ' ὑπεροχὴν ὄντι· οὐ γὰρ τι φάντασμα μάταιόν ἐστι καὶ ἰνδαλμα κενὸν καὶ ἀνυποστήρικτον· ἀληθὺς δ' ἐστὶ καὶ ὑπάρχει καὶ βέβαιον. Ὁ γοῦν μετὰ τῆς ἐναργείας ποιεῖ οὕτως ἔχειν τῶν ὄντων τι, ὥστε ἀληθινὸν εἶναι καὶ ἐνυπόστατον, καὶ διὰ ταῦτα πιστευτόν, τοῦτό ἐστιν ἡ βεβαιότης· ἡ βεβαία τοίνυν ὀντότης ἐστὶ καὶ ἡ ὑπόστασις ἐν τοῖς πράγμασιν, ἣν ἥτοι αὐτοπροσώπως τις ἐξυρίσκει ἐν τοῖς ἐναργῶς φαινόμενοις, ἢ ὑποτίθῃσι πεπιστευμένην παρὰ τοῖς ὄν ἀποδέχεται τὴν μαρτυρίαν. (α)

§. 83. Ἀλλὰ τὰ μὲν τῶν πραγμάτων ἀριδῆλως προφανόμενα, ἐντεῦθεν καὶ βεβαιότατα τίθεται· τὰ δ' ἀσφαλέστερον ὑποδεικνύ-

(α) Ἐάν τις τὴν βεβαιότητα ἀκέρει εἰς τὸν νοῦν καὶ οὐχὶ εἰς τὸ νοούμενον, (ὥσπερ ἐρῶμεν εἰπόντες καὶ περὶ τῆς ἐναργείας) τότε κατάστασις τινα λέγει καὶ διάθεσιν τῆς ψυχῆς ἀντιστοιχῶσαν πρὸς τὴν ὀντολογικὴν βεβαιότητα, ἢ ποιεῖσα μὴ μάταια καὶ ἀνυπόστατα εἶναι τὰ ἐξω πράγματα, ἀλλ' ὑπάρχειν καὶ ὀρίσσεσθαι ἀληθῶς, ἐστὶν ἡ ἀπαραίτητος ἀρχὴ καὶ αἰτία τῆς ψυχολογικῆς βεβαιότητος, τὴν περὶ αὐτῶν πεποιθόσης, ἢ πίστεως καὶ ὑπολήψεως τῆς ψυχῆς. Ὁρ. καὶ τὰς Σχμ. §. 73—§. 79.

μενα, ἥττον μετέχει τῆς βεβαιότητος, συνεισλασμένα καὶ μυστηριώδη ὄντα, καὶ οὐχ ὑποπίπτοντα μὲν τῇ παντελεῖ ἀρνήσει ὡς πρὸς τὰ ἐν αὐτοῖς οὐσιώδη καὶ θεμελιώδη, ἀμφιβαλλόμενα δὲ καὶ ὑποπτα κρινόμενα ὡς πρὸς τὰ ἐπουσιώδη καὶ τὰ περίεξ. Εἰσι δ' ἃ καὶ πάντα ἀθέβεια ὑποτίθεται. Κλίμαξ δὲ τις βεβαιότητος παραλλήλως καὶ συστοίχως βαίνει τῇ ἐναργείᾳ. Καὶ εἶδη δὲ τοσαῦτά εἰσι βεβαιότητος, ὅσα καὶ ἐναργείας.

§. 84. Πρὸ τοῦ φωτός ἄρα οὐδὲν ἡμῖν ἐστὶν· ἅμα δὲ τῷ φωτὶ πάντα ἐστίν· ἐξὶ δὲ μᾶλλον ἢ ἥττον βεβαίως, ὡς ἐκ τῆς μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπιλάμψεως τοῦ φωτός. Ἡ τοίνυν βεβαιότης ἀποτέλεσμα οὖσα τῆς ἐναργείας, ἐν ὁρθῷ λόγῳ βαίνει τῆς παραγωγούσης αἰτίας, καὶ τὸν ἐκείθεν αἰ ἀποφέρεται χαρακτῆρα. Ἐξ οὗ καὶ τὸ ἰδεολογικὸν ἐκείνο πόρισμα, ὡς οὐδὲν ἄλλ' ἢ ὅτις ὁρᾷ, τοῦτο πιστεύει καὶ δέχεται· ὅσω δὲ μᾶλλον ὁρᾷ, τοσούτῳ μᾶλλον καὶ δέχεται. Καὶ τὰ παρ' ἄλλων δὲ καταγγελλόμενα ὅσω πλείονά τις γινώσιν ὑποτίθῃσι τοῖς λέγουσι, τοσούτῳ προσίσταται προθυμότερον καὶ ἀσφαλέστερον. Εἰ γὰρ ὁ λέγων οὐ κατ' ἀκρίβειαν οἶδεν ἃ λέγει, οὐδαμῶς ἐστὶ πιστευτός, ἀλλὰ μάρτυς ἐπισφαλῆς τε καὶ ἄκυρος.

§. 85. Μία δὲ κυρίως ἡ ἀλήθεια, πᾶν ὅ,τι ἐστὶ καὶ τῷ νοῖ ὑποπίπτει. Δικριεῖται ὁμοῦς ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῶν πρὸς ἃ ἀναφέρεται πραγμάτων. Ἡ μὲν γὰρ ἐστὶ Νοολογικὴ, ἡ δὲ Φυσιολογικὴ. (α) Ἐκατέρω δ' αὖ πολλὰς ὑποδιαίρεσεις ὀρίσσεσθαι, ὅσαι καὶ τέχναι καὶ ἐπιστήμαι ἐξῆς ἐχόμεναι τούτων. Ἀλλὰ τοῦτο ἔργον ἐστὶ τῆς Λογικῆς, τὴν καθόλου ἐπιστήμην εἰς τὰ εἶδη αὐτῆς εὐεπιδόλως διελθεῖν καὶ κατατάξαι ἐπιχειροῦσας, καὶ οὕτω πολλὰς ἀληθείας ἢ

(α) Πανταχοῦ ἐν τῷ παρόντι συντάγματι λαμβάνομεν τὴν λέξιν φυσιολογίαν καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς παράγωγα ἐπὶ τῆς ἀρχαιότητος καὶ κυρίως αὐτῆς σημασίας, καθ' ἣν ἀντιδιατελλομένη πρὸς τὴν Νοολογίαν, ἀντιθέσθαι τὴν καθόλου ἐπιστήμην τῆς αἰσθητῆς φύσεως ἢ τῆς ὕλης· ἐν δὲ τῇ δέξῃ αὐτῆς παραστήσει καὶ τὴν νωμῆραν σημασίαν τῆς λέξεως (physiologie), ἑτέραν λέξιν ἀρροδιωτέραν, οἶμαι, ἐκτενερῶν σφαιρὴν τὴν Ζωολογίαν, τὴν περὶ τῆς ζωῆς ἐπιστήμην· τοῦτο δὲ ποῦ καὶ τίνος τῶν Γαλιτῶν ποιεῖσι λαμβάνουσιν τὴν λέξιν biologie—βιολογία, οὐ μὲντοι γε εὐστόχος αἰεὶ· οὐ γὰρ τὸ ἑλλενικὸν βίος ἰσχυρίζεται κατὰ πάντα πρὸς τὸ παρ' ἐκείνου νῆα—ζωή, ὥσπερ ἴσασιν πάντες.

ἐπιστήμη· μερικιωτέρας διδούσης. Ἀπανταχοῦ δὲ τὸ ἀληθές ἡ ἐναργεῖα ἐστὶ καὶ ἡ βεβαιότης, τοῦτ' ἡ ἰδιότης τῶν ὄντων, δι' ἧς γίνονται πρόδηλα καὶ πιστευτά. Ἄλλως οὖν τὸ περὶ θ' στρέφεται ἡ νόησις. Ἰδωμεν νῦν καὶ καθ' ὅν ἐκτυλίσσεται πρόπον. Κανταῦθα κυρίως ἀρχεται ἡ ἰδεολογία, ὅ ἐστιν ἡ περὶ τῆς νοήσεως θεωρία.

§. 86. Γ^{ον}. *Περὶ τοῦ ἔργου τῆς νοήσεως ἐν γένει.*—*Ἡ ἔννοια, ἡ πίστις, καὶ ὁ λόγος αὐτῶν πρὸς ἀλλήλα.*—*Ἡ κρίσις.*—Τὸ ἔργον τῆς νοήσεως συνίσταται καθόλου ἐν τῷ ἀπλῶς οὕτως ἢ καὶ μετὰ σκέψεως ὁρᾶν καὶ κατανοεῖν τι τῶν ὄντων τοιῶς δὲ πῶς ἔχον ἐν τοῖς αὐτοῦ κατηγορήμασι. Καί περ δ' ἀπλούστατον ὄν, διπλοῦν ὅμως ἐστὶ καὶ δύο περιστάσεις ἀξιολόγους περιέχει. Ὁ γὰρ νοῦς ἐνταῦθα δύο ἐργασίας διακεκριμένας ἀπ' ἀλλήλων ἐργάζεται· πρῶτον μὲν ὁρᾶ, ἔπειτα δὲ πιστεύει. Ἀλλ' οὕτω ταῦτα ἀλλεπάλληλά εἰσι καὶ ἀλλήλων ἐχόμενα, ὥστε χαλεπὸν διακρίνειν αὐτὰ καὶ διορίσαι τὴν ἐν χρόνῳ διαδοχὴν ἐκατέρου. Εἰ γὰρ πού καὶ εἴη τις διαδοχὴ, ἐν ἀκαρεῖ μάλιστα γίγνεται, πᾶσαν ἀτρεκῇ συναίσθησιν διαφεύγουσα. Ἀλλ' ὅμως ὅτι, ἵνα ὁ νοῦς πιστεύσῃ, ἵνα δέξηται τι, ἵνα ἐπινεύσῃ καὶ προσφύῃ ἀληθείᾳ τινὶ, ἀνάγκη ἰδεῖν πρῶτον αὐτὴν καὶ ἀνακαλύψαι καὶ τοῦτ' αὐτὸ νοῆσαι ἀπλῶς. Ἐν γὰρ μηδαμῶθεν μηδεμίαν νόξιν ἢ πληξιν καὶ προσβολὴν δέχεται διεγείρουσαν αὐτὸν πρὸς τὸ ἰδεῖν, οὐδενὶ προσφύεται ἢ συγκατατίθεται καὶ ἐπινεύει· ὅτι οὐδὲν αἰσθάνεται· ἀλλ' ἔσται ἀδιάφορος καὶ ἀκίνητος καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πράγματος. Ὅταν δὲ τοῖνυντίον ἀνακαλύψῃ τι, οὐ φθάνει τοῦτο νοῶν, καὶ εὐθὺς θαρρεῖ καὶ πέποιθεν ἐφ' ᾧ αἰσθάνεται, καὶ ἐξ ἐναργείας τινὸς ἀγόμενος κρίνει ὀριστάμενον τοῦτο καὶ ὑπάρχον, καὶ οὕτως ἐν ἄκρᾳ πεποιθήσει χωρεῖ πρὸς τὴν τοῦ βίου διεξαγωγὴν.

§. 87. Ἐν τῷ νοεῖν ἄρα δύο κυρίως ἐνέργειαι πάρεσιν ἀλληλένδοι καὶ ὅλως ἀχώριστοι ἀπ' ἀλλήλων· ἡ ἑτέρα γὰρ ἀναγκαίως συνεπύχεται τὴν ἑτέραν. Ὁ δὲ νόμος οὗτος ὁ τὸν ἰσχυρὸν σύνδεσμον τῶν δύο τούτων νοερῶν φαινομένων διδούς, ἀμετάβλητός ἐστι καὶ καθολικός καὶ οὐδεμίαν ἐξαίρεσιν ἐπιδέχεται. Πᾶσα γὰρ ἔννοια, πᾶσα ἀντίληψις, πᾶσα γνῶσις, ὅσον περ ἂν ἡ ἀπλουστάτη, συνεπάγει μεθ' αὐτῆς τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀπόφασιν, καὶ εἰς κρίσιν

τέλειαν ἀπαρτίζεται. Ἀδύνατον γὰρ νοῆσαι καὶ μὴ τάχιστα κρίναι, ἢ κρίναι πρὸ τοῦ νοῆσαι. Πᾶσα δὲ ἔννοια ὁλοσχερῆς ἐστὶ κρίσις, ἐὰν μὴ λέγῃς ἔννοιας καὶ τὰ κατ' ἀφαίρεσιν τμήματα καὶ κλάσματα ἔννοιας τινός, εἰς δ' ὁ νοῦς ὁψέποτε κατακερματίζει ψιλαῖς ἐπινοίαις τὴν πρωτογενῆ καὶ ἀκεραίαν κρίσιν, οἷον ἡμῖν τὰ ὄντα παρέχειν πέφυκε καθ' ἑκάστα θεωρούμενα. Κανὼς γὰρ φασὶ τινες, ὅτι αἱ κρίσεις γίνονται ἐκ τῶν ἐννοιῶν ὡς δὴθεν προὑπαρχουσῶν (δὲ δὴ καὶ εἰς συστήματα ἀλλόκοτα παρεκτρέπει ἔπειτα). (α) Ὁ γὰρ νοῦς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐνέργημα τέλειον καὶ ἐμφυχον οὕτως εἰπεῖν καὶ ἐνιαλὸν περαίνει· ἔπειτα δ' ἡ ἀφαίρεσις κατατέμνει τὸ ἀρχῆθεν ὅλον εἰς τοιχείᾳ τινα δευτερογενῆ, ἐπινοητὰ καὶ καθ' ἑκὸτά ἀνυπόστατα.

§. 88. Νοοῦσα ἄρα ἡ ψυχὴ εὐθὺς καὶ πιστεύει καὶ δέχεται τὸ νοούμενον. Ἐὰν δέποτε βραδύνειν δοκῇ ἡ πίστις ἢ ἡμιτελῶς παραγίνεσθαι, τοῦτο ἐκ τῆς ἔννοιας προέρχεται βραδύτερον καὶ ταύτης ἢ ἀφανέστερον προκυπτούσης. Καθόλου δὲ εἰπεῖν, ἡ πίστις οὐ μόνον συνέπεται τῇ γνῶσει, ἀλλὰ καὶ πάντας αὐτῆς τοὺς χαρακτήρας ἀποφέρειται. Ἐὰν μὲν γὰρ αὕτη σκοτεινὴ καὶ ἐφάμαρτος ᾗ, ὁμοίως καὶ ἡ πίστις τυρλὴ ἐστὶ καὶ πεπλανημένη. Ἐὰν δὲ ἡ γνῶσις λαμπρά τε καὶ ἀσφαλὴς, ὁμοίως καὶ ἡ πίστις ἔμμονος καὶ ἀδιάσειστος βέβηκε. Ὅταν δὲ πού συμβαίῃ πιστεύειν θερμῶς καὶ ὁλοφύχως τὰ ἡμαρτημένα, ἐκεῖ τὸ ψεῦδος λανθάνει τὴν τῆς ἀληθείας ἐπαγωγὴν πορφύραν περιειμένον. Ἀλλὰ τάχιστα ποτε τῆς ἐπίπροσθεν ἀχλὺς διασκεδασθείσης, μεταβάλλει ἡ πίστις καὶ πίπτει, ὡς δεχομένα αἰ τοῦθ' ὅπερ ὁρᾶ.

§. 89. Ὅταν δὲ τις πιστεύῃ δόγματα ἢ θεωρίας, ὧν αὐτόθεν οὐκ ἔχει τὸν νοῦν καὶ τὴν κατάληψιν, ὁ τοιοῦτος αὐτὸς μὲν οὐχ ὁρᾷ ἐναργῶς, πιστεύει δὲ ὡς εἴπερ ἑώρα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐκ ἀντιβαίνει τῷ νόμῳ τῷ ἀξιῶντι τὴν γνῶσιν καὶ τὴν πίστιν συμφῶνως χωρεῖν κατὰ πάντα, εἰ καὶ πολλάκις αὕτη ἡ ἀορασία ἢ ἀμφικαλύπτουσα τὰ πράγματα ἐμφυχότεραν καὶ θερμότεραν τὴν πίστιν καθίστησι,

(α) Ἐντεῖθεν γὰρ τὸ εὐότερον τὸ περὶ τῶν παραστατικῶν ἰδεῶν (des idées presentatives)· τὸ περὶ τῶν ἐκπαινομένων εἰδῶν ἐκ τῶν σωματίων κτλ.

διὰ τὸ μυστηριώδες καὶ θαυμαστὸν καὶ ἐξαισιον ὥστε δοκεῖν τὴν πίστιν ἐν ἀντιγράφῳ λόγῳ αὖξιν τῆς καταλήψεως. Ἐξερευνήσωμεν οὖν πόθεν ἡ τοιαύτη ῥοπή καὶ κλίσις ἐν ἡμῖν γίνεται.

§. 90. Ὅταν γὰρ ἄνδρες σοφοὶ καὶ νοῦνευχεῖς μαρτυρῶσι περὶ τινος ἀληθείας, ὡς αὐτοὶ ἐπιδραξάμενοι ταύτης, τότε ὁ πολὺς ὄχλος, ὅσοι μὴ παιδεύσεως μεταιλήχασιν ἀποχρώσει πρὸς τὴν δι' ἐκυτῶν ἐξέτασιν καὶ κρίσιν, συνειδότες ἐαυτοῖς ἀμαθίαν οὖσι, πεποιθῆσαι τῇ καταλήψει καὶ τῇ περινοίᾳ τῶν διεγνωσμένων ἐπὶ σοφίᾳ καὶ χρηστότητι, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀναφερόμενοι, πεφύκασιν ἐπαναπαύεσθαι, οἶοναι δι' αὐτῶν ὁρῶντες τὰ πιστευόμενα. Εἰ γὰρ τις παρὰ τὰς ἡμῖν εἴποι — αὐτὸς οὔτε εὐρακῆα, οὔτε λογικῶς συναγαγὼν ἔχω, οὔτε ἀμνηστέως διώπτειν κα, οὔτε παρ' ἄλλου τινὸς ἀξιόχρεω παρείληφα τὴν ἢ ἀναγγέλλω πρὸς ὑμᾶς ἀλήθειαν — οὐδεμίαν ὁλως εὐρήσει ἀξιοπιστίαν ὁ ἄνθρωπος.

§. 91. Μάλιστα δὲ τοιαυτὰ εἰσιν αἱ θεωρίαι καὶ τὰ δόγματα, ὅσα ὕψος τι καὶ βάθος καὶ ἀσάφειαν ἔχει· ἥτοι γὰρ διαφέρει παρὰ τοῖς πολλοῖς τὰ τοιαῦτα, καὶ νομίζεται κατανοητὰ παρ' ἄλλοις τισί, δυναμένοις ταῦτ' ἀποδείξαι, ἢν δέη, καὶ διερμηνεῦσαι ἀρκούντως· ἢ ὡς μυστήρια καταγγέλλονται ἀποκαλυφθέντα ποτὲ καὶ ἐξ ἐπιπνοίας καὶ ἐλλάμψεως ἐποφθέντα τοῖς πρώτοις ἀνδράσι, καὶ διὰ τοῦτο εὐπαράδεκτα γεγονότα. Εἰ γὰρ τούτοις πιστεύουσι μὲν οἱ πιστοί, πιστεύουσι δ' οἱ ἱερεῖς, οὐδὲν οὐδέτεροι εἰς τὸ βάθος αὐτῶν εισδύοντες, ὑπολαμβάνουσιν μὲντοι γε ταῦτα κατανοηθῆσαι καὶ καθιερωθῆσαι παρὰ τισιν. Ἔστι μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς ὁ θεὸς Μυσταγωγὸς καὶ Διδάσκαλος, ἐστὶ δ' ὁ σύμπαξ χορὸς τῶν ἀμέσων καὶ αὐτηκόων αὐτοῦ μαθητῶν, οἱς ὑποτιθέσκει τὴν ὅπως δὴποτε κατανόησιν τῶν ἁγίων τούτων ἀσάφων μυσταγωγημάτων. Τὸ γὰρ ὁλως καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀπολύτως ἀκατάληπτον Θεῷ καὶ ἀνθρώπῳ (α), ὁ νοῦς οὐδεὶς καθάπαξ πέφυκε κατανοεῖν,

(α) Λέγοντας τὸ ἀκατάληπτον τῷ Θεῷ, οὐκ ἔννοούμεν ὅτι ἐστὶ τις ἀλήθεια, ἐν ᾗ δύναται καταλαβεῖν ὁ ἀπειρόσφοτος τοῦ Θεοῦ νοῦς· ἀλλ' ἐν τῷ ἀπύκνιστον φεῦδος οὐδεὶς νοῦς ἔχει νῦναι, ἥμισυ δὲ πάντων ἡ Αὐτοαλήθεια. Καρτίσιος δὲ, ἐκείρων ὑπὲρ τὸ δῖον τὴν θείαν παντοδυναμίαν, ἐδιδάξεν ὅτι παρὰ τῷ Θεῷ εἰς νεκρὰ καὶ ἀνεθῆ πάντα, οἷον καὶ ἐν 2:2—3 κτλ. συνωθέντως εἰς τὸν θεῖον νοῦν

τοῦτο πῶς ἐστὶ ποτὲ πιστευθῆναι ὡς ἀληθὲς καὶ ὑπαρκτόν; Μόνη ἄρα ἡ γνώσις παράγει τὴν πίστιν, εἴτε ἐξ αὐτοψίας εἴτε καὶ ἐτέρωθεν γινομένη.

§. 92. Δείκνυσιν δὲ καὶ τάδε τὴν ἀδιάρρηκτον σχέσιν τὴν μεταξὺ τῆς γνώσεως καὶ τῆς πίστεως. Ἡ γὰρ γνώσις προϊοῦσα κατὰ βραχὺ ἐπὶ τὸ σαφέστερόν τε καὶ ἀκριβέστερον, συνεπάγεται καὶ τὴν πίστιν ὁμοιοτρόπως παροπληθούσαν καὶ συμμεταβάλλουσαν. Οὕτω πολλάκις κρίνει τις τὰ πράγματα ἐκ πρώτης τῶν ὁμμάτων ἐπιβολῆς, μηδαμῶς ἐπιστήσας τὸν νοῦν μηδὲ διεσκειψάμενος· ἡ δὲ τοιαύτη πρωτόγονος ἐποψὶς ἀόριστον μὲν ἔχει καὶ ἀσάφες, οὐδαμῶς δ' ἐστὶν ἀπατηλὴ καὶ νενοθυμένη, ὡς τρυφῶσα ἄμικτον ἔτι καὶ ἄκρατον τὴν εὐθύτητα τῆς πρώτης ἀντιλήψεως, τῆς συμφωνούσης φύσει πρὸς τὰληθές. Τότε δὲ ὁ νοῦς οὕτως ὁρμηδὸν, τοῦτ. αὐτομάτως καὶ ἐξ ἀπροόπτου, οὐδαμῶς γίνεται σκεπτικὸς καὶ ἐρεκτικὸς, ἀλλὰ πιστεύει τῇ παρθένῳ αὐτοῦ ἐννοίᾳ καὶ πέποιθε, καὶ πῶς θαρβύλλειως καὶ ἀνυπόπτως αὐτῇ παραδίδεται. (α) Ὅταν δ' ἡ σκέψις ἐπελθοῦσα πανταχόθεν διασκοπήσῃ τὴν πρώτην καὶ ἀρελὴ ἐκείνην ἔννοιαν, καὶ ἡ ἐξακριβώσῃται καὶ λαμπρύνῃ αὐτὴν ἀπλέτῳ φωτὶ, ἡ παρανοθεύσῃ καὶ διαφθείρῃ αὐτήν, τότε καὶ ἡ πίστις συμμεταβάλλει, ἀκριβεστέρῃ καὶ εὐσταθεστέρῃ ἀποδαινύουσα, ἢ τούναντίον εὐπερίτρεπτος

τὰ ἀνιρατικά καὶ μαχόμενα πρὸς τὴν ἐνταῶς ἀλήθειαν. Ἀλλὰ ταῦτα λέγων ἐλάνθανε κυρίως λαμπρυνόμενος τῇ ἀπειρῇ αὐτοῦ τελειότητι. Τὰ δὲ ὑπερφυῆ δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ὅπως ἀκατάληπτα ἡμῖν εἰσιν, ἐναργῆ ὅμως εἶναι φρονούμεν παρ' ἄλλοις, ἢ γὰρ παρ' αὐτῷ τῷ Θεῷ ὡς μεθεμίαν ἀντίφασιν περιέχοντα.

(α) Ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὐδέποτε ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἀκριβολίας, ἀλλ' ἔστι κατ' ἀρχὴν μάλιστα δογματικός· ἐν τῇ ἀλήθειᾳ ἀρίστος μὲν καὶ ἀσάφης, ὅμως ἰσχυρῶς αἰχμαλωτίζει τὴν ὕψι καὶ ἀνέκωτον νοῦν αὐτοῦ. Ἐπειτα δὲ φαίνεται ἱκανορῶν καὶ σκεπτικῶν, καὶ τότε κυρίως ἡ τῆς φιλοσοφίας ῥοπή ἀναπτύσσεται. Ἐπὶ δ' ἐν σκότειν βεῖναι καὶ λῦσαι ζητήματα ἀγνωρίζεται δυσίκαντα, εἰκότως ἂν περιτρίβεται εἰς ἐλευθερὰς δοξασίας καὶ παρρηγίσεις· μὴ δὲ δυνάμενος πάντα συμβιβάζει, ἀκριβεστέρῃ καὶ ἐπὶ καὶ περὶ αὐτῶν τῶν ἐκλογισμένων εἰς ἀρχῆς. Καρτίσιος οὖν τῆς σκεπτικότητος ἡ ἀπειρία· διὰ καὶ σκεπτικῶς ὁρῶν τοὺς τινούτους νῆας καλοῦσιν· οὐχ ὅμως διὰ τοῦτο ἀπὸν ἡ σκέψις δύναται γὰρ ἀγαγεῖν καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν· οὕτως ἡ καὶ μετὰ μέλλουσιν πολλοὺς καὶ ἐλαφροὺς δυσωδεϊσμούς, καὶ τότε κατ' ἐπίγνωσιν τις νοεῖ τὰ πράγματα καὶ ἐπιστημονικῶς, ὡς οὐκ ἀλόγως καὶ ἐξ ἱερμῆς, ἀλλὰ μετὰ λόγου καὶ ἐρεῖνης αὐτὰ ἐξακριβούμενος.

καὶ ἀκροσφαλῆς καὶ ἀμφίβολος. Καθόλου δὲ, ὅπως ἂν ἔχῃ φύσεως ἡ γνῶσις, τὸν αὐτὸν τρόπον αἰεὶ καὶ ἡ πίστις ἢ ὑπόληψις συνεπαλλάσσει.

§. 93. Δ^{ον}. *Περὶ τῶν διαφόρων περιστάσεων τῶν ἐν τῷ ἔργῳ τῆς νοήσεως εἰς τὴν πρόσκτησιν τῶν ἐννοιῶν· ἢ ζήτημα περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως τῶν ἐννοιῶν.*—Τοιοῦτο μέντιν ἀπλῶς καὶ ἐν γένει τὸ ἔργον τῆς νοήσεως, ἐννοια δηλαδὴ ἡ κρίσις. Ὅποιον δ' ἐστὶν εἰδοποιούμενον μερικώτερον ἐν τῇ κατὰ βραχὺ γινομένη ἐξ ἀρχῆς ἀναπτύξει καὶ διαμορφώσει τῶν ἐννοιῶν; ἢ συνθέστερον εἰπεῖν, τίς ἡ ἀρχὴ τῶν ἐννοιῶν; Ἀλλὰ πρῶτον καταδείξωμεν τὸ μέγα καὶ ἐμβριθὲς τοῦ ζητήματος.

§. 94. Εἰ ἀπὸ Πλάτωνος μέχρις ἡμῶν, δι' ὅλης τῆς ἱστορίας καὶ τῆς προόδου τῆς φιλοσοφίας, οἱ διασημώτατοι τῶν ἀνδρῶν οὐκ ἐπαύσαντο διερευνῶντες περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐννοιῶν, τοῦτο γέγονεν ὅτι ἐν τούτῳ τῷ ζητήματι ἐνυπολαμβάνει αὐτὸ τὸ ζήτημα τῆς ἐπιστήμης, εἰ ἐστὶ καὶ περὶ τί στρέφεται, αὐτὸ τὸ ζήτημα τοῦ λόγου καὶ τῶν τῷ λόγῳ ἐφικτῶν πραγμάτων, αὐτὸ τὸ πρόβλημα τῆς ὀντολογίας ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἰδεολογίας. Ἐντεῦθεν καὶ πᾶσαι αἱ διάφοροι λύσεις αἱ δοθείσαι περὶ τούτου εἰσέδυσαν μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ὄντος, καὶ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν βάσιν αὐτοῦ ἀνεμόχλευσαν, νῦν μὲν ὑποσείσαντες καὶ ὑποσαλεύσαντες, νῦν δὲ καθιδρύσαντες καὶ ἐμπεδώσαντες.

§. 95. Οἱ μὲν γὰρ περιγράφοντες τὴν ἐπιστήμην ἐν μόνῃ τῇ αἰσθήσει, ἀπέληξαν κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν ἀρνησιν παντὸς ὄντος, ἢ γοῦν τοῦ ἐν τοῖς οὖσιν ἀμεταβλήτου καὶ καθόλου καὶ νοητοῦ, καὶ οὕτω παρηνέχθησαν εἰς τὸν πλήρη καὶ ἀπόλυτον σκεπτικισμόν. Ὅσοι δὲ βραχύ τι μεταποιήσαντες ταύτην τὴν δοξασίαν ἀπεφάνησαν, ὅτι ἡ ἐπιστήμη οὐκ ἐρείδεται μὲν ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως, ἐκείθεν ὁμῶς μόνον λαμβάνει τὰς ἀφορμὰς, καὶ πᾶν τὸ ἐνδόσιμον, οὗτοι τὰ μὲν ἐξω αἰσθητὰ οὐκ ἠγνόησαν, σκεπτικοὶ δὲ ὄντες περὶ τὰς νοητὰς οὐσίας ἐλέγχθησαν. Οἱ δὲ παντάπασιν τήν τε αἰσθῆσιν καὶ τὴν συναίσθησιν ἀπορρίψαντες, καὶ κρείττονα εἶναι τὴν ἐπιστήμην πάσης δὴποτε πείρας δοξάσαντες, οὗτοι ἐν ταῖς λαμπραῖς μὲν καὶ ὑψητέσι αὐ-

τῶν θεωρίαις, ἀλλ' αὐθαρέτοις ὁμῶς καὶ ἀνυποστήρικτοις, διώπτευσαν μᾶλλον συνεσκιασμένους, ἢ κατείδον καὶ ἐδειξαν ἀληθῶς τὸ ὄν, καὶ δογματίζοντες ἐν ἀκραδάντῳ πεποιθήσει κατὰ τὸ δοκοῦν, ἐξηλέγχθησαν ὑπὸ τῆς ὀξυδερκοῦς κριτικῆς τῶν ἐφεκτικῶν ἀντιώλια βαζόντες. Μόνοι δὲ οἱ τὰ δίκαια ἀπονείμαντες τῇ τε πείρᾳ ἀμροτέρωθεν συγκομιζομένη, ἐκ τε τῶν ἐξωθεν δηλονότι καὶ τῶν ἐνδοθεν, τῷ τε λόγῳ δικάζοντι τὴν πείραν, καὶ συνδιαλλάξαντες οὕτω τὴν παρατήρησιν καὶ τὴν θεωρίαν, τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, τὰ γινόμενα καὶ τὰς ἀρχάς, οὗτοι τὴν ἀληθῆ φύσιν τῶν πραγμάτων εἰς βάθος ἐνόησαν, τόν τε σκεπτικισμόν καὶ τὴν ψευδοπόθεσιν εὐτόχως ἐκκλίναντες.

§. 96. Τοιοῦτο δὲ τὸ ζήτημα ὄν, ἰδεολογικὸν ἄμα καὶ ὀντολογικόν, ἀνάγκη ἐπισκεπτόμενος διερευνῆσαι καὶ μετ' εὐλαθείας, μεθόδῳ χρωμένους ἀκριβεῖ καὶ ἀπαραιτήτῳ. Ἔστι δὲ διπλὴν τινα μέθοδον μετελθεῖν πρὸς αὐτὸ, τὴν ἐκ τῶν προτέρων καὶ τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων· ὣν ἡ μὲν εὐθὺς ἐκ προοιμίων ὑποτίθησιν ἀρχὴν τινα ταῖς ἐννοίαις, καὶ πᾶσας ἔπειτα ἀναθεωροῦσα, πρὸς τὴν ὑποτεθείσαν ἀρχὴν δεικνύσιν ἀναγομένης· ἡ δὲ τοῦναντίον εὐθὺς μὲν ἀρχομένη οὐδὲν ὑποτίθησιν, ἐξακριβεῖ δὲ μᾶλλον τὴν ἤδη κατὰστασιν τῶν ἐννοιῶν, κἄντεῦθεν λογικῶς συνάγει καὶ τὴν πρώτην αὐτῶν καὶ ἀρχέγονον. Ἡμεῖς δὲ πάντως ἐφόμεθα τῇ δευτέρᾳ τῇ ἐκ τῶν ὑστέρων.

§. 97. Ἰνα γὰρ τὴν ἐνδόμυχον ἡμῶν φύσιν ἐντελῶς ἐξετάσωμεν, τρία τινὰ δεῖ καταμαθεῖν· πρῶτον οἷα τίς ἐστὶν ἡδὴ, δεύτερον οἷα τις ἦν τὸ κατ' ἀρχάς, καὶ τρίτον ὅπως ἐκ τῆς ἀρχαίας καταστάσεως μετέπεσεν εἰς τὴν νῦν. Πόθεν γὰρ ὁλον ὅτι πάνθ' ὅσα φέρομεν νῦν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, αὐτὰ ταῦτα ἀπαρallάκτως εἶχομεν καὶ ὅτε ἡ νόσις ἐν σπαραγμοῖς ἔτι οὕσα, ἡδὴ πρῶτον ἤρχετο ἀναπτύσσεσθαι, καὶ οὐδὲν μὲν ἔπειτα νέον ἐπῆλθεν, οὐδὲν δ' ἐκ τῶν κατ' ἀρχάς ἐξέλειπεν; Ἀλλὰ τὸ μὲν τρίτον, προϋποτίθησι τὴν γνῶσιν τῶν δύο ὄρων ἐκείνων, τῆς τε πάλαι καὶ τῆς νῦν καταστάσεως. Ποτέρῳ δὲ τούτοις πρῶτον δικαιότερόν ἐστιν ἐπιχειρῆσαι; Εἰ μὲν γὰρ ἀγνοῶν ἔτι τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐν σοὶ ἐννοιῶν, τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ τὴν πρωτίστην κατάστασιν ἀναζητοῖς, πρῶτον

μὲν εὐρήσεις τὸ πάλαι τοῦτο δυσχερείας καὶ ἀσφαλείας ἀνά-
μεσον· πόταμός γάρ τίς ἐστιν ἡ διάνοια ἡμῶν δυσανάπλευτος,
καὶ αἱ πηγαὶ αὐτῆς οὐχ ἡττόν εἰσι μυστικαὶ καὶ διακρύβουσαι ἢ
αἱ τοῦ Νεῖλου. Δεύτερον δὲ μέγας κίνδυνός ἐστι, τυφλῶς οὕτω καὶ
ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἐνεστώτος χωροῦντα, ἀτευκτῆσαι τῆς ἀληθείας. Ψευ-
δοῦς δὲ ἔκπᾶξ ἀρχῆς ἐπιλαβόμενος, διακρυβεῖς ἐπειτα καὶ διατρέψεις
καὶ τὰς σήμερον ἐνοησάμενος σοὶ ἐννοίας, ἢ μὴ συμβιβάζονται τοῖς
αὐθαιρέτως σοὶ υποτιθεμένοις. Διὰ ταῦτ' ἄρα τῇ ἐνδομύχῳ παίρᾳ
χρηστὴν ἐστὶν ἀσφαλὲς ποδηγέτης, πρὸς τε τὴν ἐξακριβίωσιν τῆς ἡδὴ
καταστάσεως τοῦ νοῦς, μηδὲν ὁλως παρορῶντας ἢ προσιθέοντας,
πρὸς τε τὴν ἐξέφρασιν τῆς πρώτης αὐτοῦ καταστάσεως· καὶ τούτου
γὰρ μέλει ἡμῖν σφόδρα, φύσει πρὸς τὴν ἀρχὴν παντός πράγματος
ἀνακτινομένοις, ἄλλως τε καὶ ὅταν ὁ λόγος ἢ περὶ τῶν ἐν ἡμῖν γι-
νομένων. Ἀμφοῖν δὲ τούτῳ γινόντες, βεβήως ἔχομεν διδῆναι καὶ τὴν
μεταξὺ δόξου καὶ σιμῶσαν μετάπτωσιν.

§. 98. Εἰς. *Περὶ τῆς ἀποθέσεως τῶν ἐμφύτων ἐννοιῶν.*—
Ἀλλὰ πρῶτον βλεπόν βραχὺ ἔστι περὶ τῆς γνώμης, ἢ λύσις τὸ
ζήτημα ἀποφατικῶς διὰ τοῦ ἐμφύτου τῶν ἐννοιῶν, καὶ περ ἄλ-
λως ἀδιορίστως ἐκδηλωμένη. (α) Αὕτη μὲν οὖν ἡ γνώμη κατ-
επολημῆθη σφόδρα, ὡς πρὸς ὃ μάλιστα περιέχει ἄτακτον καὶ

(α) Αὕτη ἡ Καρτεσιανὴ, ὃ πατὴρ νομιζόμενος τῆς δόξης ταύτης, ἐξηγεῖται ὡς
πρὸς τινὰ γράψαντα κατ' αὐτοῦ, ὅτι περιετὴν εἰς διέξωδον ἐννοίας ἐμφύτου
καὶ ἐνοησάμενος τῇ νῦν· αὐτὸς γὰρ τὴν δύναμιν τοῦ νοῦς, ἐμφύτον οὖσαν ἡμῖν,
ἀπορρέουσαν εἰς ἐξήγησιν πάντων τῶν νοημάτων. Πρὸς ταῦτα τῶν ἀπαντῶν Καρ-
τεσιανῶν λέγει, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐννοίας ἔχει γνώμης· αὐτὸς γὰρ ἐμφύτως λέγων ἐννοίας
ἔδειλε λέγειν, ὅτι εἴποι τῇ νῦν ἐγγεγραμμένη καὶ ἐγκεκολλημένη εἰς ἀρχῆς· ἀλλ'
ἀπλῶς ἐνομάζει οὕτω τὰς ἐννοίας, ὡς ἡ ἐμφύτος μὲν ἡμῖν δύναμις τοῦ νοῦς εἰς
μέσσην πρὸς γὰρ, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου τῶν ἐκτὸς λαμβάνει. οὕτω ἐκ τῆς
πραγματικῆς κατ' ἀρίστην ἀναπτύσσεται. Τὸ τοιοῦτον εἶδος τῶν ἐννοιῶν διαστύλται
βουλούμενος ἀπὸ τοῦ πρῶτου τῶν ἀπεισάκτων, ἀπὸ τοῦ τῶν δευτέρων τῶν
πλαστικῶν, ἐμφύτως αὐτὴς ἐνομάζειν, ὡς ἐν ἡμῖν αὐτομάτως καὶ αὐτονομῶς ἀνα-
διδούσας. Καὶ τοιαῦται ἐννοίαι πάντως ἐννοίαι ἡμῖν. ὅταν δὲ τις τὰς ἐννοίας ταύ-
τας ὡς εἰ ἀρχῆς ἡμῖν ἐγγεγραμμένας διέξῃ, τότε περιετὴν ἐστὶ ζήτημα, οἷον
ἀρχὴν ἔσχεον, ὅτε δὲ τὸ πρῶτον συνελκόμενον ἐν τῇ νῦν καὶ συνίστατο· ὑπάρχον
γὰρ τῶν αὐτῶν εἰδῶν εἰ ἀρχῆς κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην· διὰ τοῦτο καὶ ἀποφα-
τικῶς (negative) λέγεται ἡ λύσις αὕτη, ὡς ἀποφάσκουσα καὶ ἀρνούμενη τὴν

παράλογον, ὑπὸ τοῦ Λωκίου καὶ τῶν μετ' αὐτὸν ἐμπειρικῶν. Ἀλλ'
ἐστὶν εἰπεῖν τι καὶ ὑπὲρ αὐτῆς, ἀποδιδόντας γοῦν τὸν λόγον τῆς
τοιαύτης ὑποθέσεως, καὶ ποῦ ἐπειριδόμενος ὁ μέγας ἀνὴρ, εἰς ὃν
ἀναφέρεται, τὴν δόξαν ταύτην προήνεγκα.

§. 99. Πρῶτον μὲν οὖν οὕτω βήματα καὶ ἀπονητὶ μαθησάμεν τινα
τῶν πραγμάτων, ὥστε προσιδέναι ταῦτα δοκοῦμεν ἡμῖν. (α) Νο-
μίζειν δὲ ὅτι οὐκ ἦσαν ἡμῖν ἄγνωστα, τοῦτο οὐκ ὀρθῶς ἔχει·
καὶ τῷ ὄντι γὰρ ἠγνοοῦμεν αὐτά· ἡ δὲ διάνοια κατὰ βραχὺ
ἀναπτυσσομένη, καὶ ὑπὸ τῶν καθ' ἑκάστην αἰὶ προσβαλλομένη
καὶ ὑποκινουμένη, ἀνκτρέχει εὐθὺς καὶ εἰς ἀπροόπτου εἰς τὰς
ἀπλᾶς ταύτας καὶ συνήθεις ἡμῖν δοκούσας ἐννοίας. Εἰ γὰρ ἦσαν
ἡμῖν ἐγγενεῖς, ἀπ' αὐτῆς τῆς δημιουργίας τῆς οὐσίας καὶ τῆς
ψυχῆς ἡμῶν, συνήλικες, δὲ εἰπεῖν, καὶ σύμφυτοι οὖσαι ἐκάστῳ
ἀνθρώπῳ, ἔδει ἡμᾶς οὕτω γεννησθαι πανεπιστήμονας καὶ αὐτο-
διδάκτους, οὐδὲν τι κινώτερον μαθησάμεν μέλλοντας, ἀλλὰ μό-
νον ἀναμνηστικομένους τῶν πρὸ πολλοῦ ἡμῖν ἐναποκειμένων μα-
θημάτων, καὶ ἴσως κατὰ Πυθαγόραν εἰπεῖν, ἐκ προτέρου τινὸς
βίου ἡμῖν ἀποσεσωσμένων.

§. 100. Δεύτερον δὲ συνέχεαν οἱ σοφοὶ τὰς ἐννοίας τοῖς νόμοις
τοῖς διέπουσι τὴν γένεσιν αὐτῶν. Ἐνεῖσι γὰρ τῇ διανοίᾳ ἡμῶν δια-
θέσεις τινές καὶ ἀνάγκαι, προορισμοὶ τινες ἢ τύποι καθειμαρμένοι
καὶ ἀναπόδραστοι, ἢ ὅρμαι διανοητικαί, φύσει ἄγουσαι ἡμᾶς ἐκ
τῶν περιστάσεων εἰς τοιαύτας ἐννοίας. Αὐτίκα γὰρ ὅταν ὁρῶμεν

κατὰ βραχὺ προϊούσαν ἀνάπτυξιν τῶν ἐννοιῶν, καὶ μετάπτωσιν αὐτῶν ἐκ τινος κατα-
στάσεως εἰς ἱστίαν.

(α) Ἐνταῦθα καὶ Πλάτων ἐπαιρεῖται λέγων· «ἐρωτώμενοι οἱ ἄνθρωποι, ἴαν τις
καλῶς ἐρωτῇ, αὐτοὶ λέγουσι πάντα ἢ ἔχει.» Καὶ προῖον ἐπειτα προστίθει·
«περὶ πάντων, οἷς ἐπισημασμένα κατὰ τὸν ὄρ. τὴν Σμ. §. 101. ὅταν οὖν οἱ
ἄνθρωποι εἰδὼν πολλά ἀπεκρίνωσιν, μηδένος αὐτοῖς προδιδάξαντες ἀνθρώπου,
(ἀπὸ τῆς δὲ μόνον ἐννοίας εἰδέναι ἐρωτῆν, καὶ οἷον μαθησθαι Σωκρατικῶς τὴν
καταρτίζουσαν τὰς γνώσεις ταύτας διάνοιαν) ὁρᾶν ἐντελὲς, φρενί, ὅτι ἔχομεν εἶπε τὴν
περὶ ταῦτα ἐπιστήμην ἑλληνικῶν. Ἀλλὰ οὐδὲν· ἐμφύτως εἶναι φῶμεν ἡμῖν τὴν ἐπι-
στήμην ταύτην, ἢ εἰ ἀναμνηστικῶς ἀνάγκη τὴν γένεσιν, ἢ μάλιστα ἐκ τοῦ ἐκείνῳ λόγου
προκύπτειν, ταύτην εἰπεῖν ἐκ τοῦ αἰὶ καταρτίζοντος ἡμᾶς ἀρετῆς θεοῦ φωτός· ὄρ.
τὴν ἐρωτ. Σμ. §. 100.

τι ἀρχόμενον γίνεσθαι, ἀναγκαίως καὶ τὴν αἰτίαν κατανοοῦμεν τὴν παράγουσαν τὸ φαινόμενον τοῦτο κτλ. Ἐπεὶ δ' ὁ νοῦς ἡμῶν φύσει οὕτω συνέστηκε, καὶ τὴν ῥοπὴν ταύτην ἐκ γενετῆς σφραγιστον φέρομεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, ῥαδίως τε καὶ δικαίως ἂν ὑπολάβοιμεν, ὅτι εἴη τι ἐν ἡμῖν ἔμφυτον καὶ μὴ ἐπείσακτον, ὃ ἢ πείρα ὡς ἀφορμὴ τις οὕσα μόνον, ἐνδιδεγείροι ἡμῖν αὐτὴ ὁμοῦς δοῦναι καὶ ἐντελεῖν οὐ περὶ ἡμῶν. Ἀλλ' ἐνταῦθα τὸ ἔμφυτον κυρίως ἐστὶν ἐν αὐτῇ τῇ παρακτικῇ τούτων τῶν ἐννοιῶν δεξιότητι καὶ διαθέσει, ἢ *δυνάμει* ἡμῖν ἔνεστι, καὶ οὐχὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐνεργήματι, ἢ τῷ *ἐνεργεῖν* νοήματι, ὃ ὕστερόν ποτε ἀναφαίνεται ἐνεκά γε τῆς προσπιπτούσης ἐν κειρὶ πείρας. Ῥαδίον ὁμοῦς ἐστὶν ἐκ τούτου ταυτίσαι τὸ *δυνάμει* καὶ τὸ *ἐνεργεῖν* ὅν ἐν ἡμῖν. Ἐκ γενετῆς γὰρ ἔχομεν τὴν *δύναμιν* τοῦ συνιστᾶν τοιαύτας ἐννοίας, εἰ καὶ ἔργῳ οὐ πάρεσιν ἡμῖν αὗται ἐξ ἀρχῆς, οὐδ' ἂν εἴεν οὕτως ὁμόχρονοι καὶ ὁμοταγεῖς τοῖς ἐμφύτοις τούτοις νόμοις, τοῖς συστατικοῖς τοῦ λόγου ἡμῶν. (α)

§. 101. Ἐρείσθω δέ μοι ἐνταῦθα δεόντως μνησθῆναι τοῦ σοφοῦ Κουσίνου, ἐν οἷς διαρρηγνύει ἐπιχειρήματι τι εἰλημμένον ἐκ Πλάτωνος παρὰ Φαίδωνι. « Πᾶσα ἐπιστήμη οὐκ ἄλλο τι ἢ ἀνά-

(α) Οἱ πλείους τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων ἀποδοκιμάζοντες τὸ δίδων Ἀριστοτέλει δόγμα, « οὐδὲν ἐν τῷ νῷ ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει, » καὶ οὐδαμῶς ἀφαιρῶντες τὴν ψυχὴν πνευματικὴν καὶ ἀγρᾶφον εἶναι ἐξ ἀρχῆς, ἐπ' ἣς πᾶν ὃ πείρα ἐπαύσατο ἡγήσεται, οὐκ ἀπορριπτέον διὰ τοῦτο τὰς ἐμφύτους ἐννοίας ἢ ἰδέας, ἢ καὶ εἰδῆ, ἀλλὰ γρηγοροῦσι ταύτας καὶ συνιστᾶν, κατὰ τούτο νοῶντες, τὰς ἐμφύτους διαλαλεῖ ἀρχῆς τὰς διατεταγμένους τὸν νοῦν ἡμῶν ἐν ταῖς μερικαῖς περιστάσεσι, ἢ ἄλλως εἰπὼν, τὰς ἀναλλοιώτους τύπους, καθ' οὓς ἀνάγκη πᾶσα νοῦν τὰ πράγματα. Οὕτω δ' ἐμφύτως ἐννοίας λέγουσι καὶ πάντα τὰ καθολικά ὀρίσματα, ὅσα αὐτὴ ἡ πείρα οὐκ ἔχει δοῦναι, εἰδὼν τὴν ἐννοίαν τὴν τοῦ τελείου ὄντος, τὴν τοῦ ἀπείρου χώρου καὶ χρόνου, τὴν ἀναρροῦσαν τῆς αἰτιότητος, τὴν τοῦ ἀπολύτου κάλλους, τὴν τοῦ καθήκοντος κτλ., πλεονάζοντες σφῶν, καὶ ἀντὶ τῆς ἀναμνηστικῆς ἐκείνης, τὸ ἔμφυτον ἀντιστοιχοῦντες, ἢ μᾶλλον τὴν Ἐποψὴν ἢ καὶ τὴν Θεοψίαν τὴν τῆς λόγου τῶν τοιαύτων ἐννοιῶν ἐξυρρίσκουσιν ἐν αὐτῇ τῇ ἀδιαλείπτῃ κοινωνίᾳ τοῦ νοῦς ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν, τὸν χῆρον τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἀρχαυόμων, τὸν κατὰ Πλάτωνα τὸν πραγματικὸν τῆς ἐνεργείας φῶς ἐπὶ τὰ ὄντα, καὶ φωτίζοντα πάντα ἀνθρώπων ἰσχύοντων εἰς τὸν κόσμον, καὶ αὐτὸ τοῦτο λεγόντων αὐτὸν ἀναδιδυνόντα ὅτι κατ' εὐσίαν ἔστιν ἡ ἀδιακλήδεια καὶ ὁ τελείος καὶ ἐμφύχος λόγος καὶ νοῦς.

μνησις τυγχάνει οὕσα. Εἰ τοίνυν ὁ λόγος οὗτος ἀληθής ἐστιν, ἀνάγκη προμεμαθηκέναι πρὸ τοῦδε τοῦ βίου· ἢ ἄρα ψυχὴ προὑπῆρξε πρὶν ἢ τὸ σῶμα τουτὶ περιβάλλετο. Αὐτίκα γὰρ ἡ αἰσθήσις ἡμῖν δίδωσιν τινα πράγματα, ἃ ἴσα φαμέν εἶναι, ὅσον δένδρα, λίθους κτλ. Ἀλλ' ἡ ἐννοία αὐτοῦ τοῦ ἴσου διακριτικὰ πάντως ἐστὶ τῶν ἴσων πραγμάτων· ταῦτα γὰρ εἰσι τοιαῦτα διὰ τὴν πρὸς τὴν ἰσότητά ἀναφορὰν καὶ σχέσιν. Οὐκ ἄρα ἡ τῆς ἰσότητος ἐννοία ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἡμῖν ἐπεισάγεται· οὐκοῦν δυσὸν θάτερον, ἢ ἐμφύεται ἡμῖν εὐθὺς γινομένοις ἐνταῦθα, ἢ γέροντες αὐτὴν ἐκ τοῦ πρόσθεν βίου, ἅμα ταῖς ἐξωθεν προσβολαῖς ἀναμνησκόμεθα. Ἀλλ' ἄρα σύμφυτος ἡμῖν οὕσα, ἐξ αὐτοῦ τούτου ὅτι γινόμεθα ἄνθρωποι, ἀναπτύσσεται ἐν ἡμῖν καὶ προφαίνεται; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ· οὐ γὰρ ἐστὶν, οὐκ ἐστὶν εἰσερχόμενος εἰς ταύτην τὴν κοιλάδα τοῦ σκότους, ἀνακαλύψαι καὶ κατιδεῖν τὸ φῶς· μᾶλλον δὲ τούναντίον, καὶ ὃ ἔχομεν, ἀποσβέσσομεν καὶ ἀπολέσομεν πάντη. Λείπεται οὖν θάτερον, ὅτι πρὸ τῆς γεννήσεως ἡμῶν προειλήφαμεν τὴν ἐννοίαν τῆς ἰσότητος. Ἐνταῦθα δὲ μόνον ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι ἀναμνησκόμεθα ταύτης. Τὰ αὐτὰ δὲ λεκτέον καὶ περὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ δικαίου. Ἀλλ' ἄρα, ὅπερ λέγω, ὡς οὐκ ἐκ τῶν θύραθεν προσβολῶν τῆς αἰσθήσεως πάσας ταύτας ἀρνούμεθα τὰς ἐννοίας, ἀλλ' ἐυρίσκομεν αὐτάς ἐξ ἀρχῆς προεναποτεταμιζόμενας ἡμῖν ἐκ τοῦ προτέρου βίου· ὥστε ἐκ τῶν εἰρημένων συμβαίνει δύνασθαι τὴν ψυχὴν βιώναι καὶ μετὰ τοῦτον τὸν βίον, ἀπεκδυσμένην τὸ σῶμα. (α)

(α) Ὁ Πλάτων προτίθεται ἐν τῷ προκαταρτικῷ διαλόγῳ δεῖξαι τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Ἐν δὲ τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ ἔστι, καὶ ἐπὶ ἣ ψυχὴ ἐξίσταται καὶ ἄλλοτε ποτε ἀσώματος· ὥς δύναται καὶ μετὰ τὴν διαλύσιν τοῦ σώματος ἀναβῆναι καθαρὰ τε καὶ ἁγία. Ὅτι δ' ἔλκει πρὶν ἢ τὸ σῶμα τουτὶ εἶδῶς, δὴλόν, φησιν, ἔξ ὧν ἔχει εἶδῶς, ὡς ἀδύνατον ἐκ τοῦ κένου τούτω ποιεῖσθαι. Μετὰ τὸν οὖν τὸν διάλογον τοῦτον πρὸς ἀκριβοτέρας νόστον τῆς τοῦ Πλάτωνος δοξῆς. Ἐχέτω δέ μοι ὁ φιλομαθὴς καὶ τὰς ἐξῆς λέξεις προαίρουσ· « Καμῖν, ἴσα ὃ Καῖος ὁπαλκῶν, καὶ κατ' ἐκείνην γε τὸν λόγον, ὃ Σάκρατας, (εἰ ἀληθὲς ἔστιν,) ὅν οὐ εὐδὲς θαρὰ λέγειν, ὅτι ἡμῖν ἢ μνησθῆναι οὐκ ἄλλο τι ἢ ἀνάμνησις τυγχάνει οὕσα, καὶ κατὰ τοῦτο ἀνάγκη πρὸ ἡμῶν ἐν

§. 102. « Πᾶς τις δὲ καθορᾷ, ὅτι ἐκόντες καὶ ἐπίτηδες τε-
τηρήκαμεν μετὰ πάσης εὐλαβείας τὴν μορφήν καὶ τὴν ἔκφρασιν,
ὅφ' ἦν ἡ περίπυστος αὕτη θεωρία ἀνεφάνη τὸ πρῶτον εἰς τὸν
τῆς φιλοσοφίας περίβολον. Ἀλλ' ἄγε διατρέσωμεν τὰ περικαλύμ-
ματα, ὅπως διδῶμεν τὰς ὑψηλὰς ἐννοίας τὰς ὑπ' αὐτὰ ἐνυπο-
κρυπτομένας. Ἡ γὰρ περὶ τῆς ἐπιστήμης θεωρία, ὑποτιθεμένης ὡς

προτέρῃ τινὲς χρόνῳ μεμαθημένα, ἂν ἦ ἀναμιμνησκόμενα. Τούτο δὲ ἀδύνατον, εἰμὶ
ἢν ποὺ ἡμῶν ἡ ψυχὴ πρὶν ἐν ταῖς τῇ ἀνθρωπίνῳ εἶδει γενέσθαι. ὥστε καὶ ταύτη
ἀδύνατόν τι δοκεῖν ἡ ψυχὴ εἶναι. . . . Ὅτι ἐρωτούμενοι οἱ ἄνθρωποι, ἐκόντες καλῶς
ἐρωτᾷ, αὐτοὶ λέγουσι πάντα ἔχει. Καί τοι εἰμὶ ἐτύγχανεν αὐτοῖς ἐπιστήμην ἐνέσθαι
καὶ ὁρθὸς λόγος, οὐκ ἂν οἶαι' ἔσθαι τοῦτο ποιεῖν. . . . Ἀπειρεῖς γὰρ δὴ πῶς
ἡ καλυμμένη μάθησις ἀνάμνησις ἐστὶ. . . . φησὶν ποῦ τι εἶναι ἔστιν; Οὐ εὖλον εὖλον
λέγω, οὐδ' ἄλλαν ἄλλαν, οὐδ' ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν, ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα ἕτερόν
τι, αὐτὸ τὸ ἴσον, φησὶν τι εἶναι ἢ μηδέν; . . . Ἡ καὶ ἐπιστάμεθα αὐτὸ ὅ ἐστιν
ἴσον; . . . Ποθεν λαβόντες αὐτοῦ τὴν ἐπιστήμην; Ἄρ' οὐκ ἐξ ἡν νῦν δὴ ἐλέγχαμεν, ἢ
ἐξ ἄλλης ἢ λήθους ἢ ἄλλ' αὐτὰ ἰδόντες τὰ ἴσα, ἐκ τούτων ἐκείνου ἐννοήσαμεν, ἕτερον δὲ
τούτων; ἢ οὐκ ἕτερόν τι φαίνεται; Σκόπει δὲ καὶ τῆδε· ἄρ' οὐ λήθαι μὲν ἴσος καὶ
εὖλον ἐνὸς τοῦ αὐτάδου, ταῦτά μιν ἴσα φαίνεται, ταῦτά δὲ οὐ; Τί δὲ, αὐτὰ τὰ ἴσα ἐστὶ
ὅτε ἀνὰ σοὶ ἐφάνη, ἢ ἡ ἰσότης, ἀνισότης; Οὐδεπώποτε γέ, ὦ Σόκρατες.
Οὐ ταῦτά ἐσ' ἴσον, τοῦτο γάρ ἐστιν ἴσον καὶ αὐτὸ τὸ ἴσον. . . . Ἀλλὰ μὲν ἐκ
τούτων γ', ἔφη, τὴν ἴσιν ἐπὶ τὴν ἐννοίαν ἐκείνου τοῦ ἴσου, ἡμῶς αὐτοῦ τῆς ἐπι-
στήμης ἐννοήσασθαι καὶ εὐλαβεῖσθαι. ὥς γὰρ ἂν ἄλλο ἰδόν, ἀπὸ τούτου τῆς ὁμῆς
ἄλλο ἐννοήσας, εἴτε ἀνέμεινον εἴτε ἕρπον, ἀναγκαῖον, ἔφη, αὐτὸ ἀνάμνησιν γεγονέ-
ναι; . . . Ἀναγκαῖον ἄρα ἡμῶς προειδέναι τὸ ἴσον πρὶν ἐκείνου τοῦ χρόνου, ὅτε τὸ
πρῶτον ἰδόντες τὰ ἴσα, ἐννοήσαμεν, ὅτε ἐφάγεται μὲν πάντα ταῦτ' εἶναι εἶναι τὸ
ἴσον· ἔχει δὲ ἐνδείξιμα. Ἐστὶ ταῦτα. Ἀλλὰ μὲν καὶ τοῦτο ἡμετέροις, μὴ ἄλλο-
θεν αὐτὸ ἐννοησάναι, μηδὲ δυνατόν εἶναι ἐννοῆσαι, ἀλλ' ἢ ἐκ τοῦ ἰδεῖν ἢ ἀφοῦσαι
ἢ ἐκ τινος ἄλλης τῶν αἰσθημάτων. . . . Ἀλλὰ μὲν δὴ ἴσως τῶν αἰσθημάτων οὐκ ἐν-
νοῶσαι, εἰ πάντα τὰ ἐν ταῖς αἰσθήσεσιν ἐκείνου τε ἐφάγεται, τοῦ δ' ἔστιν ἴσον,
καὶ αὐτοῦ ἐνδείξιμα ἐστὶ. . . . Πρὶν τοῦ γὰρ ἀρεσθαι ἡμῶς ἔρπον ἢ ἀκούειν καὶ τὰλλα
αἰσθάνεσθαι, τυχόν τι μὲν ποῦ εὐλαβεῖσθαι ἐπιστήμην αὐτοῦ τοῦ ἴσου, ἔτι ἐστὶν, εἰ
ἐκείνου τὰ ἐκ τῶν αἰσθημάτων ἴσα ἐκείνου ἀκούειν. . . . Οἰκοῦν γινώσκοντες εὖδὲς ἐκ-
έρχονται καὶ ἄκουον καὶ τὰς ἄλλας αἰσθήσεις εἴχοντες. . . . Πρὶν γενέσθαι ἄρα
ἀνάγκη ἡμῶν τὴν τοῦ ἴσου ἐπιστήμην εὐλαβεῖσθαι. Οἰκοῦν εἰ μὲν λαβόντες οὐδὲν
πρὶν τοῦ γενέσθαι ἔχοντες ἐγγνώμεθα, ἀπιστήμεθα καὶ πρὶν γενέσθαι, καὶ τούτῳ γινώ-
σκοντες, οἰκοῦντες τὸ ἴσον καὶ τὸ μετ' ἔστιν καὶ τὸ ἔλαττον, ἀλλὰ καὶ ἐκπεπνυται
τὰ ταῦτα· οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἴσου νῦν ὁ λόγος ἡμῶν μέλλόν τι, ἢ καὶ περὶ αὐτοῦ
τοῦ καλοῦ, καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ δικαίου, τοῦ ἰσίου, καὶ ἑτέρου
λέγω, περὶ πάντων δὲ ἐπιστημολογούμενα τοῦτο ὅ ἐστι, καὶ ἐκ ταῖς ἐρωτήσεσιν
ἐκείνου, καὶ ἐκ ταῖς ἀποκρίσεσιν ἀπεκρινόμενοι, ὥς ἀναγκαῖον ἔρπον εἶναι ταῦτα

ἐναμνήσεως, οὐκ ἄρα γε διδάσκει ἡμῶς ἐκείνο, ὅτι ἡ νοητικὴ
δύναμις κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὸ τιθεῖναι λαμβανομένη, πρὶν ἢ
ἡρθῇ ὑφέποτε ὑπὸ τὸ εἶδος τῆς ἀνθρωπίνου ψυχῆς, περιέχει ἤδη
ἐν ἐκείνῃ, μᾶλλον δὲ εἰπεῖν αὐτὴ ἐστὶν ὁ ἀρχικὸς καὶ ἀπό-
λυτος τύπος τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς
ἐνότητος· ὅταν δ' ἐκ τῆς ἀπλῆς καταστάσεως τῆς οὐσίας μετα-

ἀπάντων τῶν ἐπιστήμων πρὶν τοῦ γενέσθαι εὐλαβεῖται. . . . Εἰδέγῃ, εἰμὶ, λαβόντες
πρὶν γενέσθαι, γινώσκοντες ἀποκρίσασθαι, ἕτερον δὲ ταῖς αἰσθήσεσιν χρώμενοι περὶ
αὐτὰ, ἐκείνας ἀναλαμβάνοντες τὰς ἐπιστήμας, ὥς ποτε καὶ πρὶν εἶχαμεν, ἄρ' οὐκ ὁ κα-
λὸς μανθάνειν, οἰκοῦν ἂν ἐπιστήμην ἀναλαμβάνειν εἶναι; Τούτο δὲ ποῦ ἀναμνή-
σκεσθαι λέγοντες, ἐρῶντες ἂν λέγομεν; . . . Ὡς ἔφη λέγω, θύειν ὁπίσθην, ἔτι
ἐπιστάμεναι γὰρ αὐτὰ γινώσκοντες καὶ ἐπιστάμεθα διὰ βίου πάντες, ἢ ἕτερον οὐς φησὶν
μανθάνειν, οὐδὲν ἄλλ' ἢ ἀναμνησκόμενοι οὗτοι· καὶ ἡ μάθησις ἀνάμνησις ἂν
εἴη. . . . Πότερον οὖν κέρει, ὦ Σαρμῖα, ἐπισταμένους ἡμῶς γεγονέναι, ἢ ἀναμνή-
σκεσθαι ἕτερον, ἂν πρότερον ἐπιστήμην εὐλαβεῖσθαι ἔκαμεν; . . . Ἀναμνησκόμενοι ἄρα
ποτὶ ἢ ἔκαμεν. Πότε λαβόντες καὶ ψυχὰς ἔκαμεν τὴν ἐπιστήμην; Οὐ γὰρ δὴ ἄρ' οὐ γὰρ
ἀνθρώποι γινώσκοντες; Οὐ δὴ οὐκ. Πότερον ἄρα. Ναί. Ποῦ ἄρα, ὦ Σαρμῖα, αἱ ψυ-
χαὶ καὶ πρότερον, πρὶν εἶναι ἐν ἀνθρώποις εἶδαι, χωρὶς σωμάτων, καὶ φρόντισιν
εἶχον. . . . Οὐ γὰρ δὴ ἔχοντες γὰρ αὐτὰς γινώσκοντες, ὥς ἄρτι ἐμαλογίσκαμεν· ἢ ἐν
τούτῳ (τῷ χρόνῳ) ἀπαλλομεν ἐν ᾧ παρ καὶ λαμβάνομεν; . . . Εἰ μὲν ἐστὶν ἡ ὁροῦ-
μεν αἴ, καλὸν τι καὶ ἀγαθόν, καὶ πᾶσα ἡ τοιαύτη οὐσία, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τὰ ἐκ
τῶν αἰσθημάτων πάντα ἀναγόμενα ὑπάρχουσιν πρότερον, ἀνυπόστατοις ἡμετέροις οὐ-
σιν, καὶ ταῦτα ἐκείνη ἀπεικάζοντες, ἀναγκαῖον, οὕτως ὥσπερ καὶ ταῦτά ἐστιν, οὕτως
καὶ τὴν ἡμετέραν ψυχὴν εἶναι καὶ πρὶν γεγονέναι ἡμῶς. . . . Εἰ μὲν οὖν καὶ ἐπειδὴ
ἀποδιδόντες, εἰ ἔχει, τοῦτο αὐτῷ μοι δοκίμῃ, ὦ Σόκρατες, ἀποδιδόναι, ἀλλ' ἐπὶ
ἐνέγκαι τὸ τῶν πολλῶν, ὥς μὴ ὅσα ἀποδιδόντες τοῦ ἀνθρώπου, διασκηδον-
νται ἡ ψυχὴ, καὶ αὐτὴ τοῦ εἶναι ταῦτα τίλλει; ὦ Οὕτως οὖν δαίμων Πλάτων, ἔφη
τῆς τοιαύτης ἀναμνήσεως, (ὁρ. Σαρ. §. 100.) τὴν προειρημένην τῆς ψυχῆς, χωρὶς
νῦν ἐπὶ τὴν ἀποδείξιν τῆς ἡδοναίας, ἐπιχειρῶν ἐκ τῆς ἀσφαλείας καὶ ἀλλοῦ αὐτῆς
καὶ ἀσυνήτου καὶ ταυτοπροσώπου φόντος.

« Οὐκ ἔστιν ἄρα ἡ κατὰ ταῦτα καὶ ἀσκήτως ἔχει, ταῦτα μάλα εὖ εἰδὼς εἶναι τὰ
ἀξιώματα· τὰ δ' ἄλλοις ἄλλως καὶ μεδίεσθαι κατὰ τὰ αὐτὰ, ταῦτα δὲ εἶναι τὰ
ἐξῆδη. . . . Ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων τὰδε ἔρπον συμβαίνει· τῇ μὲν ὅσῃ καὶ
ἀθανάτῃ καὶ νυκτὶ καὶ μεσημέρῃ καὶ ἡμέρᾳ ὥς ἔστιν ἔχοντι ἐκείνη, ἡμετέροις εἶναι
ψυχῇ· τῇ δὲ ἀνθρωπίνῃ καὶ θνητῇ καὶ ἀνοκτῇ καὶ παιδικῇ καὶ διαλυτῇ καὶ με-
δίεσθαι κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχοντι ἐκείνη, ἡμετέροις εἶναι οὐκ, κτλ. » Εἰς μὲν δὲ συγ-
γνώμην ἐφ' ὅς τὴν μακρὰν μὲν ταύτην, ἀλλὰ πολλοὺς λόγους ἔχον ἀποδείξιν οὐκ ἔστιν
προσπεπνυμένη ταῖς λογισμαῖς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος Κριτίου, καὶ μάλα βελόνηται
ταῖς φιλοσοφίαις τῶν ἡμετέρων νεώτερον ἱστορῶν ἐκείνη τῆς τῶν ἀρχαίων μελέ-
της καὶ ἐπιστημολογίας, ὥς τὴν φιλοσοφίαν ἐννοῶν ἀποκρίσθαι τὰ μέγιστα δυνατόν.
Ὡς καὶ τὴν Σαρ. §. 63 συνέχοντες εἶσαν τοῦ προειρημένου χωρίου.

βάλλη εἰς πρόσωπον, καὶ συναισθήσιν ἐαυτῆς προσλαμβάνη καὶ νόησιν εὐκρινῇ, ἀναδυομένη ἐκ τῶν σκοτεινῶν ἀδύσεων, ἐνθα καὶ ἐαυτὴν ἐλάνθανε καὶ ταῖς ἰδίαις ὁμμασιν ἐναπεκρύπτετο, ἐξευρίσκει ἐν ἀμυδρῷ τινι καὶ ἀσαφεὶ συναισθήματι τοῦ ἰσχυροτάτου συνδέσμου, τοῦ συνάπτοντος αὐτὴν πρὸς τὴν εἶχεν ἀνοθεὶ καὶ ἐκπαλαὶ κατάστασιν, (ὡς πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῆς κέντρον, ὅθεν ἀνατέταλκε, καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀρχὴν, ὅθεν προσήλυθε καὶ παρήκται) τὰς ἐννοίας τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἰσίου, τοῦ ἐνός, τοῦ ἀπείρου· ἃ καὶ διὰ τοῦτο οὐ πάντῃ νέα αὐτῇ δοκοῦσι μαθήματα, ὡς τὰ μάλιστα ἀναμνήσεσιν τοιχότα· Ἐγώ γε γὰρ οὕτω κατὰ κράτος Πλάτωνος, » (α)

§. 103. Ἐλθόμεν δὲ νῦν ἐξετάσοντες τὰ κυριώτερα εἶδη τῶν ἐννοιῶν, τὴν τε νῦν κατάστασιν αὐτῶν, τὴν τε πρώτην ἀρχὴν διορίζοντες. Ἀνάγομεν δὲ πᾶσας εἰς τρεῖς, τὰς κατ' ἐπιφάν, τὰς κατ' ἐπαγωγὴν, καὶ τὰς κατ' ἐξαγωγὴν. (β) Καὶ ἐστὶ μὲν εὐρεῖν πλείους τούτων· ἀλλ' αἱ μὲν ἐκ τοῦ περὶ ὃ στρέφονται χα-

(α) Ἐνταῦθα Καντὶας ὡς ἔστιν πιπρᾶται τὴν νῦν τρανῆσαι τοῦ Πλάτωνος, ἡ τὸ ἴδιον σύστημα παρενῆλθαι σπειδῶς τὸ περὶ τῆς Δημιουργίας. Κατ' αὐτὴν γὰρ τὰ πάλαι ἐστὶν ἐνεργήματα ἢ ἔργα τῆς θείας ἀνεξαρτήτου δυνάμεως καὶ ἐνεργητικότητος, ἀλλ' ἐνεργήματα οὐκ ἐκείνη καὶ οὐκ ἐκείνη γινώσκοντα, καὶ δὴ καὶ αὐτὴν γινώσκοντα· ὡς ἐνὶ καὶ νοῦσι καὶ ἔρῳσι καὶ βούλονται, θείας τινὸς ἀριστερίας μεταλαμπάδα φύσεως. Ἀλλ' ἡ δοξὰ τοῦ Πλάτωνος λαμπροτέρησιν παρὰ ταῖς ἄλλαις ἐκδοχαῖς εἰς τὰς ἀποφύσεις ἀνήλθε, ὑπομεινὸν χρόνον ἀποβῆναι καὶ ἐκπεῖν ἐκ τῆς ἀνέναντι φύσεως ὁρίσκει καὶ ἐκπεῖν, καὶ πάλιν οἶχται διαπιστοῦμενον διδόναι εἰς τὴν ἀρχὴν οὐκ ἐκείνην ταύτην, πᾶσαν ἰδίαν συνείδησιν καὶ προσωπότητα ἀποβαλὼν. Λέγει μὲν οὖν ἀποφύσεις τὰ κρίματα καὶ νοῦν αὐτῶν, ἀντίκρουσιν ἐν πνεύματι. Τὸ δὲ τὰ δημιουργήματα ἔργα λέγει θείας χειρὸς καὶ τῆς βουλῆς αὐτοῦ προέδου. μηδὲν μὲν ἐκδοχῶντα τῆς φύσεως αὐτοῦ, διακρίνοντα δὲ οὐκ ἐκείνη καὶ ἐκείνη καὶ πρόσωπα ἐμύχια, ταῦτα καὶ τὴν ὕψαλιν καὶ διαπρὸν καταγωγὴν τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου ἐφαίνει, καὶ τὸ πνεῦμα ἀποκαλεῖ τὴν θύραν. Ὁρ. δὲ καὶ περὶ τὰ τέλη τῆς παρούσης Ψυχολογίας, ὅπου μακρὰ τὰς περικύβητος τοῦ σφαιρικοῦ Καντὶας ἀναφέρεται ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ ἢ Δημιουργοῦ φιλοσοφίαις. Ὁρ. δὲ καὶ τὴν Στμ. §. 3.

(β) Τί μὲν ἐπὶ τῇ (intuition) εἴρεται ἐν Στμ. §. 81., βεβαιῶται δὲ καὶ ἐν ταῖς ἐξῆς προσεχέσι. Ἐπαγωγὴ δ' ἐστὶ τὸ παρὰ Γάλλ. induction, τὸ ἐκ τῶν κατ' ἴσασα ἀναγέρχον πρὸς τὰς γενικὰς κρίσεις. Ἐξαγωγὴ δ' ἐστὶ τὸ παρὰ Γάλλ. deduction, ἡ τὸ κατὰ συλλογισμὸν, τὸ ἐκ τῶν γενικῶν ἐξάγον καὶ συμπράττον τὰ κατ' ἴσασα. Ταῦτα δὲ πάντα σαφηνεύονται ἀρκούντως ἐκ τῶν ἐπόμενων.

ρακτριζόμεναι, οὐ τῆς ἡμῶν ἄπτονται προθέσεως, ὡς ἐκ τοῦ νοοῦντος τὰς ἐννοίας ἐξεταζόντων· αἱ δ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ νοοῦντος χαρακτηρίζονται, ὑπὸ μίαν τινὰ τῶν προειρημένων τριῶν διακρίσεων κατ' ἀνάγκην ὑπάγονται· ὃ διακρίνειν ἐστὶ περιττὸν, ὡς αὐτόδηλον ἐκ τῆς πείρας ἐν.

§. 104. Περὶ τῶν κατ' ἐπιφάν ἐννοιῶν. — Ἐπόπτους ἢ κατοφίους ἐννοίας καλοῦμεν, ἃς ἀμείσως καὶ κατ' ἀνάγκην κατοπτεύομεν ἐξ ὁρμῆς τινος τοῦ γνωστικοῦ, μηδεμιᾶς σκέψεως αὐταῖς καὶ ἀναλύσεως συλλογιστικῆς ἀναμνησμένης, ἀλλ' οἷον ἐκτέννῃ τούτων ἐκτεννίζοντες καθορῶμεν τάχιστα καὶ καταλαμβάνομεν. Κυρίως οὖν ἀκραιφνοῦς καὶ καθαρᾶς ἐπόψεως ἐννοιαὶ εἰσὶν, ἃς ὁρμῇ ἐμφύτῳ ἔχομεν περὶ ἡμῶν αὐτῶν, ὅτε δὴ τῶν τῆς αὐτότητος διακρίσεων καὶ καταστάσεων εὐθὺς ἐπιδρασσόμενοι. Ἄς δ' ἐννοῦμεν περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ τῆς φύσεως, καὶ αὐταὶ αἱ μάλιστα αὐτοφύσαι οὐσαι καὶ αὐτομάτως ἀναπτυσσόμεναι, φέρουσιν ἅπῃ τι συμπαρασκατικὸν καὶ περινενοημένον, καὶ διὰ τοῦτο οὐδέτι εἰσὶ τῆς ἀμειγροῦς ἐποπτείας ἢ ἀκριβοῦς κατόψεως τοῦ νοῦς. Εἰσὶ γὰρ πῶς συμπεράσματα ἀρχὴν τινὰ προϋποτιθέντα, τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, ἡ δὴ καὶ αὐτὴ προϋποτίθῃσιν ἐργασίαν μίαν γέ τινα τῆς συνειδήσεως, δι' ἧς ἂν ἡ αὐτότης δύναμις γινώσκῃ ἐαυτὴν ἀμείσως, ὡς αἰτίαν μερικὴν καὶ ὀρισμένην ἀποτελέσματος τινος ῥητοῦ καὶ ὀρισμένου. (α)

§. 105. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ αἱ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ αἱ περὶ τῆς φύσεως ἐννοιαί, ἐρ' ὅσον εἰσὶν ἀνεπίσκεπτοι καὶ ἀμελέτητοι, ἐγκαίρηναι ταῖς ψυχαῖς ἐν ἀπλότητι καὶ ἀφελείᾳ, οἷας αὐτὰς ἐνδιαγίρει ἡ πρώτη τοῦ λόγου κίνησις καὶ ὁρμῇ, οὕτως ἐλάχιστά εἰσι περίπλοκοι καὶ πολυσύνθετοι, ὥστε δοκεῖν ἀληθῶς εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἀπλῆς τινος ὁψέως, καὶ μίᾳ ἐπιβολῇ τοῦ νοῦ τοῦ ὁμο-

(α) Συνειδόμεν γὰρ ἐαυτοῖς ἐνεργῶς εἶναι καὶ αἰτίως μερικῶς τινος ἀποτελέσματος ἐκείνου ἢ καὶ ἀκροῦτος, ἀνατρέχοντες εὐθὺς ἐπὶ αὐτὰ εἰς τὸ καθολικὸν ἀξίωμα τὸ περὶ τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος. Προκύπτει ἄρα ταῦτα εἶναι τινος ἐν μέρει ἀποπνευσμένου ἔδου ἡμῶν αὐτῶν ἐνεργήματος, εἰ καὶ ἀποκατ' αὐτὴν καὶ μνηστικὴν ἀρχὴν ἢ ἀναδρῶν αὐτὰ γίνονται. Ὁρ. καὶ §. 114.

ματος, οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι τῆς ἀκριθείας, εἰ καὶ ταύτας ἐναριθμῶμεν εἰς τὰς κατοψίλους ἐννοίας. Οὕτως οὖν ἐννοιαὶ ἐποπτικαὶ εἰσι πᾶσαι αἱ τῆς Αὐτότητος, αἱ τοῦ Θεοῦ, αἱ τῆς φύσεως, ὅσαι μὴδὲν ἴχνος φέρουσιν ἀναλύσεως καὶ μελέτης καὶ ἐπιστάσεως ἐξηκριβομένης, καὶ μὴδὲνα χαρακτῆρα ἀφαιρέσεως περιέβληνται, καθ' ὅποιονδήποτε λόγον ἂν θεωρῶνται, τὸν τῆς οὐσίας δηλαδὴ, τὸν τῆς αἰτίας, τὸν τοῦ χρόνου, τὸν τοῦ χώρου, τὸν τοῦ ἀριθμοῦ, τὸν τοῦ καλοῦ, τὸν τοῦ ἀγαθοῦ, τὸν τοῦ ἀληθοῦς κτλ. Ἀρκεῖ γὰρ καὶ μάλα, ὅτι προίαισι καὶ προφαίνονται κατὰ φύσιν ἐκ τινος ὁρμῆς καὶ ἐλλάμψεως τοῦ νοός.

§. 106. Οὕτω γὰρ πολλάκις τὸ συναίσθημα τῶν ἐν ἡμῖν γινομένων ταχύτερον καὶ ἀκαριαῖον ἐξαστράπτει καὶ ἀπροσδόκητον, ὥστε διαφεύγειν τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἐμμονον καὶ διὰ μακροῦ χρόνου ἐπιδραξὶν τοῦ νοός. Ἐνταῦθα οὖν ἀπλῶς κατοπτεύομεν, εἰ καὶ ὕστερόν ποτε διὰ τῆς μνήμης ἐστὶν ἀνακαλέσασθαι, καὶ στήσαντας κατέκλινον ἡμῶν διὰ τῆς σκέψεως ἀναλῦσαι τοῦτο. Ὡσαύτως ἐστὶν ὅτι, μεγάλης τινος πράξεως καὶ ταραστίου δραματούργουμένης παρ' ἀνθρώποις, ἐπιλανθανόμενοι τῆς τ' ἀφαιρέσεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ, ἐξ ἀπροόπτου καὶ ὁρμηθὲν ἀναρπαζόμεθα ἐνθεοὶ καὶ ὑψιπέται εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ὅλων πραγμάτων, αἴφνης ἡμῖν ἐπιλαμβάνει τῆς ἀληθείας, καὶ οὐδαμῶς φροντίζομεν, ὅπως διέλθωμεν βραδέως ἐκάστην τῶν βαθμίδων τῆς λογικῆς κλίμακος τῆς ἀνιούσης πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλ' ἐξ ἑνὸς ἁλματος πάντα τὰ μεταξὺ ὑπερπηδῶντες, ἐφικνούμεθα τοῦ ἀκροτάτου τῶν ὄντων. Ταῦτά δὴ συμβαίνει ἡμῖν καὶ περὶ τῆς φύσεως, δίκην νεπίων αὐτῆς πολλάκις αἰσθανομένων τε καὶ ἀγαμένων, καὶ οὐδέτι ὁρμητικῶς φιλοσοφικῶς διεξακριβοῦσιν. Ἐῶμεν δὲ λέγειν τὰς ἐννοίας, αἱ πλειστάκις ἀναλαμβάνομεν περὶ τοῦ οὐσιώδους ὅμα καὶ τοῦ διαρρέοντος ἐν τοῖς πράγμασι, περὶ τοῦ ἀριθμουμένου, περὶ τοῦ ἀγαθοῦ, περὶ τοῦ καλοῦ κτλ., ὧν βρῶσι ἡ τοῦ ἀνθρώπου διάνοια.

§. 107. Ἀλλὰ τίνας εἰσὶν οἱ χαρακτῆρες τῶν τοιούτων κατοψίων ἐννοιῶν, αἱ ἐδείξαμεν ἐνυπαρχούσας ἡμῖν ἤδη; Πρῶτον μὲν εἰσὶν αὐτόματοι ἢ αὐτοφύεις καὶ αὐθόρμητοι. Ὅταν γὰρ ταύτας

ἐννοῇ ἡ ψυχὴ, οὐ μετὰ σκέψεως καὶ ἀναλύσεως χωρεῖ, ἀλλ' ἀπλῶς οὕτω προσίσταται τὰς προσβολὰς τῶν νοουμένων πραγμάτων· οὐ γὰρ ἐκ ζητήσεως ἀνιχνευόμεναι ἐνδιεγείρονται τῇ διανοίᾳ, ἀλλ' ἀπροσδόκητοι καὶ οἰονεὶ θεόδοτοι καὶ ἐξ ἐπινοίας ἐκλάμπουσι. Ἀπώτερον δὲ εἰσὶν ἀληθεῖς, τουτέστιν ὁμιγαῖς καὶ ἀνόθευτοι τῇ ἐκ τῆς σκέψεως πολλάκις ἐγγινομένη θελώσει· ἀγνοαὶ δὲ καὶ παρθένοι οὕτως εἰπεῖν οὐσαι, τὴν πρώτην καὶ κατὰ φύσιν ἀρέλειαν περιέβληνται. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸ τὸ φῶς τῆς ἐνταῦθα ἀληθείας ἐστὶ τὸ ὑποκινῶν καὶ προσβάλλον, διὰ τοῦτο πιστῶς καὶ γνησίως ἀποδιδόσκειν αὐτὴν τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν. (α) Τρίτον δὲ εἰσι μερικαί, ὅτι οὐ κατ' ἐπιστήμην συνίστανται γενικευόμεναι, ἀλλ' ὡς ἔγγιστα αὐτῶν τῶν καθ' ἕκαστα νοουμένων ἔχονται, καὶ οἰονεὶ ὅξουσι τοῦ ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ προσδιορισμοῦ τῶν πραγμάτων. Οὐ γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ φύσις φιλοσοφικῶς ἐνταῦθα νοοῦνται, ἀλλ' ὅπως αὐτὸς ὁ νοῦν, ὁ αἴφνης ἐπὶ τὰς τοιαύτας ἐννοίας ἀναδραμῶν, φύσεως καὶ καταστάσεως ἔχει. Διὰ τοῦτο δὲ τέταρτόν εἰσι καὶ συγκεκριμέναι, ὥστε κατὰ τὰ νοούμενα πράγματα, καὶ πολύπλοκοι ἔρα καὶ πολυσύνθετοι, ὡς ὕστερόν ποτε τῆς ἀφαιρέσεως λογικῶς διακρινούσας αὐτάς καὶ ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον ἀνγκυρῶσας. Σύνθεσιν δὲ ἔχουσιν οὐχὶ τὴν ἐξ ἐπιστήμης καὶ ἐξηκριβομένην, ἀλλὰ τὴν πρώτην ἐκείνην καὶ ἀμυδρὰν καὶ δυσδιάκριτον. Διὰ τοῦτο δὲ πέμπτον εἰσὶ καὶ συμπειπλεγμέναι, τουτέστιν ἀορισταίνουσαι, μὴ εὐκρινεῖς, ἐμπεριχωρούσαι ἀλλήλαις καὶ συγκεκριμέναι, μέχρις οὗ ἡ σκέψις ἐπελθεῖσα ὥςποτε διευκρινήσας κατὰ μέρος αὐτάς, καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐπιστήμης φῶς ἐπιχέας καταλαμβάνουσιν κατὰ μίαν ἐκάστην. Ἀλλὰ τὸ ἀόριστον τοῦτο καὶ σκιόφως τῆς

(α) Περὶ ταύτης τῆς ἀγνώσεως τῆς ἀκαίπτου νοήσεως ἔρ. καὶ τὴν Σημ. §. 92. Τὸ γὰρ ἀκαίπτου ἐπὶ τὸν ἀπλὸν γνῶσιν οὐ γίνεται παραίτιον πλάνης, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τὸν συνθετικὸν καὶ δυσδιάκριτον, ὅπου χρὴ ἀπαρῆς ἐπιστάσεως καὶ βαθείας ἀναλύσεως πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀληθείας. Ἡ ἀσκήσις τοίνυν ἐνταῦθα χαρακτῆρ διδόνται τοῖσι τὸν αὐτοῦ ὅλων ἐννοιῶν, ἐν ἧς αὐτὸς νοῦς καὶ ἡ ὁγμὸς αἰσθητικῶς ῥήματα ἐπεδρῶνται καὶ ἀπολλογίστως, τουτ. ὅπως βελτίως ζητήσεως καὶ ἰσχυρῶς φιλοσοφικῶς.

ἀληθείας, τὸ ἀμυδρῶς ὑποφώσκον δίκην λυκόφωτος, ἔχει τι κατακνηλὸν καὶ ἐπαγόμενον τὴν διάνοιαν· ἄλλως τε καὶ ὅταν κάλλος τι ἀναμυγνύσται τούτοις, καὶ ἀνατείνῃ ἀκωλύτως πρὸς τὸ ἀρχέτυπον καὶ αὐτόκαλον (ἢ ἰδανικόν).

§. 108. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ τοιαῦται ἐννοιαὶ μεγάλαί ἑμα οὔσαι καὶ συνεσκιασμέναι, ἀνδράσι παριστάμεναι ἀπλοῖκοις τε καὶ γενναίοις, ἐνθουσιῶσί τε καὶ σπουδάζουσιν, ἀνατάσσει ἐνδιεγείρουσι τεραστίους καὶ ὑψηλὰς. Καὶ νῦν μὲν σπάνιά εἰσι τὰ τοιαῦτα παραδείγματα· ὅτι ἐν λόγῳ καὶ ἐπιστήμῃ διαπρέπουσι καθ' ἡμᾶς οἱ σοφοί. Ἀλλὰ τὸ πάλαι, ἐν τοῖς σπαργάνοις τῆς ἀπειρίας καὶ τῆς ἀθωότητος ἐτι ὄντος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἄνδρες μεγαλοφυεῖς καὶ δαυμόνιοι, οἷστρον θείας ἐπιπνοίας φερόμενοι, τῶν ἀξιολογωτάτων παρ' ἀνθρώποις ἤπτοντο ζητημάτων, καὶ ἐδίδασκον κατακνηλύνοντες τοὺς ἀμαθετέρους, ὑποφῆται τῶν βουλῶν τῆς οὐρανίου Προνοίας ἀναδεικνύμενοι. Οὗτοι οὖν ἐπιλοσόφουν μὲν καὶ ἀνέλυον οὐδαμῶς· φορὰ δέ τινα ἐθειάζον καὶ ἐμυσταγωγούν τοὺς πολλούς. Ἀλλ' οὐκ ἔμελλεν ἐπὶ πολὺ διακρίσειν ἡ ἀγνότης τῶν ἡθῶν αὐτῇ, ἢ τὴν μακαρίαν αὐτῶν ἀρχὴν εἰκονίζουσα. Οὐ γὰρ ἔδει τὸν ἀνθρώπον διὰ παντός ἐμπνουν χωρεῖν, καὶ καθ' ἑκάστον βῆμα ὑπὸ τῆς ἀνωθεν χειρὸς παιδαγωγηθῆναι δίκην νηπίου, ἀλλὰ πρᾶξι καὶ αὐτὸν ἀνδρικώτερον, καὶ ἐν ἰδρωτί τῆς ἰδίας μελέτης φιλοσοφῆσαι περὶ τὴν ἀλήθειαν· διὸ καὶ ἀπαλλαγεί· ποτε τῆς ἐν παντὶ βήματι ποδηγετούσης αὐστηρᾶς καὶ ἀνεκδότου ἐπιστάσεως, ἀφῆθη τρόπον τινὰ καὶ τῇ αὐτεξουσιότητι καὶ τῷ διαβουλίῳ αὐτοῦ· οὐ μέντοιγε πᾶμπαν, ἀλλὰ κατὰ βραχὺ μόνον καὶ ἀνεμμένως πως, ὡς τοῦ Ἰφίστου Πατρὸς φιλανθρώπως αἶψι γρηγοροῦντος ἐρ' ἡμᾶς. Οὕτω δὲ κατ' ὀλίγον ἐπῆλθεν ἡ σκέψις, καὶ ἀνέμιχθη ἡ ἀνθρωπίνη τοῦ νοῦς ἀσθένεια, καὶ παρεισήγαγέ τι καὶ νόθον καὶ κίβδηλον ἢ πρωτόπειρον ἐν ἡμῖν ἐλευθερίαν. Κἀντεῦθεν ὁ ἀνθρώπος ἐξετραχηλίσθη εἰς μυρία πλάνας καὶ προλήψεις, εἰς μυθώδη πλάσματα καὶ εἰς ὑποθέσεις ἀλλοκότους. Ἦδη δὲ πάλιν ὁρᾷ πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἐκείνον ἀδιάφορον βίον, καὶ μετὰ βαθείας μελέτης φιλοσοφῶν, ἀνίπταται

κατ' ἐπίγνωσιν πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν ἀπάντων, ἐξακριβοῦμενος τὰς ἀνέκαθεν θεωρητῶς ἀποκεκαλυμμένας αὐτῷ ἀληθείας. (α)

§. 109. Τοιαῦται μὲν οὖν εἰσι καθ' ἑαυτάς αἱ κατόψεις ἐννοιαί· οἷαι δὲ τινὲς εἰσιν ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν· Καὶ πρῶτον μὲν προκύπτουσιν ἐκ νοῦς ὁρᾶν καὶ πιστεῦειν, ἢ, ἀπλούτερον, κρίνειν πεφυκότος· οὐ γὰρ ἐξ ἄλλης τινὸς αἰτίας προέρχονται. Δεύτερον δὲ, ὁ νοῦς ὁ παράγων αὐτάς ἐσται τοιοῦτος, οἷος ἐξηγήσθαι φύσει πάντα τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν. (β) Ἐπειδὴ δὲ εἰσιν ἱστοί, ὁ νοῦς ὁ καθορῶν ταύτας οὐκ ἐσται πάντως, οἷος ὁφέποτε δεικνύται, ἀνεπτυγμένος διὰ τοῦ συλλογισμοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς τῶν νοητῶν ἢ ἐπιστητῶν ἐκ πρώτης βολῆς ἐπιδρασόμενος. Ἐπειδὴ δὲ εἰσι καὶ αὐτόματοι, ὁ νοῦς οὐκ ἐκ συνεπιστροφῆς καὶ σκέψεως συνίσταται ταύτας, ἀλλ' ἀπλῶς ὑποδέχεται τὴν αἴγλην τῆς κατακυαζούσης αὐτὸν ἀληθείας. Ἐπειδὴ δὲ εἰσι

(α) ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἐν κατ' ἀρχὰς ἀσθενείᾳ καὶ τῇ ἀνταγκίᾳ ἀληθείαν μάλαν ἀσχερῆς, σφίγ καὶ φρονήσει πλέον ἢ πολυμαθείᾳ καὶ πολυιδευσίᾳ διαπρέπων, τοῦτο καὶ πάντα ἱστορία διδάσκει, καὶ ἡ Ψυχολογία λαμπρῶς καθορῶν. Τὸ γὰρ κακὸν τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῆς διακρίσεως καὶ τῆς σκέψεως ἔστινα εἰσβαλεῖν εἰς τὴν κοινωνίαν, τάς τι ὑπολήψεις καὶ τὰ ἑστῶτα ὑπεσκέψαι καὶ διεφθεῖρεν. Ἐν τῷ τῶν ὁ ἀνθρώπος ἀπλοῦς καὶ ἁπλοῦς, ἢ, βαθύς τῆς ἀληθείας κίσθάνεται καὶ κατ' ἀνάγκην ὑπὸ αὐτῇ. Ἐπειτα δ' ὁ βελτιστὸν ἔστιν αὐτοῦ, τοῦτο καὶ χεῖρτον ἑμα γίνεσθαι. Ἐλευθερία γὰρ χεῖρτον περὶ τὴν ἀνίχνυσιν τῆς ἀληθείας καὶ τὴν οὐρανίαν τῆς ἐπιστήμης, πλεονεξία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ σκοτεινίαν, ἄλλως τε καὶ ὅταν τῶν ἀρχαίων ἐκείνων θεωρητῶν ἀληθειῶν, τῶν ἡθῶν καὶ εὐσεβείας παραδεδωμένων τοῖς ἐπίγνωμένοις, καταλειπορῇ ὡς νεπίων καὶ μωρῶν φιλλισμάτων, ἑτέρᾳ τινι κακῇ ὡς ἀναπλάσματα ἐπινεῶν λογισμῶν ἀπεσθάλει, πρὸς ἢ διαμαχόμενος ὁ τῷ ὄντι παρὰ πᾶσι τοῖς ἀπαιδευτοῖς ὁρᾶς λόγος οὐ πείσεται. Ἀλλ' ὅτι πρόημα φιλοσοφῆ μὲν, (τοῦτο γὰρ μέγιστον δῶκεμα ὁ ἀνθρώπος εἰλαχε) αἰετῶν ἑμας καὶ ἀνεκδοτῶν προθύμως καὶ τὰ παλαιότερα λόγια, ὡς πλεονεξία ἀληθειῶν λαμπροτάτων, ὡς ἡσθεῖς ὁ ἀδιάφορος καὶ ὁ γὰρ ἀνθρώπος, ὁ μέγιστος κοινωνικὸν πεφυκὼς τῇ καθαρῇ ἀληθείᾳ. Ταῦτα δὲ γράφοντες ἐκείνῳ ἀποδιδῶν βουλόμεθα, ὅτι ὁ ὀρθολογισμὸς εἰς ἑκατὶ μόνον συνεθερισμένους, καὶ τῆς ἐκ τῶν παραδόσεων βουθείας ἐκνοίας ἀπογνησκόμενος, ὡς ὁ λογισμὸς ἀντικεινὸς ἀπαιδεῖται, νῦν μέγιστος ἔστιν μὲν πλεονεξία διδασκῶν ἑμας περιεκαλῶσα, τοῦ ἑσθίου καὶ τοῦ εὐδαίμονος πᾶσι πᾶσι ἀπῆλθεν.

(β) Ἐν τῷ τῷ παραγράφῳ λέγεται συνεθελῶς τὸ ἔσθιον περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν κατ' ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν (deus idēss intuitives). Συνάγεται δὲ ὅτι ἀρχὴ αὐτῶν ἔστιν ἡ εὐδαίμων ἔχουσα χαρακτῆρας ἐν τῇ δικαιοῦς ἑμας· αὐτὰ γὰρ μόνον ἔστιν εἰκάσαι περὶ τοῦ πᾶς ἔχει ὁ νοῦς πρὸς αὐτάς ἐξ ἀρχῆς.

καὶ γνήσιαι καὶ μερικαὶ καὶ συγκεκριμέναι, διὰ τοῦτο ὁ νοῦς ὁ ταύτας καθορῶν, ἀνάγκη φερόμενος, καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας φύσει ἐλλαμπόμενος, οὐκ ἔχει ἀντενεργεῖν καὶ νοθεύειν αὐτάς ἐξ ἰδίας σκέψεως, οὔτε δύναται ἀφαιρεῖν καὶ ἀναλῦειν· ἀλλ' ὡς ἔχουσιν αὐτὰ τὰ πράγματα, οὕτω νοεῖ ταῦτα ἀθρόα καὶ ἀδιάκριτα, οὔτε τῶν καλῶν τῆς ἐπιστήμης ἀπολαύων, οὔτε τῶν κινδύνων αὐτῆς πειρώμενος.

§. 110. 5^{ον}. *Ἐννοιαὶ κατ' ἐπαγωγὴν ἐκ προτέρου.*—Καὶ τῶν ἐπαγωγικῶν δ' ἐννοιῶν πρῶτον ἐξετάσομεν τὴν ἤδη κατὰρ-
σιν. Ἀλλ' ἀναγκαῖον διακρίνειν αὐτάς εἰς δύο εἶδη. Αἱ μὲν γὰρ εἰ-
σιν ἐκ προτέρου ἐπαγωγικαί, καὶ ἐξ ἀμέσου διδόμεναι γενικεύσεως·
αἱ δ' ἐξ ὑστερίου καὶ ἐξ ἐμμέσου γενικεύσεως. Καὶ αἱ μὲν εἰσι φύσει
σαφεῖς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ μιᾶς μόνον πείρας· αἱ δὲ μακρᾶς καὶ
πολλῆς πρὸς τοῦτο χρῆζουσι πείρας. Καὶ αἱ μὲν εἰσιν ἀληθείας ἀπο-
λύτου καὶ ἀναγκασίας, ἐν παντί τε χρόνῳ καὶ τόπῳ ἀληθεύουσιν· αἱ
δὲ, ἀληθείας ἐνδεχομένης καὶ ἀναφορικῆς, ὅσον περ ἂν ὑποτεθῶσι
γενικώταται. Καὶ αἱ μὲν εἰσιν ἀρχαὶ οὕτως ἐνεργεῖς καὶ ἀπλᾶί,
ὥστε εἰμὴ ἐκπερασμένως αἰεὶ, ἀλλὰ γοῦν ἐνυπολαμβάνοντως, εἶναι
κοινὰ καὶ συνήθεις πάσαις ταῖς διανοαῖς, ταῖς τε ἀγροίκαις καὶ
ταῖς σοφαῖς· αἱ δὲ οὐ πᾶσιν εἰσι γνωσταί, ἀλλὰ μόνον τοῖς παρατη-
ρήσασιν καὶ συγκρίναςιν καὶ γενικεύσασιν, ἔργον οὔσαι μᾶλλον
ἐπιστήμης, ἢ ἀποτέλεσμα τῆς κοινῆς αἰσθήσεως. Ἀλλὰ γὰρ ἐπαγω-
γικαὶ ἀμφοτέραι εἰσιν, ἀξίαν καὶ κυριότητα ἔχουσαι ἐπικτεινομένην
πρὸς τε τὸ παρελθόν καὶ πρὸς τὸ μέλλον, ὃ οὐδαμῶς ἐστὶν ἴδιον τῆς
μερικῆς καὶ τῆς καθ' ἑκάστη γνώσεως.

§. 111. Διέλθωμεν οὖν πρῶτον τὰς ἐκ προτέρου ἐπαγωγικάς.
Εἰσὶ δὲ οὐ πολυάριθμοι, ὡς περιλαμβάνουσαι μόνον τὰς πρωτίτας
ἀρχὰς καὶ τὰ πρώτιστα αξιώματα. Ὅσαι δὲ δοκοῦσι μὲν ἀρχαί, ὡς
πρὸς τὰς περιέχουσιν ὑποδεστέρας ἐννοίας, εἰσὶ δ' ὅμως κυρίως ἐπό-
μεναι καὶ ἡρτημέναι ἐξ ἄλλων καθολικωτέρων, αὐταὶ οὐκ εἰς τὴν
πρώτην τάξιν ἀνάγονται. Εἴεν δ' ἂν αἱ κυριώτεραι αἰδέ· αἱ ἐννοιαὶ
τῆς οὐσίας καὶ τῆς αἰτίας, τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου, τῆς ἐνέ-
τητος καὶ τῆς ἀληθείας, τοῦ πεπερασμένου καὶ τοῦ ἀπείρου, τοῦ

ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ. Εἰσὶ δὲ καὶ ἑτεραί τινες, τούτων ὅμως ἐξ-
αρτώμεναι καὶ τρόποι μᾶλλον καὶ ἐπαλλαγαὶ οὔσαι.

§. 112. Ἐπεὶ δὲ τοσποταί εἰσι, βῆδιον ἀναλῦσαι πάσας, καὶ τὴν
φύσιν καὶ σχέσιν αὐτῶν ἐξακριβώσασθαι. Πρῶτον μὲν οὖν εἰσιν
αὐτόματοι, αὐτόθεν καὶ ἀζητήτως ἐνδιεγειρόμεναι τῇ διανοίᾳ. Ποίας
γὰρ δεῖ συντονίαν νοῦς πρὸς τὸ καταλαβεῖν, ὅτι *πάν σῶμα ἐν χώρῳ
ἐστί*, καὶ *πάν γινόμενον ἐν χρόνῳ περιλαμβάνεται*; τίς διάνοια
καὶ ἡ μάλιστα βραδυκίνητος καὶ νωχελὴς διςάσκει ποτὲ πρὸς ταύτης
τῆς ἀληθείας, τὸ *ἅπαν ἐστί* μῆζον ἐκάστου τῶν μερῶν αὐτοῦ, καὶ
σκέψεως ἐρεῖ πρῶτον βαθείας δαίεσθαι τὸ πρᾶγμα πρὸς παραδοχὴν;
Τίς ὁ δυσκολαίνων καὶ οὐκ εὐθὺς πιστεύων, ὅτι *πᾶσα ποιότης οὐ-
σίαν ὑποτίθεται*, καὶ *πάν ἀποτέλεσμα ἐξ αἰτίας τινός προκύπτει*;
Ὡσπερ γὰρ τις ἐπιδράσεται ἀμέσως τῶν ἐν τῇ αὐτότητι ἐννοιῶν,
οὕτως ἀμύχθως καὶ ἀσκέπτως κατοπτρεῖ τὰς καθολικὰς ταύτας
καὶ ἀφαιρέτως ἀληθείας, ὡς ἀπλουστάτας οὔσας καὶ ἐναργεστάτας,
καὶ φύσει ὅλης τῆς διανοίας καθικνουμένας, καὶ μηδεμιᾶς λογικῆς
ἀναλύσεως προσδεόμενας. Ἰσως δὲ μόνον πρὸς τὴν ἔκφρασιν καὶ
ἐρμηνείαν τούτων τῶν κρίσεων βραχέος τινός δεῖ πόνου· καθ' ἑαυ-
τὸν γὰρ ἕκαστος καὶ ἐν νῷ κεύθει τὰς ἀληθείας ταύτας, ὑπακούσας
αὐτῷ ἢ ὑποφωσκούσας· ἅμα γὰρ μιᾶς τινος τῆς πρώτης μερικῆς
πείρας ἀντιληφθήσεται, καὶ λαμπρῶς τὸ πρὸς ταύτην ἀντίστοιχον
ἀξίωμα κατανοήσει.

§. 113. Ἐχουσι δὲ κοινὸν ἔτι πρὸς τὰς κατοφύτους ἐννοίας καὶ
τοῦτο, ὅτι εἰσὶν ἀληθεῖς· αὐτὰ γὰρ τὰ πράγματα τὰ ὑπὸ τούτων
παρισώμενα ἀναγκαστικῶς ἐστί πανταχοῦ ἐν τε τοῖς οὐσίς, ἐν τε τοῖς ду-
νατοῖς. Εἰσὶ δ' ὅμως γενικαί, ἢ μᾶλλον καθολικαί, σαφεῖς τε καὶ
ἀπλᾶί, ὑπερ ἀπασιν ταῖς ἐπόμεναις ἐννοαῖς. Ἐκ δὲ τούτου οὐδαμῶς
ἐστὶ δυσχερὲς καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν συναγαγεῖν· ἐπειδὴ γὰρ εἰσιν
αὐτόμαται καὶ ἀληθεῖς, ἐκ νοῦς προκύπτουσιν ἀνεπισκέπτως τὴν
ἀλήθειαν καθορῶντος καὶ πιστεύοντος· ἐπειδὴ δὲ εἰσιν ἀφαιρέτοι
καὶ καθολικαί, ὁ νοῦς ὁ συλλαμβάνων αὐτάς τρεπὴν τινα ἀλλοίαν
ὀφίσσεται, ὡς ἐκ τῆς καθ' ἑκάστη ἀντιλήψεως ἀνατρέχων ἀμέσως εἰς

τὴν ἐπαγωγὴν ἢ γενίκευσιν. Ἡ δὲ ἀναδρομὴ αὕτη ἐν τῷδε συνίσταται. (α)

§. 114. Λάβωμεν δύο παραδείγματα, τὰ ἀξιολογώτατα πάντων. Εὐθὺς γὰρ συνειδότες ἑαυτοὺς οὖσι, οὐκ ἴσμεν ἑαυτοὺς τοιῶςδε ἢ τοιῶςδε εἶναι· ἔστιν οὐ μόνον τὴν ἡμετέραν αὐτῶν ὑπαρξιν καταλαμβάνομεν, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν· ἀμφοτέρω δὲ, τὴν τε οὐσίαν ἡμῶν καὶ τὰς διαθέσεις αὐτῆς, συνδέομεν διὰ τινος σχέσεως ἰσχυρᾶς. Ἀλλὰ τοῦτό ἐστιν ὅλως προσωπικὸν καὶ ἀτομικόν· ἡμῶν γὰρ αὐτῶν ἐστὶν ἢ τε οὐσία καὶ τὸ κατηγορηματὴς οὐσίας. Ἀλλ' οὐ φθάνομεν νοοῦντες τὴν ἀναγκαστικὴν ταύτην συνάφειαν τῆς οὐσίας καὶ τῆς ποιότητος ἐν τῇ ἡμέτερᾳ αὐτῶν ὑποτάξει, καὶ εὐθὺς πιστεύομεν ὅτι καὶ ἐν παντὶ ἑτέρῳ πράγματι οὕτως ἔχει πάντοτε καὶ πανταχοῦ. Οὐδέποτε γὰρ ἀμφισβᾶλλειν ἡμῖν ἔπεισι περὶ ταύτης τῆς ἀληθείας, οὐδὲ κατ' ὀλίγον καὶ εὐλαβέστερον γενικεύειν πρῶτον τὴν ἀρχὴν ταύτην· ἀλλ' ἐκ πρώτης τοῦ νοῦς ἐπιβολῆς καθολικεύομεν ἀκωλύτως τὴν ἀναφορὰν τῆς οὐσίας καὶ τῆς ποιότητος. Ἀπλευράτῃ γὰρ οὖσα, οἴκοθεν ἀπολύεται καὶ ἀραιεῖται ἐκ τῆς ἀτομικῆς περιστάσεως, τῆς ἐνδεχομένης καὶ μεταβλητῆς, καὶ ἐπὶ τὸ καθολικὸν ἀνατρέχει, τηλαυγῶς παρισταμένη τῇ

(α) Τὴν δυνάμιν τοῦ νοῦς, δι' ἧς τὰς τοιαύτας μᾶλλον ἀπολύτως καὶ ἀναγκαστικῶς ἀληθείας νοοῦμεν, καὶ ὅν καὶ ὅσον ἐξαιρέτως τινὲς καλοῦσιν, ἢ λόγον ἐπέκτινον (raison intuitive). Καὶ ἐστὶ μὲν ἀνεύθυνος τὴν τοιαύτην ἰδιαιτέραν δεξιότητα καὶ ἰκανότητα τῆς νοήσεως, δι' ἧς ἀμέσως ἀνευ ἐπιτεταμένῃς σκέψεως λαμβάνει τὰ τοιαῦτα ἀκραιφνῆ νοήματα, οὗτοι ἴσμεν περὶ καὶ λέγονται, ὡς ἐκ τῆς πείρας καὶ ταῦτα συνάγειν ἀξιοῦντες. Οἱ δὲ τοιαυτοὶ ὑπὲρ τὴν πείραν ταῦτα εἶναι δοξάζοντες, καὶ εἰς τὸν ὄρθον λόγον ὡς ἰδιαιτέραν δυνάμιν ἀναφέροντες, οὗτοι ὁρθολογισταὶ (rationalistes) ὀνομάζονται. Καὶ τῷ ὄντι τίς ποτε πειραίσωτικὴ ἢ ἐξωτερικὴ δύναμις τὴν ἀναγκαστικὴν ἐννοίαν τοῦ ἀπείρου χρόνου καὶ χώρου κτλ. ἀόριστος γινώσκων δύο μόνον πηγὰς τῶν ἐν ἡμῖν γινώσκων δεξιότατος, διαφύκει τὰς πλείους τῶν τοιαύτων ἐν ἡμῖν λαγνῶν ἐννοιών. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτον ἄλλοι τε πολλοί, καὶ Κορσίγιος καθ' ἑμᾶς γενναίως ἀπέστηται. Ὁ δ' ἡμεῖς Σωκράτους τὸν νοῦν ἢ τὸν λόγον ἐν γένει θεωρῶν, τρόπους διαφόρους κατὰ τὸ καλὸν τὰς τοιαύτας δεξιότητας. Καίτοι συνήθως τρεῖς πηγὰς δεξιότατος τῶν ἐν ἡμῖν γινώσκων, τὴν φρεσίν, τὴν ψυχὴν, καὶ τὰ νοετὰ (ἢ τὴν νοετὴν κόσμον)· τρεῖς καὶ δυνάμεις ἀρεθμοῦ τοῦ γινωσκικοῦ, τὴν αἰσθησιν, τὴν συναισθησιν, καὶ τὸν λόγον. Ὅρα δὲ καὶ §. 200. Ἰσως δὲ πλατύτερον ἔροῦμεν περὶ ταύτου ἐν τῇ παρ' ἡμῶν Προεπισκωπῇ.

διανοίᾳ. Ἡ δ' ἐπαγωγὴ αὕτη μηδεμίαν προπαρασκευὴν καὶ σύγκρισιν προαπαιτοῦσα, οὐχ ἡττόν ἐστιν ἀμεσος, ἢ ἀλάθητος καὶ ἀσφαλὴς καὶ ἀπόλυτος.

§. 115. Τὰ αὐτὰ δὲ ῥητέον καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος, ὅτι *πᾶν ἀποτελέσμα ἐξ ἀρχῆς τινός ἐστι*. Οὐ γὰρ γενικεύομεν αὐτὸ διὰ μακρᾶς πείρας καὶ παρατηρήσεως ἐκ διαδοχῆς καὶ βαθμηδόν, ἀλλ' εὐθὺς ἀνατρέχομεν ἐπὶ τὸ καθολικὸν τῆς ἐννοίας, ὡς εἶπου ἡμῖν προενηπύρχεν αὐταφαίρετος καὶ αὐτοτελής. Μιᾶς γὰρ δεῖ μόνον πείρας πρὸς τὴν σύλληψιν ταύτης, μιᾶς αἰτίας καὶ ἐνὸς ἀποτελέσματος. Ἄμα γὰρ ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ νοῦς ἡμῶν προχωροῦντες πρὸς τι πλεόν, ἢ τὴν γνῶσιν τοῦδε τοῦ αἰτίου καὶ τοῦδε τοῦ αἰτιατοῦ, ἀνατεινόμεθα ἀμέσως πρὸς τὴν καθόλου ἀναφορὰν πάσης αἰτίας καὶ παντὸς ἀποτελέσματος. Ἡ δὲ πρώτη μερικὴ πείρα τῆς τοιαύτης ἐννοίας δίδεται ἐκ τῆς συνειδήσεως ἡμῶν· ἕκαστος γὰρ ἡμῶν σύνειδεν ἑαυτῷ, ὅτι δυνάμεις ἐστὶν ἢ οὐσία ἐνεργὸς, καὶ ὅτι ἐνέργημα τι περαίνει· τὴν δὲ σχέσιν ταύτης τῆς δυνάμεως πρὸς τοῦτο τὸ ἐνέργημα θεωροῦμεν ἰσχυρῶς συνδεδεμένην· ἀλλὰ τὸ μὲν μερικὸν τοῦτο καὶ ἐνδεχόμενον τῆς προσωπικῆς ἡμῶν περιστάσεως βᾶστα ἀφανίζεται· προκύπτει δὲ τὸ καθόλου, τουτέστιν ἡ δύναμις καὶ τὸ ἐνέργημα, ἢ ἡ αἰτία καὶ τὸ ἀποτέλεσμα, κἀντεῦθεν ἀναλαμβάνομεν ἀξιωματικῶς ἀσφαλὲς καὶ ἀναγκαστικόν, δι' οὗ ἀναποδράστως καὶ ἀκαταμαχῆτως ὑποτιθέμεν αἰτιάν τινὰ ἢ δυνάμιν παντὶ πράγματι γινομένην. (α)

§. 116. Ὁ δὲ μεταφυσικὸς λόγος τῆς ἀμέσου ταύτης γενικεύσεως ἐστὶν, ὅτι ἀναποφεύκτως ἢ νόμισις ἡμῶν χρῆζει κανόνων τινῶν

(α) Εἰσὶ τινες οἱ ἀποδοκιμάζοντες τὸν οὕτως ἐκτεθειμένον μοι τρόπον τῆς γενίκεως τινὴν καθολικὴν ἐννοίαν. Πρῶτον μὲν γὰρ οἰοῦνται, ὅτι οὐκ ἀποδεχόμεθα ἄλλως παρὰ ταύτας· ἀλλὰ παρακατιόντες διῃξάναι πᾶν τοῦναντίον. Δεύτερον δὲ διδίδασκεν ὅτι ἀχθόμεν εἰς τὸ σύστημα τῶν ἰσχυρῶν ἐννοιών. Ἀλλὰ περὶ ταύτων εἴρηται ἡμῖν ἀποκρίνωμαι. Ἡ μὲν οὖν γὰρ ἐννοία, προὑπαρχούσα πάσης δέποτε πείρας ἐνδερούσης ἢ θεωρίας οὐδεμίαν. Ἐάν δέ τις διακρινῇ περὶ τῆς ἀμέσου ταύτης γενικεύσεως, δεῖται μὲν διαδοχῇ τινα χρονικῇ, ἀλλὰ βραχυτάτῃ καὶ οὐ διακρίτων. Ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ κατ' ἀνάγκην, ὅτι αἱ ἐννοίαι αὗται πρῶτον μὲν εἰσὶν ἐκαστὴν ἀρχαί, ἑποίτα διεραισιν, καὶ τελευταίαν καθόλου καὶ ἀπολύτως· ὁ δὲ φανερὸν ἐν ἀποδείξει· ἢ γὰρ βαθμηδὸν αὐτὴ πρὸς τοὺς χώρους ἐνταῦθα οὐκ ἔχει. Ὁρ. καὶ §. 99. καὶ Σχολ. §. 100.

καὶ νόμων ἀμεταβλήτων καὶ ἐτοιμῶν, ἐφ' ὧν ἐρείδεται πᾶσα ἐπιστήμη. Μικρὸν μὲν γὰρ ἐστὶ πάντως τὸ εἰδέναι, ὅτι πᾶσα ποιότης ἐν οὐσίᾳ τινὶ ἐρεδράζεται, καὶ πᾶν ἀποτέλεσμα ἐξ αἰτίας τινὸς πρόεισι, καὶ ὅτι πᾶσα διαδοχὴ ἐν χρόνῳ γίνεται, καὶ πᾶν σῶμα χωρὸν τινὰ κατέχει, καὶ τὸ μέρος ἐστὶν ἑλασσόν τοῦ ὅλου, καὶ ἡ εὐθεία γραμμὴ ἢ ἐπιτομωτάτη πορεία ἐστὶν ἀπὸ τινος σημείου πρὸς ἕτερον κτλ. Ταῦτα γὰρ εἰσὶν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, καὶ αἱ ἀναγκαῖαι οὕτως εἰπεῖν συνθῆκαι τοῦ λόγου, καὶ αἱ προλήψεις ἢ τὰ πρῶτα διδόμενα τῆς νοήσεως, ἃ ἡ κοινὴ αἴσθησις ἀνομολογεῖ, μηδεμιᾶς σκέψεως καὶ ἐργασίας ἐπιπόνου δεομένη. Ταῦτα μὲν οὖν κυρίως μικρόν τι δοκεῖ, καὶ οὐκ ἐστὶν ἡ ἐπιστήμη· ἀλλ' ἐπὶ τούτων τῶν ἀκραδάντων θεμεθίων ἀνεγίρεται πᾶσα δὴποτε ἐπιστήμη, ἥτε Φυσικὴ καὶ ἡ Ἠθικὴ, ἥτε Θεολογία καὶ ἡ Ὀντολογία. Ἄνευ γὰρ τούτων οὐδὲν ἐστὶν ἀποδειξαι. Διὰ τοῦτο ἡ θεία Πρόνοια σοφῶς ἡμῖν εὐκατάληπτα καὶ πρόχειρα καὶ ἀναγκαῖα ταῦτα κατέστησεν. (α)

§. 117. Ἀλλὰ τίς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀρχῶν τούτων; Τίνα σχέσιν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας; Τί τὸ κύριόν ἐστιν αὐτῶν; Καὶ ταῦτά ἐστι ζητήματα ἀξιόλογα, καὶ λύσεώς τινος ἐπιδεόμενα· ἄλλως τε καὶ διότι ἐκ τε τῶν ἀρχαίων, ἐκ τε τῶν νεωτέρων οὐ τὴν ἀποχρῶσαν ἐν τούτοις εὐρίσκομεν ἐξήγησιν καὶ ἀκριβείαν.

§. 118. Πυθαγόρας μὲν γὰρ καὶ Πλάτων ἔγνωσαν τούτους τοὺς νόμους, ἀλλ' οὐκ ἐξηκριβώσαν· οὐ γὰρ Πλάτων ἠνέχετο διὰ τῆς ἀναλύσεως βεβηλώσει τὰς θείας ταύτας πτέρυγας, ἐφ' ὧν ἀνίστατο εἰς τὸν χωρὸν τῶν ἰδεῶν. Ἀριστοτέλης δ' ἐξαριθμεῖ μὲν τὰς κατηγορίας ταύτας ἀκριβῶς, κατατάσσει δὲ καὶ διατίθῃσιν οὐκ εὐτόχως. Οἱ δὲ περὶ Καρτέσιον ὁρῶσι μὲν τὰς ἀνάγκας ταύτας τὰς ἐπιβεβλημένας τῷ λόγῳ ἡμῶν, ἀλλ' οὐχ ἄπτονται τῆς περὶ αὐτῶν θεωρίας. Οἱ δὲ περὶ Λώκιον παντάπασιν ὑπερορῶσιν αὐτῶν. Οἱ

(α) Ἡ Πυθαγορικὴ φήρ' εἰπεῖν τῆς Γεωμετρίας πρότασις, ὅτι τὸ ἀθροισμα τῶν τετραγώνων ἑκατέρως τῶν καθέτων ἐν τῷ ὀρθογώνῳ τριγώνῳ ἴσται ἐπὶ τῷ τῆς ὑποτείνουσας, πῶθεν ἄλλοθεν συνέχεται, εἰμὴ ἐκ τῶν πρακτικῶν ἀπλοῶν ἀξιομάτων, τῶν ἀποδείκτων καὶ παρὰ πᾶσιν ὁμολογουμένων; Ἄνευ γὰρ τούτων οὐδὲ βῆμα ἐν ἐστὶ προῖκει εἰς τὴν Γεωμετρίαν κτλ. κτλ.

δ' ἐκ Σκωτίας φιλόσοφοι γεραίρουσι μὲν αὐτάς, ἀλλ' οὐτ' ἐξηγοῦνται, οὔτε κατατάσσουσι. Κάντης δ' ἀναλαμβάνει μὲν καὶ ἀνεγείρει ἐξ ὑπαρχῆς τὸ ἔργον Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ παρυσάγει καὶ αὐτὸς αὐθαίρετόν τι καὶ ἀδιόριστον.

§. 119. Καθ' ἡμᾶς δὲ καὶ Κουσίνοῦ ἐκ νέου ἤψατο ἐπιμελῶς τῆς ὑποθέσεως ταύτης, καὶ λύσιν παρέσχεν οὐκ ἀγενή. « Παρ' ἐμοιγέ, φησιν, ἅπαντες οἱ νόμοι τῆς νοήσεως εἰς δύο ἀνάγονται, τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος καὶ τὸν νόμον τῆς οὐσίας. Ἐκ τούτων γὰρ τῶν δύο θεμελιωδῶν καὶ οὐσιωδῶν νόμων, πάντες οἱ ἄλλοι προκύπτουσι καὶ παράγονται κατὰ τάξιν τινὰ οὐκ αὐθαίρετον. Ἀποδείχαι γὰρ, ὡς ἐγὼμαι, ὅτι συνθετικῶς μὲν σκοποῦντί τινι τοὺς δύο τούτους νόμους, προηγείται μὲν κατὰ τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν ὁ τῆς οὐσίας, ἔπεται δ' ὁ τῆς αἰτιότητος· ἀναλυτικῶς δὲ, ὡς πρὸς τὴν τάξιν τῆς προσκλήσεως τῶν γνώσεων ἡμῶν, ὁ τῆς αἰτιότητος προηγείται τοῦ τῆς οὐσίας· μᾶλλον δ' ἀμφοτέροι ὁμοχρόνως ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν δίδονται. » (α)

§. 120. Οὕτως οὖν ἅπασαι αἱ ἐννοιαὶ, πρὸς ἃς φέρεται φύσει ὁ νοῦς ἡμῶν, ἢ τοῦ χρόνου καὶ ἢ τοῦ χώρου, ἢ τοῦ δυνατοῦ καὶ ἢ τοῦ ὄντος, ἢ τῶν σχέσεων καὶ τῶν τρόπων, ἢ τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, ἢ τῆς ποιότητος καὶ τῆς οὐσίας κτλ., οὐδὲν ἕτερον τελευταῖόν εἰσιν, ἀλλ' ἡ ποικιλότροπος ἔννοια τοῦ ὑπερ ἰστί, καὶ τοῦ ὑπερ ἐνεργεῖ. Ὅ,τι γὰρ ἂν ἐργάσῃται ὁ νοῦς ἡμῶν, περὶ ὅ,τι ποτ' ἂν γραφῇ ἀναπτυσσόμενος, τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν ἐνέργειαν μόνον θεωρῇ, ἢ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν αἰτίαν· οὗτός ἐστιν ὁ σύμπαρ αὐτῷ περιβόλος. Οὔτε γὰρ ὁ χρόνος, οὔτε ὁ χώρος, οὔτε τὸ δυνατόν, οὔτε τὸ ἀληθές, οὐδ' ὅ,τι ποτ' ἂν εἴπῃς, χωρὶς ἔσονται κυρίως τῆς οὐσίας καὶ τῆς δυνάμεως· πάντα γὰρ τᾶλλα ἐνυπολανθάνουσι καὶ συνεπάγονται τούτοις μόνον τοῖς δύο. Ἡ ἄλλως εἰπεῖν, ἡ οὐσία καὶ ἡ δύναμις, μεθ' ὧν συνεπάγονται περιστάσεων καὶ κατηγοριῶν, εἰσι πάντοτε καὶ πανταχοῦ τὰ ὑπὸ τοῦ νοῦς καθορώμενα. Καί ποι οὐδ' αὐτὰ τὰ δύο ἀληθῶς διακρίνεται ἀπ' ἀλλήλων· ἐν γὰρ καὶ μό-

(α) Περί τῆς ἀναγωγῆς ταύτης ἔρα τὴν καθ' ἡμᾶς Πρεισκαγωγὴν.

νον ἐστὶν ἀμφοτέρω. Ἡ μὲν γὰρ οὐσία αὐτὸ τοῦτο ἐστὶν ἡ οὐσα δύναμις· ἡ δὲ δύναμις, ἡ ἐνεργοῦσα οὐσία· κατ' ἀφαίρεσιν δὲ, ἐνεκά γε τῆς ἐπιστήμης, φανέν *ὄν* καὶ ἐνέργειαν· ἀλλὰ κυρίως πᾶν ὄν ἐνεργεῖ, καὶ πᾶν ἐνεργοῦν ἐστὶ.

§. 121. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς τάξεως τῶν ἀρχῶν τοῦ λόγου· τί δὲ τὸ κύρος αὐτῶν, καὶ τί τὸ τεκμήριον αὐτοῦ; Κἀνταῦθα πολὺς ὁ λόγος ἐστὶ καὶ μακροχρόνιος ὁ πόλεμος. Καθ' ἡμᾶς δὲ Λαμενναίος μὲν ἔδοξε λύσαι τὸ ζήτημα ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων μαρτυρίας. Κουσίνοσ δὲ ὑπὲρ τοῦ λόγου, οὐ κατὰ πάντα τοῖς ὀρθολογισταῖς παρακολουθῶν· καὶ περ γὰρ ὦν ὁμόδοξος Καρτεσίος καὶ Κάντη, οὐχ ὅλην αὐτῶν τὴν γνώμην ἀσπάζεται· ἐστὶ μὲν γὰρ παρ' αὐτῶ ὁ λόγος ὑπέρτατος καὶ ἀπόλυτος, ἀλλ' οὐ καθ' ὅν τρόπον ἐκεῖνοι ὑπολαμβάνουσιν· οὐ γὰρ ἐστὶ τοιοῦτος ἐν ὀνόματι καὶ ἰσχύϊ τῆς *Αὐτότητος*, ἢ οὔτε συνίστησιν οὔτε κυροῖ αὐτόν, ἀλλὰ δέχεται ἀπλῶς καὶ εὐρίσκει καὶ καθορᾷ ἐν ἑαυτῇ· ἐστὶ δὲ μᾶλλον τοιοῦτος ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ ὀνόματι καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ κυριότητι καὶ αὐθεντίᾳ· ἅμα γὰρ χαρακτῆρα περιβληθεὶς λόγου προσωπικοῦ καὶ ατομικοῦ, εὐθὺς παύεται ὦν ἀπόλυτος. (α) Ὅταν

(α) Τὰ ἐπόμενα δικασθεὶς ἀπογυρῶντες, εἴμα, τὴν προκειμένην φράσιν· τῶν γὰρ λογικῶν κρίσεων αἱ μὲν εἰσι τοῦ ἀπολύτου λόγου ἢ τῆς αὐτοαληθείας, καὶ αὗται εἰσιν ἀσφαλεῖς καὶ ἀπταισται· αἱ δὲ εἰσι τοῦ λόγου ἐνὸς ἑαυτοῦ, (τοῦ λόγου τοῦ, τοῦτ. τοῦ ἰδίου ἀτόμου καὶ προσώπου)· αἱ καὶ αὐτὰ πάντα ἀληθεύουσιν. Μᾶλλον δὲ ὁ νοῦς ἑαυτὸν ὀφθαλμῶς τίς ἐστιν, ὡς λέγει καὶ Ἀριστοτ., ἡ δὲ ἀλήθεια τὸ φῶς τὸ φωτίζει τὸ νοερόν τοῦτο εἶμα, καὶ ὅρῃ καὶ αὐτὸ τοῦτο νοεῖν ποιεῖν τὰ ὄντα. Ὅταν οὖν αἱ ἀλήθειαι αἱ προσβάλλουσιν αὐτῷ ὥσιν ἐνεργεῖς, τότε μόνον καθορᾷ αὐτὰς ἀπταιστως· ὅταν δ' ἀμειβομέναι ἐπιλαμβάνουσι, τότε ὁ νοῦς ἀναμιγνύεται καὶ σκοθεῖν, διατρέφει καὶ παραπλάττει τὴν ἀλήθειαν. Ἐστὶν ὅμως κατὰ κατὰ τὴν λαμπρότητα τὰ ταῦτα νοεῖν, καὶ τότε ὁ λόγος ἑαυτὸν συνάδει αὐτῇ τῇ ἀλήθειᾳ, αὐτῇ τῇ ἀμειβῇ καὶ ἀσφαλεῖς λόγῳ, τῷ κρίνεται γὰρ περὶ τῆς ἀληθείας ἀκρίτως καὶ ἀδιαφθόρως. Αἱ γὰρ τὴν γὰρ κυρίως τὸ λυσοῦν ἐστὶ καὶ ὅρῃ καὶ νοεῖν, ἡ ἀναγνώσκον τὴν ἀλήθειαν. Ἀπόλυτος οὖν λόγος ἐστὶ ὁ τῆς ἀλήθειας, οὐκ ἐστὶν, ἀκριβῶς καθορᾷ. Ἡμεῖς οὖν, ἄνθρωποι ὄντες, πᾶν πῶρῳ ἀρεστήμεθα τοῦ ἐντελὲς γινώσκον τὰ πράγματα, εἴμῃ ἐν τοῖς ἀπλουστάτοις νοήμασιν, ὅσον ἐστὶ πρὸς τοῖς δύο ἰσοῦται τοῖς τίσσασιν, ὃ καὶ αὐτὸς ὁ ἀπειρόσοφος νοῦς τοῦ Θεοῦ λαμπρότατα καθορᾷ οὐ μᾶλλον, ἢ καὶ ὅσα ἡμεῖς ἀμειβομεθα, ἢ καὶ πάντῃ ἀσφαλεστάτην. Τούτων δὲ τινὰς τῶν ἀπεκρίμων καὶ δυσλόπων ἀληθειῶν ἀποκαλύπτονται ἡμῶν

γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ οὐκ ἔχει λέγειν, *ἴστιν*, ἢ δὲ ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ δοκεῖ μοι, αὐτὸς νομίζω, τῆνικαῦτα οὐδαμῶς ἔχει ἔννοιαν λογικὴν, ἀλλ' ἰδίαν αὐτοῦ ἔννοιαν καὶ ψῆφον· κρίνει γὰρ οὐχ ὡς ὁ λόγος, ἀλλ' ὡς εἰς τῶν καθ' ἑνὰ ἀνθρώπων· καὶ οὐχὶ τὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ δοῖεν τινὰ ἰδιάζουσάν οἱ κεκτημένος.

§. 122. Ἰνα γὰρ ὁ νοῦς ἀληθεύῃ, καθαρὸν εἶναι δεῖ καὶ ἀμειβῇ πάσης προσωπικῆς περιστάσεως· ἀπληλαγμένον δὲ τῇς Αὐτότητος, ἐξ ἧς οὐκ ἐνδέχεται ἐκλάμψαι, ἐλευθέρως ἀναπτύσσασθαι καὶ κατὰ τοὺς ἰδιάζοντας αὐτῷ νόμους. Ἀλλὰ πότε δεικνύται οὕτως ἀκραίονης καὶ ἐλεύθερος; Οὐ δῆπου γε ὅτε ἤδη ἀναμιχθεῖσα ἡ σκέψις, ἐνέργεια οὐσα τῆς Αὐτότητος ἐπὶ τῶν ἐννοιῶν, ἡλλοίωσεν ἂν εἰκότως αὐτὰς καὶ ἐνόθευσεν· ἀλλ' ὅταν αἱ ἐννοιαὶ νεοφανεῖς ἐστὶ οὐσαι καὶ πρόσφατοι καὶ τὴν πρώτην ἀφέλαιαν φέρουσιν, αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν παριστώσι, καὶ γνήσια ταύτης ὥσιν ἀπεικονίσματα. Ἐστὶ γὰρ ὅτε ἡ ἀνθρώπινος ψυχὴ οὐδὲν τῶν οἰκείων ἀναμίγνυσιν ἐν οἷς διανοεῖται, ὡς ἀπαρασκευάστος οὐσα, καὶ μηδαμῶς αὐτῇ χωροῦσα πρὸς ζήτησιν καὶ ἀνίχνευσιν τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἀπλῶς δεχομένη τὴν λάμψιν αὐτῆς. Ἐνταῦθα οὖν τὸ γινόμενον ἐν αὐτῇ, ὁ νοῦς ὁ ἐκτυλισσόμενος, τὸ φῶς τὸ ἐκλάμπον, ὁ λόγος ὁ ἀναφαινόμενος, ὁ αὐτολόγος ἐστὶν ἢ ὁ καθ' αὐτὸ λόγος, ὁ αὐτόθεν ἔχων τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ κύρος, καὶ ἡ πηγὴ ὦν πάσης ἐπιστήμης.

§. 123. Ἰνα δὲ τις δυνήθῃ κατοπτεῦσαι ἐν ἑαυτῷ τὸ δυσθεώρητον τοῦτο καὶ δυσέφικτον θέαμα, ὅπου ἡ νόσις πρόεισιν ἐν ἀγνώτῃ καὶ καθαρότητι, ἀνάγκη ἐπιτηρῆσαι καὶ καταλαβεῖν ἑαυτὸν ἐν τοῖς τοιούτοις τοῦ νοῦς ἐνεργήμασιν, ἐνθα μικρὸν ὅσον ἡ Αὐτότης σιγᾷ καὶ ἐπιλανθάνεται ἑαυτῆς, ὑποχωροῦσα τῇ Αὐτοαληθείᾳ, καὶ ὑπεξισταμένη τῷ Θεῷ, ὃς οὐ διαλείπει γρηγορῶν ἐν αὐτῇ. Ὅταν

ἐκείνη κατὰ φῶς ἢ ὑπερφῶς· σύμπτει δ' αὕται ἡμεῖς εἰς τὸν ἀπόλυτον καὶ ἀπαραλόγητον παντάπασιν καὶ ὄντως ὅρῃν λόγον ἀναγινώσκοντες. Κατὰ τοῦτο οὖν Κουσίνοσ καλῶς εὐτοχεῖ διακρίναν τὴν πρὸς ἐν ἑαυτῷ ὅρῃν διακρινόμενον λόγον ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς ὅρῃ καὶ ἀδιαφθόρου λόγου. Καὶ γιγασκὶ μὲν τὴν ὀρθολογισμὴν, καὶ εὐχεται εἶναι ὀρθολογιστῆς, οὐ μόνον γε εἰς τὸν τοῦτον εἶναι τὴν ἐν ἑαυτῷ διακρινόμενον ὅρῃν λόγον, ὃς καὶ πολλάκις φερόμεται πρὸς ἐκείνην διαπλεκαζόμενος, καὶ ἅμα κρείττον τὰ βυολογούμενος συμπερινοῦντα τῇ ἀλήθειᾳ. Ὁρ. καὶ Σχολ. §. 92. καὶ Σχολ. §. 108.

δ' εὐρών ἐν ἑαυτῷ καταστάσεις τοιαύτας, παρατηρήσῃ διὰ τινος ἐπιβολῆς τοῦ νοῦς ὀξείας τε καὶ βαθείας, τάχιστα μὲν ἐπιδρασσομένης τοῦ τάχιστα περικομένου, προχωρούσης δὲ καὶ εἰσδυούσης εἰς τὰ ἔμπροσθεν, πάντως ἀνομολογήσει, ὅτι ἐστὶν ἐν ἡμῖν καὶ τοιαύτη κατανόησις, θεόδοτος οἶνε καὶ ἄνωθεν κατιούσα εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν λύσιν τοῦ Κουσίνου περὶ τῆς κυριότητος οὐχὶ τοῦ αὐτοπροσώπου καὶ αὐθεκάστου, ἀλλὰ τοῦ καθολικοῦ καὶ ἀπροσώπου λόγου, οὗ δυαχερῶς ἀποδέχεται (α).

§. 124. Ἡ δὲ λύσις αὕτη ἐκείνο γοῦν πλεονεκτεῖ, ὅτι οὐχ' ὑπόκειται ταῖς ἐνστάσεσι ταῖς γινομέναις πρὸς τὸ σύστημα τῆς Αὐθεντίας, πρὸς τὸ σύστημα τῆς αὐθεκάστου νοήσεως. Παρ' αὐτῷ γὰρ τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας οὐκ ἐστὶν, οὔτε ἡ μαρτυρία καὶ τὸ κύρος τῶν πολλῶν ἢ πάντων τῶν ἀνθρώπων, ἢ ἀνάγκη πρῶτον κρίναι καὶ ἐξετάσαι πρὸς παραδοχὴν, οὔτε τὸ αὐτόγνωμον ἐκάστου, μηδὲν ἀπόλυτον ἔχον· ἀλλ' ὁ λόγος ἐστίν, ἐν τῷ κατ' αὐτὸν οὐσιώδει καὶ ἀκραιφνέϊ λαμβανόμενος. Τὸ γὰρ κριτήριον οὐκ ἐκτὸς ἡμῶν καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ζητητέον ἐστίν, οὔτε μὴν ἐν συναισθήματι σχετικῷ καὶ ἐνδεχομένῳ καὶ ὅλως αὐτοπροσώπῳ· ἐν οὐδετέρῳ γὰρ τούτων εὐρήται· ἀλλ' ἐν ἀρχῇ τινι κρατίστῃ καὶ ὑπερτάτῃ. (β)

§. 125. Ἐν κεφαλαίῳ δ' εἰπεῖν, ἐκάστη τῶν ἐκ προτέρου ἐπαγωγικῶν ἐννοιῶν τὴν ἀρχὴν καὶ γένεσιν ἀνάγει εἰς μίαν μόνην τινὰ μερικὴν κατόψιον ἐννοιαν, ἣν ὁ λόγος καθολικεύει διὰ τινος ἀμέσου ἀφαιρέσεως. Ὡστε ὁ νοῦς ὁ εὐρημένος ἡμῖν ὡς αὐτομάτως ἐπάπτης, εὐρέθη νῦν καὶ ὡς αὐτομάτως ἐπαγωγικός.

§. 126. Ζ'. Περὶ τῶν ἐννοιῶν τῶν κατ' ἐπαγωγὴν ἐξ ὑστέρου. — Δειξώμεν δὲ νῦν τὴν διαφορὰν τῶν κατ' ἐπαγωγὴν ἐννοιῶν ἐξ ὑστέρου πρὸς τὰς προεκτεθειμένας. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ εἰσιν αὐτόματα καὶ ἄμεσοι καὶ κατ' ἀνάγκην σύμφωνοι τῇ ἀληθείᾳ· εἰσὶ δὲ μάλλον ἐκ βουλήσεως καὶ σκέψεως, καὶ πολλάκις ὑποκαί-

(α) Αὐτοπροσώπος λόγος ἢ προσωπικός ἐστιν ὁ αὐθίκατος (raison personnelle). Ἀπροσώπος δὲ, ὁ μὴ αὐθίκατος, ἀλλ' ὁ καθόλου (raison impersonnelle).

(β) Ἀκριβέστερον δ' ἴσως ἐν τῇ Λογικῇ εἴρηται περὶ τοῦ κριτήριου τοῦ κριτήριου. Ὅρα δὲ καὶ τὴν κατ' ἡμᾶς Προεπαγωγὴν.

μεναι τῷ ψεύδει· καὶ ὅταν γὰρ ἀληθεύωσιν, οὐκ ἄνευ μακρῶν καὶ πλείστων ἀγώνων τοῦτο κατορθοῦται· τοιαύτη δ' ἐστὶν ἡ ἐξῆς· ἡ ἐπιταχυομένη δύναμις πρὸς πάντα τὰ σώματα ἐστὶν ἡ αὐτή· ἢ κατ' ἀρχὰς οὐδαίς ἐδέχετο οὕτω γενικὴν μετ' ἀσφαλείας. Αἱ γὰρ τοιαῦται ἐννοίαι, ὅταν μὴ καλῶς καὶ εὐμεθόδως πρῶτον βασανισθῶσιν, εἰσὶν ἀόριστοι καὶ ἐπισφαλεῖς.

§. 127. Δεύτερον δ' εἰσὶ μὲν γενικαί, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀφαιρέσεως ἀμέσου, ἀλλ' ἐκ τινος ἀναπτύξεως βραδέως προϊούσης· εἰσὶ γὰρ τὸ κεφάλαιον ἢ τὸ ἄθροισμα προσθέσεως μονάδων, καθ' ἐκάστην ἀκριβῶς παρατετηρημένων, καὶ πρὸς ἀλλήλας παραβεβλημένων, καὶ ἔπειτα τελευταίον εἰς μίαν κοινὴν ἀνηγμένων μονάδα. Μάρτυς δὲ τῶν λεγομένων ἐστὶν ἡ ἱστορία πάσης πειραματικῆς ἐπιστήμης. Ἐμμέσου δ' οὐσαι καὶ χρονίου γενικεύσεως, εἰσὶν ἐτι καὶ σχετικῆς καὶ οὐκ ἀπολύτου. Ἐπειδὴ γὰρ ἀναφέρονται πρὸς τὰξιν ἀληθειῶν ἐνδεχομένην καὶ οὐκ ἀναγκαίαν, τῆς τοιαύτης τάξεως τὸν χαρακτῆρα ἐμφαίνουσι.

§. 128. Τίς δὲ ἡ πρώτη αὐτῶν κατάστασις; Ἡ σκέψις προϋποτίθει τὴν αὐτόματον καὶ ἀνεπίσκεπτον νόησιν, ἢ ἀπλῶς καὶ κατ' ἀνάγκην δέχεται τὰς ἐπιγινόμενας προσβολάς. Ἐπεὶ δὲ οὐ μία τίς ἐστὶν ἡ τοιαύτη ἐννοία, ἀλλὰ πολλαὶ ὅμοιαι, ἐκ τῶν καθ' ἑκάστα πραγμάτων μυρίων ὄντων προερχόμεναι, διὰ τοῦτο μεταξὺ πολλαὶ συμβαίνουσιν αἱ τροπαὶ καὶ ἀλλοιώσεις, νῦν μὲν ἐπὶ τὸ χεῖρον, νῦν δ' ἐπὶ τὸ κρεῖττον· ὅς δὲ τέλος ἡ σκέψις κατὰ μίαν ἐξακριβώσασα, καὶ ἀθρόως συλλήβδην ἀντεξετάσασα, εἰς μίαν συγκεφαλαίωσιν σχετικὴν καὶ περιορισμένην ἀνάγει. Ὡστε αἱ τοιαῦται ἐννοίαι ἀνατέλλουσιν ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου, ὅθεν ἐδείξαμεν ἀναβρυούσας καὶ τὰς ἐκ προτέρου ἐπαγωγικάς ἐννοίας· ὁ αὐτὸς μὲν γὰρ λόγος ἐστὶ, διαφόρως δ' ὅμως ἐνταῦθα ἀναπτύσσεται, ὡς ἐκ τῆς διαφόρου φύσεως τῶν νοουμένων ἀληθειῶν, οὐκ ἀμέσως καὶ ὁρμηδὸν ἀνιπτάμενος, ἀλλὰ βράδην χωρῶν καὶ προσαναβαίνων διὰ τῆς παρατηρήσεως, συγκρίσεως, καὶ γενικεύσεως. Ἀλλὰ δεῖξωμεν λεπτομερέστερον τὴν τοιαύτην τοῦ νοῦς ἐργασίαν.

§. 129. Πᾶσαι αἱ γενικαὶ αὗται ἐννοίαι ἐξ ἐννοιῶν ἐπάγονται

μερικῶν καὶ αὐθορμητῶν, αἱ εἰσι σκοτειναὶ καὶ ἀσαφεῖς, ὥς καὶ τὰ πράγματα τὰ διδόντα αὐτάς. Ἡ δ' ἀσάφεια αὕτη προέρχεται ἐκ τριῶν μάλιστα αἰτιῶν. (α) Α' μὲν γὰρ αἰτία ἐστὶν ἡ ἀπροσεξία ἡμῶν ἢ ἀνεπιστάσια καὶ ἐπιπολαιότης, δι' ἧς τὰ πάντ' ἐπιτρέχομεν, ἀλλ' ἐπ' ἄλλ' ἀμειβόμενοι, καὶ βλέμμα βεβωδὲς πανταχόσε ἐπαριέντες, διὰ τὸ φιλομαθὲς καὶ περίεργον, πάντα ἰδεῖν ἐπιλίγδην ἐπειγόμενοι, ἄλλως τε καὶ τὴν πρωτόπειρον ἡλικίαν τῆς νηπιότητος ἔχοντες, καθ' ἣν ἡ πολυπλήθεια μόνον καὶ ποικιλία τῶν τοιούτων ἐπιτρέχων γνώσεων τὴν διάνοιαν ὑποθάλλει καὶ ἐπωάζει. Β' δ' ἐστὶν, ἡ σύγχυσις, μᾶλλον δ' εἰπεῖν ἡ ἐναρμόνιος συνάφεια καὶ συμπλοκή τῶν πραγμάτων, οὐ καθ' ἑαυτὰ παρισταμένων ἐν τῷ σύμπαντι, ἀλλ' ἀθρόων καὶ συνδεδεμένων ἀλλήλοις. Ὁ δὲ νοῦς ἐκ πρώτης ἐπιβολῆς μὴ ἔχων καθ' ἑαυτὸ λαβεῖν τὸ παρατηρούμενον, πλανᾶται ἐκ τῶν πολλῶν τούτων περιστοιχουσῶν σχέσεων. Γ' δ' ἐστὶν ἡ σύγκρισις ἢ σύνθεσις καὶ περιπλοκή τῶν καθ' ἕκαστα, ὥς οὐ μίαν ιδιότητα καὶ ἐνέργειαν χωριστὴν ἐχόντων, ἀλλὰ πολλὰς ὁμοῦ συγκεκριμένας καὶ συνουσιωμένας τῇ κατὰ μέρος οὐσίᾳ· ὥς τε καὶ χωρὶς τῶν ἄλλων πραγμάτων καθ' ἑαυτὸ εἰλημμένον τι, καὶ ἐν αὐτοῖς αὐτοῦ τοῖς ὅροις περιγεγραμμένον, συσκιάζεται ἔτι ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ συστατικῶν, ὥς ἀναμιγνυομένων καὶ περιπλεκομένων ἀλλήλοις.

§. 130. Πρὸς ταύτας οὖν τὰς τρεῖς αἰτίας τῆς ἀσαφείας τρεῖς καὶ τρόποι ἀντιστοιχοῦσι διασαφήσεως καὶ ἐξακριβώσεως. Α' μὲν γὰρ χρηστὸν ἐστὶ τῇ προσοχῇ καὶ ἐπιστάσι καὶ τοῦ νοῦς, ἐγκύπτοντας ἐπιμόνως ἐνί τινι πράγματι, καὶ περισκοποῦντας αὐτὸ πανταχόθεν, καὶ μηδαμῇ εἰκόντας τοῖς ἀλλαχόθεν ἀντιπερισπασμοῖς, μη-

(α) Ἐνταῦθα εἶμι εἰπεῖν περὶ τῆς σαφέσεως· ἀλλὰ καίπερ τὰ μέγιστα δυναμὲν ἐν ταῖς διανοητικαῖς ἡμῶν ἐργασίαις, οὐχ ὥς εἰδικόν τινα δύναμιν αὐτὴν ἡμεῖς θεωροῦμεν, ἀλλ' ἀπλῶς ὥς ἐναρμογὴν τῆς διαθερίας ἐπὶ πᾶσιν τῶν διανοητικῶν δυνάμειν. Οὕτω γὰρ ἐστὶ σαφές ἡμῖν ἐν τῇ προσοχῇ· Β' ἐν τῇ διακρίσει· Γ' ἐν τῇ ἀποσυνθέσει· Δ' ἐν τῇ σύνθεσι. Οὐμὴν ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συγκρίσει, καὶ ἐν τῇ γενικεύσει, καὶ ἐν τῇ συλλογισμῇ. "Ἐστ' δ' ἔτι καὶ ἐν τῇ μνήμῃ καὶ ἐν τῇ φαντασίᾳ, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν πανταχοῦ, ἔπειρ' ὁ νοῦς φαίνεται αὐτὸς ἑαυτὸν διεξάγων καὶ διευθετῶν. Ὅρα δὲ καὶ §. 199.

δὲ χαίροντας ταῖς ἀβαθείαι καὶ κούφαις προσλήψεσι ταῖς ἐμπίπτουσαι· ἐνθεν κἀκείθεν, ἀλλ' ὅλκις δυνάμει τὸ προκείμενον ἐξακριβώσασθαι ἀγωνιζομένους. Β' δὲ, ἐπειδὴ τὸ περισκοπούμενον πολλοῖς ἅμα συνδέεται πράγμασι, καὶ συγχέεται αὐτοῖς, καὶ δυσδιάκριτον καθίσταται, πειρατέον διακρίναι αὐτὸ καὶ χωρὶς ἀπολαβεῖν καθ' ἑαυτὸ, καὶ οὕτω μεμονωμένον ἐξετάσαι· ὅσα δὲ τις ἐν στενοτέροις ὁρίοις περιγράφει τὴν προσοχὴν αὐτοῦ, τοσούτω βαθύτερον ἐπιεργάζεται τὸ σκοπούμενον. Γ' δὲ, ἐπειδὴ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς καθ' ἕκαστα πολλὰ ἅμα ιδιότητες πάρεισι, διαχωροῦσαι ἀλλήλας καὶ περιπλέκουσαι τὸ σύνολον τῆς οὐσίας, διὰ τοῦτο ἀνάγκη ἀναλῦσαι κατὰ μίαν ἐκάστην πάσας τὰς ἐν αὐτῇ ιδιότητας, καὶ ἀποσυνθεῖναι οὕτως εἰπεῖν τὸ φύσει σύνθετον ὅν διὰ τῆς ἀφαιρέσεως, καὶ χωρὶς διαλευκάναι ἕκαστον μέρος παντὸς πράγματος, οὐτ' ἀναμιγνύοντας ἐκ περιττοῦ τὸ μὴ προσιδιάζον, οὔτε παρερχομένους τὸ ἐνυπάρχον, ἀλλ' ἕκαστον ἀκριβῶς λεπτολογοῦντας, καὶ κατὰ τὴν προσήκουσαν τάξιν πάντα συναρμολογώντας καὶ διτιθέοντας.

§. 131. Οὕτω δ' ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιστάσεως τοῦ νοῦς, καὶ διακρίσεως ἐνός τινος τῶν καθ' ἕκαστα, καὶ ἀναλύσεως αὐτοῦ κατὰ πάντα τὰ μέρη, τελευταῖον καὶ Δ' ὥς κορωνὴς ἐπιτίθεται ἐπὶ πάσης ταύτης τῆς ἐργασίας ἡ ἐπιστημονικὴ σύνθεσις, δευτέρα τις οὖσα ὥς πρὸς τὴν πρώτην σύνθεσιν τὴν εὐθὺς προσβάλλουσαν αὐτομάτως καὶ σκιωδῶς τῇ διανοίᾳ. Ἡ δ' ἐσχάτη αὕτη πράξις φῶς λαμπρὸν ἐπιφέρει ἐπ' ὅλην τὴν ἐξεταζομένην οὐσίαν, ὥς ἀποδιδούσα αὐτὴν οὐχὶ κατακεκερματισμένην ἐξ ἀφαιρέσεως, σύνθετον δὲ μᾶλλον καὶ συμπαγῆ, οἷα ἐστὶ καὶ τῷ ὄντι, καὶ τοῦτο, ἐκ προηγουμένης διασαφήσεως καὶ ἐξακριβώσεως οὐ μόνον πάντων τῶν συστατικῶν αὐτῆς μερῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλα αὐτῶν σχέσεως. Ὁ γὰρ νοῦς ἡμῶν οὐχ οἶδ' ὅτε ἀναπαύεσθαι ἐπὶ τῶν σποράδην τούτων φωταυγείων, ἀλλ' προεξέυρκεν ἡ ἀφαίρεσις, ἀλλὰ τὸ δι' ὅλης τῆς οὐσίας διήκον κατὰ τάξιν ἀθρόον φῶς ἐρίεται κατιδεῖν, τὸ ἅμα μὲν εἰς ὁλομέλειάν τινα συναρμολογοῦν αὐτὴν, ἅμα δὲ λαμπρὰν καὶ πλησιφαῆ παρίσταν.

§. 132. Λάβωμεν δὲ καὶ τι παράδειγμα ἐκ τῆς διανοητικῆς ζω-

ης. Τί ἐστὶν ὁ ἐλεγχος τῆς συνειδήσεως; Κατ' ἀρχάς μὲν ἀπλῶς τοῦτο μόνον ἴσμεν περὶ αὐτοῦ ἀμυδρῶς, ὅτι θυμοδακῆς τίς ἐστι καὶ ὀχληρὰ κατὰστασις τῆς ψυχῆς. Ἀλλ' ἵνα ἐξακριβωσώμεθα τὸ πάθημα τοῦτο, Α' μὲν δεῖ ἐπιστῆσαι τὸ νοερὸν ὅμμα ἐπ' αὐτὸ χρόνον ἱκανόν, καὶ μὴ περιδεῖν αὐτὸ οἰχόμενον εἰς τὸν ἀδιάκοπον ῥοὴν τῶν μυρίων ἐν ἡμῖν γινομένων. Β' δὲ δεῖ ἀπαλλοτριῶσαι αὐτὸ ἀπὸ πασῶν τῶν ἄλλων περιστάσεων, ὅσαις συγγεόμενον καὶ συμφορόμενον ὑπόζοφον ἀποβαίνει. Περιχύψαι οὖν χρὴ πάντα ταῦτα τὰ ἐτέρωθεν ἀναμειγνύμενα, καὶ αὐτὸ μόνον διακριδὸν περισκοπῆσαι. Γ' δὲ δεῖ ἀναλῦσαι καὶ ἀποσυνθεῖναι πάνθ' ὅσα συνιστᾷ τὸ φαινόμενον τοῦτο· καὶ πρῶτον μὲν εὐρήσομεν ἐν αὐτῷ θλίψιν τινὰ ἰδιαίτερον χαρακτῆρα ἔχουσαν. Ἡ γὰρ θλιβομένη ψυχὴ σύννοιδεν ἐαυτῇ ἀμαρτούση, κέντευθεν δάκνεται βαθέως· ἐπεὶ δὲ κατελέγχει καὶ μέμφεται αὐτῇ ἐαυτὴν ὡς ἀμαρτούσαν καὶ ἐκπεπτωκυῖαν τοῦ ὀρθοῦ καὶ τελείου, δῆλον ὅτι σύννοιδεν ἐαυτῇ ἐλευθέρα οὖση, καὶ ἐκουσίως προελομένη τὸ κακὸν ἀντὶ τάχα τοῦ βδελύσσεται ἄρα ἐαυτὴν ὡς οἰκοθεν γενομένην ὑπεύθυνον· οὐκ ἔχουσα δὲ κατασιγᾶσαι τὴν συναίσθησιν τῆς τοιαύτης οἰκτρᾶς καταστάσεως, εἰς ἣν φέρουσα αὐτὴ ἐαυτὴν ἐνέβαλεν, οὐ διαλείπει ἐνοχλουμένη καὶ στεγνάζουσα καὶ νερμωμένη. Τοιαῦτα δ' ἐστὶ τὰ συστατικὰ μέρη τοῦδε τοῦ πάθους· ἐφ' οἷς Α' ἐπάγεται ἡ συγκριτικὴ σύνθεσις ἡ διδούσα ταύτην τὴν πλήρη ἔννοιαν τοῦ πράγματος, ὅτι ἡ τύψις τῆς συνειδήσεως ἐστὶ θλίψις, ἣν ὑφίσταται ὁ συνειδὼς ἐαυτῷ ἀμαρτάντι ἀπαξίως καὶ αὐτοκατακρίτως. (α)

§. 133. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν εὐκρινῶν καὶ σαφῶν ἐννοιῶν ἐπὶ τῶν κατὰ μέρος. Ἰνα δὲ ἀναδράμωμεν καὶ εἰς τὰς γενικὰς ἐν-

(α) Αἱ φυσικαὶ ἐπιπτώσεις γίμνασι παραδειγμάτων τῆς τοιαύτης τετραμερούς παρατηρήσεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ σπουδὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας φυσιογραφικώτερον τοιαύτης φιλοσόφου ἐξακριβώσεως χρῆται, καὶ ἐν ἔρχομένῳ ἡ παραλληλισμὸς ἔχει εἰς τὴν εἴρησιν τῶν κανόνων καὶ νόμων τῆς γλώσσας. Τὸ δ' ἐπιπολεῖς ἐπιτρέχει αὐτὴν, καὶ μηδενίαν φέρει καὶ λῆξιν καὶ ῥῆμα εἰς βάθος ἐξετάζειν χωρὶς, καὶ ἀντιπαραβάλλειν ἐπειτα πάλιν χωρὶς πρὸς ἄλληλα, οὐδένποτε περιποιήσας τὴν ἐπιστήμονα μάθησιν· ὡς περὶ τοῦδε φυσιογράφου ἡ φυσιολόγος ἐστὶν ἡ ἀπλὴ ἐπιτρέχει τῇ θίᾳ τὴν σύμπεσον ταύτην ἱερὰν φύσιν.

νοίας, δύο τινῶν ἔτι δεῖ, τῆς συγκρίσεως καὶ τῆς γενικεύσεως. Καὶ ἡ μὲν σύγκρισις ἀπλοῦν τι ἔργον ἐστίν. Ὁ γὰρ νοῦς ἡμῶν ἐξακριβωσάμενος καὶ διασαφήςας πολλά τινα τῶν κατὰ μέρος, καταβαρύνεται ὑπὸ τοῦ ὄχλου τῶν μεριστῶν πραγμάτων· γλιχόμενος δὲ τῆς ἐνότητος, διατάζει ταῦτα καὶ γενικεύσαι ἐπαίγεται. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀνάγκη ἐξερεῖν αὐτῶν τὰς τε διαφορότητας καὶ τὰς ὁμοιότητας, τὰς τε ἀληθεῖς σχέσεις· ταῦτόν εἰπεῖν, ἀντιπαραβάλλειν καὶ συγκρίνειν. Τὸ γὰρ συγκρίνειν, παρ' ἄλληλα τιθέναι ἐστὶ δύο τινὰ ἢ πλείω πράγματα, ὅντα ἢ γινόμενα, καὶ οὕτω σαφῶς ἀνακαλύπτειν, εἴτε κοινὸν ἔχουσιν ἢ διάφορον. Περισσότερον δὲ δεῖξαι τὸ λεγόμενον καὶ διὰ παραδειγμάτων.

§. 134. Ἡ μὲν οὖν σύγκρισις προδιατίθησι πρὸς τὴν γενίκευσιν· ἡ δὲ γενίκευσις ἐχομένης ταύτης ἐπέρχεται. Μετὰ γὰρ τὸ εὐρεῖν τινα πράγματα ὅμοια ἀλλήλοις, λαμβάνοντες τὸ μάλιστα πᾶσιν ὁμοιότατον, ἐκθλίβομεν διὰ τῆς ἀφαίρεσεως, πᾶν ὅ,τι διαφορὰν τινα ἔμποι. Οὕτω δ' ἀμελοῦντες τῶν κατ' ἀριθμὸν καὶ ἀτομικῶν περιστάσεων, καὶ μόνου τοῦ ἀμεταβλήτου καὶ οὐσιώδους ἐχόμενοι, ἐκ τῶν κοινῶν προσόντων παντὶ τῷ εἶδει ἀναδεικνύομεν οἷον τύπον τινὰ πάντων τῶν ὁμοειδῶν. Προεξέρομεν γὰρ διὰ τῆς συγκρίσεως, τί μάλιστα πάντων ἐξέχει τῶν κατ' ἰδίαν προεξητασμένων διὰ τῆς παρατηρήσεως, καὶ τίνες εἰσὶν ἐν τούτοις αἱ ἐπουσιώδεις διαφοραὶ. Τούτων δ' ὀλιγορροῦντες, ἀνωφελῶς τὴν μνήμην ἐνοχλοῦσθαι, πρὸς μίαν ἔννοιαν τὴν γενικὴν μόνον ἀναφερόμεθα, ἀντίρροπον οὖσαν μυρίων μερικῶν γνώσεων, ἅτε δὴ περιέχουσιν ἐν ἐαυτῇ πᾶν ὅ,τι ταῦτόν καὶ οὐσιώδες ἐν ἅπασι διαμένει. Ὁ δὲ νοῦς ἡμῶν οὕτως ἀναπαύεται καὶ ἀνακουφίζεται, ὡς ἐπιλαβόμενος ἀρχῆς τινος, δι' ἧς τὸ μὲν ὀχληρὸν τῆς μυρίας πείρας ἐξέκλινε, τὸ δὲ πλεονέκτημα καὶ ὠφέλημα διατήρησεν· ἐκ γὰρ τῆς πείρας καταθλιβούσης διὰ τὴν λεπτομέρειαν, ἐξήγαγε τὴν ἐπιστήμην τὴν ὑπανέχουσαν καὶ ὑποβαστάζουσαν αὐτὴν διὰ τῶν γενικωτέρων.

§. 135. Ἐάν δὲ τις ἀντιπαραλάβῃ ταύτην τὴν γενίκευσιν πρὸς τὴν προτέραν, εὐρήσει ὅτι διαφέρειται μόνον ὡς πρὸς τὰ προηγούμενα καὶ προαπαιτούμενα. Τῇ μὲν γὰρ πρώτῃ ἐλάχιστα μὲν ἴσως

μέτεστι βουλήσεως καὶ σκέψεως, ἥμισυ δ' ἐξετάσεως τῶν καθ' ἑκαστα καὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν· ἀλλὰ τὸ ἔργον ἐστὶν ἄμεσον, ἀκαριαῖον καὶ αὐτόματον· ἐν ταύτῃ δὲ τὸ μερικὸν ὡς πορρωτάτω ἀφίσταται τοῦ γενικοῦ, καὶ ἡ πρὸς τοῦτο ἄγουσα ὁδὸς οὐτ' ἐπίτομος οὐτ' εὐδρομος ἐστίν. Ἀπαξ δὲ ἡμῖν δεῦρο γενόμενοις διὰ πολλοῦ μόχθου καὶ πόνου, ἡ ἀφαίρεσις δι' ἧς κρίσις περαίνεται γενικὴ, οὐδαμῶς διαφέρει τῇ φύσει τῆς πρώτης ἐκείνης ἀφαιρέσεως. Πανταχοῦ γὰρ τὸ γενικεύειν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ τὸ καθορᾶν ἐν ἐνί τινι ὅλῃν σειράν καὶ τάξιν πραγμάτων ὁμοίων καὶ ἀναλόγων.

§. 136. Πρὸς οὖν τὸ γενικεύειν ἐμπειρικῶς, παρατηρήσεως δεῖ καὶ συγκρίσεως· ἀλλὰ διπλοῦν ἐστὶ τὸ εἶδος τῶν παρατηρουμένων καὶ συγκρινομένων πραγμάτων· ἥτοι γὰρ εἰσιν οὐσίαι μετὰ τῶν ἐν αὐταῖς ποιότητων, τούτέστιν *ἄτομα*· ἢ εἰσι γινόμενα μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀχωρίστων περιστάσεων, ταῦτόν εἰπὼν, *φαινόμενα*. Ἐντεῦθεν οὖν καὶ δύο εἶδη ἐστὶ τὰ γενικευόμενα, καὶ δι' ἐννοιῶν εἴτε ἰδεῶν παριστάμενα, ὡς τύπων ἐνιαίων λαμβανομένων. Οὕτω γὰρ ἐστὶ κατ' ἀφαιρέσεις ἐπινοεῖν *γένη* ἢ *νόμους*, τὰ μὲν ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ *ἄτομα*· τοὺς δὲ, πρὸς τὰ φαινόμενα. Αὐτίκα γὰρ ὅταν πολλά τινα σώματα ἰδῶν, *ρίζας* καὶ *στέλεχον* καὶ *ἀκρέμονας* καὶ *φύλλα* ἔχοντα, γενικεύσῃς πάντα εἰς ἓν, *ἔξεις* τὸ γένος τοῦ *δένδρου*· ὅταν δ' ἐνίδῃς πολλάκις ἀμεταβλήτους τινὰς σχέσεις ἐν τοῖς φαινομένοις τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀτμοῦ, νόμον τότε συστήσεις τινά. Νόμος οὖν καὶ γένος, γινόμενον γενικὸν καὶ ἐν γενικόν, τύπος φαινομένων ἢ ἀτόμων, ταῦτα διακρίνεται κατ' ἀνάγκην ἐν παντί ἔργῳ ἀφαιρέσεως, ἐνθα μία τις μόνη ἰδέα εἰκονίζει καὶ ἀποδίδωσι, πάνθ' ὅσα ἀναλογίαν τινὰ πρὸς ἄλληλα ἔχει. Ἀλλ' ἐν ἑκατέρῳ τῇ αὐτῇ μεθόδῳ τῆς γενικεύσεως χρῶμεθα, ἅτε δὴ εἰς ἓν ἀφαιροῦντες πολλά τινα ὅμοια.

§. 137. Ἀρκούντως οὖν ἐξηγήμεθα τὴν τῆς γενικεύσεως μέθοδον. Ἀλλὰ προσκείσθωσαν καὶ τινα παραδείγματα, εἰτι μᾶλλον τὴν φύσιν τῆς ἐργασίας ταύτης γνωρίζοντα. Α' Παρατηροῦντες ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, πολλά παθήματα, τοῦτο κοινὸν ἔχοντα, ὅτι ἔλκει ἡμᾶς καὶ οἰκεινὴ πρὸς τοὺς ὁμοίους, τὸ γένος συνιστῶμεν τῶν κοινωγι-

κῶν καὶ ἀγαθοποιῶν κλίσεων. Τύπον δὲ τινα οὕτω συλλαμβάνομεν κατ' ἐπίνοιαν, ἅρ' οὐ τὰ προσιδιάζοντα ἐκάστη τῶν τοιούτων παθήσεων ἀφαιροῦντες, διατηροῦμεν μόνον τὰ οὐσιώδη καὶ κοινὰ προσόντα. Β' Ἐκαστος σύνειδεν ἐαυτῷ ἐν μυρίοις γινόμενοις, ὅτι ὅσῳ μᾶλλον ἡ ψυχὴ βούλεται, τοσοῦτον μᾶλλον καὶ δύναται· ὅσῳ δ' ἔλασσον βούλεται, τοσοῦτον καὶ ἀσθενεστέρα ἐστίν. Ὅθεν νόμος προκύπτει, συλλήδην πάσαις τὰς τοιαύτας ἀναριθμήτους περιστάσεις ἐρμηνεύων, ὅτι ἡ δύναμις τῆς ψυχῆς ἐν ὁρθῷ λόγῳ τῆς βουλήσεως βαίνει. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκ τοῦ διανοητικοῦ βίου. (α)

§. 138. Λάβωμεν δὲ καὶ ἐκ τῆς ἐξω φύσεως ἕτερα δύο, τὸ μὲν εἰς παράστασιν γένους· τὴ δὲ, εἰς δῆλωσιν νόμου. Α' Πολλὰ σώματα παρατηρήσαντες καθ' ἑαυτὰ, καὶ συγκρίναντες πρὸς ἄλληλα, εὐρίσκομεν ἐν αὐτοῖς τὴν ἰδιότητα τῆς ἀντιτυπίας, δι' ἧς οὐ ραδίως ὑπαίκει τῇ τῶν συνιστάντων αὐτὰ μορίων διαστάσει καὶ διαζεύξει. Ἐντεῦθεν οὖν εἰς ἓν μόνον ἀνατυπούμεθα πάντα τὰ *Στερεά*. Β' δὲ, διὰ πολλῶν πειραμάτων βεβαιουμαι, ὅτι τὰδε καὶ τὰδε ἔλκει ἄλληλα, ἐν ἀντιστροφῇ μὲν λόγῳ τοῦ τετραγώνου τῶν ἀποστάσεων, ἐν ὁρθῷ δὲ λόγῳ τῶν οἰκείων *μαζῶν*. Τελευταῖον δὲ πάντα ταῦτα τὰ καθ' ἑκαστα ἀρεῖς, ἓνα τύπον ἀναλαμβάνω ἐν τῇ διανοίᾳ μου γενικόν, ἐν ᾧ μόνῳ κατ' ἀφαιρέσεις νοῶ πάντα τὰ μερικώτερα.

§. 139. Ἰσως δ' οὐκ ἀνωφελὲς διὰ τῆς θεωρίας ταύτης λῦσαι δύο προβλήματα, ᾧ μεγάλως ἐθορύβησε τὰς φιλοσοφικὰς αἱρέσεις. Α' μὲν γὰρ ζητεῖται, εἰ γενικαὶ ἐννοιαὶ ὑφίσταντο ἐν τῇ νῷ, καὶ μὴ ψιλὰ εἶεν ὀνόματα. Πότερον οὖν, ἐροῦμεν ὅτι κενά τινα ἐστὶν ὀνόματα; Ἀλλ' οὕτως οὐκ ἔσονται οὐδ' ἐννοιαί, οὐδ' ὑπάρχουσιν

(α) Οὕτως ἐν τῇ Γραμματικῇ, γενικεύουσι καὶ ταύτῃ ἐκ παρατηρήσεως καὶ συγκρίσεως, δορῶνται τὰ βήματα τὰ μέσα, ὡς κλίσεις τις βήματων θεωρουμένων κατὰ τὴν διάθεσιν κοινῇ δὲ ταύτων χαρακτὴρ ἐστὶν ἡ ἀνάμειξις τοῦ πάθος καὶ τῆς ἐνεργείας ἐν τῇ αὐτῇ ὑποκειμένῳ· διὸ καὶ μέσα λέγονται, ὡς μεταξὺ ἅμα τῶν ἐνεργητικῶν καὶ τῶν παθητικῶν ὄντα. Ἔτι καὶ ὑπάλλλα αὐτῶν εἶδη ἐκτίθενται, εἰς τὰ ἐπιστηπτικά, τὰ ἀλλοιοπαθῆ, τὰ διήματα, καὶ τὰ ἀνιστικά· ἐν ἑκαστῷ ἰδόντι οὐσιώδεις περιέχει καὶ ἀμετάβλητον γνωρίσμα. Νόμοι δ' ἐν τῇ Γραμματικῇ ἢ Κανόνες εἰσὶν ἢ σύνταξις τῶν ἀφαιρέσεων, τῶν Γνωστικῶν κτλ.

ὅλως· οἱ γὰρ ζητοῦντες, εἰ ὀρίστανται αἱ γενικαὶ ἔννοιαι, ὡς ἐννοίας αὐτάς θεωροῦσιν. Ἀλλὰ πῶς ποτ' ἔσονται ὀνόματα ὅλως ἀσήμεντα, πᾶταγος ὀδόντων, καὶ μηδὲν ὀνομάζοντα; Οὐ μόντοι γε κατὰ γράμμα πάντως ἐκληπτέον τὴν δόξαν ταύτην, ὡς τῆς μεγίστης ἀτοπίας ἐχομένην. Ἰσως οὖν ἐκ τῆς τοιαύτης ἐρωτήσεως ἐκείνο δεῖ νοεῖν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἔχειν ἐννοίας γενικὰς ἄνευ ὀνομάτων περιστώσεων αὐτάς, ἡ δὲ καὶ ἀληθές, ὡς δεῖξομεν ἐν τῷ περὶ Γλώσσης. Ἀλλ' οὐχ ἥτιόν ἐστιν ἀληθές, ὅτι αἱ ἐννοιαί αὐταὶ εἰσιν ἔργα τοῦ νοῦς, ὅς παρατηρήσας, συγκρίνας, καὶ εὐρών ὁμοία πολλά τινα πράγματα, ἀνάγει ταῦτα ὑπὸ ἓνα κοινὸν τύπον, καὶ ἐν αὐτῷ σύμπαντα καθορᾷ, τουτέστι γενικεύει. Ὑπάρχουσιν ἄρα γενικαὶ ἐννοιαί. (α)

§. 140. Β'ν δὲ ζητεῖται, εἰ ἐν τῇ φύσει ὀρίστανται ὄντα τινὰ γενικὰ, πρὸς ἃ αἱ τοιαῦται ἐννοιαί ἀντιστοιχοῦσιν. Ἀλλὰ καὶ ταύτην τὴν δόξαν οὐκ αὐστηρῶς ἐξεταστέον. Ὑποτίθεται γὰρ ὄντα γενικὰ, ὀντοποιούσα τὰ ἀφαιρετήματα τοῦ νοῦς, καὶ πιστεύουσα ταῦτα ὡς αὐθόπαρκα. Αὕτη γεμὴν ἡ πλάνη ἀνύποιστος ἂν εἴη. Ἰσως οὖν κυρίως οἱ οὕτω δοξάζοντες μάλιστα μὲν τὸν νοῦν προσέχουσι τῷ οὐσιώδει καὶ τῷ καθόλου ἐν τοῖς ὀρεστώσιν, ὀλιγοροῦσι δὲ τῶν μερικωτέρων περιστάσεων, αἷς τὰ καθόλου συνήπται, καὶ περ μὴ παντάπασιν αὐτάς ἀρνούμενοι. Πρόληψις οὖν καὶ κατάχρησις αὕτη τῶν σφόδρα γενικευόντων, τὸ ἐν τῇ θεωρίᾳ ἐπιλανθάνεσθαι τῶν κατ' ἀριθμὸν ὑποστάσεων καὶ πρώτων οὐσιῶν μᾶλλον, ἢ πιστεύειν ἔργῳ ὡς ὑπάρχοντα τὰ ὑπὸ θερμότερας φαντασίας ἀναπλαττόμενα. Καὶ τοι ὁ γενικεύων νοεῖ τι ὀρίστανμεν, καὶ οὐ κενὴν τινα ἐννοίαν ὅλως ἐνδάλλεται· ἀνευρίσκει γὰρ ἐν τοῖς οὐσιν ὅ,τι κοινόν ἐστι καὶ οὐσιώδες, καὶ τοῦτο μόνον ἐπίτηδες καὶ

(α) Ἡ ἀτομία τῆς τοιαύτης δόξης προέβη ἐκ τούτου οἰόμενι γὰρ τινος, ὅτι ἡ ψυχὴ οὐκ ἀρίσως τὰ ὀρίσταντα πράγματα νοεῖ, ἀλλὰ διὰ μεσελαδύοντων εἰδώλων ἢ ἰδεῶν, (des idées représentatives) εἰλήσκειν εἰ καὶ τῶν γενικῶν ταύτων εἰν αἰκόνις ἀυλώτερας, εἰς ἃς ἡ αὐτοῦ ψυχὴ ἐναπενίλει. Εἰδ' εἰν ἰδέαι, εἰν δὲ καὶ πράγματα καθ' ἑαυτὰ ὀρίσταντα ἐν γένει, ὅν εἰσιν αἱ ἰδέαι αἱ γενικαί. Ἀλλὰ ταῦτα τῶν Σχολαστικῶν τὰ εἰδ' ἐκλήθησαν νῦν τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἡ ἐννοία ἢ ἰδέα ὡς εἴρηγμα τῆς νοούσης ψυχῆς θεωρεῖται. Ὑρ. καὶ Σχ. §. 87.

ἐν ἐπιγνώσει κατοπτεύει, οὐκ ἀγνοῶν ὅτι πάρεστι καὶ ἑτέρα τινα συνημμένα κατὰ φύσιν, ἃ λογικῶς μόνον ἀφαιρεῖ καὶ κατ' ἐπίνοιαν. Πᾶσα οὖν ἐννοία γενικὴ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τι ὀρεστώδες ἐν τοῖς πράγμασι, καὶ ἀναφέρεται ἰδιαιτάτα πρὸς τοῦτο τῆς οὐσίας αὐτῶν, ἃ παρίστανται ἐν τύπῳ ὅλην σειράν ὑποκειμένων ὁμοίων.

§. 141. Τῆς δὲ γενικεύσεως γένεσιν, νόμους ἔχομεν καὶ γένε, ἢ ἀρχάς, δι' ὧν γινώσκομεν ἐν γένει τοῦθ' ὕπερ ἡ πείρα ἐδίδαξεν ἡμᾶς λεπτομερῶς καὶ κατ' ἰδίαν. Κυρίως οὖν γινώσκομεν τοῦθ' ὕπερ εἰς τὸ παρελθὸν ἐξηκριθώσάμεθα αὐτοπροσώπως ἢ δι' ἑτέρων. Ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἀρχῶν τούτων ἐπεκτείνομεν φύσει καὶ πρὸς τὸ μέλλον, καὶ οὐδαμῶς ἐπαισιν ἡμῖν περὶ τούτου διστάζειν. Πόθεν οὖν ἡ τοιαύτη πίστις καὶ πεποιθήσις; πῶς ἡμῖν τὸ παρελθὸν ἐγγύθιον ἔσται καὶ τοῦ ἀοράτου μέλλοντος; Πάντες ὁμοῦ σφοῖ τε καὶ ἄσφοροι πίσυνοί εἰσι περὶ τῆς ἀληθείας ταύτης, καὶ ἀθροῦνται τὸν βίον διέχουσι. Φέρε δὲ πειρασώμεθα τὸν λόγον ἀποδοῦναι τοῦ ἀξιοσημειώτου τούτου φαινομένου.

§. 142. Ἡ πείρα διδάσκει, ὅτι οὐσαί τινες ἔχουσι ποιότητος κοινὰς καὶ ἀναλόγους, καὶ ταῦτα οὕτω σαφῶς καὶ ἀριδῆλως, ὥστε γενικεύοντες κρίνομεν ἐνυπάρχειν μεταξὺ τούτων τῶν οὐσιῶν τε καὶ ποιότητων λόγον τινὰ οὐσιώδη καὶ ἀναγκαῖον, καὶ τὸν αὐτὸν τοῦτον, ὃν εὗρεν ὁ νοῦς ἡμῶν μεταξὺ τῆς οὐσίας καὶ τῆς ποιότητος, τῆςδε τῆς οὐσίας καὶ τῆςδε τῆς ποιότητος. Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος οὗτός ἐστιν ἀπόλυτος καὶ ἀπεριόριστος καὶ καθολικός, εἰς τε τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον, ἀνάγκη πᾶσα εὐρόντας αὐτὸν ἐν ταῖς παρατηρηθείσαις οὐσίαις τε καὶ ποιότησιν, ἀχωρίστους αὐτάς τοῦ λοιποῦ νομίζειν καὶ ἑσπεῖ συνημμένας. Παποίθαμεν οὖν ὅτι ἔως οὐ ὀρίστανται αὐταὶ αἱ οὐσαί, ἔξουσι τὰς ποιότητας ταύτας.

§. 143. Περὶ δὲ τοῦ ζητήματος, εἰ αὐταὶ αἱ οὐσαί ἢ αἱ ὁμοίαι αὐταῖς ἔσονται καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, ἡ λύσις γενήσεται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ἀνάγκη γὰρ καταμαθεῖν βεβαίως, εἰ οὕτως ἔχονται τῆς τάξεως καὶ ἀρμονίας τοῦ σύμπαντος, τῆς καθόλου οὐσίας, καὶ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ὄντος, ὥστε δοκεῖν ἀναγκαῖα καὶ πάντως

διαμενοῦντα, ἢ τούναντίον ἐπουσιώδη καὶ ἐκλιπόντα ποτ' ἂν οὕτω γὰρ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ μὲν τῶν εἰδῶν διατηρεῖται καὶ διασώζεται, ἑτέρα δὲ τινὰ ἐξηράνισται. Ἰνα δὲ τὸ πρόβλημα προτείνωμεν καὶ ἀποτομώτερον, ἐάν τις ζητῇ καὶ περὶ αὐτῆς τῆς τάξεως, περὶ αὐτοῦ τοῦ σύμπαντος, περὶ αὐτῆς τῆς δημιουργίας, ἀνάγκη προεξετάσαι κἀνταῦθα, εἰ ἡ διάρκεια καὶ διαμονὴ αὐτῆς, ἢ γοῦν ἡ ἀνακαινίσις, προσήκει ἢ μὴ τῇ φύσει τοῦ Δημιουργοῦ. Καὶ πρὸς τοῦτο οὖν ἦτε κοινὴ αἰσθησις καὶ ἡ ἐπιστήμη, καταρατικῶς ἀποφρανοῦνται.

§. 144. Οὐ γὰρ δήπου τὸ δημιουργῆσαι ἀπλοῦν ἔργον ἐστὶ παραγωγῆς, εἰκὴ καὶ ἄνευ τινὸς τέλους καὶ λόγου γενόμενον, καὶ εἰς τὸ μηδὲν ἐπανάγον τὰ δεδημιουργημένα, ὥσπερ εἰ μέγα τι χρῆμα ἦν ἀπλῶς τὸ παραγαγεῖν, καὶ μὴ τὸ ἀληθὲς τέλος, καὶ ὁ ὑπέρτατος καὶ ἀπόλυτος ὁρισμὸς τοῦ δημιουργοῦ ἦν, τὸ διαμεῖναι τοιοῦτον διὰ παντός, καὶ συντηρῆσαι τὴν κτίσιν, συνέχοντα τὰ στοιχεῖα αὐτῆς καὶ τὰς σχέσεις αὐτῶν. Ἀλλὰ γὰρ δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι δεδημιούργηκεν, ἔσκει δεδημιούργηκε, καὶ ὁ κόσμος ἡμῶν ἀλλαγῆσεται μὲν καὶ ἀνακαινισθῆσεται, διαμενεῖ δὲ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα ὡς μαρτύριον τρανώτατον τοῦ ζῶντος αἰεὶ Θεοῦ. Ἐάν τοίνυν μὴ ὁ ἡμέτερος ὁδε κόσμος ὑπάρχῃ, κόσμος τις αἰεὶ ἐσται, δημιουργία τις, ἐμφάνισις τις καὶ δῆλωσις ἐν ἐνεργείᾳ τῆς παντουργοῦ καὶ παντοδυνάμου οὐσίας, ὅφ' ἥς τὰ πάντα ὑφείσκηκεν. Αὐτὸς οὕτως ὁ κόσμος ὑπὸ τὴν ἐνεστῶσαν κατάστασιν ἐσται μόνον, ἕως οὗ αἱ βουλαὶ τῆς θείας Προνοίας ὀρίζωνται· ἀλλ' ἐν ὅσῳ ἐστὶ, διατηρήσει πᾶν ὅ,τι οὐσιώδες εἶναι νομίζεται τῇ φύσει αὐτοῦ.

§. 145. Τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ἀποδώσομεν καὶ περὶ τῶν νόμων. Εὐθὺς γὰρ ὅταν βεβαιωθῇ, ὅτι γινόμενά τινὰ συνεπάγεται ἑτερά τινὰ ἀμεταβλήτως καὶ διὰ παντός, ὡς αἰτίας τούτων ἐκείνα θεωροῦμεν, συνδέοντες αὐτὰ ἰσχυρῶς διὰ τῆς σχέσεως οὐχ ἀπλῆς τινος διαδοχῆς, ἀλλὰ τῆς γενέσεως. Ἐπεὶ δὲ ἡ σχέση αὕτη φύσει ἐστὶν ἀνελλιπὴς καὶ ἀπεριόριστος, ὡς οὐδέποτε αἰτίας οὐσῆς ἐν ἐνεργείᾳ ἄνευ ἀποτελέσματος, ἢ τοιαυδὲ τινος αἰτίας ἄνευ τοιοῦδὲ τινος ἀποτελέσματος, διὰ τοῦτο ἀγόμεθα ὑπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης

καὶ πρὸς τὸ μέλλον πιστεύειν, ὅτι αἱ αὐταὶ αἰτίαι τὰ αὐτὰ παράξουσιν καὶ αἰτιατά.

§. 146. Ἀλλ' ἄρά γε αἱ αὐταὶ αἰτίαι ἐσονται ἐνεργοῦσαι καὶ εἰς τοῦπιόν; Καὶ αὐταὶ τοίνυν, ὥσπερ καὶ αἱ οὐσίαι, διαμενοῦσιν, εἰ τοῦτο ἐθέλει ἡ σύμπασα τάξις τῶν πραγμάτων. Ἐάν μὲν γὰρ τοιαύτην κατέχωσι χώραν ἐν τῷ σύμπαντι, ὥστε τούτων ἀφανιζομένων τὸ πᾶν συνθρομβεῖσθαι, τότε διαρκέσουσιν ἐστ' ἂν καὶ ἡ καθόλου τάξις διαρκῇ, καὶ μετ' αὐτῆς συγκραταστραφήσονται. Ἐάν δὲ τούναντίον ἐλάχιστόν τι συμβῶντων εἰς τὸ σύμπαν, τότε ἀδιάφορον ἂν εἴη σώζεσθαι ἢ μὴ. Ἀλλ' αὐτό γε τὸ ὅλον σύστημα τὸ τρόπον τινὰ δυναμικόν, οὗ μέρος ἀποτελοῦσι, μέχρι τίνος διαρκέσει; πόσα ἐτη ἀριθμηθήσονται ἐκ' αὐτοῦ; πόσας ὄψεται περιόδους κύκλων, καὶ πότε τελευτήσει; Μόνος οἶδε Θεός· ὅτι αὐτὸς ἐθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ τὸ μυστήριον τοῦ οἰκείου δημιουργήματος. Εἰς ὃν δὲ καθορῶμεν περὶ τῆς προνοίας αὐτοῦ, εἰκάζομεν ὅτι οὐδὲν μετακινήσεται, ἔάν μὴ ἑτεροὶ τινες κεινοὶ νόμοι εὐθὺς ἀντιστήσονται ἀντὶ τῶν πεπληκισμένων, καὶ νέα τις ἁρμονία διαδέχεται τὴν τεθρομβημένην καὶ εἰς τὸ μηδὲν οἰχομένην. Οὕτως οὖν ἐξηγοῦμεθα τὴν ἀδιάσειστον πεποίθησιν, ἣν ἔχομεν περὶ τῆς εἰς τὸ μέλλον διαρκείας τῶν γενῶν καὶ τῶν νόμων. (α)

§. 147. Ἔστι δὲ συστήσαι ψευδῆ τε γένη καὶ ψευδεῖς νόμους, ὅταν δέξηται τις ὡς κατηγορήματα οὐσιώδη τὰ ἐπουσιώδη, καὶ ἐκλάβῃ ὡς ἀληθεῖς σχέσεις αἰτιότητος αὐθαίρετά τινὰ συμβεβη-

(α) Ἐκ τούτων δὲδον ἐστὶ καὶ αἱ ὁπλῆς πείρας γινεσθαι ἐννοεῖται θεμελιωδῶς ἐπὶ τινὶ ἀξιωματικῷ λογικῷ ἢ ἐμφαντοῦ, ὅτι βεβαιωθῇ τὰ ἐν τῇ φύσει ἐστὶν ἀμεταβλήτα. Οὐ γὰρ ἡ πείρα δίδωσι τοῦτο, ἀλλ' ἐκ προτέρου ἔχοντες ὑπάρχοντες ἐν ἡμῖν τὴν ἀρχὴν ταύτης, τοιαύτης πεποιθήσεως γινεσθαι τὰ καθ' ἑκαστα. Τὸ δ' αὖ τῆς φύσεως εὐσταθὲς καὶ ἀμειδν, ἐκ τῆς ἐννοίας καὶ αὐτὸ τοῦ ἀπειροσφόρου καὶ ἀναλλοιώτου παραγίγει Θεοῦ. Ἡ γὰρ ἐννοία τῆς ἀπειροσφαιῆς οὐσίας ἐμφαντοῦ ἐστὶν ἐν ἡμῖν, τοιαύτη ἐκ προτέρου, καὶ ὅφ' οὐδὲμιαις κείρας ὑπερογενῶς δίδεται· ἐπὶ τὸ ἀπειροσφαιῆς ἐν οὐδὲν τῶν κτιστῶν εὐσταθῇ. Εἰς οὗ καὶ προβλεπόντων καταπίπτει τὸ σύστημα τῆς αἰσθητικῆς καὶ ἐμπειρικῆς φιλοσοφίας. Οὕτως δὲ καὶ αὐτῆς ὁ σύλλογισμός ἐστὶ τῆς εὐσταθείας τῆς φύσεως ἢ τῆς τελειότητος τοῦ Θεοῦ ἐπαινεδόμενος, δύναται πεποιθήσεως συνάγειν τὸ μέρει ἐκ τοῦ γινεσθαι. (ὁρ. §. 131 καὶ §. 134. καὶ Σχ. §. 100.)

κότα. Τοῦτο δὲ μάλιστα γίνεται, ὅταν ἤδη ἄρχωνται ἀναπτύσσονται αἱ ἐπιστήμαι. Ὁ γὰρ ἀνθρώπινος νοῦς φύσει δρεγόμενος τῶν καθόλου, εἰ μήπω μακροχρόνιος πείρα ἐξεδίδαξεν, ἀρκεῖται ταῖς ὑποθέσεσι, καὶ ταύταις ἐπαναπαύεται. Ἀλλ' ἐκ τῆς τοιαύτης ἀβασανίστου ἐπιδρομῆς καὶ ἐπιπολαιότητος τοῦ παρελθόντος, σφάλλεται καθ' ἐκάστην ἢ τοῦ μέλλοντος πρόγνωση. Μόνη γὰρ ἡ ἀσφαλὴς πείρα οἷδε συνάγειν τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην, ἐξ ἧς οἷόν τε προῖδειν ἀλαθῆτως εἰς τὸ βαθὺ σκότος τοῦ μέλλοντος.

§. 148. Ἔτι δὲ σημειωτέον, ὅτι αἱ θεωρίαι αἱ στρεφόμεναι περὶ πράγματα φύσει δυσχερῶς γενικεύμενα, εἰσὶν αἱ ἀρχαὶ περιέχουσαι ἀκροσφαλεῖς καὶ ἀβεβαίους. Τοιαῦται δ' εἰσὶ μάλιστα αἱ πολιτικαί, αἱ δικνοητικαί, καὶ αἱ ἱατρικαὶ θεωρίαι, τὸ πιθανὸν μᾶλλον ἢ τὸ βέβαιον διδοῦσαι. Ὅπου γὰρ ἡ φύσις τῶν ὄντων ἐστὶν οὕτω πολὺπλοκος, καὶ ἡ σχέσις τῶν γινομένων οὕτως εὐμετάβλητος, ὥστε δυσδιόριστα καὶ δυσδιάκριτα πάντ' ἀποβαίνειν, ἐκεῖ δυσχερὲς ἐπιτυχεῖν ἀκριβοῦς ἀναμφηρίστου. Τοῦτο γὰρ τὸ πλεονέκτημα μέχρι τοῦδε μόναις δέδοται ταῖς ἐπιστήμαις, ταῖς στρεφομέναις περὶ πράγματα ἀπλὰ καὶ εὐδιόριστα, οἷα ἐστὶν ἡ Χημεία, καὶ μάλιστα ἡ Φυσική.

Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῆς γενικεύσεως. Μεταβῶμεν δὲ νῦν ἐφ' ἑταρον ἔργον τοῦ νοῦς, ἑγγιστα τῆς γενικεύσεως ἐχόμενον, λέγω δὲ τὴν ἐξαγωγήν ἢ τὸν συλλογισμόν. (α)

(α) Φαίνεται καὶ ἄριστος οὕτω πως δεχόμενος τὴν ἐπαγωγὴν, ὡς ἐροῦν ὅσον ἀπὸ τῶν καθ' ἑαυτὰ ἐπὶ τὰ καθόλου, (Τοπικ. Βιβλ. Α. Κεφ. Ι.) καὶ ὡς ἀρχὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ καθόλου, καὶ ἀντιδιαστειλλομένην πρὸς τὸν συλλογισμόν, τὸν ὁρμώμενον ἐκ τῶν καθόλου. (Ἠθικ. Νικομ. Βιβλ. ζ. κεφ. γ.) Καίτοι ὁ Φιλόσοφος ἐν τοῖς Ἀναλ. Πρωτ. Βιβλ. Β. κεφ. κγ. ἰδίᾳ προτίθεται τὸν ὅρισμὸν τῆς κατ' αὐτὸν ἐπαγωγῆς, ὡς ἀντικειμένης πρὸς τὸν συλλογισμόν. Ὅτι ἔστι παρ' αὐτῷ σημαίνει ἡ λέξις καὶ τὴν νεωτέραν ἐκδοχὴν, ἐπὶ τὰ τῶν ῥῆμα ἀντικειμένων ἐπὶ τὰ καθόλου, ἐπὶ τὰ τῶν διὰ πείρας, ἴσως ἂν καλῶς ἐπιστήσκει γένετο φανερόν. Ὅρα μάλιστα Ἀναλ. Ἰγ. Βιβλ. Β. Κεφ. ιε. « ἄλλον δὲ ἐπὶ ἡμῖν τὰ πρῶτα οἷον ἐπαγωγῇ γνωρίζον ἀναγκαῖον· καὶ γὰρ καὶ ἡ αἰσθησις (ἢ ἐξωτερικὴ, δηλ. καὶ ἡ ἐσωτερικὴ) οὕτω τὸ καθόλου ἐμποιεῖ. » Τούτ. καὶ ἡ αἰσθησις ἐμποιεῖ καὶ τὸ καθόλου. Τὸν δὲ συλλογισμόν ὥδε μάλιστα ἱερίζεται. Τοπ. Βιβλ. Α. Κεφ. α. « Ἐστὶ δὲ συλλογισμὸς, λόγος ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν, ἑτερόν τι τῶν κειμένων

§. 149. Η'ν. Περὶ τῶν συμπερασματικῶν ἐννοιῶν. — Αἱ προσγινόμεναι ἡμῖν ἐννοιαὶ οὐκ εἰσὶ μόνον ἐννοιαὶ ἐκ κατόψεως καὶ ἐννοιαὶ κατ' ἐπαγωγὴν, ἀλλὰ καὶ ἐννοιαὶ κατ' ἐξαγωγὴν ἢ συλλογιστικά. Ὅταν γὰρ λέγωμεν, πᾶσα ἀρετὴ ἐστὶν ἐπαινετὴ. — Ἀλλὰ μὴν ἡ ἀνδρεία ἐστὶν ἀρετὴ. — Ἀρα ἡ ἀνδρεία ἐστὶν ἐπαινετὴ — ἡ τρίτη αὕτη πρότασις παρίστησιν ἐννοίαν ἐξαγομένην ἐκ τῆς πρώτης, ἐν ᾗ ἐμπεριείχετο ὑπολανθανόντως. Οὕτω δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι πᾶν σῶμα ὑπέκει τῇ βαρύτητι, συνάγομεν ὅτι καὶ ὁ κάλαμος σῶμα ὢν, ἐπείγεται καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῆς βαρύτητος. Δῆλον οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι πᾶσα ἐννοία συμπερασματικὴ, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνυπολανθάνει καὶ ἐγκρύπτεται τῇ γενικῇ ἐννοίᾳ, ἐξ ἧς συνάγεται· ἐπειτα δὲ ποτε, χρεῖας οὕσης, ἐκφαίνεται καὶ προκύπτει κατὰ τινα μέθοδον καλουμένην ἐξαγωγὴν ἢ συλλογισμόν.

§. 150. Ἀλλὰ πρὶν ἢ εἰπωμεν περὶ τῆς συλλογιστικῆς ταύτης μεθόδου, ζητήσωμεν τὸν χαρακτῆρα τούτων τῶν ἐξαγομένων ἐν-

ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει διὰ τῶν κειμένων. Ἀποδείξις δὲ ἐστὶν, ὅταν ἐξ ἀληθῶν καὶ πρώτων ὁ συλλογισμὸς ᾗ, ἢ ἐκ τοιούτων, ᾧ διά τινων πρώτων καὶ ἀληθῶν, τῆς περὶ αὐτὰ γνώσεως τὴν ἀρχὴν εἰληπεν. » Ἀλλὰ. δι. Ἀναλ. Ἰγ. Βιβλ. Α. κεφ. ια. « Ἐστὶ δ' ἡ μὲν ἀποδείξις, ἐκ τῶν καθόλου· ἡ δ' ἐπαγωγὴ, ἐκ τῶν κατὰ μέρος. Ἀδύνατον δὲ τὰ καθόλου θεωρεῖσαι, (τούτ. μαθεῖν ἐν ἐπιστήμῃ) εἰμὴ δι' ἐπαγωγῆς. (Ἐπὶ καὶ τὰ ἐξ ἀπαρίσεως λεγόμενα, ἔστι δι' ἐπαγωγῆς γνώριμα, καὶ τὴν βούληται γνώριμα ποιεῖν, ὅτι ὑπάρχει ἐκάστῳ γένει ἓνα, καὶ εἰμὴ χωριστὰ εἰσιν, ᾗ τοιοῦδι ἑκαστον). Ἐπαχθῆναι δὲ μὴ ἔχοντας αἰσθησὶν ἀδύνατον. Τῶν γὰρ καθόλου ἡ αἰσθησις· οὐ γὰρ ἐνδέχεται λαβεῖν αὐτῶν τὴν ἐπιστήμην. Οὕτω γὰρ ἐκ τῶν καθόλου ἄνω ἐπαγωγῆς, (δηλ. οὐχ οἷόν τε εἶχεν τὰ καθόλου τὰ διὰ τῆς διπλῆς ἐπαγωγῆς, ὡς ἂν ἡμεῖς εἰποιμεν, διδομένα, ἐξ ὧν τὴν ἐπιστήμην συνιστῶμεν) οὕτω διὰ τῆς ἐπαγωγῆς ἄνω τῆς αἰσθήσεως· » (διότι ἡ διπλῆ αἰσθησις, ὡς εἴρηται ἡμῖν, τὴν ἐπαγωγὴν εἰς ἐνέργειαν καταστρέφει). Ὅρ. δὲ καὶ Ἀναλ. Πρωτ. Βιβλ. Β. κεφ. κα. « Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῇ Μένωνι λόγος, ὅτι ἡμάς ποτε, ἀνάμνησις· οὐδαμῶς γὰρ συμβαίνει προεπίσταναι τὸ καθέκαστον, ἀλλ' ὅμα τῇ ἐπαγωγῇ λαμβάνειν τὴν τῶν κατὰ μέρος ἐπιστήμην, ὥσπερ ἀναγνωρίζοντας· ἓνα γὰρ ἰδόντες, εὐθὺς ἴσμεν. » Ὅρα δὲ καὶ Ἀναλ. Ἰγ. Βιβλ. Α. κεφ. α. « Πρὶν δ' ἐπαχθῆναι, . . . τρόπον μὲν τινα ἴσως φατίον ἐπίστανται· τρόπον δ' ἄλλον, οὐ. . . . Εἰ δὲ μὴ, τὸ ἐν τῇ Μένωνι ἀπόρημα συμβαίνει· ἢ γὰρ οὐδὲν μαθήσεται, ἢ ἂ οἶδε. »

Καὶ ταῦτα δὲ παραδεικτικώτερον, ὡς δεικνόντα τραγῶς, ὅσοις ἡμῖν ἐναρπάζεται θεομαρτυροῦν τοῖς τοῦ περιπόσου ἄριστος. τεύχεσιν, ὃν καιρὸς καὶ ἡμῖν ἀναρῶμεν τοῖς αὐτοῦ ἀπογόνους, περὶ πλείους γὰρ ποιούμεναι τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀρχαίας Φιλοσοφίας.

νοιών. Πρῶτον μὲν οὖν, ἡ τοιαῦται, οὐκ εἰσιν ἄμεσοι· προϋποτί-
θεσσι γὰρ ἐν τῇ διανοίᾳ οὐ μόνον τὴν γενικὴν ἐννοίαν, ἀλλὰ καὶ
τὰς κατ' ἀριθμὸν ἐννοίας, ἐξ ὧν αὕτη γενικεύεται. Δεύτερον δὲ οὐκ
εἰσιν αὐτόματοι· καὶ γὰρ ἐάν ποτε δεξιότητι νοὸς τάχιστα ἐξελίτ-
σονται, χρήζουσιν ὅμως τό γε πρῶτον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον
σκέψεως τινος. Ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀφαιρέσεως δεῖ συντόνου
καὶ ἀκριβοῦς μετὰ καὶ μνήμης ἰσχυρᾶς καὶ πλουσίας. Τρίτον δ' ἐν-
ταῦθεν οὐκ εἰσιν οὐδὲ κατ' ἀνάγκην ἀληθεῖς, ἐάν μὴ αἱ τε προηγού-
μεναι ἀρχαὶ ᾧσιν ἀσφαλεῖς καθ' ἑαυτάς, τὰ τε συμπεράσματα νό-
μιμα καὶ ἀπρόσβλητα βάλινωσιν· ἄλλως γὰρ ψεύδονται, ἢ γοῦν εἰσιν
ἀναπόδεικτα. Τέταρτον δ' ἐνίοτέ εἰσι καὶ γενικαί, ἀλλ' ὑποδεέστε-
ραι ἢ τῶν προτιθεμένων ἀρχῶν· πλεονάκις δ' εἰσὶ μερικαί, πρὸς
τούδε τι ἄτομον ἀναφερόμεναι. Διακρίνονται ἄρα ἀπὸ τε τῶν κατο-
ψίων ἐννοιῶν, ἀπὸ τε τῶν κατ' ἐπαγωγὴν, κἀνταῦθεν ἀρχὴν καὶ
γένεσιν διάφορον ἔχουσιν· οὐ γὰρ ἐκ τῆς κατοπτικῆς ἢ ἐκ τῆς ἐπα-
γωγικῆς δυνάμεως τοῦ νοὸς προκύπτουσιν, ἀλλ' ἐκ τῆς συλ-
λογιστικῆς.

§. 154. Ἀλλὰ τί ἐστὶν ἡ ἐξαγωγικὴ ἢ συλλογιστικὴ αὕτη δύ-
ναμις; Ἐάν ἐπὶ παραδειγματικῶν, ὁρμηθέντες ἀπὸ τοῦ συμπεράσμα-
τος, ἰχνηλατήσωμεν πάσας τὰς ἐκ διαδοχῆς γινόμενας ἐργασίας τοῦ
νοὸς, εὐρήσωμεν ὅτι ἡ προτεινομένη ἐξηγήσις ἐστὶν ὀρθοτάτη. Πρῶ-
τον μὲν γὰρ οὐδεὶς ἄρχεται ἀπὸ τοῦ συλλογίζεσθαι· πρὸ τούτου
γὰρ ἀπαιτεῖται ἡ γενίκευσις, τουτέστιν ἡ γνώσις τῶν γενῶν καὶ
τῶν νόμων. Τούτων δὲ τεθειμένων, ἥτοι καταφρονητέον ἐστὶ τῆς
ἐν τῷ σύμπαντι τάξεως ὡς ἀθεμελιώτου, ἢ συνακτέον ἐστὶν ὀρθῶς
ἐκ τῶν γενικῶν γνώσεων συμπεράσματα ἀσφαλῆ. Τὸ δὲ συνάγειν
τὰ τοιαῦτα συμπεράσματα, ταῦτόν εἰπὼν ἐφαρμόζειν πεποιθότως
τὰς προσηρμένους ἀρχάς, τοῦτό ἐστι τὸ συλλογίζεσθαι.

§. 152. Περαιναται δὲ ὧδε ἡ ἐργασία αὕτη· προκειμένης τινὸς
οὐσίας, ἡ μὲν τις τῶν ποιότητων ἐστὶ γνωστὴ, ἑτέρα δὲ τις ἄγνω-
στος· καὶ χρήζουσα προσδιορισμοῦ ἢ δυσχερὲς ὅν ἢ καὶ ἀδύνατον
ἐξερεῖν διὰ τῆς πείρας, χρώμεθα τῷ δε τῷ τρόπῳ. Ζητούμεν γὰρ
διὰ τῆς συγκρίσεως, εἴ περ ἡ γνωστὴ ποιότης εὐρίσκεται ὁμοιοτά-

τῇ ἐν τινι τῶν ἐγνωσμένων γενῶν. Ἐάν οὖν εὐρίσκηται, ἐπειδὴ οὐκ
ἐστὶ πάντως μεμονωμένη, ἀλλὰ καὶ μετ' ἄλλων τινῶν ἰσχυρῶς
συνδέεται, καὶ δι' ἀναφορῶν ἀμεταβλήτων καὶ ἀμετακινήτων,
ἐπεται ὅτι τὸ ἄτομον τὸ εὐμοιροῦν τῆς ποιότητος ταύτης, ἔχει καὶ
πάσας ὁμοῦ τὰς ποιότητας τοῦ γένους, ὅφ' ὃ καθυπάγεται, καὶ
οὕτω γινώσκεται καὶ καθ' ὃ μέρος τῆς φύσεως αὐτοῦ πρότερον
ἠγνοεῖτο. Ἀλλὰ καὶ ὅταν μέλλωμεν προσδιορίζειν, τίνος περιστά-
σις συνεπάγεται γινόμενόν τι, ζητητέον εἰ τοῦτο εἰς τινὰ νόμον
ἀναφέρεται, τουτέστιν, εἰ τέταχται ὑπὸ φαινόμενα, ἃ διατελεῖ ἀμε-
ταβλήτως ἀλλήλοις συνδεδεμένα. Οὕτω γὰρ δῆλον, ὅτι ἔχει πάντα
τὰ παρακολουθοῦντα τῷ περιέχοντι τοῦτο νόμῳ.

§. 153. Καὶ καθόλου εἰπεῖν, ἀρκεῖ τύπον γινώσκειν τινὰ, ἐν ᾧ
εὐρήσωμεν τὰ διδόμενα ἀγνώστου πράγματος, ἵνα καταμάθωμεν τὸ
ἄγνωστον τοῦτο πανταχόθεν, καὶ κατανοήσωμεν αὐτὸ συμφώνως
τῷ τύπῳ, πρὸς ὃν ἀναφέρεται. Α' μὲν γὰρ τύπος τις, ἢ ἀρχὴ, ἢ
γενικὴ φύσις γνωστὴ, ἢ ἀπλούστερον γνωστὸν τι· Β' δὲ μερικόν
τι ὑποκείμενον, ἐξ ἡμισείας γνωστὸν καὶ διδόμενον, ἢ ἄγνωστον
μετὰ τινων διδομένων· Γ' δὲ παράθεσις τοῦ ἀγνώστου πρὸς τὸ
γνωστόν· καὶ Δ' τὸ λογικὸν συμπέρασμα τὸ ἐξηγούμενον καὶ
προσδιορίζον τὸ ἄγνωστον διὰ τοῦ γνωστοῦ, ταῦτα δὲ τὰ τέσσαρα,
τὸ πασίγνωστον, τὸ ἡμίγνωστον, ἢ παράθεσις ἀμφοτέρων, καὶ ἡ
ἐξαγωγή, ἐστὶ τὰ συνιστάμενα σύμπασαν τὴν συλλογιστικὴν
ἐργασίαν.

§. 154. Ἐκαστος δ' ὁρᾷ ὅτι σύγκρισίς τις μετὰ τῆς ἀκραδάντου
πεποιθήσεως, ἢν ὁ λόγος ἐξ ἱμῦτου ὁρμῆς ἀπονέμει τῇ εὐσταθείᾳ
καὶ ἀμεταβλησίᾳ τῶν γενῶν καὶ τῶν νόμων τοῦ σύμπαντος, ἄγει
πρὸς τινὰ κρίσιν, ἐν ᾗ ἡ φύσις τοῦ ἀγνώστου συνάγεται καὶ συμ-
περαίνεται βεβαίως ἀπὸ τῆς τοῦ γνωστοῦ. Οὐ γὰρ δήπου ἀπλῆ τίς
ἐστὶ σύγκρισις, οἷα ἦν ἡ ἀντιπαρτιθεῖσα δύο τινὰ ἐξ ἴσου σαφῆ
πρὸς ἀντιρίσιν τῶν ἐν ἑκατέρῳ ὁμοιοτήτων ἢ ἀνομοιοτήτων. Ἐν-
ταῦθα γὰρ ὁ μὲν ἕτερος τῶν ὄρων τῆς συγκρίσεως, ἢ ἀρχὴ, πασίδη-
λός ἐστιν· ὁ δὲ, τὸ προκείμενον εἰς προσδιορισμὸν, ἢ τὸ ζητούμενον
X, μόνον ἐν τοῖς διδομένοις ἐστὶν εὐνόητον. Ἀλλὰ ταῦτ' ἐστὶν ἀρ-

κοῦντα, ἵνα ἀνακαλυφθεῖσθαι σχέσεώς τινος μεταξύ τούτων τῶν δεδομένων, καὶ τινος πρὸς αὐτὰ ἀναλόγου καὶ ἀντιστοίχου κατηγορήματος ἐν τῇ ἀρχῇ, (ἢ τῷ γνωστῷ τύπῳ), τὸ Χ ἐκλήσθαι καὶ διορίζεται διὰ τῆς σχέσεως ταύτης.

§. 155. Ὑποκείσθω δὲ καὶ δύο παραδείγματα. Α' Πᾶσα τέχνη συντείνουσα πρὸς τὴν τελειοποίησιν τῆς ἡμετέρας γύσεως, μέρος ἐστὶ τῆς Ἠθικῆς.— Ἀλλαμὴν ἡ Λογικὴ διευθετοῦσα τὸν τοῦν ἡμῶν πρὸς ἀνέυρεσιν τῆς ἀληθείας, τελειοποιεῖ τὴν γύσιν ἡμῶν.— Ἄρα ἡ Λογικὴ μέρος ἐστὶ τῆς Ἠθικῆς.— Ἐνταῦθα γοῦν τίς ἐστὶν ἡ ἀρχή, ὁ γνωστός τύπος, τὸ γενικὸν τὸ προσδιορίσον καὶ διασαφήσον τὸ ἄγνωστον; Πάντως γε τὸ, πᾶσα τέχνη κτλ.— Τί δὲ τὸ ἄγνωστον τὸ προσδιορισθασόμενον; τὸ ἡ Λογικὴ.— Ἐνθα τὰ διδόμενά ἐστι, διευθετεῖ κτλ. Διὰ τούτων γὰρ τῶν δεδομένων, ἢ τῶν ὁμολογουμένων χαρακτηριστῶν τῆς Λογικῆς, εὐχερὲς ἀναγαγεῖν αὐτὴν διὰ τῆς συγκρίσεως ὑπὸ τοῦτο τὸ γένος τῶν τεχνῶν, τῶν προτιθεμένων τὴν βελτίωσιν καὶ τελειοποίησιν τῆς ψυχῆς, κἀντεῦθεν συμπερᾶναι μέρος εἶναι τῆς Ἠθικῆς.

§. 156. Β' Ἡ ποίησις ἐστὶν ἀγαθὸν τῷ ἀνθρώπῳ.— Ἀλλὰ πάν τὸ ἀληθὲς ἀγαθὸν ἐπιβάλλεται ὡς καθήκον.— Ἄρα ἡ ποίησις κτλ.— Ἐνταῦθα οὖν τὸ μὲν ἄγνωστον τὸ προσδιορισθασόμενον διὰ τινος ἀρχῆς ἐστὶν ἡ ποίησις· τὰ δὲ διδόμενα, ἢ αἱ περιστάσεις, διῶν ἐστὶν ἐπιδράξασθαι ἀναλογίας τινὸς μεταξύ τοῦ μερικοῦ τούτου ὑποκειμένου καὶ τῆς γενικῆς ἀρχῆς, ἐστὶν ὅτι ἡ ποίησις λυσσιτελεῖ τῷ ἀνθρώπῳ· ὁ δὲ ἀφηρημένος τύπος, καὶ ἡ καθόλου ἀρχή, ὅθεν ἐστὶ συναγαγεῖν τι περὶ τοῦ ζητουμένου, ἐστὶν ἡδε ἡ πρότασις· πάν τὸ ἀληθὲς ἀγαθόν· κτλ.

§. 157. Δύο δὲ τινα συμβαίνει τῷ συλλογιζομένῳ. Ἦτοι γὰρ ἀφορμᾶται ἀπὸ τοῦ γενικοῦ, κἀκείθεν διὰ τινος σειρᾶς μέσων ὄρων κἀτῆσι μέχρι τοῦ προκειμένου ὅρου εἰς διορισμὸν, καὶ εἰ εὔροι αὐτὸν ὑπαγόμενον εἰς τὴν προτιθεῖσαν ἀρχήν, συμπεραίνει εὐλόγως· ἢ ἄναισιν ἐκ τοῦ διορισθασομένου καὶ τῶν δεδομένων περὶ αὐτοῦ, βαθμηδὸν μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς ἐξηγουμένης τὸ ζητούμενον, καὶ συνάγει αὐτῆς τὸ συμπέρασμα. Τὰ δὲ προεκτεθειμένα προσεχῶς

παραδείγματα ὑποδείκνυσι τὴν διπλὴν ταύτην πορείαν τοῦ συλλογιστικοῦ.

§. 158. Καὶ ἐστὶ μὲν ἐκτέρωθεν ἐρριχέσθαι τοῦ σκοπούμενου, ἀλλ' οὐκ ἐπίσης εὐστόχως. Τὸ γὰρ ἀφορμᾶσθαι ἀπὸ τῶν γενικῶν, ἐπισφαλέστερον καὶ ἀστοχώτερον δοκεῖ, ἄλλως τε καὶ ὅταν διὰ πολλῶν ὁ λόγος διῆρ. Ἐάν γάρ τις ἐπιλάβηται τύπου τοῦ μὴ προσήκοντος τοῖς δεδομένοις περὶ τοῦ ἀγνώστου, τότε εἰς κενὸν διαβρῆσεται σύμπασα ἡ πεφροντισμένη ἀλληλουχία τῶν συγκρίσεων, ὡς ἐν ἀδύνατον καταντῆσαι εἰς τινα σχέσιν ταυτότητος ἢ ἀναλογίας μεταξύ τῶν ἀντιπαραβαλλομένων ὄρων· κἄν γὰρ ὁ συλλογισμὸς ὀρθῶς χωρῇ, τὸ συμπέρασμα οὐδενὸς λόγου ἐστὶν ἄξιον. Ἡ γὰρ αἵρεσις τοῦ πρώτου ὅρου διακεκινδυνευμένως καὶ ἐν σκότῳ γινομένη, εἰκότως ἂν εἰς πλάνην παρεκτρέψαιεν.

§. 159. Οὕτω γὰρ, ἐάν τις βουλόμενος δεικνύειν ὅτι ἀγαθὸν ἡ οἰκογένεια τῷ ἀνθρώπῳ, ἀξιοὶ χρῆσθαι ταύτῃ τῇ γενικῇ ἀρχῇ, ὅτι ἀγαθὸν ἡ φύσις αὐτῷ, μάτην ὁ συλλογισμὸς χωρήσει, ὡς μὴ δυνάμενος εἰς τὸ ζητούμενον συμπέρασμα καταντῆσαι. Διὰ γὰρ ταύτης τῆς ἀρχῆς ἔχει μὲν ἂν τις δεικνύειν, ὅτι τόδε τι μέρος τῆς φύσεως, οἷον τὰ ὀρυκτὰ ἢ τὰ φυτὰ ἐστὶ χρήσιμα τῷ ἀνθρώπῳ· οὐδὲν ὁμοῦ δεικνύει περὶ τῆς οἰκίας ἢ συγγενείας, ὡς ὅφ' ἕτερον γένος ἀναγομένης παρὰ τὸ προτιθεῖμενον.

§. 160. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐτέρας ὁδοῦ οὐκ ἂν ταῦτά ἀποπλανηθίμεν· ὅτι ὁρμώμενοι ἀπὸ τοῦ προκειμένου εἰς διορισμὸν, οὐ κινδυνεύομεν κατὰ σκότους ἡλάσκοντες. Τούτῳ γὰρ πρώτιστα τὸν νοῦν ἐπιστήσαντες, πειρώμεθα, τῶν δεδομένων ἀντεχόμενοι, εἰς τι γενικώτερον βάδην ἀνιέναι. Διελθόντες δ' ὅλην τὴν κλίμακα τοῦ συλλογισμοῦ, ἂν μὲν ἐγγωρῇ, ἀσφαλῶς συμπερανοῦμεν· ἂν δὲ μηδὲν συμπέρασμα ἔχωμεν συναγαγεῖν, δῆλον ὅτι ἀδύνατον φύσει τὸ πρᾶγμα ἐστὶ, καὶ ἐλλείπει τι ἐν τοῖς δεδομένοις. Ἀλλὰ καὶ οὕτω μανθάνομεν γοῦν, διατί ὁ συλλογισμὸς οὐ χωρεῖ μέχρι τέλους· ὅτι τὰ διδόμενα, οὐ πλήρη οὐδ' ἱκανά· ἐστὶν ἄρα συμπληρῶσαι αὐτὰ καὶ ἐπαναλαβεῖν ἀσφαλέστερον τὴν ἐργασίαν· τοῦθ' ὅπερ οὐκ ἐστὶ ποιεῖν ἀπὸ τῶν γενικωτέρων ἀρχομένων. Ἐκ γὰρ τοῦ, ὁρμώμενο

ἀπό τινος τυχαίας ἀρχῆς, τὸ ἀγνώστον οὐ μεταξὺ συναντῶν ἡμῖν οὐδ' ἐγγὺς, παρερχομένοις τούτῳ ἐκ τοῦ πλαγίου, καὶ ἀδιασάφητον παραλιμπάνουσιν, ἐκ τούτου οὐκ ἔστι συνάγειν πάντως, ὅτι καὶ ἀνεξήγητον ὅλως ἔστι καὶ ἀνεπίδεκτον οἷας δὴποτε λύσεως. Ἀλλὰ χρὴ καὶ ἐτέρας ἀρχῆς ἐράψασθαι, καὶ διακινδυνεύειν οὐχ ἥττον ἐπ' ἀδήλοις, καὶ ταῦτα τολμᾶν ἰσως πολλάκις εἰς οὐδὲν ὄφελος καὶ μέχρις ἀηδίας.

§. 161. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς θεωρήμασι, ταυτέστι ταῖς προτάσεσιν, ὅπου οἱ δύο ὅροι τίθενται ἐξ ἀρχῆς μετὰ τῆς συνδεούσης αὐτοὺς σχέσεως, οὐδὲν ἄτοπον ἀπὸ τῶν γενικῶν ἀρχεσθαι χωροῦμεν γὰρ ἐξ ἀφορμῆς ἀσφαλούς, καὶ προοῦσι κατὰ τάξιν οὐδεὶς κίνδυνός ἐστι σφαλῆναι. Ἐν δὲ τοῖς προβλήμασι μεγίστης δεῖ φυλακῆς· τὸν ἑτερον γὰρ ἐνταῦθα τῶν ὁρων μόνον ἔχομεν· ὁ δ' ἑτερός ἐστι ζητούμενος. Ἐάν οὖν, δεῖν ἀρχεσθαι ἀπὸ τῆς ζητήσεως τούτου διὰ τῶν δεδομένων, προϋποτιθώμεν ὅμως αὐτόν, καὶ ἐπὶ κορυφῆς τοῦ ἐπιχειρήματος προτάσωμεν, δεῖος ἔστι μὴ ἀποπλανηθῆμεν, ἀσχίσαντες τῆς συλλογιστικῆς προόδου. Τὸ γὰρ αὐτῆς τῆς προσηκούσης τῷ ζητήματι ἀρχῆς ἀράξασθαι ἐκ πρώτης ἐπιβολῆς, τύχης μὲν ἔστιν ἀγαθῆς ἔργον, καὶ ὁ συλλογισμὸς τότε ὀρθῶς προΐων, βεβαίαν ἀποδώσει τὴν λύσιν· οὐ σφόνδρ δὲ παρβαῖν ἐπὶ τοιούτοις δυσεφίκτοις εὐτυχήμασιν. Ἀλλ' ἐάν τὸ πρόβλημα δοκῇ μὲν τοιοῦτο, κυρίως δ' ἢ θεωρήμα, καὶ ὁ ζητούμενος ὅρος εὐ λανθάνῃ, τότε δὴ ἔστι χωρεῖν ἀπὸ τοῦ γενικωτέρου ἀκινδύνως. Πρόδηλον γὰρ ἐνταῦθα, ὅτι ἔνεστι σχέσις μεταξὺ τῶν δύο ὁρων τῆς προβαλλομένης προτάσεως, καὶ δείξεως μόνον δέχεται τὸ πρᾶγμα. Τὸ δὲ τὰ κυρίως προβλήματα μετέρχεσθαι διὰ τῆς ὑποθέσεως, τὸν κόπον ἔστι πολυμῶς ἀναβρίπτειν πρὸς οὐδεμίαν ἰσως λύσιν. Ἐν ἑκαστῷ δ' αἰρετώτερόν ἐστι, καὶ δὴ καὶ ὅταν ἀποδεικνύωμεν, ταυτέστι καθιστῶμεν φανεράν τὴν σχέσιν τὴν συνάπτουσαν τὸ μερικὸν πρὸς τὸ γενικόν, ἀνιέναι βαθυμῶς ἀπὸ τοῦ μερικωτέρου πρὸς τὸ γενικώτερον. Ἦτε γὰρ ἀπόδειξις χωρεῖ ἀσφαλῶς, καὶ ἔξιν ἔμποισι πρὸς τὸ εὐεργίσκειν καὶ ἀνακαλύπτειν τὰ ἀήληα.

§. 162. Ἰνα δὲ ὀνομάσωμεν τὰ δύο ταῦτα εἶδη τοῦ συλλογι-

σμοῦ, καλέσωμεν σύνθεσιν μὲν τὸ ἐκ τοῦ γενικοῦ κατιόν πρὸς τὸ μερικόν· ἀνάλυσιν δὲ, τὸ ἐκ τοῦ μερικοῦ ἀνιόν πρὸς τὸ γενικόν. Ἀλλὰ τὰ ὀνόματα ταῦτα οὐ σημαίνει, ὡς ἐν τοῖς ἑμπροσθεῖν, ἀποσύνθεσιν τινὰ καὶ σύνθεσιν τῶν ἐν τῷ αὐτῷ ὑποκειμένῳ ποιημάτων. Εὐχρῆς δ' ἂν εἴη ἔργον ἐτέροις ὀνόμασι χρῆσθαι πρὸς δῆλωσιν ἐτέρων ἐννοιῶν, ἀλλ' ἡ κοινὴ χρῆσις ἀναγκάζει ἡμᾶς μὴ κινετομεῖν. Κεῖσθωσαν δὲ καὶ παραδείγματα τοῦ διπλοῦ τούτου εἶδους τοῦ συλλογίζεσθαι. (α)

§. 163. Α' Ὁ κυρίως συλλογισμὸς ἔστι μάλιστα συνθετικὸς. Δι' αὐτοῦ γὰρ τίθημεθα γενικὴν τινὰ ἀρχήν, ὅφ' ἐν καθυπάγωμεν μερικόν τι διὰ τῶν δεδομένων αὐτοῦ, καὶ οὕτω καταγεροῦμεν τούτου τὰ ἐνόντα τῇ πρώτῳ θέτῳ ἀρχῇ. Ἐκ τούτου δὲ δῆλον ὅτι καλοῖτ' ἂν ὀρθότερον ὑπόθεσις. Καὶ γὰρ παρὰ τοῖς σχολαστικοῖς, οἱ μέγα ἐφρόνουν ἐπὶ τῷ συλλογισμῷ, καὶ περὶ τούτον καταδαπανῶντο, τὰ γενικά, αἱ μίζονες, ἐπιτίθεντο ὡς ἀναντίλεκτα καὶ θέσφατα καὶ ἀναγκαίως παραδεκτὰ καὶ ἐξ αὐθεντίας. Ἀλλ' ὁ συλλογισμὸς εἰς ἀπόδειξιν τῶν εὐρημένων συμβαλλόμενος, ὅταν ἐπὶ ἀρχῶν βαίνει ὀρθῶς, εἰς ἐπιπόνησιν ὅμως καὶ ἀνακάλυψιν νέων γνώσεων παντάπασιν σχεδὸν ἔστιν ἔχρηστος, καὶ δὴ καὶ εἰς πλάνην εὐόλισθος.

§. 164. Β' Ὁ ἀλγεβρικὸς ὑπολογισμὸς ἔστι μάλιστα ἀναλυτικός. Ἐν αὐτῷ γὰρ ἀρχόμεθα ἀπὸ τοῦ ἀγνώστου, ὃ μεθερμηνεύομεν διὰ τῶν δεδομένων εἰς ἀλγεβρικὴν τινὰ ἑκφράσιν· ταύτην δὲ μεταφράζομεν εἰς ἐτέραν ἰσοδύναμον μὲν, ἐναργεστέραν δὲ, καὶ οὕτω καθιζῆς ἕως οὗ καταντήσωμεν εἰς τύπον τινὰ γενικόν καὶ

(α) Περὶ τῆς διπλῆς ταύτης ἀποδεικτικῆς ἢ συλλογιστικῆς μεθόδου, ἴδρα καὶ τὴν λογικὴν τοῦ ἑαυτίρου Εὐγενίου, Σελ. 544. Ὁ δὲ κατ' ἀνάγκην προβαίνων συλλογισμὸς, λογικὸς καὶ ἐπαγωγικός, ὡς ἐκ τῶν μερικωτέρων τὰ καθόλου ἐπαγόμενος σημαίνει γὰρ καὶ ταῦτα ὁ ἐπαγωγὴ, ἐπεὶ οὐκ ἀπὸ τῶν καθόλου ἐπὶ τὰ καθόλου. Ὅθεν Ἀριστ. Ἀναλ. Πρῶτ. Βιβ. Β. κεφ. κ. « φάνη μὲν οὖν πρότερος καὶ γνωριμώτερος, ἢ διὰ τοῦ μίσου συλλογισμῶς, (ὁ κατὰ τὸν κυρίως συλλογισμὸς ἢ ἐκ τῶν καθόλου κατιόν)· ἔπειτα δὲ ἐναργέστερος, ἢ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς » (συλλογισμὸς δὲ κατὰ τὸν ἀναλυτικὸν τὸ ἀπὸ τοῦ μερικοῦ ἀνιόν πρὸς τὸ γενικόν). Αὐτὰ δ' εἰς τὴν ἡ καθόλου σημασία τῆς ἐπαγωγῆς παρὰ τῷ Φιλόσοφῳ· ἀλλ' ἐν οὗτοις ὑπερβάτης χωρίσις ἐπαλλάσσει μίαν, ὡς προσηγορεύεται.

σαφέστατον, πάντα γνωστά ἔχοντα, καὶ τὸν διορισμὸν ἢ τὴν λύσιν τοῦ ἀγνώστου ἀποδιδόντα. Κἀνταῦθα γὰρ τύπος τίς ἐστιν, ἀλλὰ τύπος σχέσεως ποσοτήτων· πρὸς ὃν δὴ καὶ ὁ ὑπολογισμὸς, ἀλληλοδιαδόχους ἀντικαταστάσεις καὶ ἀνθυπαλλαγὰς μετερχόμενος, οὐδὲν ἕτερον οὐσας ἢ ἀληθεῖς συγκρίσεις, πειράται καθυπαγαγεῖν τὸ δεδομένον τοῦ προβλήματος, καὶ τῆς αὐτῆς μεταδοῦναι αὐτῷ μαθηματικῆς ἐναργείας. Αὕτη δὲ ἡ μέθοδος ἐν τῷ ὑπολογίζεσθαι ἀσφαλεστάτη ἐστίν, ἄλλως τε καὶ ἐννοίαις ἀπλουστάταις χρωμένῃ, καὶ γλῶσση εὐκρινεῖ καὶ ὠρισμένῃ.

§. 165. Οὕτω δὲ προθέμενοι παραδείγματα τῆς λογικῆς συνθέσεως καὶ ἀναλύσεως, τὸν κυρίως συλλογισμὸν καὶ τὸν συμβολικὸν ὑπολογισμὸν, ἐδείξαμεν ἅμα, ὅτι καὶ αὗται αἱ δύο μερικαὶ περιστάσεις τοῦ νοεῖν ἀνάγονται εἰς τὴν προεκτεθείσαν γενικὴν θεωρίαν. Ἐν κεφαλῇ δ' εἰπεῖν, τὸ συλλογιστικόν, ὥσπερ τὸ ἐποπτικόν καὶ τὸ ἐπαγωγικόν, ὄργανόν τί ἐστι προσλήψεως νέων ἐννοιῶν, ἐν ᾧ κρίνομεν ἐκ τῶν δεδομένων περὶ τοῦ ἀγνώστου διὰ τοῦ γνωστοῦ. Ὁ δὲ νοῦς ἐνταῦθα οὐχ ἀπλῶς ὁρᾷν πέφυκε τὸ μερικὸν ἢ τὸ γενικόν, ἀλλὰ τὸ μερικὸν ἐν τῷ γενικῷ, κἀντεῦθεν ἐκείνο συνάγειν καὶ πορίζεσθαι. Ἀλλὰ περὶ τούτων ὅρα πλεονέτερον ἐν τῇ Λογικῇ. Ἐνταῦθα γὰρ ἡμεῖς μόνον τὴν θεωρίαν τῆς συλλογιστικῆς δυνάμεως ἡδυσθέτημεν ἀποδοῦναι· περὶ δὲ τῆς τέχνης τῆς κανονιζούσης καὶ διευθετούσης αὐτήν, ἐν τῇ Λογικῇ ἐστὶ λόγος ἰδίᾳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'. (Ἀκολουθία.)

2^α. Περὶ τῆς νοήσεως καθὼς δυνάμειως συντηρητικῆς τῶν ἐννοιῶν, ἢ περὶ τῆς μνήμης.

§. 166. Α'. Περὶ τῆς μνήμης ἐν γένει.—Ὡσπερ τῆς Φυσικῆς ἡ μὲν ἐστὶν ἐμπειρικὴ καὶ δημοσία, ποικίλα τε καὶ περίεργα σφινδ-

μένα πρὸς ἡδονὴν μᾶλλον ἐκτιθεμένη· ἡ δὲ, θεωρητικὴ καὶ ἐπιτημονικὴ, τὰς ἀρχὰς ἀναζητοῦσα καὶ κατὰ σύστημα βαίνουσα· οὕτω καὶ τῆς Ψυχολογίας· ἡ μὲν ἐστὶν ἐμπειρικὴ καὶ ἱστορικὴ, οὐ πρὸς γενίκευσιν καὶ ἐξήγησιν τῶν διαφορῶν τῆς ψυχῆς ἐνεργημάτων ἀποτεινομένη, ἀλλ' ἀνέκδοτά τινα ἀξιοσημεῖωτα καταλέγουσα· ἡ δὲ, τοῦναντίον, ἀναλυτικὴ ἐστὶ καὶ φιλοσοφικὴ, τοὺς νόμους τῶν διανοητικῶν φαινομένων εὐμεθόδως ἐξετάζουσα. Ἐπεὶ δὲ ἡμῖν πρόκειται θεωρητικῶς ψυχολογεῖσθαι, διὰ τοῦτο τὰς ἀρχὰς ἀνερευνῶμεν, καὶ ταῦτα μάλιστα ποιήσομεν περὶ τῶν ποικίλων ἔργων τῆς μνήμης διαλαμβάνοντες. Ἀλλ' ἐκθώμεθα πρῶτον τὸ φαινόμενον τοῦτο, ὅσον ἐνεστὶ, γενικώτατα.

§. 167. Προκαίμενόν τι νοητὸν προσβάλλει τῇ διανοίᾳ, καὶ ἀναγκάζει ἡμᾶς κρίνειν περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἐστὶ κατέναντι ἡμῶν τοιῶς δέ πως ἐνεργούν. Ἀλλὰ τοῦ νοητοῦ ἀφανιζομένου, πάσαν ἐννοιαν φέροντες μετ' ἐλίγον παυόμεθα, ὅστις ἐπιλανθανόμεθα. (α) Ὑστερον δέποτε συμβαίνει τὴν ἐννοιαν αὐτοῦ ἀναλαμβάνειν καὶ περ μὴ παρόντος· καὶ δὴ καὶ κρίνομεν οὕτως, ὅτι τὸ νοητὸν οὐκ ἐνώπιον ἡμῶν πρόκειται, ὡς τὸ πρῶτον, ἀλλ' εἰς τὸ παρελθὸν μόνον νοούμεν αὐτὸ, καὶ πολλάκις μετὰ πάσης τῆς ἐνδεχομένης ἐναργείας καὶ ζωηρότητος. (β) Οὕτω δὲ φινόμεθα θεαταὶ θεάματος οὐ προ-

(α) Καλλιερὴς ἢ Ἑλληνικὴ γλῶσσα τὰς πλείους τῶν ἐργασιῶν τῆς δυνάμεως ταύτης μέσως ἐμπνέουσιν· τοιοῦτο δὲ καὶ τὸ ἐπιλανθάνομαι· ἢ γὰρ ἐπιλανθανόμενος ἐννοίᾳ τινος, αὐτὸς ἐκείνου λανθάνει, κατέχεται καὶ διασπάζεται τὴν ἐννοιαν. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ Ἀπυθάναι, οὐχὶ τὸ εἶχασι καὶ ἐξαπολλομαί· ἀλλὰ τὸ σπάζομαι καὶ διαμεῖναι, ἀρκετὴς πρὸς ἐναποκροπτόμενος. Διὰ τοῦτο ἀντικαταλόμμεθα τὰ προειρησμένα, ὡς ἂν πρὸς ἐλθεῖν κατέθεν ἐκ τῶν μαχῶν ἡμῶν ὑποκινούμενοι.

(β) Διὸ λέγει καὶ Ἀριστ. ἐν τῇ περὶ Μνήμ. « Ἀπορίσκει δ' ἂν τις, πῶς ποτε τοῦ μὲν πάθος παρόντος, τοῦ δὲ πράγματος ἀπόντος, μνημονεύεται τὸ μὴ παρόν· δηλον γὰρ ὅτι οὐ δύναται τοιοῦτον τὸ γινόμενον διὰ τῆς αἰσθήσεως ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ τῇ μερίᾳ τοῦ σώματος τῇ ἔχοντι αὐτὴν, εἶεν ζωηρότερόν τι τὸ πάθος, οὐ φαίνεται τὴν εἶναι εἶναι τὴν μνήμην. »

Δοκεῖ δ' ὁ Ἀριστ. παρεννοεῖν τὴν μνήμην ἐκ τοῦ μέναι· διὸ καὶ ἐν Ἀναλ. Ὑσ. Βιβ. Β. κεφ. ιη, ὅπου προτίθεται τὴν εἴησιν τῶν πρώτων ἀρχῶν τῶν ἀμείνων ἢ αὐταποδείκτων, πότερον οὐκ ἐννοεῖται εἶναι ἐγγίνονται, ἢ ἐννοεῖται λαλῆθαι κτλ., λέγει· « Ἀνάγκη ὅρα, ἔχειν μὲν τινα δυνάμιν, μὴ ταυτοῦ δ' ἔχειν, ἥ ἐστι τούτων τιμωτέρα κατ' ἀκριβέστερον, φαίνεται δὲ τοῦτο ὑπάρχον πᾶσι τοῖς ζώουσιν· ἔχει γὰρ

κειμένου, συνορῶντες πράγματα μὴ παρόντα. Ἀρκεῖ δὲ πρὸς τοῦτο εὐκαίρου τινὸς ἀφορμῆς ἐπιλαβέσθαι, διεγειρούσης τὴν πρώτην ἐκείνην ἔννοιαν, τὴν ἐξ ἀντιβολῆς τοῦ ὑποκειμένου ἡμῖν ἐγγενομένην. Γίνεται δὲ τοῦτο οὐ μόνον ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν συναισθημάτων, ἐπὶ τε τῶν καθ' ἕκαστα ἐννοιῶν καὶ ἐπὶ τῶν καθόλου, ἐπὶ τε τῶν συγκεκριμένων καὶ τῶν ἀρηρημένων, καὶ ἐπὶ πάσης ἀπλῶς γνώσεως.

§. 168. Τοιοῦτον ἐν γένει ἡ μνήμη, συνισταμένη ἐν τῇ ἐπινόδῳ καὶ ἐπιστροφῇ τοῦ νοητικοῦ ἡμῶν ἐπὶ ἐννοϊάν τινα, ἣν ποτε ἐρθημεν ἐννοήσαντες. Ἀλλ' ὥσπερ νοοῦντες, νῦν μὲν ὀρχηδὸν νοοῦμεν, νῦν δ' ἐσκεμμένως· οὕτω καὶ ἀναμνησκόμενοι, νῦν μὲν αὐτομάτως καὶ ἀνεπισκέπτως πάσχουμεν τοῦτο, νῦν δ' ἐλευθέρως καὶ οἰκαιοθελῶς κινούμεθα πρὸς τὴν ἀνάκλησιν τοῦ προεγνωσμένου· ὅπερ ὡς αὐτόδηλον παρεργόμεθα, ἐντασίν τινα μόνον ἐκείνην λύοντες· ὅτι ἀδύνατον δῆθεν ἀναμνησθῆναι οἰκαιοθελῶς, ὡς ἀναγκαῖον ἐν πρώτον, ἵνα ὁ νοῦς βουληθῇ ἀναμνησθῆναι, ἄρξασθαι ἀκουσίως τι ἐνθυμεῖσθαι. Καὶ δὴ λέγομεν ὅτι κατ' ἀρχὰς τὸ πᾶν γίνεται ἀβουλήτως καὶ τοῦτό ἐστι τῶν ὧν οὐκ ἔστιν ἀρχόμενοι γὰρ ἀνατυπούμεθα μόνον τοῦθ' ὅπερ αἱ περιτάσεις ἐκ τύχης ἡμῖν προφαίνουσιν. Ἐφ' ἡμῖν δ' ἐπειτα καίτοι ἐπιζητοῦμεν ἢ μὴ τὸν νοῦν τῷ αὐτομάτως ἐπελθόντι, καὶ διασαρῆσαι αὐτὸ ἐκ τῶν ἐνόντων, ἐγκρατεῖς καὶ αὐτοκράτορες γινόμενους τῆς διανοητικῆς ταύτης ἐργασίας, ὥσπερ καὶ πάσης ἄλλης. Ἐνθυμούμαι γάρ τι διὰ τοῦτο, ὅτι ἐπανερχεταί μοι· ἀλλὰ τὸ λοιπὸν τῆς ἐμῆς βουλήσεως ἐστὶν ἔργον, προσσχέιν αὐτῷ τὴν διάνοιαν συντόνως. Οὐδεμίαν τοίνυν ἐστὶν ἀντίφασιν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν τὸ πρᾶγμα γίνεται. Ἐν ἡμῖν γὰρ πλεονεχίαι πάρεσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ

δύναται σύμφυτον κριτικὴν, ἢ καλοῦσι αἰσθάνειν. Ἐνός τις δ' αἰσθήσεως, τοῖς μὲν τῶν ζώων ἐγγίνεται μὲν τὸ αἰσθητόν· τοῖς δ', οὐκ ἐγγίνεται... Παλλῶν δὲ τοιούτων γινόμενων, ἔδη διαφορά τις γίνεται· ὥς τι τοῖς μὲν, γίγνεσθαι λέγεται ἐκ τῆς τῶν τοιούτων μνήμης (παρ' ἐτέρ. μόνως)· τοῖς δὲ, μὴ. Ἐκ δὲ μνήμης πολλάκις τὸ αὐτὸ γινόμενος, ἐμπειρία· αἱ γὰρ πολλάκις μνήμαι τῷ ἀρθεῖ, ἐμπειρία μία ἐστίν. Ὁρ. καὶ Μεταφ. Βιβ. Α. κεφ. α. Λέγει οὖν Ἀριστοτ. ὅτι τὸ αἰσθητὸν ζωγραφίζεται τρέπον τινὰ ἐν τινὶ μορφῇ τῆς ψυχῆς, καὶ μένει καὶ ἐκπεπνυμένον ἐν αὐτῇ.

συνεζευγμένα τὸ ἀκούσιον καὶ τὸ ἐκούσιον, τὸ αὐθόρμητον καὶ τὸ ἐκ σκέψεως.

§. 169. Χρὴ δὲ νῦν ἐξηγήσασθαι τὸ ἔργον τῆς μνήμης, τοῦτέστιν ἀνευρεῖν τὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν αὐτοῦ, ἢ δεῖξαι τὰ προκαπιτούμενα κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἀναγαγεῖν αὐτὸ εἰς τὰ φύσει προηγούμενα· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ἐξηγεῖσθαι. Ζητήσωμεν οὖν ταῦτα διὰ τῆς ἀναλύσεως. Πρῶτον μὲν γὰρ δῆλον ὡς ἄνευ τῆς ὑποστατικῆς ταυτότητος ἢ τῆς τοῦ προσώπου διαρκείας, ἀδύνατον ὑπάρχει τὴν μνήμην. Εἰ γὰρ ἕτερον σήμερον πρόσωπον τὸ χθὲς διεδέξατο, τίς μηχανὴ τούτῳ τῶν ἐκείνου μνησθῆναι; Ἀλλὰ πῶς συμβαίνει ἡ ἐπινόδος αὕτη; τί ἀποβαίνουσιν αἱ ἐννοιαὶ, αἱ ἱκανὸν χρόνον λανθάνουσαι καὶ ἀγνοούμεναι, αἴφνης ἐπειτα εἰς μέσον προκύπτουσι, πρὸς τι τῶν παρεχλημένων ἀναφερόμεναι; Ποῖον τὸ μυστήριον τῆς διαρκείας καὶ διαμονῆς αὐτῶν; Εἰ γὰρ που μὴ διεσώζοντο αἱ ὑπομνήσεις, οὐκ ἂν ἔσσαν ἐννοιαὶ καινουργούμεναι, ἀλλὰ νέαι γνώσεις ἐπὶ τοῦ παρόντος, καὶ πρώται ἤδη προσλήψεις. Ἡ ἐνδόμυχος παρατήρησις οὐ δύναται εἰσδύσαι εἰς τὸ ἀπόκρυφον τοῦτο, ὡς μελεμὴν λαβὴν παρέχον τῇ συνειδήσει. Εἰκοτολογήσωμεν οὖν τὸ πιθανώτερον, ἐξ ὧν γινώσκουμεν περὶ τοῦ φαινομένου τούτου.

§. 170. Ἰσμεν γὰρ, ὅτι ἡ ψυχὴ οὐ μόνον ἐστὶν ἡ αὐτὴ, ἀλλὰ καὶ φύσει ἐνεργὴς, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ συμβαίνοντα ἐνεργειαί εἰσιν. Ἐνεργεῖ οὖν, καὶ ὅταν νοῇ, καὶ αἱ ἐννοιαὶ οὐχ ἕτερόν εἰσιν ἢ ἐνεργήματα τῆς ψυχῆς. Ὁρώσα τοίνυν νοητόν τι, καὶ ταῦτα μετὰ σκέψεως, μεγίστην ἐπιδείκνυται τὴν ἐνεργειαν πρὸς τὴν ἐκείθεν προσβολήν. Ἀλλ' ἡ προσβολὴ αὕτη, ἐξερκνιζομένου τοῦ νοητοῦ, κατ' ἐλάχιστον αἱ ἀσθενεστέρα γίνεται, καὶ τέλος εἰς κινήσιν τινα ἀπολήγει μνηστιάδῃ καὶ ἀσυνειδήτῳ ἢ ἀναπίγνωτον. Ἐξ ὧν ὅτι δὲ καὶ παντάπασιν οὐχεται καὶ ἐξ ἀπόλλυται ἀναπισσεπτι. Ἀλλ' ὅταν σώζεται, οὐ κατέχει μὲν οὐδὲ κινεῖ τὸν νοῦν, ὡς ἐνεργημα οὐσα ἀμωδρὸν καὶ ἀναπαίσθητον καὶ οἰκεῖ διαφύγον, διαμένει δὲ ὅμως διακρινομένη πασῶν τῶν ὧν ἄλλων· ἀόρατος γὰρ οὐσα οὐκ ἐστὶ καὶ ἀνόπαρκτος, ἀλλ' οἰόντι ζώοντι, συγκαλύπτεται ὑποθαλπομένη.

Ἡ γοῦν αὐτότης ἀγνοεῖ διατιθεμένη ἔτι καὶ ὑποκινουμένη ὑπὸ ταύτης τῆς ἀσυναίσθητου προσβολῆς· φέρεται μὲν γὰρ ταύτην ἀδιαλείπτως ἐν ἑαυτῇ, ἀλλ' ἐνυπολανθάνουσιν εἰς τὰ μυχαίτατα βάθνη. Ὄταν δέποτε περιστάσεις τινὲς ἐξεγείρωσι τὴν μνήμην, παρ' αὐτὰ καὶ νοῦς λαμβάνει τὸ συναίσθημα τῆς προσβολῆς ταύτης, οὐ καὶ νῦν ὅλως αὐτὴν θεωρῶν, ἀλλ' ἀναγνωρίζων ἐπανηύσαν καὶ ἐπιστρέφουσιν. (α)

§. 171. Ἐκαστὸς οὖν ὁρᾷ τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν, ὅτι αἱ ἀναπολούμεναι ἐννοιαὶ οὐδέποτε διέλιπον ἐνυπάρχουσαι τῇ ψυχῇ, καὶ περ οὔσαι ἄδηλοι καὶ ἀφανεῖς. Διπλῇ ἄρα ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς· ἡ μὲν γὰρ ἔχει συνειδήσιν ἑαυτῆς· ἡ δὲ, οὐ. Ἐστὶ δ' ἅμα καὶ γονιμωτάτη, ὡς οὐ μόνον τὰ μετὰ συνειδήσεως περαίνουσα, ἀλλὰ καὶ μυρία ἕτερα ἐν ἀγνοίᾳ. Ἐάν τις ἐνθυμηθῇ πρῶτον μὲν, ὅτι οὐδαμῶς δοκεῖ δυσπαράδεκτον, εἰ δυνάμεις τις ὑποτεθεῖν ἔχουσα συναίσθησιν τῶν οἰκείων ἐνεργημάτων, νῦν μὲν ἰσχυρότερον, νῦν δ' ἀσθενέστερον, νῦν δὲ καὶ οὐδὲ ὅλως· ἔπειτα δὲ, ὅτι πολύτροπόν τι καὶ ποικιλόστροφον ἡ ἡμετέρα ψυχὴ, μυρίας ἀναπτύξεις ἀναπτυσσομένη, ἡ ὑπόθεσις αὕτη οὐδαμῶς ἔσται ἄτοπος. Καί τοι δεχόμενοι μὲν ταύτην, πάντ' εὐχερῶς ἐξηγούμεθα· ἀποδοκιμάζοντες δὲ, οὐδὲν ἐξηγήσασθαι ἔχομεν.

(α) Τὴν περίστασιν ταύτην, ἡ διακρίνει τὴν μνήμην ἀπὸ τῆς ἀπλῆς συλλήψεως ἢ φαντασίας, καὶ Ἀριστοτέλης ἐσημειώσατο. « Αἰεὶ γὰρ ὅταν ἐνέργῃ κατὰ τὸ μνημονεύειν, οὕτως ἐν τῇ ψυχῇ λέγει, ὅτι πρότερον τοῦτο ἤκουσεν ἢ ᾤετο ἢ ἐνόησε. » Καὶ κατωτέρω. « Αἰεὶ γὰρ ὅταν ἐνέργῃ τῇ μνήμῃ, καθάπερ καὶ πρότερον εἶπομεν, ἔτι εἶδε τοῦτο ἢ ἤκουσεν ἢ ἔμαθε, προσεπακισθάνεται ὅτι πρότερον. Τὸ δὲ πρότερον καὶ ὕστερον, ἐν χρόνῳ ἐστὶ. Τίνας μὲν οὖν τῶν τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἡ μνήμη, φανερόν, ὅτι οὐκ αὐτὴ καὶ ἡ φαντασία. Καὶ ἐστὶ μνημονευτὰ, καθ' αὐτὰ μὲν, ὡς ἐστὶ φαντασία κατὰ συμβεβηκός δὲ ὅσα μὴ ἀνεῖ φαντασίας. » Φαντασίαν δὲ λέγει Ἀριστ. τὴν εἰκονικὴν παράστασιν (imagination) τῶν νοουμένων· φαντάσματα δὲ, ταῦτα τὰ ἐνδάλματα ἢ εἰδωλοποιήματα. Φανταστικὸν δὲ, τὴν δυνάμιν τὴν φανταζομένην, τοῦτ' ἐστὶ τὴν φαντασίαν, καὶ βραχὺ καθιστάσαν τὰ νοητά. Φαντάζω γὰρ ἀμεταβ. μὲν, (ὡς ἐν τῇ συνήθειᾳ) ἐστὶ κυρίως τὸ φανταστικόν εἶμι, φανερόν μετὰ ζωπρότερος καὶ λαμπρότερος, ἐνέργειαν. δὲ, τὸ παρίσταται ζωπρότερος, φαντὸν δαίνομαι. Τὸ δὲ μέν. φανταζομαι, ἐξηγήτην ἐστὶ. Παρ' ἡμῶν δὲ νῦν ἕτερον σημαίνει ἡ φαντασία, καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς σύσσειχα, ὡς ὁφείματα ἐν τῇ προσηκείᾳ κεφαλῇ. Ὁρ. καὶ Σχ. §. 186.

§. 172. Τὰ δ' ἐκ τῆς θεωρίας ταύτης ἐπόμενα οὐ λεπτογήσομεν· λέγομεν δὲ μόνον, Α' ὅτι ἐκ τούτου οὐχ ἔπεται τὴν ψυχὴν ἀπαξάπασας τὰς ἐννοίας διατηρεῖν ἐν ἑαυτῇ· πλεῖστοι γὰρ τῶν ἐν τῇ σφύρῃ παντελῶς, ὅσων μάλιστα πᾶν μικρὸν φροντίζουσα ἡ ψυχὴ, οὐδ' αὐτὴν τὴν ἀμυδρὰν καὶ ἀνεπαίσθητον ὑπαρξίν διασώζει· ὁ καὶ τὴν αἰώνιον καὶ ἀμετάκλητον λήθην ἐπάγει. Β' ὅτι δυνατόν ἐστι τὸν νοῦν μεταβαίνοντα εἰς τὸν ἕτερον βίον, παραλαμβάνειν ἐντεῦθεν μυρία ἐναύσματα ὑπομνήσεων, δι' ὧν ἔχοι ἂν συνάπτειν κατὰ τὴν νέαν ἐκείνην ἀνάπτυξιν τὰ τότε παρόντα τοῖς προϋπάρχουσι· μᾶλλον δὲ καὶ ἀναγκαῖον εὐρίσκειται τοῖς λογιζομένοις, ὅτι ἡ ἀθανασία ἠθικόν τι χρεῖμα οὐσα, ἀπαιτεῖ τὴν ἀνταπόδοσιν τῶν προβεβιωμένων· τοῦτο δὲ ἀδύνατον, ἐάν μή τις ἐνθυμητῇ τῶν ὧν ἐπραξεν ἐπὶ γῆς.

§. 173. Συνήθως δ' ἑτέραν τινὰ ἐξηγήσιν προτείνουσιν οὐχ οὕτως ἀποχρῶσαν. Πῶς γὰρ ἀπόντος τοῦ νοητοῦ, ὁ προσέβαλεν ἡμῖν ποτὲ, πολλάκις καὶ πολλῷ χρόνῳ ὕστερον ἀναλαμβάνομεν ἐννοίαν; Τοιαύτης, φασὶ, φύσεως καὶ διαθέσεως εὐμοιρεῖ ἡμῶν ἡ διάνοια· ἀλλ' οὐ προσορίζονται, ποῦ συνίσταται ἡ φύσις αὕτη, καὶ ἥκις διασαφούς τὸ σκοτεινὸν τοῦ πράγματος· οὐ γὰρ ἐξηγούνται πῶς ἄρα ἔχουσιν αἱ ἐννοιαὶ ἐν ὅλῳ τῷ πρόσθεν χρόνῳ, πρὶν ἂν ἐπανήκωσιν εἰς τὸν νοῦν. Οὐ γὰρ εἰσι πάντως ἀνύπαρκτοι· ἄλλως γὰρ οὐκ ἀναπόλησις γενήσεται, ἀλλ' ἀντικατάστασις νεωτέρων. Ἀλλὰ πῶς ὑπάρχουσι; τί εἰσὶ; τί ἀποβαίνουσιν ὡς πρὸς τὰς παντάπασιν ἀμνηστούμενάς; Πῶς γινόμενα ἄδηλοι, οὐκ ἐξοντοῦνται; Πῶς διατηροῦσαι τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν, αἰφνης ἀνακύπτουσιν εἰς φῶς; Ταῦτά ἐστι ζητήματα, ἃ ὁμολογοῦσι μὲν, λύουσι δὲ τὴν δε τὴν λύσιν· οὕτω φύσει ἔχομεν. Σοφὸν μὲν οὖν ἴσως ἀγαπήσαι τῇδε τῇ ἀπαντήσῃ, ἀλλ' οὐδὲν ἐπιστημονικὸν ἔχει, ὡς ἀποφαινομένη μᾶλλον, ἢ ἀποδεικνύουσα τὴν ἀλήθειαν.

§. 174. Ἀλλ' ὅποτέραν ἂν δέξηται τις δόξαν ἐν οὕτως ἀσαφεῖ καὶ δυσεπιλύτῳ ζητήματι, (α) ἐκεῖνο πάντως ἐστὶν ὁμολογούμενον,

(α) Καίπερ δὲ εὐλαβέστερον ἐπαρξάμεθα περὶ τῆς προτεινομένης δόξης, ὁμολογούμεν ὅμως ὅτι σφόδρα βέβαιον πρὸς αὐτὴν, ὡς τὴν καλλίστην οὖσαν ἐξ ἁπασῶν,

ὅτι ἡ μνήμη ἐπανάγουσα τὰς προειλημμένας ἐννοίας, ὑποτίθῃσιν ἐν τῇ ψυχῇ δύο τινά. 1^{ον} τὴν τρηπτικὴν ἢ καθεκτικὴν τῶν ἐννοιῶν δύναμιν· 2^{ον} τὴν ἀνακλητικὴν ἢ ἐπιστρεπτικὴν αὐτῶν δύναμιν. Τίς δὲ ὁ λόγος ἐκατέρας τῶν διαθέσεων τούτων τῆς ψυχῆς; Κατέχει μὲν γάρ, ὅτι τὴν πρώτην ἐκ τοῦ νοητοῦ προσβολὴν οὕτως εὐκρινῶς εἰσδέχεται καὶ βαθεῖαν, ὥστε διατηρεῖν ταύτην ἀσυγχύτως καὶ διακεκριμένως ἀπὸ τῶν ἄλλων. Ἀνακαλεῖται δὲ, ὅτι πάρεσιν ἤδη αὐτῇ ἐννοιαί τις συναπτομένη πρὸς ἣν ἄλλοτε ἔσχεν. Ἐκαστος γάρ ἀκριβῶς ἐκυτὸν παρατηρήσας ὁμολογήσει, ὅτι μιμνήσεται αἶψά τοῦ παρελθόντος, ἀφορμῇ τινος προσφύρου ἐμπειροῦσης. Εἰ γὰρ ὁ νοῦς μηδεμίαν ἐν τῇ παρόντι ἐννοίαν ἔχοι, πῶς ἂν ἀντιδράσει πρὸς τὸ μηκέτι προκείμενον νοητὸν, τὸ μηδαμῶθεν ἔχον ἀμέσως αὐτὸν ὑποκινήσει; Ἀρα ἡ συναίσθησις τοῦ παρελθόντος ἅμα τε καὶ τοῦ ἐνεστώτος, ἀφευκτὸς ἐστὶ πρὸς τὴν τῆς μνήμης ἀνάπτυξιν.

§. 175. Ἀλλὰ πᾶν συναίσθημα ἀδιαφόρως οὐκ ἔχει πρὸς τὴν

καὶ ὡς ἐπισημαίνον καὶ ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τοῦ Αἰσθητικοῦ, ὡς πλεονεξία ἀναφέρει αὐτὸν εἰς τὸ ἴδιον σύστημα. Ὡς δὲ μάλιστα ἐν τῇ Νέῃ Λογικῇ Σελ. 69—72—75—97. Φησὶ γὰρ ἐνταῦθα, ὅτι συναίσθησις ἐστὶ συναίσθησις τινος, ὑποκείμενη εἰς προκείμενον προσβολὴν, ὡς συναίσθησις μόνον ἔστιν ἡ μνήμη ἐκδηγίρησι. Εἰ γὰρ μηδὲν ἔσας διακρίνομεν, πῶς ἐκδηγούμεθα τὸ τῆς μνήμης ἔργον; Τροχούμεν δὲ τῆς παρεχόμενης προσβολῆς μὴ συναίσθησιν, ὅτι πολλὰ μὲν ἀπὸ τοῦ νοῦς πρὸς πράγματα, ἀλλὰ προσέχοντες τοὺς μὲν διακρίνομεν· ἀδύνατον γὰρ ἅμα μαρτυρεῖν τὸν νοῦν. Τολοῦται δ' ἐν αὐτῇ εἰπεῖν, ὅτι πάσης ἐννοίας ἔχοντι οὐδὲν ποτὶ σέβεται, καὶ οὐδεμία ἀπολλύεται πάντως ἐκ τῆς γνῶσεως. Ὁ δ' ἐν τοῖς διανοητικαῖς φαινομένοις ἀρνούμενος τὰ ἀσυναίσθητα διανοήματα, ἃ μαρτυροῦνται ἐκ τῶν γινόμενων ἀποτελεσμάτων, ἔμεινεν πάσαις τοῖς ἀπορίαις τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, οἷον δίδονται τὰ ἀόρατα ἐνὸς βίου. Ἐπειτα δ' ἀρχαῖον ἐστὶν ἰδίᾳ ἐπιστάμεθα πάντων τῶν ἐν ἡμῖν νοημένων ἄλλως γὰρ ὁ νοῦς συναίσθησιν τοῦ αἰσθητοῦ συναίσθηματος ἐπ' ἀπείρην, οὐδεμία δύναται νῦν προσκρίσασθαι γνῶσιν. Ἐάν γὰρ νοῦν τι νοῦς ὅτι νοῦς, καὶ τοῦτο ὅτι νοῦς καὶ οὕτως καθ' ἑαυτὴν, οὐδὲν ἐστὶ πῦμα. Αἱ γὰρ καὶ πᾶσαι αὐτὴν νοῦς, τι εὐκρινῶς, ἔστιν μὴ μάλιστ' ἐκδηγίρησι ἐν τῇ τῶν πραγμάτων ἀδυστάτῳ, ἀλλ' ἐπὶ αἰσθησὶ καὶ μεταβάλλειν προσκρίσται. Ἀρα ἡ ψυχὴ οὐ διακρίνει ἀνεργῶς αἶψά καὶ νοῦς, εἰ καὶ μὴ συνάδῃ αἶψά ἐκτὸς ἐργασίας καὶ νοῦς. Καὶ ἄρα, ἐν τῇ κατ' ὕλην. Καρ. α. «Αἱ γὰρ μὴ ἐμὲν γινόμενα κινήσεις, ἂν μὴ σφόδρα μεγάλας εἴη καὶ ισχυραὶ, λαμβάνουσι παρὰ μάλιστα τὰς ἐργασιακὰς κινήσεις· ἐν δὲ τῇ καθ' ἑαυτὴν, τῶν κινήσεων.»

τοῦ παρελθόντος ἀνάκλησιν· ἀνάγκη γὰρ ἐνεῖναι σχέσιν τινὰ καὶ ἀλληλουχίαν τοιαύτην τῇ ἤδη προσβολῇ πρὸς τὴν πάλαι, ὥστε διεγείρειν αὐτὴν καὶ ἀναφαίνειν. Προσθώμεν δὲ κακεῖνο, ὅτι οὐ μικρὸν συμβάλλεται πρὸς τὸ ἔργον τῆς μνήμης καὶ ὁ τοῦ σώματος ὁργανισμός, εἰ καὶ πᾶν δυσχερὲς ἀκριβῶς διορίσαι ὅσον. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἐροῦμεν καὶ ἐν ταῖς σχέσεσι τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα. Νῦν δὲ σημειωτέον τὰ δύο εἶδη τῆς μνήμης, ἅπερ οὐ διεκρίναμεν ἐν τοῖς πρόσθεν, ὡς καθόλου λέγοντες περὶ αὐτῆς. Εἰσὶ δὲ 1^{ον} ἡ ἀνάμνησις, ἡντινους καὶ σὺλλήψιν ὀνομάζουσι· 2^{ον} δὲ ἡ συνάμνησις τῶν ἐννοιῶν. (α)

§. 176. Β^{ον}. Περὶ τῆς ἀνάμνησεως. — Καὶ ἡ ἀνάμνησις, ὥσπερ καὶ ἡ μνήμη, τὸ πάλαι νοητὸν ἐπαναφέρει μετὰ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι ὑπῆρξέ ποτε ἐμπροσθεν ἡμῶν τὸ νοητὸν. Ἀλλ' ἐστὶν ὅτε συμβαίνει μιμνήσκεσθαι μὲν πράγματός τινος, ἐπιλανθάνεσθαι δὲ τοῦ ἢ ποτὲ ἢ πῶς ποτὲ ἐνοήσαμεν αὐτὸ ἐξ ἀρχῆς. Αὕτη δὲ ἡ ἀτελεστέρα μνήμη, ἡ μὴ διασώζουσα πάσας τὰς περιστάσεις τοῦ μνημονευομένου, ἰδίᾳ καλεῖται ἀνάμνησις. Ὡς περὶ δὲ μιμνησκόμεθα τῶν πληζάντων ἡμῶν τὸν νοῦν σφόδρα καὶ οἰοῦναι ἐμφυέντων αὐτῷ, (β) οὕτω δὲ τούναντίον καὶ ἐπιλανθανόμεθα τῶν ἀκροθιγῶς πῶς προσφυσάντων ἡμῶν τῆς διανοίας. Ὅταν οὖν μικρὸν διαφέρῃ ἡμῖν ἐντὶν γνῶσις ἢ περιστάσις τοῦ τόπου, ἢ τοῦ χρόνου, τὸ σχῆμα κτλ., οὐδὲν τούτων ἀποματτόμεθα, καὶ οὐδὲν σώζομεν ἔπειτα, οὐδὲ δύναμεθα ἐξευρεῖν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸ μηδαμῇ ἐγκείμενον. Ἐνίοτε δὲ οὕτως ἤκιστα προσέχομεν τοῖς ἐξ ἀρχῆς νοουμένοις, ὥστ' ἔπειτα μὴ ἔχειν εἰπεῖν, εἰ τὰ ἐνδιεγειρόμενα ἡμῖν ἀναμνήσεις εἰσὶν

(α) Ὡς τὰ τρία εἶδη μερικώτερά ἐστι τοῦ μνημονεύου· 1ον ἡ μνήμη ἐν γένει, ἡ ἀποδίδουσα ἐν τι πιστῶς καὶ ἐνταῦθα· 2ον ἡ ἀνάμνησις ἡ ἀναφέρουσα ἐν τι ἐμπειροῦ· 3ον ἡ συνανάντησις, ἡ πολλὰ ἅμα συνδιεγειρόμενα ἐρεῖς.

(β) Ἄρα, οὕτως ἐκφέρει τὸν νοῦν ταύτην. «Ἡ γὰρ γινόμενη αἰσθησις ἐκδηγίρησι τὸν τῶν πραγμάτων τινὰ τοῦ αἰσθητοῦ, καθάπερ οἱ συγκαταβαλλόμενοι τοῖς ὁρατοῦσι· ὡς· «Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα μεταφορικῶς ἐλάττωται· αἱ γὰρ συναίσθησις κινήσεις τῆς μνήμης, τῆς ἑαυτῆς αἰσθησὶς, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ὁρατοῖς ἀλλοῖς, καὶ συνδιεγειρόμενοι· καὶ τὸ ὁργανικὸν σῶμα, ὥσπερ δὲ καὶ αὐτὸ διακρίνεται ὑπὸ τούτου.»

ἀναφερόμεναι πρὸς τινὰ πάλαι ὑπαρξίν, ἢ ἀπλῶς *συλλήψεις* τοῦ νοῦς αὐτόματοι, ὑπὸ τῆς συναπτικῆς ἡμῶν δυνάμεως συσταθῆσαι.

§. 177. Δύο δὲ τινὰ μάλιστα καθιστῶσι τὰ νοητὰ *συλλήψεις* μᾶλλον ἢ *ἀναμνήσεις*, τὸ ποιητικὸν καὶ τὸ ἐπιστημονικόν. Πολλὰ γὰρ ἐπιτηδεύει διακείμεθα πρὸς τὴν ποίησιν ἢ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν· τὰ δὲ νοητὰ τότε ὡς πρὸς ταύτην μόνον τὴν διάθεσιν ἡμᾶς πλήττοντα, τὸ λοιπὸν οἰχονται ἀδιάφορα, οὐδαμῶς ἀπτόμενα ἡμῶν· διὰ δὲ τῆς ἀφαιρέσεως ἀπογυμνοῦντες αὐτὰ ἀπὸ τῶν ἀχρηστων ἡμῖν, τῇ μνήμῃ ἐμπιστεύομεν, ἥτις καὶ ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι ἀποδίδωσιν ἡμῖν ταῦτα, οἷα παρέλαβε, τουτέστι ποιητικωτέραν ἢ φιλοσοφικωτέραν φύσιν ἔχοντα. Ὅ, τε δὲ ποιητὴς καὶ ὁ φιλόσοφος τὴν μεγίστην ὠφέλειαν ἐντεῦθεν ἀποφέρονται, πλουτίζοντες τὴν μνήμην αὐτῶν ἐκ πάντων, ὅσα ὑπερὸν ποτε συμβαλεῖται αὐτοῖς ἐν καιρῷ ἐνθουσιασμοῦ ἢ μελέτης, ἵνα διὰ τῆς ἐνούσης εὐφυΐας ἀναδείξωσι πρωτότυπον τι νόημα τέχνης ἢ συστήματος. Παρ' αὐτοῖς γὰρ ἡ εὐφυΐα οὐ μόνον ἡ ἀρετὴ τῆς μνήμης, ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξοχὸς δύνάμις τοῦ *εἰδεῖν* (α) τὴν ἐξηγεῖσθαι, δημιουργοῦσα συμφώνως τῷ κατ' αὐτὴν τύπῳ τοῦ καλοῦ τε καὶ τοῦ ἀληθοῦς, οἷς καὶ τὸν ἑαυτοῦ ἐγκολάπτει χαρακτῆρα. Ἀλλὰ τὸ καλὸν τοῦτο καὶ τὸ ἀληθὲς οὐκ ἐξ οὐδενὸς παράγει, ἀλλ' ἐξ ὕλης ἀρθένως προκειμένης ἀναλέγεται καὶ εἰδοποιεῖ. Τὴν δὲ μυρίαν ταύτην ὕλην ἡ ἀνάμνησις χορηγεῖ, οὐδὲν τῶν καθ' ἕκαστα προσπιπτόντων ἡδέων ἢ λυσιτελῶν παρατρέχουσα. Ὅσοι γὰρ τῶν καλλιτεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν ἀρίγνωτοι ὤφθησαν, οὗτοι ἱκανοὶ σφόδρα ἐγένοντο ἀποθησαυρίζειν ἐν τῇ ἰδίᾳ μνήμῃ τὰ παρ' αὐτοῖς λόγου ἄξια νομιζόμενα.

§. 178. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀξίως κατανοεῖν μέλλων τὰ ἔργα τῶν μεγάλων τούτων ἀνδρῶν, ἐξετάσει βιογραφικώτερον τίσι περιστά-

(α) *ἔξειδεῖν*, ἢ καὶ εἰδοποιεῖν, σημαίνει ἐντελεῖν τὸ Γαλλ. *idéaliser*, δηλ. τὸ ἀνάγειν τι εἰς τὸ καθῆκεν εἶδος, εἰς τὸ τέλειον ἢ ἱσομοιῶν, ἔστιν ἔστι, τῇ κατὰ Πλάτωνα ἰδέᾳ, τῇ νοητῇ πρωτοτύπῳ. Συνεπ. ὅμως τὸ εἰδοποιεῖν ὁλοῖ τὸ μορῶς ἀπλῶς, ποιῶν τι εἶδος δίδωμι, οὐδαμῶς συνιστάγον καὶ τὴν ἐπὶ τὸ πρωτότυπον τὸ εἰδπητικὸν (ἄριστ. ἐν Μεταφ.) ἀναφορὰν. Τὸ δὲ *idéaliser* γίνεταί ἐκ τοῦ *idéale* οἰοῦναι ἰδεαλὸν, τὸ προσγγίζον μάλιστα τῇ ἰδέᾳ· ὃ ἡμεῖς διὰ τοῦ καθεκταῖ, ἢ αὐτόκαλον, ἢ ἰδανικόν, ἢ εἰδπητικόν κτλ. ἐκφραζόμεθα.

σεσιν ὠμίλησαν, καὶ τίνες ἐκ τούτων τὰς προσβολὰς ὑπέστησαν. Εἰ γὰρ καὶ μὴ κατὰ πάντα ἐπαιδαγωγήθησαν ἐκ τούτων τῶν προσβολῶν, ὡς φύσιν τινὰ καὶ δεξιότητα νοῦς ἰδίαν αὐτῶν ἔχοντες, καὶ δημιουργοὶ ἐλεύθεροι καὶ ἐπινοήμονες ὄντες, ἀλλ' ἐπὶ τούτων ὡς ὕλης τινὸς εἰργάσαντο· ἀδύνατον γὰρ ὑπεκφυγεῖν ὅλως τὴν ἐπενέργειαν τῶν συγγενῶν, τῶν πατρίων ἐθίμων, τοῦ καιροῦ κτλ. Οὐ μόνον δὲ οἱ ποιηταὶ πάσχουσι τοῦτο, οἱ τῆς ἔξω καὶ ἔσω φύσεως βαθέως αἰσθανόμενοι, καὶ τῶν ἐκείθεν προσβολῶν τὴν καρδίαν αὐτῶν πληροῦντες, καὶ τὰς μυρίας ταύτας ἐννοίας εἰς ἓνα ὑψηλὸν τύπον ἀνάγοντες· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ φιλόσοφοι οἱ τὰ πάντ' ἀφαιροῦντες, καὶ τῶν καθ' ἕκαστα πραγμάτων ἀεὶ ἀποσπώμενοι πρὸς τὰ καθόλου, οὐ παντάπασιν τῶν συνήθων αὐτοῖς περιστάσεων κρείττονες ὄντες τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἀεὶ τι ἐκόντες ἀέκοντες ἀποφερόμενοι δεικνύνται.

§. 179. Γ^{ον} *Περὶ τῆς τῶν ἔρροιῶν συρραφείας*. — Πλεῖστα περὶ τούτου πολλοὶ γεγράφασι (α), διὸ ἡμεῖς ἐκ τῶν προγεγενημένων παρ' ἄλλοις ἀναλύσεων τὰ γενικώτερα συγκεφαλαιώσωμεθα. Ἐστὶ δ' ἡ *κοινωνία* τῶν ἔρροιῶν εἰδὸς τι μνήμης, ὥσπερ καὶ ἡ ἀνάμνησις· ἀλλ' ἡ μὲν, σύντομός ἐστι μνήμη καὶ περιορισμένη· ἡ δὲ, πλατυτέρα καὶ πολυσύνθετος. Ὅταν γὰρ ἐκ τινος παρόντος πράγματος ἐνθυμηθῇ τι τῶν προγεγενημένων, σχέσιν τινὰ ἔχον πρὸς τὸ προκειμένον, καὶ ἐξ αὐτοῦ μεταβῇ ἐφ' ἕτερον ὁμοίως ἀλληλουχοῦμενον, καὶ αὖ πάλιν ἐφ' ἕτερον τρίτον καὶ οὕτω καθεξῆς, ἐπανιών οὕτως εἰς ἀπέραντον σειράν ἐννοιῶν προτέρων, ἀλλήλας τρόπον τινὰ προκαλουμένων, αὕτη ἡ ἀλληλουχητικὴ οὕτως εἰπεῖν κατὰ-

(α) Στωϊκὸς μάλιστα, Φιλόσοφος ἐκ Σαωτίας, τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐντελῶς διεξηγεῖσθαι. Διακρίνῃ δὲ τὸ κεφάλαιον τὸ περὶ τῆς τῶν ἐννοιῶν ἀλληλουχίας εἰς δύο μέρη· ὅν τὸ μὲν ἄν ἐξετάζῃ αὐτὸ τὸ φαινόμενον ἐν πολλοῖς παραδείγμασι, καὶ ἐξηγῆται οὐ μόνον αὐτὸ ἀλλὰ καὶ τὰς ποικίλας διαβάσεις τῆς ψυχῆς, ὅσαι ταῦτα ἐξήρτηται, ὅσον τὴν ἀγγέλιον, τὴν ποιητικὴν καὶ φιλοσοφικὴν φαντασίαν, καὶ μάλιστα τοὺς ἐνέους κτλ. Τὸ δὲ Βον δείκνυσθαι, ἔστιν τὸ ἀλλήλ' ἐνδεῶς τῶν ἐννοιῶν ἐπιπνεῖν πρὸς τὰς πανταίως δοῦναι καὶ κρίνειν ἡμῶν, καὶ μάλιστα ὡς πρὸς τὸ φιλόκαλον καὶ τὴν ἐθικὴν· καὶ δὴ καὶ τὰς ἀποφάσεις ἢ διαρισμούς τῆς βουλήσεως ἡμῶν.

στασις τοῦ νοός, σύζευξις ἢ συνάφεια ἐννοιῶν λέγεται. Κυρίως οὖν ἐνταῦθα ἀναπόλησις γίνεται εἰς τὸν νοὺν πραγμάτων ἀληθῶς προὑπαρξάντων· οὐχ ἀπλῶς ὁμῶς, ὥσπερ ἐν τῇ μνήμῃ, ἀλλὰ μετὰ τινος ἐπὶ μήκιστον προηκούσης ἀκολουθίας σχέσεων ἐν ταῖς ἐξυπανισταμέναις ἐννοίαις. Αὕτη γοῦν ἡ περίστασις τοῦ συνδέσμου καὶ τῆς συναφείας τῶν ἐννοιῶν, ὃ μάλιστα χαρακτηρίζει τὸ εἶδος τοῦτο τῆς μνήμης, ἐστὶ τὸ ἄξιον ἐρεύνης ἰδιαιτέρας.

§. 180. Τίνες δ' εἰσὶν αἱ σχέσεις αὗται τῶν ἐννοιῶν; Αἱ μὲν τούτων εἰσὶ κατὰ συμβεβηκὸς καὶ αὐθαίρετοι, οἷον ὅταν πραγμάτων τινῶν ἀντιλαμβάνωμαι ὁμοχρόνως ἢ ἐκ διαδοχῆς, ἐν τῷ αὐτῷ ἢ ἐν ἐτέρῳ τόπῳ, ἐν ὀνόμασιν ἀναλόγοις ἢ ἀντιθέτοις. Αἱ γὰρ σχέσεις αὗται ὑπάρχουσι μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐκπηγάζουσιν ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, ἐπικηροὶ εἰσι καὶ ἀστήρικτοι, καὶ οὐδένα πρὸς ἀλλήλας δεσμὸν ἀδιάρρηκτον ἔχουσιν. Αἱ δὲ εἰσὶν οὐσιώδεις καὶ λογικαί, ἐκ τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων ἀναβλύζουσιν, καὶ διὰ τοῦτο μόνιμοι ὡς ἐπὶ βάσεων ἐπιστημονικῶν ἐδραζόμεναι. Εἰσὶ δ' αἱ κυριώτεραι αἰδε' αἱ τὰς οὐσίας καὶ τὰς ποιότητας, αἱ τὰς αἰτίας καὶ τὰ ἀποτελέσματα, αἱ τοὺς δι' ὧν καὶ πρὸς εὖς ὄρους, αἱ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ ἐπόμενα συνάπτουσιν. Οὐκ ἀλυσίτελές δὲ τῆς διαστολῆς ἐπιδραῖσθαι τοῦ διπλοῦ τούτου εἶδους τῶν ἐν ταῖς ἐννοίαις σχέσεων, ὡς ἀγούσης εἰς οὐκ ἀδιάφορα ἀποτελέσματα, τὰ ἐξῆς ἐν ἐπιτόμῳ ἡμῖν ὑποδεικνύμενα.

§. 181. Τὸ γὰρ ἀνίστασθαι καὶ χαίρειν ἀναμνήσεσιν ἄνευ τινὸς ἀληθοῦς τάξεως διαδεχομέναις ἀλλήλας, οὐχ οὕτως ἐστὶν ἀκροσφαλές, εἴ γε μόνον τις μὴ λανθάνει πιστεύων, ὅτι δὴ κατὰ φύσιν χωροῖν ἢ διαδοχῇ αὕτη τῶν ἐννοιῶν· ἐστὶ γὰρ οὕτω ψυχαγωγεῖν τὴν διάνοιαν, καὶ ζωογονεῖν αὐτήν, καὶ παραθήγειν διὰ τῆς ποικιλίας τῶν πάλαι ἀλληλενδέτων ἀντελήψεων, καὶ δὴ καὶ ἐντυγχάνειν πολλάκις πράγμασιν ἀξιολόγοις, ὅσα ἢ ἐκ προθέσεως ζήτησις οὐκ ἂν ἴσως ἐξεύροι. Ἀλλ' ἐάν τις καταχρώμενος τῇ τοιαύτῃ ἀναπολήσει, σχέσιν ἐνορῶν ἀμετάβλητον καὶ ἀναγκαίαν ἐν ταῖς ἐννοίαις, ὡς ἀποτελέσματα φέρ' εἰπεῖν ἐκλαμβάνων τὰ κατὰ σύμπτωσιν ἀπλῶς διαδεχόμενα, τότε προλήψεων ἐμπίπλησιν αὐτοῦ τὴν διά-

νοιαν, καὶ νόμους ἀλλοκότους ἀναπλάττεται, καὶ παραμορφάζει τὸν τε Θεὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν φύσιν. Αἱ δὲ κεναὶ αὗται καὶ ἀνεμώλιοι συνάφειαι τῶν ἐννοιῶν, ἐξ ἀμαθείας, ἢ ὀκνου ἢ ἐπιπολασιότητος συνιστάμεναι, κύρος λογικὸν ἀναλαμβάνουσι παρ' αὐτῶν, καὶ εἰς πλάνας περιτρέπουσιν ἀσυγγνώστους· καὶ γέμει μὲν τούτων ὁ ὄχλος, οὐ παντάπασιν δὲ κρείττων ἐστὶ καὶ ὁ φιλόσοφος.

§. 182. Ὁ δὲ λόγος τῆς τοιαύτης ἐν ἡμῖν βροπῆς πρὸς τὴν ἀπάτην ταύτην ἐστὶν εὐδηλος· φύσει γὰρ ὀρεγόμενοι τῆς ἀληθοῦς τάξεως τῶν πραγμάτων, καὶ τὴν ἐν ἅπασιν ἀρμονίαν ἀνακαλύψαι γλιχόμενοι, καὶ χωρὶς ταύτης βιοῦν οὐ δυνάμενοι, ἐπινοοῦμεν αὐτὴν καὶ ἀνατυπούμεθα καὶ ὅπου οὐκ ἐνεστὶν ἀληθῶς. Οἱ δ' ἀμαθεῖς μάλιστα φέρονται πρὸς τὸ κάταντες τοῦτο τῆς κενῆς καὶ ἀταλαιπώρου ἐπιστήμης, ὡς ἀμνηχανοῦντες ἐξευρεῖν τὴν ἀληθῆ τάξιν καὶ ἀλληλουχίαν τῶν γινομένων διὰ τινος βαθυτέρας μελέτης. Διὰ τοῦτο καὶ οὐ σφῶδρα χρὴ μέμφεσθαι τούτους, ἅτε δὴ ἐπειγομένους πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῆς ἐμφύτου ἐφέσεως τοῦ εἰδέναι τοὺς νόμους καὶ τὰς ἀναφοράς τῶν πραγμάτων, ὃ δειγμα λαμπρόν ἐστι τοῦ ἐν αὐτοῖς λόγου, τοῦ ἀνυψοῦντος τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸν ἐπ' ἐλάχιστον ἀνεπτυγμένον, πολὺ ὑπεράνω τῶν ἀλόγων ζῶων. (α)

(α) Καταπύδα δὲ ἡ ἐμφύτος αὕτη βροπή πρὸς τὴν τοῦ σύμπαντος τάξιν, ἐκ τῆς ἐμφύτου ἡμῶν ἐννοίας προέρχεται τοῦ Θεοῦ, ὅς ἡ καθ'αυτὴ σοφία καὶ τάξις ἐστὶ. Ἀμυδρῶς δὲ τὴν ἐννοίαν τούτου ὑπολαμβάνουσιν ἐν ἡμῖν ἔχοντες, οὐ δυνάμεθα μὴ ἔρῃ αὐτῇ καὶ ἵσμεθα, ὡς ἡδονὴν ἀκραγῆ καὶ ἀμετάβλητον ἐμποιεῖν πεφυκυίας (Ὁρ. καὶ Σχ. §. 100) Κουσίως δὲ διὰ πολλῶν δείκνυσιν, ὅτι πάση ἡμῶν κρίσει, καὶ τῇ ἀπιστάτῃ, ἰσοπελαυνῶνται ἡ ἐννοία τοῦ ἀπολύτου ὄντος. Εἰς ὧν δὲ πολλῶν πολλαχρῶς λίγη προκίεσθαι τάδε. (Μάθημ. β'ον περὶ τοῦ ἀληθοῦς.) « Ἡ δ' ἐνότης τοῦ διανοήματος, ἡ εἰς τὸ ἐνοῦσα τοὺς τρεῖς ὄρους ἐκείνης προθέσεως, δυνατὴ ἀποφαίνει, μᾶλλον δὲ εἰπεῖν ἀναγκαία, ὡς ἐκ τῆς ἀποδεχθείσης ὑπάρξεως τοῦ τρίτου συστατικοῦ, τοῦ ἀπολύτου ὄντος, ὃ περιέχον ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ τὴν αὐτότητα καὶ τὴν πεπερασμένην ἐτερότητα, καὶ συνιστῶν οὕτως εἰπεῖν τὴν αὐτὴν καὶ ἀναλλοκίστεν βάσιν παντὸς πράγματος, ἐν ᾗ καὶ ὅσα, ἐν μὲν ὡς ἐκ τῆς οὐσίας, πολλὰ δὲ ὡς ἐκ τῶν προϊόντων, ἀνακρίνεται καὶ ἀνακαλύπτεται καθ' ἑαυτὸ ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου συνειδήσει. Ὡς ἡ ἐνότης τοῦ συναισθημένου ἐστὶ ἀνταύγεια τῆς ἐνότητος τοῦ ἀπολύτου ὄντος. Διὰ μὲν γὰρ τῆς συναίσθησεως καὶ τῆς αἰσθητικῆς τῶν φαινομένων ἐπιδρασεύμεθα· διὰ δὲ τοῦ λόγου, αὐτῇ ἐρικυδέμεθα τῆς βροπῆς οὐσίας. »

§. 183. Τὸ δὲ πιστεύειν τῇ ἀληθείᾳ συναφείᾳ τῶν ἐννοιῶν, τοῦτο ὑπόθεσις ὠφελείας ἐστὶ παραίτιον, οὐδενὸς λόγου χρεία. Ἡ γὰρ ἀληθὴς ἐπιστήμη αὐτὸ τοῦτό ἐστι, σύνδεσμος ἐννοιῶν χωρουσῶν συμφώνως τῇ οὐσῇ ἐν τοῖς πράγμασι τάξει, ὃν μακρὰ πείρα καὶ βαθύτατα ἀνάλυσις συνίστησιν, ἐκδιώκουσα πᾶν τὸ ἄθεσμον καὶ αὐθαίρετον, καὶ ἀντὶ τῆς ψευδοὑποθέσεως τὴν θεωρίαν καθιδρύουσα. Ὅταν δὲ μεταξὺ ἐπέρχωνται αὐτομάτως καὶ αἱ ἄλογοι συνάφαισι, τέρπουσαι καὶ ἀνακουφίζουσαι τὴν διάνοιαν, ὥς οὐ μόνον ἐν ὕπνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐγρηγόρει τῶν ὄντων ἐπισταμένων, ἀπωθείσθαι μὲν αὐτάς οὐτ' ἔχομεν, καὶ ὀκνοῦμεν· ἐκ δὲ τῆς αὐτολαμποῦς ἐπιστήμης δαδουχούμενοι, καὶ οὐδεμίαν πίστιν αὐτοῖς καταχαρίζομενοι, οὐδένα οὕτω κίνδυνον ἐκ τούτων θέομεν, ὥς δισταλκότες ἀκριβῶς τὰς ἀπλᾶς καὶ ἀνυποστάτους ὀνειρώξεις ἀπὸ τῶν ἀληθινῶν καὶ βεβαίων λόγων, καὶ τὰς μὲν ὥς ψυχαγωγίαν συγχωροῦντες τῇ φαντασίᾳ, τοὺς δὲ ὥς τὸ ὑπομέγλιον θεωροῦντες τοῦ πρακτικοῦ ἡμῶν βίου.

§. 184. Ἀλλ' ἐάν ποτε κακῇ τύχῃ τὰς τοιαύτας τυχαίας συναφείας καθιδρῶσθαι τις ὥς δόγματα καὶ ὥς ἀρχάς, τότε ὥς νόμοι αὐτῷ ἐπιβάλλοντες τῇ συνειδήσει, καὶ σφάλλουσι ποικίλως τὸν καθ' ἡμέραν βίον· πράττει γὰρ καὶ πολιτεύεται κατὰ τὰ πεπλανημένα ταῦτα συστήματα, καὶ ὑπερμαχεῖ τῶν ἰδίων προλήψεων. Πλήρης μὲν γὰρ ἡ ἱστορία τῶν ἐντεῦθεν ἀνυποστάτων δεινῶν· μιστὴ δ' ἡ γῆ ἡθῶν καὶ ἐθίμων τοιούτων ἀποτροπαίων καὶ βδελυρῶν. Διὰ τοῦτο καὶ μεγίστης ἡμῶν δεῖ φυλακῆς, ὥπως μὴ συγχέωμεν τὴν ἀληθῆ τάξιν τῶν πραγμάτων πρὸς τὴν ψευδῆ· αἱ γὰρ σφαλεραί δοξαὶ ἀναμιγνόμεναι τῷ βίῳ, λυμαίνονται καὶ σύμπασαν τὴν κοινωνίαν, καὶ εἰς κακοδαιμονίαν αὐτὴν περιτρέπουσιν· ὅπου γὰρ ἄπεισιν ἡ ἀλήθεια, ἐκεῖ οὐτ' ἀγαθὸν οὐτ' εὐδαιμονία ὑπάρξει ποτέ. Ἀλλὰ περὶ τούτων ὁ βουλούμενος εἰδέναι πλείω, ἰδέτω καὶ Στευάρτον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α^{ον}. (Ἀκολουθία.)

3^{ον}. *Περὶ τῆς νοήσεως καθὼς δυνάμειος τοῦ συνάπτειν τὰς ἐννοίας, ἢ περὶ τῆς φαντασίας.*

§. 185. Καὶ περὶ τῆς φαντασίας, καθάπερ ἐποιήσαμεν καὶ περὶ τῆς μνήμης, οὐ διηγήματα ψυχαγωγὰ καὶ ἡδέα τινὰ ἐκθησόμεθα, ἀλλὰ τὰ καθόλου ψυχολογικώτερον ἀναζητήσομεν, ἀρχάς τινας ἐξηγητικὰς τῶν ἔργων αὐτῆς θηρεύοντες πρὸς σύστασιν θεωρίας. Τί οὖν ἡ φαντασία, καὶ τί διαφέρει τῆς μνήμης; Ἡ μὲν μνήμη παρίστησιν ἐν τῇ ψυχῇ τὰ πράγματα, οἷα ὑπῆρξεν ἀληθῶς· ἡ δὲ φαντασία ἀναπλάττεται τι νοητὸν ἀνύπαρκτον, ἐξ ὧν προεῖληψε προσβολῶν, ἄλλως πῶς κατὰ τὸ δοκοῦν οἱ διασκευάζουσα καὶ συνδυάζουσα ταύτας. (α) Προϋποτίθῃσιν ἄρα τὴν μνήμην, ὥς χορηγὸν τῆς ὕλης ἢ τῶν στοιχείων, ὅθεν αὐτὴ δημιουργήσῃ τὰ ἐπινοητὰ καὶ ἀνυπόστατα ὄντα. Καὶ ἡ μὲν μνήμη πιστεύει ταῖς παρ' ἐαυτῆς ἀνατοπώσειςιν ἢ παραστάσεσιν ὥς ὑπαρκταῖς· ἡ δὲ φαντασία, ὅταν

(α) ἔξῃ δ' εἶναι τὸ φαντάζεσθαι, ὅπερ καὶ τὸ ἰνδάλλυσθαι, λαμβάνονται ἐπὶ τῶν κατανοουμένων ἢ καὶ μνημονευομένων μετὰ ζωρότητος. Τὰ γὰρ τῆς φαντασίας καὶ τῆς μνήμης ἥμισυ διακρίνονται μέχρι τοῦδε καὶ ψυχολογικῶς, μήτις δὲ ἐν τῇ ἀπλῇ λόγῳ, ὅπου ἰλαχίς ἀκρίβεια ἐπιστημονικῇ τηρεῖται πολλάκις. Καὶ ἄρισ. δι' ἰγώνων περὶ μνήμης, διὰ τῆς φαντασίας ἀγωνίζεται ἔρμηνεον τὰ κατ' αὐτήν. Ὁρ. περὶ Μν. Καρ. α. α. Ἡ δὲ μνήμη καὶ ἡ τῶν νοητῶν (οὐ μόνον δὲ τῶν σωματικῶν καὶ αἰσθητῶν, ἀ πάντως· ἔχει τινὰ εἰκονικὴν παράστασιν, τοῦτ. φαντασίαν) οὐκ ἀνευ φαντάσματος ἔστι, . . . Τίνος μὲν οὖν τῶν τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἡ μνήμη, φανερόν ἐστι ὅπερ καὶ ἡ φαντασία . . . Καὶ ἔστι θεωρεῖν καὶ ὡς ὥσιν καὶ ὡς εἰκόνα· καὶ οὕτω καὶ τὸ ἐν ἡμῖν φάντασμα δεῖ ὑπολαβεῖν, καὶ αὐτό τι καὶ αὐτὸ εἶναι θεώρημα, καὶ ἄλλου φάντασμα· τ. αὐτοκίνημα, ὅπερ καὶ ἡ ἰδέα παρά τισιν, ἥτις οὐ μόνον ὡς τὸ ἄμεσον ὑποκείμενον τοῦ νοῦς ἰσχυρίζεται, ἀλλὰ καὶ ὡς εἰδωλὸν καὶ ἑρμῆσμα τῶν ἐξωθεν ὑπερσώτων πραγμάτων. Ἀλλ' ἄρισ. φαντασία· ἑτερόν τι λέγει, πῶσιν δὲ ἐν τῇ νοεῖν παράστασιν καὶ θεωρίαν, ἐν σχήματι καὶ χρώματι πῶς γινώσκον. Διὸ καὶ λέγει ἄλλω· «ἐπὶ καὶ οὐκ ἔστιν ἀνευ φαντάσματος . . .» Ὁ δὲ ἀντιφρασίαν ἔν πρὸς τὸ Γαλλ. representation ἢ conception. Ἡμεῖς ἡμᾶς ἐξηγήσαμεθα τὴν καθ' ἡμᾶς φαντασίαν διὰ τῆς μνήμης· οὐ γὰρ ἔστιν ἀνευ φαντασίας· διότι ἔστιν φανταστικὴ (ἀλλὰ διότι ἔστιν ἀπραγματικὴ καὶ εἰκονικὴ. Ὁρ. τὸ περὶ Μν. §. 170.) πῶς δὲ τοῦναντίον μάλιστα, διὰ τούτου ἔστιν φανταστικὴ, διότι ἔστιν μνημονικὴ. Ὁρ. §. 189. Ὁρ. καὶ τὸ ἔξῃ Σχ.

ὁμοῦς κρίνει καὶ ἀσυγχύτως, θεωρεῖ ταῦτα τὰ ἰδεατὰ καὶ φαντασά, (ἢ ἰνδάλματα καὶ φαντάσματα), ὡς ἴδια αὐτῆς δημιουργήματα, πρὸς μηδεμίαν ἐκτὸς ἀντιστοιχοῦντα ἀλήθειαν.

§. 186. Χαίρει μὲν οὖν ἡ φαντασία μᾶλλον τοῖς ἐκ τῆς ὁράσεως χορηγουμένοις· (α) οὐχ ἦντον ὁμοῦς καὶ ἐκ πάσης ἀπλῶς μνή-

(α) Καὶ αἱ λέξεις φαντάζεσθαι καὶ ἰνδάλλυσθαι, (ὅντλ. φαίνεσθαι καὶ βλέπειν ἐν ἑαυτῷ) ὡς καὶ τὸ εἰδωλοποιεῖν κτλ. μαρτυροῦσι τὸ λεγόμενον. Οὕτω καὶ τὸ Γαλλ. imaginer ἐκ τοῦ image = εἰκών, (figure) ἀπομίμνημα, ἀπόμνημα κτλ. Ὁρ. καὶ Σχ. §. 171. Καὶ Ἀριστ. δὲ περὶ Ψυχ. Γ. κεφ. γ. « Εἰ μὲν οὖν μηδὲν μὲν ἄλλο ἔχει τὰ εἰρημένα, εἰμὴ φαντασίαν· (τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ λεγόμενον) ἡ φαντασία ἂν εἴη κίνησις ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως τῆς κατ' ἐνέργειαν γιγνομένης. Ἐπει δ' ἡ ὁρὴ μάλιστα αἰσθησις ἐστὶ, καὶ τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ φάους εἰληπὴν· (ἡ φαντασία ὅντλ., ὥσπερ καὶ αἱ ἐννοιαὶ ἐκλήθησαν ἰδέειν ἀπὸ τοῦ ἰδω=ὄρω.) ὅτι ἀνευ φάους οὐκ ἐστὶν ἰδεῖν. Καὶ διὰ τὸ ἐμμένειν (τὰς φανταστικὰς ὅντλ. κινήσεις) καὶ ἐμοῖς εἶναι ταῖς αἰσθήσεσι, πολλὰ κατ' αὐτὰς πράττει τὰ ὅσα, τὰ μὲν διὰ τὸ μὴ ἔχειν νοῦν, ὅσον τὰ θηρία· τὰ δὲ διὰ τὸ ἐπικαλύπτεσθαι τὸν νοῦν ἐνίοτε πάθει, ἢ νόσει, ἢ ὕπνῳ, ὅσον οἱ ἄνθρωποι. » Ἀλλὰ μέντοι ὅλον τὸ εἰρημένον κεφ., ὅπου ὁ Φιλόσοφος ἐκ προθέσεως πραγματεύεται περὶ φαντασίας. « Ἐνθα μάλιστα σημειωτ. καὶ τοῦδε. » Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐστὶ, κινηθέντος τοῦδε, κινεῖσθαι ἕτερον ὑπὸ τούτου· (ἡ δὲ φαντασία κινήσεις τις δοκεῖ εἶναι, καὶ οὐκ ἀνευ αἰσθήσεως γίγνεσθαι, ἀλλ' αἰσθανομένης, καὶ ὡς αἰσθήσεως εἶναι· ἐστὶ δὲ γινεσθαι κίνησις ὑπὸ τῆς ἐνεργείας τῆς αἰσθήσεως, καὶ ταύτην ὁμοίαν ἀνάγκη εἶναι τῇ αἰσθήσει) εἴη ἂν αὐτὴ ἡ κίνησις οὕτως ἀνευ αἰσθήσεως ἰνδευομένη, οὕτως μὴ αἰσθανομένης ὑπάρχειν κτλ. » Οὕτως οὖν ἡ λέξις φαντασία σημαίνει ἂν μάλιστα, τὸν ἰδέαν, παράστασιν, σύλληψιν τοῦ νοῦς κτλ. (idée, representation, conception κτλ.) Ὡς τὴν συνειδητὴν καὶ ποιητικὴν, ἢ δημιουργικὴν δύναμιν τοῦ νοῦς (imagination). Περί τῆς λέξεως καὶ Πλάτ. ἐν Σοφ. « Ποιητικὴν, ἢ ἡ πᾶσαν φαμέν εἶναι δύναμιν, ἥτις ἂν αἰτία γίγνηται τοῖς καὶ πρότερον οὐκ ὄντι ὕστερον γίγνεσθαι. » Ὡς, φρεναπύτων, ἐκπαίνων, παραδοχὴν πραγμάτων ἀνοπήκτου ὡς ὑπαρκτοῦ, ψευδὴ δόκησιν, παρένεον (illusion). Ἀλλ' αἱ τῶν αἰσθήσεων ἀπάται (les illusions des sens) καταχρηστικῶς οὕτω λέγονται· αἱ μὲν γὰρ αἰσθήσεις αὐτὸ διδόνουσιν, ὥσπερ καὶ ὥσπερ λαμβάνουσιν ἐκ τῶν ἔξωθεν, ὅσον ὅτι παιδικῶς ὁ Πλάτ., ὅτι τελλομένη ἡ ἐν θαλάσσῃ κόπη κτλ· καρίως ὅμως τὸ κριτικὸν ἐστὶ τοῦ νοῦς ἡμῶν, ὥσπερ ἡ ἀμειρία ἐκείνη μὴ συνειληγμένης, ἢ ἀγνοίας τῆς ἀπειρίας, πλανώμενη ὑπὸ τῆς φαντασίας, τοῦτ. τῆς ἀπλῆς δοκίσεως, δίδεται καὶ περὶ αὐτῆς, ὅτι καὶ ἀληθὲς οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ὥσπερ καὶ τὸ αἰσθημα. Ἡ φαντασία οὖν ἐστὶν ἐνταῦθα ἡ ἀπειρία φεαδὴς καὶ περὶ αὐτὴν ἐπισφαλὲς, ὅτι τὰ οὕτω δοκούντα εἰσι καὶ πρᾶγματα τοιαῦτα. Διὸ καὶ Ἀριστ. ἐν Μετaph. Γ. κεφ. ε. « Οὐδ' ἡ αἰσθησις ψευδὴς τοῦ ἰδίου ἐστὶν, ἀλλ' ἡ φαντασία, οὗ ταῦτον τῇ αἰσθήσει. » Ἀλλ' ἐπεὶ περὶ τούτων πληυτέρων καὶ ἰδιαίτερων οἱ νεώτεροι ἐπιπραγματεύονται.

μης καρποῦται τὸ χρήσιμον. Ὁ μὲν γὰρ γραφεὺς, ἅτε δὴ ἀπεικάζων, ἐργάζεται μόνον ἐξ ὧν ἐννεόηκεν ἀπὸ τῶν σχημάτων καὶ τῶν χρωμάτων· καίτοι καὶ αὐτὸς ὑπὸ τὰς ὁρατὰς γραφὰς ἕτερόν τι φαντάζεται ὑψηλότερον, καὶ ἕτερόν τι ὑπονοεῖ αὐλώτερον, ὃ δὴ καὶ πειράται μάλιστα τοῖς ὁρώσιν ὑποδηλοῦν διὰ τῶν αἰσθητῶν συμβόλων. (α) Ὁ δὲ ποιητὴς ἀπεριορίστως σύμψασαν τὴν φύσιν ἐξυμνῶν, οὐδεμίαν τῶν ἐπαγωγῶν αὐτῆς χαρίτων παρίσται, εἴγε μόνον χαίροι αὐταῖς, τροφὴν ἐντεῦθεν ἱκανὴν εὐρισκόμενος τῆς εὐφυΐας αὐτοῦ. Ἐτι δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ συνειδήσει γινομένων δημιουργαῖ δρᾶμα τι, ὃ μαρτυρεῖ τὴν βαθεῖαν γνώσιν, ἣν ἔχει περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως, ἐξιδεῶν τὰ πάθη αὐτῆς, τὴν ὑπόκρισιν, τὴν ζηλοτυπίαν, τὴν φιλαργυρίαν κτλ. Καὶ πᾶν δὲ ἀπλῶς ποίημα ἐκφράζει τι καὶ ὑποσημαίνει τοῦ ἐνδομύχου βίου· ἄλλως γὰρ, ἀνευ τῆς νοιρωτέρας καὶ ὑψηλότερας ταύτης, οὕτως εἰπεῖν, φαντασίας, τῆς ἐκ τῶν διανοητικῶν προσβολῶν καὶ παθημάτων ὑποτροφευμένης τε καὶ ἀναβαλλούσης, ποίησις ἂν εἴη μόνον περιγραφικὴ, ψυχρά τε καὶ ἀτερπής· ὡς ὕλης μὲν ἀφθόνου ὑποκειμένης, νοῦς δὲ, ὃς οἶδε μόνος εἰδοποιεῖν καὶ διαμορφοῦν καὶ οἰοεῖ ἐμψυχοῦν τὴν ὕλην, οὐδαμοῦ ἐκπνέοντος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἐνυλος καὶ αἰσθητὸς κόσμος ἔχει τινὰ ψυχὴν ἢ ζωὴν ἰδίαν, τὰς δραστηρίους αὐτοῦ δυνάμεις, ἐξ ὧν τι ὑποδελώσουςι κατ' ἀνάγκην οἱ τὰ κατ' αὐτὸν ἀπεικάζοντες, ἐὰν μὴ μέλλωσιν ἁμαρτῶν τι καὶ ἀνείδουν ὅλως ἀπεικόνισμα παρίσταν.

§. 187. Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ φαντασία, ἐπὶ τε τῶν ἐντὸς καὶ τῶν ἐκτὸς ἡμῶν, ἀπεριορίστον κράτος ἔχουσα· δύο δὲ τὰ μέγιστα ἡμῶν ὑπουργοῖ ἐκεῖνα. Πρῶτον μὲν γὰρ, ὡς φανερόν γίνεται ἐκ τῶν προειρημένων, ἀναπόφευκτός ἐστι τῇ ποιήσει· εἰ γὰρ καὶ ἐν πάσιν ὁ

Τοιαῦτα δὲ ὁπταῖ ἀπὸ τῆς λαγομένης καὶ αἰ. Αἰγύπτῳ Ἀντιφάνεια (mirage), σημαίνει τῇ θαλάσσῃ τῶν ἁγίων ἐν τῇ ἀτμοσφαιρᾷ τῇ ἐκ τῆς ὑπερθεωμένης ἀναπόφευκτος ἀπὸ τῆς διαδραματιζομένης.

(α) Περί τοῦ ἐκπνέοντος ἀλλοῦς ἐπὶ τὰ σχήματα καὶ χροῖατα ἐκ καὶ Σοφ. Ἀπομ. Γ. κεφ. ε. « Ὡς μάλιστα σημειωτὸν τοῦδε §. 6. » Ὁ δὲ μάλιστα φανταστικὸς τῆς ὁρῆς τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἱετικὸν (πλάσμα ὅντλ. τοῦ καὶ ἱετικῶν) φαίνεται, πᾶς τοῦτο ἐνεργεῖ τῇ ἀνθρώπῳ.

ποιητής οὐκ ἔστιν αὐτουργός, ὡς ἐκφράζων πολλάκις τοῦθ' ὅπερ εἶδε καὶ ἔπαθε, καὶ ἐνθουσιωδῶς ιστορῶν αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν· σπανιάκις ὅμως ἐν τούτῳ περιορίζεται. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν δυσχερεστάτων ἔστιν εὐτυχεῖν τῷ καλῷ οὕτως ἀνελλιπεί καὶ αὐτοτελεί, ὥστε μηδενὸς προσδεῖσθαι κόσμου καὶ ἐπιβλήματος· ἔξωθεν, ἀνάγκη πᾶσα παρῆναι αὐτῷ καὶ τινα ἐτέραν δύναμιν παρὰ τὴν μνήμην, εἰ μέλλοι τι ἔργον ἐπιδείξεσθαι αὐταρκείας, καὶ θαυμαστόν τι οἶον κάλλος προβαλλόμενον. Εἰ γὰρ ἡμῖν αὐτὰ τὰ πράγματα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνήντα τελειότερα, ἴσως ἂν ἡμῖν περιττὴ ᾖ ἡ ἐκ τῆς τέχνης ἐπικουρία, τῆς τὰ χεῖρω καλλίονα, καὶ τὰ σφυρότερα κρείττω ἀναφῆναι προτιθεμένης. Πρὸς δὲ καὶ ἡ φαντασία, τὰ μάλιστα βοηθοῦσα τῇ οὕτω φιλοκαλούσῃ τέχνῃ, ἀναλαμβάνει τὰ πράγματα, αὐτοκάθεδα καὶ αὐτοσχέδια παριστάμενα, καὶ κάλλος καὶ μέγεθος τὸ προσῆκον περιτιθεῖσα, ἐπανορθοῖ μὲν τὰς ἐλλείψεις, τελειοποιεῖ δὲ τὰς ἐνούσας χάριτας. Ἐν μὲν οὖν τοῦτο ἡμῖν τὸ φανταστικὸν ἐξυπηρετεῖ, ὡς πρὸς τὴν ποίησιν, ἢ γενικώτερον εἰπεῖν, πρὸς τὴν τέχνην.

§. 188. Δεύτερον δὲ οὐχ ἥττον ἴσως συμβάλλεται καὶ τῇ ἐπιστήμῃ, ἢ οὐ μόνον ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὠφελεῖται, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς πείρας. (α) Τί γὰρ ἄλλο ἔστιν ἡ πείρα, εἰμὴ ἔργον φαντασίας ἐπινοήσεως; Ὑποτίθῃ γὰρ ὅτι φαινόμενά τινα οὕτω πως ἀλλήλοις συνδυαζόμενα, τοιόνδε τι παράξει καὶ ἀποτέλεσμα, βεβαιοῦν ἢ καταστρέφον τι σύστημα· κυρίως οὖν ἡ πείρα ὑπόθεσις τίς ἐστιν, οὐχ ἀπλῶς ἐπινοουμένη, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐνεργουμένη, καὶ πράγματι ἐφαρμοζομένη, πρὸς ἐνίχνευσίν τινος ἀληθείας. Ἡ γὰρ φύσις τὰ μὲν τῶν κατ' αὐτὴν μυστηρίων αὐτομάτη προδείκνυσιν, καὶ τότε μόνον παρατηρήσεως δεῖ· τὰ δ' ὅμως κρύπτεται καὶ κατέχει οὕτω βύθια,

(α) Παρατηρήσεις μὲν εἰναι ἢ τῶν αὐτομάτως συμβαινόντων ἐπακρίβειαν· (β) δὲ κατὰ τοὺς πόδας καὶ πείρα λέγεται· πολλάκις δὲ πείρα ἱκανοῦς, τὴν ἐμπειρίαν συνιστάει Γ' expérience. Ὁρ. Σχ. § 167. Πείρα δὲ ἐνταῦθα (Γ' expérience = experimentation), ἡ προδιάθεσις καὶ προπαρασκευὴ φαινομένων τινῶν, εἰς ἃν ἡ ἀλήθεια ἢ τὸ ψεῦδος δοῦναι τινὸς εὐρεθίσταται. Αὐτὸ δὲ τὸ ἔργον τῶν τῇ πείρᾳ χρησμένων λέγεται πείρα (expérience).

ὥστε δεῖ ἡμῖν τέχνης καὶ δεξιότητος, δὲ δ' εἰπεῖν καὶ πανουργίας καὶ ἀντιμηχανήσεως, ὅπως δυνηθῶμεν ὑποκλέψαι αὐτῇ τὰ ἀπόρρητα, καὶ ἀνακαλύψαι τὰ λανθάνοντα. Ἐὰν γὰρ ἀνεχόμενος τὰ πράγματα οὕτως ἀπλῶς χωροῦντα, μηδὲν μὲν αὐτὸς ἐπιχειρῇ, τὰ δὲ παρεμπίπτοντα μόνον καθέξῃ θεώμενος, ἴσως μὲν ἐκ διαλειμάτων κατὰ συγκυρίαν εὕρησις τι καὶ ἀξιοθέατον· ἀλλ' ὅπως ἂν πραγμάτων ἐπιστήμων γενήσῃ, ἐὰν ἀόκνως καὶ παντοῖα μηχανώμενος, αὐτὸς ἀναζητῇ καὶ διώκῃ πανταχόθεν τὴν ἀλήθειαν; Ἡ γὰρ ἐπιστημονικὴ εὐφυΐα, οὐ μόνον ἀπλῆ τίς ἐστιν ἐπιμονὴ καὶ ἐγκυψίς, ἀλλὰ καὶ ἐπινοήσις πολύτροπος καὶ πολυμήχανος. Ποιεῖ οὖν ἡ φαντασία καὶ εἰς τὴν τῆς ἐπιστήμης πρόοδον.

§. 189. Τοιοῦτο δὲ τὸ ἔργον καὶ τῆς δυνάμεως ταύτης. Ἀλλὰ πῶς ἐξηγητέον αὐτὴν; πῶθεν προκύπτει; ζητήσωμεν οὖν κἀνταῦθα τὰ προηγούμενα· πρῶτον μὲν γὰρ, ὡς προείρηται, δεῖ μνήμης πρὸς τὸ ἐπινοῆσαι τι κατ' ἰδέαν ὑφιστάμενον· ὁ γὰρ ἀμνημονῶν στέρεται τοῦ παρελθόντος, καὶ οὕτως εἰς μόνην μίαν ἐννοίαν τὴν αἰεὶ παρούσαν, καὶ ταύτην ἀκαριαίαν καὶ ἐπ' ὀλίγιστον χρόνον διακείμενους περιίσταται· ἀλλ' ἐκ μιᾶς καὶ μόνης ἐννοίας οὐκ ἐνδέχεται ἀνάπλασμά τι δημιουργεῖν. Ἐπειτα δὲ, ὡς τῆς μνήμης τὸ ὁρεστικὸν ἀποδιδούσης καὶ οὐχὶ τὸ ἰδεανόν, δεῖ καὶ ἐτέρας τινὸς περιστάσεως· ἐστὶ δ' αὕτη ἡ ἐκ τῆς τῶν ἐγνωσμένων πραγμάτων φαιλότητος καὶ ἐλλείψεως ἔρεσις ἐν ἡμῖν ἀναπτυσσομένη, τοῦ ἅμα μὲν πλείω, ἅμα δὲ καλλίω ἰδεῖν. Τοῦ κρείττονος οὖν αἰεὶ καὶ τελειότερου ὁρεγόμενοι, καὶ τοῖς παρούσιν ἢ παρελθούσι μὴ ἀγαπῶντες, ἀνκπλαττόμεθα ἐκ τῆς ἀποκειμένης ἐν ἡμῖν ὕλης τὰ δοκοῦντα ἡμῖν πληρέστερα. Οὐκ ἀλόγως δὲ καὶ αὐθαιρέτως παντάπασιν τὸ προστυχὸν φανταζόμεθα, ἀλλὰ συμφώνως τῷ τύπῳ τοῦ καλοῦ πρὸς ἐν ἀνατεινόμεθα.

§. 190. Ὅτε γὰρ ποιητὴς καὶ ὁ φιλόσοφος, εἴτε εἰδότες εἴτε μὴ, ἐκόντες ἀείκοντες, φαντάζονται μὲν ἑκάτερος τὰ ἑαυτοῖς ἀρέσκοντα· ἀλλ' ὁ μὲν παρορμάται ὑπὸ τῆς ἐν αὐτῷ διεγερθεμένης φιλοκαλίας τε καὶ φιλοτεχνίας· ὁ δὲ ἔλκεται ὑπὸ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἐγγενομένης αὐτῷ φιλειπιστήμονος βροπῆς. Καὶ καθόλου δ' εἰπεῖν,

ἕκαστος τῶν πάντων ἀνθρώπων, ὁ μὲν τις μάλλον, ὁ δὲ τις ἥττον φιλόσοφος ὢν ἢ ποιητής, οὐχ ἀπλῶς καὶ ὥς ἔτυχε φαντάζεται, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ ἰδέαν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀληθοῦς, καθ' ἣν καὶ ὑπάγει ὑπὸ μίαν ἐνότητα, ὑφ' ἓνα τύπον καὶ ὑπὸ μίαν ἀρχὴν, τὰ πολλαχόθεν συγκομιζόμενα στοιχεία. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς ὀνείρασι καὶ τῇ μανίᾳ, ὅπου ἡ ψυχὴ οὐδαμῶς ἐστὶν αὐτοκρατής, οὐκ ἄνευ τινὸς ὅμως τάξεως ἡ φαντασία τὰς ἐννοίας συμπλέκει· αἶ γάρ τις προσβολὴ καὶ διάθεσις ἰδιαιτέρα δεσπόζει, οἶοναί καὶ διήκει διὰ πασῶν, εἰ καὶ πρὸς τὸ ἀλλόκοτον καὶ ξένον ἐνταῦθα ὁ συνδυασμὸς πολλάκις γίνεται, διὰ τὸ τὴν ἐλευθερίαν ἀπείναι, τὴν διεξάγειν καὶ διευθύνειν δυναμένην σωφρόνως πρὸς ἐν τι τέλος, σύμπασαν τὴν τοῦ νοῦς ἐργασίαν.

§. 191. Σημειωτέον δὲ ὅτι, ὥσπερ τὰλλα τῆς νοήσεως εἶδη, οὕτω καὶ ἡ φαντασία δύο διακεκριμένους ἔχει χαρακτῆρας. Νῦν μὲν γάρ, ὅθεν καὶ ἄρχεται, ἐστὶν αὐτόματος, καὶ οἷον ἐξ ἐπιπνοίας ἀναπτυσσομένη καὶ ἀσκέπτως, πλήρης οὔσα ζωῆς, ὅταν μάλιστα ἐξ ἀγαθῆς φύσεως προῖη, καὶ εἰς ἐννοίας ὑψηλὰς καὶ περικαλλεῖς ἐκλάμπουσα, καὶ δὴ καὶ σφόδρα πολλάκις καὶ ὑπὲρ τὸ μέτρον παρὰφρομένη· τοιαύτη δ' ἐστὶν ἡ ποίησις τῶν ἀρτιθαλῶν ἄμα καὶ εὐδαιμόνων ἐθνῶν. Νῦν δὲ μετὰ σκέψεως βαίνει καὶ τέχνης καὶ λογιζομένη, οὐχ οὕτω μὲν παράθερμος καὶ σφριγῶσα, σαφεστέρα δὲ ὅμως καὶ κοσμιωτέρα, καὶ ἐπιτυχχάνουσα ἂν τῆς τελειότητος, εἰ μένοι ἐντὸς τῶν προσηκόντων ὁρίων, παυσαμένη μὲν τῷ λόγῳ, οὐκ ἐκλυομένη ὅμως παντάπασιν, καὶ μετρίαζομένη μὲν, ἀλλ' οὐκ ἀποσθεννυμένη. Οὕτω γὰρ τέχεται ἔργα εὐσταθῆ καὶ ἀθάνατα, ὅπου τὸ πάθος μετὰ τοῦ λόγου, καὶ ἡ ἰσχὺς μετὰ τῆς φρονήσεως συγκρασθήσονται· τοιαύτη δ' ἐστὶν ἡ ποίησις τῶν ἡδὴ ἀκμαζόντων ἐθνῶν, παρ' οἷς τὸ καθεστὸς τῆς φρονήσεως ἀναστέλλει καὶ ἡνοῇ τὸ ὀρμητικὸν καὶ σφαδάζον τῆς ἐν αὐτοῖς ζωῆς. (α)

(α) Τὰ δύο ταῦτα εἶδη τῆς φαντασίας, τὸ αὐτόματος καὶ τὸ μετὰ σκέψεως, φαίνεται διακρίνων καὶ ἄριστ., ἐν οἷς λέγει (περὶ Ψυχ. Γ. κεφ. Ι) « φαντασία δὲ πᾶσα ἢ λογιστικὴ ἢ αἰσθητικὴ· ταύτης μὲν οὖν καὶ τὰ ἄλλα ζῶα μετέχει. »

§. 192. Ἐτι δὲ προσθετέον τῇ προεκτεθειμένῃ ψυχολογικῇ ἐξηγήσει, ὅτι ἔστι καὶ αἷτια ζωηλογικὰ ἢ ὀργανικὰ, ἃ πρὸς τὸ ἔργον τῆς φαντασίας οὐ μικρὰν ἔχει τὴν ροπὴν, δυσδιόριστα ὅμως ὄντα καὶ δυσδιάγνωστα. Οὕτω γὰρ τὸ ποιεῖν ἐξ ἐτοίμου καὶ αὐτοσχεδῶς προέχεται μὲν μάλιστα ἐκ διανοητικῆς δεξιότητος, ὑποκινεῖται ὅμως καὶ βοηθεῖται οὐ μικρὸν καὶ ἐκ τοῦ τῶν νεύρων ἐρεθισμοῦ. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ κλίμα, καὶ τὸ γένος, καὶ ἡ ἡλικία κτλ. ἔχουσι

Καὶ κατωτ. κεφ. ια. « Ἡ μὲν οὖν αἰσθητικὴ φαντασία, ὥσπερ εἴρηται, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζῴσι ὑπάρχει· ἡ δὲ βουλευτικὴ, ἐν τοῖς λογιστικοῖς. Πότερον γὰρ πράξει τὸδε ἢ τὸδε, λογισμὸς ἥδη ἐστὶν ἔργον, καὶ ἀνάγκη αἶ ἐνὶ μετρίᾳ. Τὸ μίζεν γὰρ δύνανται ὥς δύνανται ἐν ἐκ πλείων φαντασμάτων ποιεῖν » διηλ. παρὶςκαμένων καὶ ἐπαυερχομένων νοημάτων ἢ ἐνοίων. (Ὁρ. τὰ ἀνωτ. Σχ.) Αἰσθητικὴ δὲ φαντασία ἔχει μᾶλλον παρ' ἡμῖν, ὅταν ἀνυπόστατα ἐπιέρχονται ἡμῖν νοήματα, οὐ μόνον ἐγγρηγόριον, ἀλλὰ μάλιστα καὶ καθύδουον ἢ παρὰφρονοῦσιν· ἐτι ὥς ἐπὶ τὸ πλείον τὸτε τὰ αἰσθητέρα νεῦρα δονοόμενα ὑπερδύναται, ἀπτοχεῖ εἰς τὴν ψυχὴν τὰς ἀντιρροίας ἰδέας ἢ φαντασίας. Λογιστικὴ δὲ ἢ βουλευτικὴ ἢ καὶ διανοητικὴ φαντασία εἶναι ἐν ἡ μετὰ σκέψεως χωροῦσα. Ἐστὶ δὲ διελὶν τὴν φαντασίαν καὶ ἄλλως εἰς δύο εἶδη, εἰς τὴν ἀλόγον καὶ εἰς τὴν λογικὴν. Καὶ ἡ μὲν ἀλογος ἔστιν ἡ ἀνευ λόγου καὶ εἰκῆ συνάπτουσα εἰδωλοποιήματα ἢ ἄλλα τινὰ πλάσματα· λογικὴ δὲ τοῦαντίον, ἡ πρὸς ἐπιτυχίαν τινὸς τέλους ὀργῶσα. Ἰποδιαίροῦτο δ' ἂν καὶ αὕτη εἰς δύο, εἰς τὴν τεχνικὴν (ἢ ποιητικὴν καὶ δημιουργικὴν κτλ.) καὶ εἰς τὴν ἐπιτημονικὴν, (τὴν μηχανομένην, ὅπως ἀνακαλύψῃ ἀλήθειαν τινὰ) ὅν ἡ μὲν πρὸς τὸ αὐτάκαλον μάλιστα μεταρροῦται· ἡ δὲ πρὸς τὸ αὐτοαλήθως σπεύδει· ἀμφοτέρω δὲ ταῦτα, τότε καλὸν καὶ τὸ ἀληθὲς νοήματα καὶ προσλήψεις τοῦ ἀκαίρου εἰσι λόγον, διὸ καὶ λογικὴν τὴν τοιαύτην φαντασίαν καλοῦμεν. Οὕτως ὁμοίως μὲν καὶ Φιντίας διακρίνουσιν ἐν φαντασίᾳ ὡς καλλιτέχνη ἀριστοί, καὶ ποιεῖται θαυμασιώτατοι. Νεῦθεν δὲ ἡ Γαλιλαῖος διακρίνουσιν ἐν τοῖς ἐπιτημονικοῖς ἐπινοήμασι καὶ ἐφευρέμασι. Ταύτης δὲ τῆς λογικῆς φαντασίας, ὥσπερ δὴ καὶ τῆς συγγινῆς αὐτῇ, τῆς βουλευτικῆς, τὰ ἀλογα καὶ ἀβούλα ζῶα οὐκ εὐμορεῖ. Ἡ δὲ ἀλογος, ὡς αὐτοφυῆς οὔσα, καὶ ἐκ τῶν κινήσεων μάλιστα τοῦ νοητικοῦ συστήματος διεγερμένη, ὑπάρχει καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις ζῴσι. Τὰ δ' ἐνόνια φαντάσματα ἢ οἰκίρα, ταῦτα σπανίως μὲν εἰσι λογικὰ· ὡς ἐπὶ τὸ πλείον δὲ, ἀλόγως καὶ ἀβούλως χωρεῖ, ἵτοι ἐκ τῶν ἑλκεδν ὡς τὰς ἀρρηκὰς λαμβάνοντα, ἢ καὶ ἐκ τῆς προενοπαρχούσης τῇ ψυχῇ διαθείσεως συνιστάμενα. Ἀλλ' ἡ περὶ τῶν οἰκίρων θεωρία ἀπαιτεῖ τὴν περὶ τοῦ ὕπνου, ἐν τῷ περὶ ἐλευθερίας διεθεσμένην. Οὐ γὰρ δύναται ἀπλῶς οὕτω λεγόμενον ἐρῶς ἔχει τὸ Ἀριστοτέλειον, ἐτι ὡς ὕπνος γίνεται διὰ τοῦ αἰσθητικοῦ, ὡς καὶ τὸ ἐκάντιον, ἢ ἐγγρηγόριον, δι' αὐτοῦ. Ὁ γὰρ ὕπνος καὶ ἡ ἐγγρηγορία, γίνονται μᾶλλον ἐκ τῆς ἀνιμένης ἢ συντεταμένης νεύσεως, τοῦτ. ἐκ τῆς ἀπροσέχεις ἢ προσέχεις, ἐκ τῆς ἀσκήσεως ἢ σκέψεως. Ὁρ. τὴν περὶ τοῦ ὕπνου Μετὰφρ. τμήμα τοῦ Κ. Ἰωανν. φερμένον παρὰ τοῦ ἐμοῦ ὑμολόγου.

πάντως ἐπενέργειάν τινα πρὸς τὴν φαντασίαν. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἐροῦμεν πλατύτερον, ὅταν ὁ λόγος ᾗ περὶ τῶν σχέσεων τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ ὁργανικοῦ σώματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'. (Τέλος καὶ συμπέρασμα.)

4^{ον}. *Περὶ τῶν διαφόρων δυνάμεων τῶν αποδιδόμενων τῇ νόησει, οἷον τῆς συναισθήσεως, τῆς αἰσθήσεως, τῆς ἑτεροπιστίας, τῆς προσοχῆς, τῆς σκέψεως κτλ.*

§. 193. Ἐν τῇ περὶ νόησεως ἐκτεθείσῃ θεωρίᾳ νομίζομεν ὅτι πάντα τὰ ἔργα τῆς δυνάμεως ταύτης, ἐμμέσως ἢ ἀμέσως, διώρι-
σται, ὅσον ἔδει, καὶ ἡρμηνευται. Πάντα γὰρ συνιστάμενα ἐν ἐν-
νοίαις ἢ ἤδη τὸ πρῶτον προσλαμβανόμεναις, ἢ πάλιν ἀνακαλου-
μέναις, ἢ κατ' ἐπίνοιαν συναπτομέναις, ἀνάγονται εἰς τινὰ τῶν
τριῶν λειτουργιῶν τῆς νοητικῆς δυνάμεως, τοιούτῃ τὴν γνώσιν,
τὴν μνήμην καὶ τὴν φαντασίαν.

§. 194. Ἀλλ', ἐρεῖ τις ἰσως, ῥητῶς γοῦν οὐκ εἰσήγαγες εἰς τὸ
κατὰ σκεπτικὸν σύστημα οὔτε τὴν συναισθήσιν, οὔτε τὴν αἰσθήσιν,
οὔτε τὴν ἑτεροπιστίαν, οὔτε ἄλλα τινὰ ἰδίον ὄνομα ἔχοντα, καὶ ἐν
πάσαις ταῖς ἰδεολογικαῖς πραγματείαις κατατασσόμενα· οὐδὲν γὰρ
εἴρηκα ἐκ προθέσεως περὶ τῆς προσοχῆς, περὶ τῆς σκέψεως, περὶ
τῆς συνειδήσεως, περὶ τοῦ νοός, περὶ τῆς κρίσεως κτλ.

§. 195. Πρὸς ταῦτα οὖν εὐχερὲς ἀπαντῆσαι, ὅσα καὶ αἰκοθέν
εἰσι δὴλα πᾶσι τοῖς περηκολουθηκόσι τῇ παρ' ἡμῶν ἐξηγήσει τῇ
περὶ τῆς νόησεως. Πρῶτον μὲν γὰρ ἡ συνείδησις ἢ συναισθήσις
οὐδ' ὅπως δεξιότης καὶ ἱκανότης ἴδια τίς ἐστὶ τῆς νόησεως, ὥσπερ
ἐστὶν ἡ μνήμη καὶ ἡ φαντασία· ἀλλὰ γὰρ αὐτὴ ἡ νόσις ὁλοσχερῆς
καὶ μετὰ πασῶν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς λαμβανομένη, στρέφεται
πρὸς τινὰ σειράν φαινομένων ἰδιαιτέρων, γινώσκουσα μὲν ταῦτα

ἐξ ἐποπτείας, ἢ ἐξ ἐπαγωγῆς, ἢ ἐκ συλλογισμοῦ, ἀνακαλουμένη δὲ
ἢ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἢ συνεζευγμένα ἀλλήλοις, συνάπτουσα δὲ καὶ
διασκευάζουσα κατ' ἀρέσκειαν. Ἡ ἄρα συναισθήσις οὐ δυνάμεις ἐστι
νέα ἢ ἰδιότης διάφορος τῶν προσγεωσμένων, ἀλλὰ περίστασις μό-
νον ἰδιαιτέρα τῆς νόησεως, καθ' ἣν ἐν κοινωνίᾳ καθίσταται τῶν
ἀληθειῶν τοῦ ἐνδομύχου βίου ἢ τῆς *Αὐτότητος*, ὃ μικρόν μοι δοκεῖ
καὶ οὐκ ἄξιον μερικωτέρας ἐπιστάσεως. Τῷ τοίνυν καθόλου ἐξακρι-
βωσαμένῳ τὴν νόησιν, οὐδαμῶς δεῖ μελέτης ἰδιαιτέρας περὶ τῆς
συναισθήσεως.

§. 196. Ἀλλ' οὐδ' ἡ αἰσθήσις, ἢ μᾶλλον ἡ διὰ τῶν αἰσθήσεων
ἐνεργουμένη νόσις, (α) λειτουργίᾳ τειδεχωτέρα ἐπὶ τοῦ νοός, ἀλλὰ
περίστασις μόνον διάφορος, καθ' ἣν οὐκέτι πρὸς τὴν *Αὐτότητα*
στρέφεται, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐξω φύσιν τὴν αἰσθητὴν, καὶ πρὸς αὐτὴν
περαίνει τὰς ποικίλας αὐτοῦ ἐργασίας, ἢ γινώσκων τὰ ἐν αὐτῇ
φαινόμενα, ἢ μνημονεύων, ἢ φαιταζόμενος, ὃ δὲ μάλιστα τὸ ἔργον
τοῦ νοός ὃν ἡμῖν ἐγνωσται. Καὶ ἀπλούστερον εἰπεῖν, τί εἰσιν αἱ
αἰσθήσεις ὡς πρὸς τὴν νόησιν; Ὅργανα δραστικὰ ἢ ἑδραὶ ζῶσαι,
ὅπου ἡ ψυχὴ περικταμένη ἐμφυχοῖ ταῦτα, ἀναπτυσσομένη κατὰ
πάντας τοὺς ἐνόντας αὐτῇ τρόπους ἐκ τῶν ἐξωθεν προσβολῶν. Διὰ
τοῦτο οὐκ ἄχρηστον μὲν διορίσαι καὶ διαγινῶναι ἀκριβῶς, ὅπως τὰ
ὅργανα διατίθεται ἐν τῇ αἰσθήσει, καὶ ὅσον ἐξυπηρετεῖ τῇ ἐνδομυ-
χούσῃ ψυχῇ, οὐκ ἐστὶν ὅμως αὕτη μελέτη καὶ ἐρευνα περὶ αὐτὴν
τὴν ψυχὴν κυρίως γινομένη· ὥστε συμβαίνει, εἴτις ὀρθῶς ἐπισκοποῖ,
ἔργον εἶναι τοῦτο μᾶλλον τῶν ζωολόγων ἢ τῶν ψυχολόγων.

§. 197. Ἡ δ' ἑτεροπιστία, ἢ πίστις τῇ παρὰ τῶν ἑτέρων μαρ-
τυρίᾳ, δι' ἣς νοερῶς ἀναφέρεται τις κἀνταῦθα πρὸς αὐτὰ τὰ πράγ-
ματα καὶ τὰς ποιότητας αὐτῶν, ἀκριβῶς ἀναλυομένη, δείκνυται
ὅσα ἔργον τι ἀπλοῦν τοῦ νοός, ἀλλὰ σύνθετον ἐκ μερικωτέρων τι-
νῶν, πάντων ἀναγομένων εἰς τὰ προεκτεθέντα. Πρῶτον μὲν γὰρ
ἐνεστὶν ἀντίληψις μετὰ προσοχῆς ἢ μὴ, τῶν χαρακτήρων καὶ ση-

(α) Ἄριστ. Περὶ θανάτ. καὶ ἔργ. Καρ. α. « Ἡ δὲ λειτουργία αἰσθήσεως, ὡς ἐνερ-
γεια, κίνησις τις διὰ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς ἐστὶ κτλ. »

μείων τοῦ μαρτυροῦντος. Δεύτερον δ' ἐρμηνεύσεις (α) τούτων τῶν σημείων, τουτέστι συλλογισμὸς ἐπεριδόμενος ἐπὶ τῆς γενικῆς καὶ αὐτοδῆλου ἀρχῆς ταύτης, ὅτι τὰ σημεία ἔχει τι σημαίνον, καὶ τότε τὰ σημεία ἔχει τότε τὸ σημαίνον, εἴτε ἀξιόπιστα ἄλλως ταῦτα εἴτε μὴ δοκοῖεν εἶναι, κατὰ τὴν φύσιν τῶν μαρτυρούντων καὶ τὴν περὶ αὐτῶν ὑπόληψιν. Προϋποτίθουν ἄρα τρίτον καὶ τὴν ἐκ πείρας ἐπαγωγὴν περὶ τῆς ἀξιοπιστίας ἢ μὴ τῶν προκειμένων σημείων. Ταῦτα δὲ πάντα καθυπάγεται εἰς τὴν περὶ τῆς νοήσεως ἐκτεθείσαν ἡμῖν θεωρίαν. Ἐπειτα πιστεύειν ἑτέρῳ νοεῖν ἐστὶ δι' αὐτοῦ, καὶ ταυτίζεσθαι καὶ ἐνοῦσθαι τῇ νοήσει αὐτοῦ, ἀμέσως κατοπεύσαντος τὴν ἀλήθειαν καὶ γνόντος αὐτὴν κατὰ τινὰ τῶν προειρημένων τοῦ γινώσκειν τρόπων. Ὁ ἄρα πιστεύων νοεῖ καὶ κρίνει κατὰ μίμησιν καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ μαρτυροῦντος. Ἐπεὶ οὖν ἐκεῖνος εἶδε καὶ ἔγνω, οὕτω καὶ ὁ πιστεύων ὁρᾷ καὶ γινώσκει· ἀλλ' ὅτι ὁ μὲν ἀμέσως, ὁ δ' ἐμμέσως, διαφέρει οὐθέν· ἐκατέρωθεν γὰρ τὸ αὐτὸ μέρος τῆς νοήσεως, τὸ γνωστικόν, ἐν ἐνεργείᾳ καθίσταται, καὶ ἰκανότης διάφορος τῇ ψυχῇ οὐ προστίθεται.

§. 198. Ἡ δὲ κρίσις ἐστὶν αὐτὴ ἡ ἐργασία τοῦ νοῦς, δι' ἧς ἀποφαινόμεθα τὸ ὁρώμενον εἶναι τοιοῦτον, οἷον αὐτὸ ὁρώμεν, ἢ ὡς παρὸν, ἢ ὡς παρελθόν, ἢ ὡς μέλλον, ἢ ὡς φανταστόν. Ἐν ἅπασιν οὖν τοῖς τρόποις τοῦ νοεῖν κρίσις ἐνεστί· κρίνει γὰρ ὁ νοῦς ἡμῶν, καὶ ὅταν γινώσκῃ, καὶ ὅταν μιμνήσκῃται, καὶ ὅταν φαντάζῃται, καὶ ἀπλῶς πᾶσα νοητικὴ ἐργασία φύσει καὶ κατ' ἀνάγκην πρὸς κρίσιν τινὰ ἀποτελεῖται, καὶ δι' αὐτῆς συμπληροῦται καὶ ἀπαρτίζεται. Οὐκ ἐστὶν ἄρα εἰδικὴ τις δύναμις κριτικὴ ἐν ἡμῖν· αὐτὸς γὰρ ὁ λόγος, ὅθεν πᾶσαι αἱ διανοητικαὶ δυνάμεις προέξουσιν, ἀχώ-

(α) Ἐρμηνεύσεις ἢ συνήθως ἐρμηνεύειν ἐστὶν ἡ διὰ λόγου ἐξήγησις τῶν ἐν τοῖς διακειμένοις. Ἐνταῦθα δ' εἰσπράττειται ἡ λέξις ἐπὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς δυνάμεως, ἣν σύμμετρον ἔχουσι καὶ πολλὰ τῶν ἀλλοτρῶν ζώων, συμβαλλόμενα τὰς ἐνδοὺς διαφύσεις τῶν ἄλλων ἀπὸ τινος ἐξωτερικῶν σημείων. Ταῦτα δὲ μάλιστα τὴν διελκυστικὰ πλουτοῦ καὶ τὰ νότια. Οὕτω δὲ, εἰ καλῶς μνησθῶμαι, λαμβάνει πού καὶ ἑνωρῶν. Ὁ μὲν οὖν Ἑσπεριανὸς ἀνάγει ταῦτα εἰς τὸ συλλογιστικόν. ἑτεροὶ δὲ χωρὶς τοῦ εἶναι δυνάμειν ταῦτα δέχονται, καὶ ὡς ἑρμῆν ἀλογῶν (interprétation). Ὁρ. καὶ τὸ περὶ φυσιογνωμονίας τοῦ Ἀρισ.

ριστον ἔχει τὴν κρίσιν, δι' ἧς πέφυκεν ἐπινεύειν καὶ προστίθεσθαι παντὶ τῷ ἀμωσγέπως οἱ δοκοῦντι εἶναι.

§. 199. Ἡ δὲ προσοχὴ χαρακτὴρ τις μᾶλλον ἐστίν, ἢ ἰδιαίτερα τῆς νοήσεως λειτουργία· ἔστι γὰρ ἡ ἐν τῷ νοεῖν ἐλευθερία. Ὁ γὰρ νοῦς ἡμῶν πρῶτον μὲν ὁρμηδὸν καὶ κατ' ἀνάγκην νοεῖ· ἔπειτα δὲ διεξάγει καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν πρὸς τὴν τῶν ἀπλῶς νοουμένων βαθυτέραν καὶ ἐπιστημονικωτέραν ἐξακρίβωσιν. Τοιοῦτο δὲ τι καὶ αὐτὴ ἡ σκέψις ἐστίν· ἴσως δὲ μόνον ἡ προσοχὴ περιορίζεται ἐν τῇ παρατηρήσει τινὸς τῶν κατὰ μέρος προκειμένων ἤδη πραγμάτων, ἐγκύπτουσα, διακρίνουσα, ἀποσυντιθεῖσα, καὶ πάλιν συντιθεῖσα, εἰ καὶ πολλάκις νοεῖται πλατυκώτερον καὶ ἐπὶ τῆς συγκρίσεως καὶ τῆς γενικεύσεως καὶ τοῦ συνλόγισμοῦ, συνωνύμως δηλονότι αὐτῇ τῇ σκέψει λαμβανομένη, ἢ οὐχ ἑτερόν τι παρὰ σύμπαντα ταῦτα ἐργάζεται. Ἀλλὰ σκέπτεσθαι μερικώτερον ἐστὶ καὶ τὸ ἐλευθέρως ἐπανέρχεσθαι ἐπὶ τὰ πρότερον ἀπλῶς ἐγνωσμένα, καὶ διὰ τῆς μνήμης διασαφηνίζειν καὶ ἀναπτύσσειν αὐτὰ, εἰς ἀρχὰς μὲν τινὰς πρῶτον ἀνάγοντας, ἔπειτα δ' ἐντεῦθεν συμπερινομένους καὶ τὰ καθέκαστα. Ἀλλ' ἢτε προσοχὴ, ἢτε σκέψις οὐδὲν ἑτερόν ἐστὶν ἢ γινώσκειν, μεμνήσθαι καὶ φαντάζεσθαι· λογικώτερον δ' ἐστὶ ταῦτα περαίνειν καὶ κατὰ βούλησιν, τέλους τινὸς στοχαζομένους, καὶ οὐχὶ ἀνεπισκέπτως καὶ καθ' ὁρμὴν φερομένους.

§. 200. Ὁ δὲ νοῦς αὐτὴ ἐστὶν ἡ νόησις οὐ μόνον ἀπλῶς καὶ ἐν γένει θεωρουμένη, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ποικίλα αὐτῆς εἶδη ἢ εἰς τὰς διαφόρους αὐτῆς ιδιότητας μερικευομένη. Δηλον ἄρα ἐντεῦθεν, ὅτι κατὰ τὴν ἡμετέραν θεωρίαν, τὴν ἐξηγησαμένην τὰ τῆς νοήσεως ἐν μέρει τε καὶ καθόλου, καὶ αὐτὸς ὁ νοῦς ἀναλέλυται καὶ ἡρμηνεύεται, καὶ ὁρισθεῖν ἂν, ἢτοι ἡ δύναμις εἶναι τῆς ἀληθείας καθόλου, ἢ ἡ τοιαύτη μερικωτέρα χρῆσις τῆς αὐτῆς ταύτης δυνάμεως. (α)

(α) Τὸ Γαλλικὸν entendement (ἐκ τοῦ entendre = ἀκούειν καὶ νοεῖν· ὁ ἐκ τοῦ Λατινικοῦ intendere = ἐνταίνεσθαι, προσέχειν καὶ ἐπιβάλλειν τὸν νοῦν) ἀπεδίδεται διὰ τοῦ Λατ. κυρίως mens (μῆνος=νοῦς). Ἀντιστοιχεῖ ἄρα πρὸς τὸν καθ' ἡμᾶς νοῦν, ὃς πολλάκις συνωνύμως λαμβάνεται καὶ ὁ λόγος (raison=ratio=βέβαιος ἢ ὁρθός). Ἐστὶ δὲ καὶ sens = βίαιος ἢ ἔρως ἐν ἡμετέρῃ, φράζομαι). Νοῦς

§. 204. Ἀλλὰ καὶ ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ ἀγχίνοια, καὶ πᾶσαι αἱ τοιαῦται ἐπαλλαγαὶ τῶν τοῦ διανοητικοῦ ιδιοτήτων, κατὰ τὴν αὐτὴν θεωρίαν βραδύως ὀρισθῆσονται. Ἡ μὲν γὰρ εὐφυΐα ἐστὶν ἡ βαθεὶα καὶ πρωτότυπος καὶ ἀμφιλαφὴς νόησις, ἐπὶ ἀπροσδοκῆτων καὶ δυσεφίκτων ἐπαγωγῶν ἢ συμπερασμάτων ἐνδεικνυμένη· καὶ νῦν μὲν διαπρέπουσα ἐν μνήμῃ τινὶ ἐξαισίῳ, νῦν δ' ἐν φαντασίᾳ ὑψιπέται καὶ ὀξεῖα, ἀμφοτέραις δὲ χρωμένῃ εἰς δῆλωσιν ἐννοίας τινὸς ὑψηλῆς καὶ ὑπερμεγέθους, εἴτε ποιητικῆς εἴτ' ἐπιστημονικῆς. Ἡ δ' ἀγχίνοιά ἐστιν ἡ νόησις ἡ συνισταμένη ἐν ζῳηρᾷ μὲν καὶ λεπτῇ, ἀσφαλεῖ δὲ καὶ εὐεπηδύλῳ ἐνεργείᾳ καὶ χρήσει πασῶν τῶν νοητικῶν δυνάμεων, εἴτε χωρὶς εἴτε ὁμοῦ λαμβανομένων εἰς εὗρεσιν καινοφανῶν τινῶν καὶ δριμύτων καὶ ἀπροσδοκῆτων νοημάτων. Ἀπόχρη δὲ ταῦτα, ἵνα δεῖξωσιν, ὡς πάντα τὰ νοερά ἔργα ἐμπεριλαμβάνεται τῇ καθ' ἡμῶς θεωρίᾳ, καὶ οὐδὲν ἀνεξήγητον παραλείπεται. (α) Καί-ρως δὲ νῦν τελευτῶντας συγκεφαλαιώσασθαι τὰ περὶ τῆς νοήσεως.

Ἄρα καὶ λόγος (entendement καὶ raison) συνωνυμοῦσι μὲν καὶ ἐπὶ τῆς ἐν γένει νοήσεως, συνωνυμοῦσι δὲ μερικώτερον καὶ ἐπὶ τῆς νοήσεως τῆς πᾶς καθαρῆς καὶ ἀνεγκλίτης ἀληθείας κατοπτρεύσεως ἐναργῶς, τοῦτ. ἐκ κατόψεως (intuition) νοούσης, καὶ ἀπλῶς οὕτως ἐπιβαλλούσης τοῖς οὖσιν. Ὅθεν καὶ τὰ νοητὰ μάλιστα πρὸς τὰ αἰσθητὰ πολλὰκις ἀντιδιατίλλεται. Ὁρ. Σχ. §. 113. Ὁρ. καὶ Λογ. Εὐγ. Σελ. 112 κβ. Ἀλλὰ καὶ οὕτω κατὰ τὴν δευτέραν θεωρίαν ὁ νοῦς ἢ ὁ λόγος αὐτὴ ἐστὶν ἡ νόησις ἡ δραστομένη τῆς ἀληθείας ἀχράντοις καὶ εἰλικρινέσιν ἐννοίαις. Νόησις δ' ἀντιχειτ' ἐν γένει πρὸς τὸ intelligence (intelligere=λέγειν ἐντὸς, ὥσπερ φαμὶν καὶ λόγον ἐνδιάθετον). Τὸ δὲ penser (pensare=λογίζεσθαι, ραθυμάσθαι, λογίζεσθαι) ἀποδίδοιτ' ἂν μᾶλλον διὰ τοῦ διάνοια ἢ διανοητικὴν ἢ διανοήσεις ἢ διαλογισμὸς κτλ. ἡ ἐμφάνει διαβάσιν τινα τοῦ νοῦς καὶ κίνησιν διὰ πλειόνων νοημάτων, καθ' ἣν τινα σημασίαν καὶ ἡ κρίσις συνωνύμως μᾶλλον τῇ σκέψει λαμβάνεται πᾶσι. Ὅθεν λέγομεν καὶ τὸ κριτικὸν τοῦ νοῦς, διαφύρως πάντως γὰρ παρὰ τὸν ὅρισμόν τῆς κρίσεως ἐν §. 198. Περὶ δὲ διανοίας Ὁρ. καὶ Πλάτ. ἐν Θεαιτ. «Τὸ γὰρ διανοεῖσθαι λόγον ἔγωγε καλεῶ, ὅν αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν ἡ ψυχὴ...» Ἀλλ' ἡ περαιτέρω ἐξηκρίβωσις καὶ ἀντιπρόθεσις τούτων ἔργων ἐστὶν ἰδιαιτέρως διατριβῆς. Συγχίει δὲ τὰ περὶ κρίσεως καὶ σκέψεως καὶ διανοίας ὁ Εὐγ. ἐν τῇ κατ' αὐτὸν Λογικῇ. Οὕτω δὲ καὶ τὸ μὲν genie πρὸς τὸ παρὸν μετενέγκωμεν διὰ τοῦ εὐφυΐα (ὑπερ ἑτεροῦ μεταφράζουσι διὰ τοῦ μεγαλοφυΐα). Τὸ δὲ esprit διὰ τοῦ ἀγχίνοια, (τοῦτ. ἐτοιμότης νοῦς, ἢ λεπτόνοια, καὶ ὡς συνήθως φαμὶν πνεῦμα Πύθωνος, καὶ πνευματώδης ἄνθρωπος).

(α) Ἀξιολογον διατριβὴν ποιήσεται ὁ συλλεξὼν καὶ ἀναλυτικῶς ἐξηγησάμενος πάντας τούτους τοὺς παραλλάσσοντας τοῦ νοεῖν τρόπους, καὶ ἐν ἰδίῳ ὀνόματι παρ' ἑλλήτας

§. 202. Νοεῖν ἐστὶ τὸ ὁρᾶν τὰ πράγματα πανταχόθεν, τὰ τε παρόντα καὶ τὰ παρελθόντα καὶ τὰ ἐπόμενα, οὐ μόνον κατὰ τὰς ἐνούσας αὐτοῖς ἀληθῶς ἀναφοράς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς δυνατάς καὶ ἐπινοητάς. Τέσσαρας ἄρα ἔχει λειτουργίας ἢ μᾶλλον τρεῖς, τὴν γνῶσιν, τὴν πρόγνωσιν, (ἥτις ὑπάγεται εἰς τὴν γνῶσιν, ἅτε δὴ περαινομένη διὰ τοῦ συλλογισμοῦ) τὴν μνήμην καὶ τὴν φαντασίαν. Ἀρχεται δ' ὁ νοῦς κατ' ἀνάγκην ἀπὸ τῆς γνώσεως, ἐξ ἧς ἡ μνήμη πλουτίζεται, ἐκ δὲ ταύτης λαμβάνουσα ἡ φαντασία πλαστουργεῖ τὸ καθ' ἑαυτήν. Καὶ τοι προαπαιτεῖται πολλάκις ἡ πείρα καὶ ἡ ἐπινόησις, (τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ μνήμη καὶ ἡ φαντασία,) εἰς πρόσληψιν νέων γνώσεων· ἀλλ' αἱ γνώσεις αὐταὶ εἰσιν ὑστερογενεῖς, ἐτέρας γνώσεις, ὧν ἐστὶν ἤδη μνήμη καὶ φαντασία, προϋποτιθεῖσαι. (α) Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἐξ οἰκείας μελέτης καὶ ἐπιστάσεως μάθησις νέων ἀληθειῶν πρότερον γίνεται, πρὶν ἢ καὶ ἐκ τούτων προσεπαυξήσῃ ὅτε πλοῦτος τῆς μνήμης, ἥτε ὕλη τῆς φαντασίας. Εἰ τοίνυν ὁ νόμος τῆς νοήσεως ἐστὶν ἡ ἀμετάβλητος τάξις, καθ' ἣν περαίνει τὰς ἐργασίας αὐτῆς, ἐν τῷ δὲ μάλιστα συνίσταται, τῷ μεταβαίνειν ἀνεπιλήπτως ἐκ μὲν τῆς προσλήψεως εἰς τὴν ἀνάκλησιν, ἐκ δὲ τῆς ἀνακλήσεως εἰς τὴν ἀνάπλασιν. (β)

Ὁπλομαίνουσι, οἷον τί ἐξήνοια, τί λεπτόνοια, τί περίνοια, τί μεγαλόνοια, τί μεγαλοφυΐα, τί ἐρμηκία κτλ. ἡ βεβαιότης μὲν πολλὰκις ἐστὶ καὶ συνωνύμως λαμβάνειν, ψυχολογικῶς δὲ διαφέρειν τινα ὁπλοματὶ ἀνεπιλήπτως καὶ δυσπαρεκδοκῶν. Οὗτος ἐστὶν ὁ ἀληθὴς πλοῦτος τῆς γλώσσας, οὗχί τὸ ἔχειν μυρία συνώνυμα ταυτολογούντα ἐφ' ἑν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τὸ πλεῖστα ἔσθαι τῶν διαφορᾶν τινα ἔχόντων ἰδίους διορίζων καὶ ὀνόμασι. Ταῦτά δὲ λεκτικὸν καὶ ἐν τῷ περὶ Παθήσεως, καὶ περὶ Βουλῆσεως· οἷον τί ἐρεῖς, τί ἐρασις, τί ἀποστροφή, τί ἐρασις, τί μῖσος, τί ἀπείθεια, τί βδελυγμὸς, τί ἐκπληξίς, τί θαυμασμός, τί φρίκη, τί δέος, τί τρόμος, τί ἔλπις, τί ἀπόρασις, τί βουλή, τί αὐτεξουσίτης, τί βούλησις, τί θέλησις, τί ἐκουσιότης, τί ἔξις, τί ἐγαράτεια, τί γενικιότης κτλ.

(α) Ἀριστ. πολλὰκις μὲν, μάλιστα δ' ἐν Ἀναλ. Ἰς. Α. κεφ. α. καθιδρύει τὴν διὰ τὴν δεξιάν «Πᾶσα διδασκαλία καὶ πᾶσα μάθησις διανοητικὴ, ἐκ προϋπαρχούσης γίνεται γνώσεως...»

(β) Ἀλλὰ πῶθεν πρόκειται ὁ νόμος οὗτος; τί τὸ ποιῶν ἡμᾶς γινώσκων καὶ μαρτυροῦν ἐξῆς καὶ φαντάζεσθαι; Φανταζόμεθα μὲν γὰρ, ὅτι ἐπιθυμοῦμεν ὅς πλείοντα ἰδεῖν τελειότερόν τινα τρόπον. Μνημονεύομεν δὲ, ὅτι ἐκ τῆς ἀποτεθροισμένης ἐν ἡμῶν πείρᾳ κριτικῆς ἑαυτῶν γινόμεθα, ὡς ἑσθὴν ἐνδὸν συναισθανομένης ἡμῶν ἐμ-

§. 203. Καὶ ἡ μὲν γνῶσις ἐστὶν ἀνεπίληπτος, ὅταν συνᾷδῃ τῇ ἀληθείᾳ, τοῦτ. νοῇ τὰ πράγματα οἷά ἐστιν ἀληθῶς, μηδὲν μὲν αὐτοῖς περιάπτουσα ἀλλότριον, μηδὲν δ' ἐκ τῶν ἐνόντων παρατρέχουσα, ἀλλὰ πάντα σαφῶς καὶ ἀκριβῶς περινοῶσα, καὶ αἰ φιλομαθῶς καὶ ἀκορέστως προϊοῦσα ἐπὶ τὴν ἀπέραντον τῶν γνώσεων κλίμακα. Ἡ δὲ μνήμη ἐστὶν ἀξιόζηλος καὶ ἀγαθὴ, ὅταν ἡ πιστὴ τε καὶ ἀμφιλαφής· ἡ μὲν γὰρ ἀπιστία ἀτελῇ τὰ προεγνωσμένα ἀποδίδωσι καὶ παρανοθευμένα καὶ παράκοπα καὶ ἀσυνάρτητα· ἀμφιλαφὴς δὲ οὖσα ἡ μνήμη, τοῦτέστι πλαταία καὶ εὐρύχωρος καὶ παντοειδής, πάντα ἐξ ἴσου κατέχει, καὶ οὐ τισι μᾶλλον ἐξειδιάζεται ἀποκληρωτικῶς· μόνη γὰρ τῷ λόγῳ δέδοται κρίνειν, εἴ τι εἴη ἀπόβλητον καὶ λήθης ἄξιον· αὐτὴ δὲ μάρτυς ἐστὶ μόνον καὶ ταμιοῦχος καὶ φύλαξ πάντων ἀπλῶς, ὅσα ἐμπιστεύεται. Ἡ δὲ φαντασία ἐστὶν ἀνεπίληπτος καὶ ἐπιτυχής, ὅταν ἡ γόνιμος, πλουσία, λαμπρά καὶ ἐμψυχος, θαφιλῶς μὲν ἐκ τῶν θεσασυρῶν τῆς μνήμης ἀρυσμένη, ποικίλα δὲ καὶ θαυμαστά καὶ ἀπροσδόκητα ἐπινοοῦσα· τὸ δὲ μέγιστον, πάντα ταῦτα τὰ πολλαχόθεν κλάσματα συνειλεγμένα, οὐ φύρδην μίγδην συμφοροῦσα, ἀλλ' ὑπὸ μίαν ἐνότητα ὑπάγουσα, ὑπὸ μίαν *ιδεάν* ἢ *σύνληψιν* συναρμόζουσα, καὶ οὕτως οὐχ ἀπλῶς μέγα

ποιεῖ. Γινώσκωμεν δὲ, ὅτι φάνη τοῦ εἰδέναι ἐριγόμεθα, φιλομαθῶς πάντ' ἀναζητοῦντες, καὶ ἐν διανοαῖς κινῶσι τοῦ νοῦν εὐρισκόμενοι, ζῶντες καὶ αὖξαντες διανοητικῶς. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος δυνάμει τίς ἐστιν ἐνεργοτέρα αἰετὶ γίγνεσθαι γλιχομένη, ὡς τοιαύτης φύσεως προαινετικῆς εὐλαχίας. Ὡς ἱερὸν οὖν αὐτῷ καθέκαστον ἐπιβιβάζεται ἀναπτύσσεται τὴν διάνοιαν, μέρις οὖσαν τὸ ἀξιολογώτατον τοῦ ἐν αὐτῷ ἐνεργητικοῦ· διὸ καὶ ὅταν παραβαίνει τὸν νόμον τοῦτον, κακίαν ἐργάζεται καὶ ἐκπίπτει τοῦ κατ' αὐτὸν ἀλλοθινὸ ἱερισμοῦ, ὡς διακρίνεται τὰ ἀγαθὰ σπέρματα, ἃ ἡ θεὰ Πρόνοια ἐνέφρυσεν αὐτῷ πρὸς κατάρτισιν ἢ παρὰ καὶ ἀκαρπυρίαν πολύχρον. Εντιθέναι καὶ ἀλλοτρεῖν μὲν, ὅταν συνεδῶμεν ἑαυτοῖς ἐξασχρῶσθαι τὴν γνῶσιν, τὴν μνήμην, καὶ τὴν φαντασίαν· χαίρομεν δὲ, τοῖς αὐτοῖς, ὅταν ἐνωῶμεν, ὡς καὶ αὐτοὶ οὐ μικρὰ συνευλόγημα εἰς τὴν τοιαύτην βελτίωσιν καὶ τελειοποίησιν. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἡ ἱθιτικὴ διαλαμβάνει, ἀποδεικνύουσα ὅσοι μὲν ἀκαρτέοντες ἀμελεῖντες τῆς ἀναπτύξεως τοῦ νοῦς ἡμῶν ὄντι δ' ἀξιομνησθῆναι καὶ ἐπαινετὸν ἔργον πράττειν, καλλιεργούντες τὸν ἐν ἡμῖν λόγον, ὃ τῶν ἄλλων ἀπάντων διαφέρειν ζῶον. Ὅτι γὰρ ἅπαντα δὲ ἡμῖν στενωπὸς ἐκτεταταῖαται, ὡς ἀπὸ τοῦδε ἐπιχαράσσονται τὸ εὐχρημα ἡμῶν περὶ τοῦ προαιρέτου.

τι χρῆμα καὶ μυριοπληθὲς συγκροτοῦσα, ἀλλὰ γόνον πρωτότυπον τίχτουσα, καὶ τοῦτ' αὐτὸ δημιουργοῦσα καὶ *ιδεωμένη*.

§. 204. Καὶ ταῦτα μὲν, ὅταν ὁρθῶς χωρῇ ἡ τριττὴ τῶν δυνάμεων τῆς νοήσεως. Ἡ δὲ κακία τῆς μὲν γνώσεως προέρχεται 1^{ον} ἐκ τῆς μὴ ἀναπτύξεως ἢ ἀμαθείας· 2^{ον} ἐκ τῆς κακῆς ἀναπτύξεως, ἢ τῆς πλάνης καὶ τῆς προλήψεως. Καὶ ἡ μὲν *ἀμάθεια* οὐκ ἐστὶν ἡ παντελὴς ἄγνοια, ἀλλ' ἡ ἐπιπόλαιος καὶ ἀσθήρικτος γνῶσις, ἡ μηδεμίαν ἀπόδειξιν ἔχουσα, ὧν ἀπλῶς μόνον γινώσκει, ὡς τὸ μὲν ὅτι ἐν πλείστοις γνωρίζουσα, τὸ δὲ διότι παντάπασιν ἀγνοοῦσα. Εὐχῆς δ' ἔργον ἂν εἴη περιορίζεσθαι μόνον ἐν τῇ ἀπλότητι τῆς ἀμαθείας, καὶ μὴ διαστρέφεσθαι εἰς ψευδομάθειαν καὶ δοκησιοσοφίαν. Ἡ δὲ *πρόληψις* ἐστὶν ἡ κατεσπευσμένη γνῶσις, ἡ ἐκ τῆς ἀγνοίας αὐτοῦ τοῦ ὄντος προερχομένη. Ἡ γὰρ διάνοις φύσει τὴν ἐπιστήμην διώκουσα, προλαμβάνει ὑποτιθεῖσα τὸν λόγον τῶν γινομένων, μηδὲν πονήσασα εἰς τὴν ἀκριβῆ τούτων ἐρευναν, ἀλλὰ διακυβεύουσα τὴν ἀλήθειαν διὰ τοῦτο καὶ ἡ πρόληψις κυρίως οὐκ ἐστὶν αὐτόχρημα κακόν· πρῶτον μὲν γὰρ δυνατόν ἐστι καὶ ἐπιτυχῆσαι πολλάκις· ἔπειτα δὲ δείκνυσιν ζωὴν τινα καὶ ὁρμὴν πρὸς τὴν ἐπιστήμην. Ἡ δὲ *πλάνη* τὸ ἐσχατόν ἐστι τῶν κακῶν ἐν τῇ τοῦ νοῦς ἀνελίξει· συμβαίνει δὲ ὅταν ὁρῶμεν τι οὐχ οἷόν ἐστιν, ἀλλὰ διαστρέφωμεν τὰ ἐν αὐτῷ, προστιθέντες ἢ ἀφαιρούντες, ὑπὸ ψευδὸφωτός τινος ἐκτρέπομενοι τῆς εὐθύτητος. Καὶ τοι οὐδ' οὕτως ἡ περὶ τινος πράγματος κρίσις ἐκ διαμέτρου ἀντίκειται τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ φέρεται τι αὐτῆς καὶ διασώζει αἰετ' τὸ γὰρ καθ'αυτὸ *ψεύθος*, τὸ μηδεμίαν ἀληθείαν περιεχρωσμένον, λαβὴν οὐδεμίαν δίδωσι τῇ νοήσει, καὶ καθίσταται ὅλως ἀπίστευτον καὶ ἀπαράδεκτον ἢ ἀκατάληπτον.

§. 205. Ἡ δὲ μνήμη εἰς δύο μάλιστα κακίας περιτρέπεται, τὸ *ἀπιστον* καὶ τὸ *στεῖρον*· τὸ μὲν, ὅταν ἀποδιδῶ μὲν τὰ ἐμπιστευμένα, ἀλλὰ παραμορφάζουσα ταῦτα καὶ παραλύουσα· τὸ δὲ, ὅταν ἐν τι εἶδος μόνον γνώσεων διατηρῇ καὶ ἀναφέρῃ, περὶ δὲ τὰ λοιπὰ ἀδέξως ὅλως καὶ ἄγνοος οὖσα τιγχάνῃ. Προσκεισθε δὲ καὶ ἐτέρᾳ κακίᾳ, τὸ ἥτακτον καὶ ἀσυνάρτητον τῶν ἀναμνήσεων ἢ μάλα

προσίσταται εἰς τὴν κατάρθωσιν τῶν ἀξιολόγων τοῦ νοῦ σπουδασμάτων.

§. 206. Ἡ δὲ φαντασία ἐστὶν ἐλλιπής, ὅταν ἀμοιρῇ ἢ ποικιλίας καὶ λαμπρότητος, ἢ ἐνότητος καὶ ὁρθῆς συναφῆς· τὸ μὲν γὰρ αὐτῆς πνίαν καὶ λιτότητα καταγινώσκει· τὸ δὲ, ἀμεθοδίαν καὶ ἀταξίαν, ὡς ὑπὸ φορυτῶν ἰσως πελωρίου ὕλης, τέλους ἐνός τινος ἀξίου οὐ καταστοχαζομένης. Ἀλλὰ παρὶ τούτων ἰδιαίτερον διαλαμβάνει ἡ Λογικὴ, ἣ διδάσκεισα ὅπως χρῆ τὰς μὲν ἀγαθὰς ιδιότητας τοῦ νοῦ, ὅσας ἡμῖν κατέδειξεν ἡ Ψυχολογία, τελειοποιεῖν καὶ κρείττονας καθιστάναι· τὰς δὲ φαύλας τούναντίον ἐπανορθοῦν, ὅση δύναιται. Μεταβῶμεν οὖν ἤδη κατὰ τὴν τάξιν καὶ ἐπὶ τὸ παθητικὸν ἢ ὁρεκτικὸν ἢ ἐρωτικὸν τῆς ψυχῆς.

SISMANOGLIO
MEGARÒ